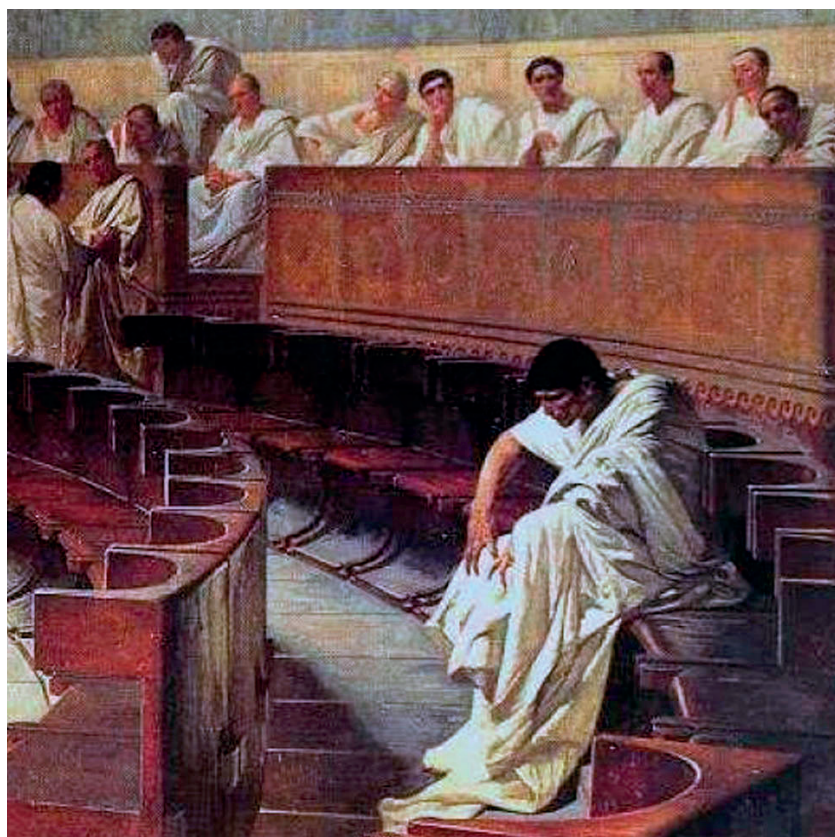

Gregor Pobežin

RIMSKI ZGODOVINAR *in* PRIPOVEDNO BESEDILO

PRIPOVEDNO ŽARIŠČE
V SALUSTIJEVIH MONOGRAFIJAH

RIMSKI ZGODOVINAR IN PRIPOVEDNO BESEDILO

ZALOŽBA
Z R C

Gregor Pobežin
RIMSKI ZGODOVINAR IN PRIPOVEDNO BESEDILO.
PRIPOVEDNO ŽARIŠČE V SALUSTIJEVIH MONOGRAFIJAH

Uredil, oblikovanje in prelom: Jonatan Vinkler
Recenzenta: Marko Marinčič, Irena Lazar
Jezikovni pregled: Vid Sagadin Žigon
Oblikovanje ovitka: Brane Vidmar
Slika na ovitku: Cesare Maccari, Ciceron obtožuje Katilino v senatu (detajl)

Izdal: ZRC SAZU Inštitut za kulturno zgodovino
Založila: Založba ZRC
Za založbo: Oto Luthar
Glavni urednik založbe: Aleš Pogačnik

Tiskarna: Cicero Begunje, d. o. o.
Naklada: 300 izvodov
Druga izdaja, prvi natis
Ljubljana 2019

Knjiga je rezultat izpolnjevanja programa P6-0094 »Biografije, mentalitete, epohe«, ki ga iz proračunskih sredstev Republike Slovenije financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.1(37):929Salustij
821.124'02.09Salustij

POBEŽIN, Gregor
Rimski zgodovinar in pripovedno besedilo : pripovedno žarišče v Salustijevih monografijah /
Gregor Pobežin. - 2. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, 2019

ISBN 978-961-05-0239-5
COBISS.SI-ID 302765312

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610502395>

Gregor Pobežin

**RIMSKI ZGODOVINAR
IN PRIPOVEDNO
BESEDILO**

PRIPOVEDNO ŽARIŠČE
V SALUSTIJEVIH
MONOGRAFIJAH

Ljubljana 2019

KAZALO

7	Predgovor
9	Uvod
17	Priscorum Catonisque verborum ineruditissimus fur
19	Historiografski viri, forma in slog
27	Virtus sallustiana
33	Naratološka izhodišča
35	Pripoved
44	Pripovedovanje
45	Pripovedni glas: kdo pripoveduje?
45	Avtor, implicirani avtor, pripovedovalec
53	Pripovedni način: kdo vidi?
53	Pripovedno gledišče, pripovedno žarišče
59	De Catilinae coniuratione
59	Prolog
61	»Prolog 1.1–4.5«
91	Igitur de Catilinae coniuratione paucis absolvam ...
100	»Razširjeni prolog 6.1–13.5«
111	14.1–16.5: Katilina in njegovi sozarotniki
116	17.1–7: Prvo srečanje zarotnikov
117	18.1–19.6: Zastranitev o prvi zaroti
123	20.1–22.3: Katilinov govor zarotnikom
130	23.1–26.5: Od junija 64 do volitev l. 63
134	27.1–36.3: Zarota do Katilinovega bega iz rima
148	39.6–47.4: Vloga Alobrogov v zaroti
153	48.1–55.6: Zadušitev zarote v Rimu
155	50.1–55.6: Razprava v senatu 5. decembra
166	56.1–61.9: Konec zarote
169	Bellum Iugurthinum
169	Prolog
175	Bellum scripturus sum ...

176	5.4–19.8: ἀρχαιολογία
184	20.1–29.7: Obleganje Cirte in začetek vojne
189	30.1–42.5: Memijev govor – drugo leto vojne – <i>Quaestio Mamilia</i> – strankarstvo v Rimu
195	43.1–62.10: Metel
200	63.1–79.10: Marij – konec Metelovega poveljstva – zastranitev o Filenih
207	84.1–94.7: Po zamenjavi vrhovnega poveljstva
211	95.1–114.4: Sula
215	Zaključki
227	Summary
229	Viri in literatura
229	Izdaje besedil in komentarji
229	Sekundarna literatura na temo Salustijevih monografij
236	Sekundarna literatura na temo naratoloških izhodišč
239	Imensko in stvarno kazalo

Predgovor

Knjiga *Rimski zgodovinar in pripovedno besedilo*, ki je nastala na podlagi doktorske disertacije z naslovom »Pripovedno gledišče in žariščenje v Salustijevih monografijah« (2009), je prvič izšla l. 2011 pri založbi Pedagoškega inštituta v zbirki »Dissertationes«. Izšla je v elektronski obliki, za svoje potrebe pa sem dal natisniti le skromno število izvodov, ki so v hipu pošli.

Za drugo izdajo tako obstaja nekaj dobrih razlogov, od katerih je morda še najmanj pomemben ta, da je do nedavnega za seboj tako rekoč nisem bral, ko pa sem se vrnil k nekaterim temam, razgrnjenim v posameznih poglavjih, z njimi nisem bil nezadovoljen. Z nekaterimi od poglavij v knjigi se ne strinjam več povsem, nekatere v knjigi tematizirane probleme pa sem tudi že razširil in z njimi nastopil na različnih konferencah. Že moja doktorska disertacija je bila zasnovana tako, da jo je mogoče brati po ločenih poglavjih, za kar pa si ne morem lastiti vseh zaslug: k temu me je silila obdelovana snov. Vsaj toliko kot jaz, je za to torej zaslužen kar Salustij.

Drugi razlog za ponovno izdajo so drobne okoliščine iz leta 2011, ki mi do danes niso dale miru. Takrat namreč ni bilo sredstev, da bi jo predal v temeljit lektorski pregled, in če ne bi bilo potrpežljive ter profesionalne intervencije urednika dr. Jonatana Vinklerja, je nemara sploh ne bi bilo. Obenem mi do danes ni dala miru drobna opomba dr. Ota Lutharja, ki je izid knjige pospremil s čestitkami, obenem pa tudi besedami, da je »škoda, da knjiga ni izšla pri založbi ZRC« – ne nazadnje je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU ne neki način tudi nastajala.

Knjiga si je od svojega prvega izida v svoji elektronski obliki že utrla pot na spletišče Digitalne knjižnice Slovenije (dLib) in tudi na Google Books, kjer je dostopna vsakomur. A ker še vedno verjamem tudi v tiskane knjige, sem pri sodelavcih na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU potipal, ali bi podprli njeno drugo izdajo. Izjemno sem vesel, da so z menoj delili navdušenje nad to zamisljivo, za katero pa obstaja še en tehten razlog. Urednik dr. Jonathan Vinkler mi je namreč pred prenovo spletne strani založbe Pedagoškega inštituta nekoč namignil, da je bila knjiga deležna velikega zanimanja in da si jo je po njegovih podatkih na svoje računalnike naložilo več sto bralcev. Zakaj je torej ne bi ponovno izdali in tokrat tudi – natisnili?

Na splošno velja, da Salustij ni največji rimski zgodovinar, da ga je za kratek čas po njegovi smrti zasenčil Livij, kasneje pa seveda predvsem Tacit. A celo med rimskimi avtorji je že veljalo, da je bil Salustij, kar zadeva historiografski žanr, v Rimu inovator. Z uvodnimi besedami v *Analih*, da so »mestu Rim sprva vladali kralji« (*Urbem Romam a principio reges habuere*), je to potrdil tudi Tacit, ki se je tako poklonil Salustijevemu historičnemu vložku v šestem poglavju *Katilinove zarote*. Salustij je ostal priljubljen avtor skozi vso antiko, pa tudi srednji in novi vek, a je bil vsakokrat deležen drugačnih, močno politično determiniranih branj, njegovi dozdevno moralistični prologi pa so marsikoga vabili k vsakokratnim biografistično prirejenim rabam. Prav biografistična branja Salustijevih monografij so v nekaterih primerih narekovala skoraj naivne zgodovinske interpretacije; tak primer so denimo analize Cezarjevega in Katonovega govora v »Katilinski zaroti« (str. 155 in naprej), v okviru katerih se je oblikovala prevladujoča zavest o Salustiju kot Cezarju privrženem pamfletistu. Tovrstna biografistična in poenostavljajoča branja rimskih zgodovinarjev sploh niso preživeta: ni še dolgo tega, kar sem na neki konferenci slišal oceno, da je (zgodnje) rimsko zgodovinopisje preveč politično, da bi lahko bilo strokovno.

Za konec tega predgovora sem prisiljen ugotoviti, da se Salustiju in njegovim monografijam v teh desetih letih nisem posvečal toliko, kot bi si želel, vsekakor pa ne dovolj. Niti tega še nisem uresničil, kar v pogovorih s prijatelji napovedujem že vrsto let, in sicer, da bi pripravil integralen prevod vseh Salustijevih monografij, vključno s fragmentarno ohranjenimi *Historiae*. Zato je to desetletje na neki način izgubljeno – ta knjiga pa spodbuda za njenega avtorja. Na neki način me je z nedavno projektno pobudo na to opomnil prijatelj in mentor prof. dr. Marko Marinčič, ki je dovolj neposredno namignil, naj se vrnem k preučevanju snovi, ki me je nekoč tako silno pritegnila.

Te knjige in vsega, kar ji je (in ji, upam, še bo) sledilo, pa nikoli ne bi bilo, če ne bi bilo zame skoraj usodnega srečanja pred več kakor petindvajsetimi leti, ko sem pričel poslušati predavanja iz rimske historiografije pri profesorju Primožu Simonitiju.

Zato jo posvečam njegovemu spominu.

Ljubljana, november 2019

Avtor.

Uvod

Na freski Vincenza Foppa »Mladi Ciceron pri branju« (*Fanciullo leggente Cicerone*) iz ok. 1463, njegovem edinem ohranjenem posvetnem delu,¹ opazujemo zanimiv prizor: deček sedi na klopi, naslonjen je na kamnito ograjo balkona, levo nogo je sproščeno položil kar na klop. V levi roki drži knjigo in je ves zatopljen v branje; tudi na mizici pred njim leži odprta knjiga, v niši zadaj je videti kup knjig, ki jih je nekdo tja odložil po uporabi. Da gre res za Cicerona, namiguje napis na naslonu klopi: *M. T. Ciciro*.

Slika pripoveduje zgodbo, katere jedro je: »mladi Ciceron bere«. Vendar pa celó oko neizkušnega opazovalca mora opaziti, da na sliki ni čisto vse tako, kot bi pričakovali na upodobitvi prizora iz obdobja pozne rimske republike: Ciceron je očitno oblečen v oblačila, značilna za 15. stoletje, in v rokah drži *knjigo*. Na »dobesedni« upodobitvi bi pričakovali, denimo, deško tuniko, v rokah bralca pa zvitek. Vendar pa vse »nedoslednosti« te podobe ne povedo skoraj ničesar o Ciceronu; iz podobe je razvidno zgolj, da je (nas sliki) očitno mlad, še deček. Misel, da morda rad bere, je že spekulacija, ki jo je v vsebino slike vnesel opazovalec, »učeni bralec zgodbe«, ki morda pozna Ciceronovo življenje neodvisno od slike. Jedro zgodbe pa je vendar nedotaknjeno: mladi Ciceron bere. O samem slikarju kaj pove izbira teme za podobo, dokazljive tehnike, morda vidne poteze čopiča. Specifična ikonografija še največ pove o slikarski umetnosti 15. stoletja.

Vsaka pripoved mora biti nujno *o* nečem. Uvodna misel Homerjeve *Iliade* »pesem, boginja, zapoj o jezi Pelida Ahila« vsebuje natanko to teoretično izhodišče – da gre za pripoved o nekem konkretnem predmetu, ki bo v nadaljevanju predmet procesa ubeseditve. Že površno listanje po knjigi pa pokaže, da ne gre za pripoved o napovedanem konkretnem predmetu, Ahilovi jezi, temveč o bistveno bolj kompleksni materiji. Še več: bralec, ki naključno odpre knjigo na poljubni strani in začne brati pri naključno izbranem odlomku, lahko celo dobi vtis, da je predmetov pripovedi več in da so predvsem obravnavani na različne načine: pomislimo samo na prizor slovesa Hektorja in Andromahe ali npr. spopad med Trojanji in Grki pri ladjah. Obe »zgodbi« bi lahko bili ob pri-

¹ H. Jones, R. Kilpatrick, Cicero, Plutarch, and Vincenzo Foppa: Rethinking the Medici Bank Fresco, *International Journal of the Classical Tradition* 13 (2007), št. 3, 369.

Vincenzo Foppa, *Mladi Ciceron pri branju*, okoli 1463.

mernem uvodu – ali celo brez njega –, pravzaprav zaključeni celoti, vendar nista: sta del iste, zapletene ubesedene stvarnosti, ta pa je ubesedena na način, ki mu lahko sledimo bolj ali manj vso pripoved.

Pričujoče delo se posveča vprašanju načinov ubeseditve historične stvarnosti. Podobno kot npr. slikarjeva upodobitev bistveno zaznamuje opazovalčevo predstavo o upodobljenem predmetu, tudi specifična ubeseditve bistveno zaznamuje bralčevo predstavo o ubesedenem svetu, kolikor je bralec seveda pripravljen sprejeti konvencije te ubeseditve: upodobljeni predmet ali ubesedena stvarnost je od opazovalca oziroma bralca oddaljena bodisi prostorsko bodisi časovno – ali celo oboje –, upodobitev oziroma ubeseditve pa je potemtakem vezni element, most med upodobljenim predmetom in opazovalcem, med ubesedeno stvarnostjo in bralcem.

Vprašanje je zlasti pomembno v zgodovinopisnem besedilu: tisto, kar bralec bere *tu* in *zdaj*, pomeni nekaj, kar se je zgodilo *tam* in *nekoč*. Leposlovno, filozofsko ali zgodovinopisno besedilo se med seboj razlikujejo po značaju ubesedene stvarnosti oziroma predmetu ubeseditve, vendar pa ta trditev drži le toliko, kolikor je ubesedeno stvarnost moč prepoznati, razbrati. Če je način ubeseditve neke stvarnosti nezapleten in jasen, je moč zlahka opredeliti »vsebino«

nekega besedila oziroma uvrstiti ubesedeno stvarnost v področje specifične literarne zvrsti. Vzemimo pretirano poenostavljen primer: besedilo na, denimo, glineni ploščici, odkriti v Knososu, ki vsebuje podatke o tem, koliko mernikov žita je še na voljo v kašči palače, pripoveduje enostavno zgodbo. Pripovedna shema je pravzaprav toliko enostavna, da je že samo trditev, da gre za pripoved, morda težko sprejeti, vendar zagotovo lahko v okviru te razprave zatrdimo, da tega besedila ni mogoče zamenjati z, denimo, filozofsko prozo. Če pa je način ubeseditve zapleten – kaj to pomeni, bomo natančneje pojasnili v nadaljevanju –, to besedilo ni več zgolj ubeseditve neke stvarnosti; ravno toliko kolikor namreč pripoved v tem primeru označuje neki predmet, označuje tudi samo sebe. V tem primeru gre torej za besedilo, ki vsebuje pripoved o nekem predmetu, obenem pa tudi besedilo »o samem sebi«; vprašanji, *kaj* je ubesedeno in *kako* je ubesedeno postaneta neločljivo povezani,² opredelitev literarne zvrsti nekega besedila pa že manj samoumevna.

Pri zgodovinopisnem besedilu je opisovani predmet od bralca navadno predaleč, časovno, pogosto pa tudi prostorsko, da bi med upovedeno stvarnostjo in bralcem lahko obstajalo neko bolj ali manj neposredno razmerje – razen seveda pri delih, ki obravnavajo polpreteklo zgodovino. Dojemanje neke zgodovinske stvarnosti skozi besedilo oziroma pripoved je potemtakem močno odvisno od načina ubeseditve, tem bolj v primeru antične zgodovine; ker je sodobni bralec od ubesedene stvarnosti časovno in nazorsko preveč oddaljen, ne more docela prodreti v miselne vzorce antičnega pisca ali »bralca«.

Zgodovinopisno besedilo ni zgolj povzemanje poljubnih dogodkov po njihovem dejanskem vrstnem redu, temveč mora prava zgodovinopisna dejavnost za svoj predmet obravnave povzemati predvsem tisto stvarnost, do katere lahko (implicirani) avtor zavzame različne interpretativne pozicije.³ Ubeseditve te stvarnosti, ki je torej zgolj ena od možnih narativnih oblik, potemtakem nujno sproži vprašanja o *dejanskosti* opisovanega, kar pa v bistvu v ničemer ne zmanjša *verjetnosti*, da besedilo bralcu sporoča popolno resnico. *Avtoritativnost* nekega zgodovinskega besedila oziroma avtoritativnost pripovedovalca (tj. pripovedovalca, ki mu njegova zunanja pozicija omogoča visoko stopnjo vedenja o predmetu razprave; *avtoritativni pripovedovalec*, ki bolj ali manj neposredno naslavlja tistega, ki se mu pripoveduje, vé tako rekoč vse o dogajanjih, dejanjih, protagonistih itd.), ki ga z avtorjem dejansko enači predvsem bralec,⁴ v tem tekstu izhaja iz (navidezne) resničnosti opisovanega; pripoved s pomočjo posameznih narativnih tehnik tej resnici zagotovi zgolj določeno formo, ki v

2 D. Carrier, *On Narratology*, *Philosophy and Literature* 8 (1984), št. 1, 32.

3 Prim. H. White, *The Value of Narrativity in the Representation of Reality*, v: *On Narrative*, ur. W. J. T. Mitchell, Chicago 1981; o impliciranem avtorju gl. pogl. »Naratološka izhodišča«, podpogl. »Pripovedni glas: kdo pripoveduje?«.

4 G. Genette, *Fictional Narrative, Factual Narrative*, *Poetics Today* 11 (1990), št. 4, 764.

bralcu vzbudi pozitiven odnos do ubesedene stvarnosti oziroma željo po spoznanju njene *dejanskosti*.

Zgodovinsko besedilo ima torej pri bralcu status pripovedi o *resničnem* oziroma o tem, kar se je *dejansko zgodilo*; le bralčev vtis, da v zgodovinski pripovedi spoznava neko dejansko stvarnost iz preteklosti, *zgodovino* oziroma zgodovinsko delo loči od fikcije,⁵ vendar pa so pripovedne tehnike tiste, ki tudi zgodovinopisno pripoved uvrščajo v zelo podoben literarni žanr. Bralčev vtis, da bere oziroma sprejema pripoved o nečem, kar se je v resnici zgodilo, je dejansko v celoti odvisen od intencij, ki jih (po navadi v uvodnem poglavju⁶) izrazi pripovedovalec, ne pa avtor, ki pripada drugi diegetski sferi.

V primeru Salustijevih monografij je vprašanje, *kako* je predmet razprave ubeseden, eno od osrednjih vprašanj, ki si ga velja zastaviti tisti hip, ko bralec prvič vzame v roke besedilo bodisi *Katilinove zarote* bodisi *Jugurtinske vojne*. Pri obeh besedilih namreč prolog, ki v primeru *Katilinove zarote* predstavlja več kot desetino celotne pripovedi, v primeru *Jugurtinske vojne* pa slabo dvajsetino, ustvarja vtis, da ima bralec opraviti z besedilom prej filozofske kot pa zgodovinopisne narave. »Vsi ljudje, ki se trudijo, da bi se povzpeli nad ostala bitja, bi si morali na vso moč prizadevati, da ne bi življenja premerili molče kakor ovce, ki jih je narava ustvarila sklonjene k tlom in pokorne zgolj svojemu trebuhu ...« (C. 1.1) »Po krivem se človeštvo pritožuje zastran svoje narave, češ da ji, šibki in obsojeni na kratek vek, vladajo prej naključja kakor pa kreposti.« (Iug. 1.1) Na relaciji bralec-pripovedovalec to ustvari prvi komunikacijski šum: *kdo* pripoveduje in *kaj* pravzaprav pripoveduje? Glede na dokazljive konvencije zgodovinopisnega žanra gre za dramatično drugačen uvod, kot bi ga pričakovali v zgodovinopisnem delu in ki v obsegu dela napoveduje tudi precej drugačno obravnavo historične snovi; ne zgolj zgodovinopisno, temveč tudi filozofsko in moralno. Je zaradi tega pripoved o *Katilinovi zaroti* ali *vojni z Jugurto* manj zgodovinopisna in bolj filozofska? Pripovedovalec se namreč moralnim sodbam in filozofskim utemeljitvam ne odpove niti v nadaljevanju in le zelo redko je, kakor bomo pokazali, pripoved omejena zgolj na zgodovinopisni interes. Dilema je prisotna in stvarna, kakor kaže tudi ugotovitev, da je Salustijeva filozofija popolno zlitje grškega duha in rimskega bistva.⁷ Vsekakor drži, da na ravni pripovedi ne iščemo več odgovora na vprašanje, *kaj* od povedanega je resnično, pač pa beležimo razmerje med tem, *kaj* je ubesedeno in *kako* je ubesedeno, v tem oziru pa pripoved seveda ni zgolj *opis* neke stvarnosti.⁸

5 T. Rood, *Thucydides: Narrative and Explanation*, Oxford – New York 1998, 9; D. Carrier, n. d., 32.

6 Tako npr. Thuc. 1.22; Tac. *Ann.* 1.1.

7 F. Egermann, *Die Proömien zu den Werken des Sallust*, *SAWW* 214 (1932), št. 3, 66ss.

8 D. Carrier, n. d., 32.

Razmerje med *kaj* in *kako* je v zgodovinopisnem besedilu težavno že zaradi tega, ker je bralec omejen najprej z lastnim znanjem ali neznanjem o ubesedeni stvarnosti, nato s svojimi nazori in nato še s tem, koliko je – na najbolj notranji diegetski ravnini –, subtilen sprejemnik različnih pomenskih odmikov, nihanj v pripovedi ipd. Pri vprašanju, *kaj* je ubesedena stvarnost in koliko je izkrivljena, dopolnjena ali prerešetana z vrzeli opuščenega gradiva, je seveda besedilo nujno preučevati tudi na zunajtekstualnem nivoju; kolikor je to mogoče, je treba besedilo primerjati z zunanjimi referencami, se pravi z deli sodobnikov, kar omogoča primerjavo dejanskih podatkov v jedru zgodbe, *fabuli*, poleg tega pa tudi lociranje tistega, česar bralec zaradi opuščanja podatkov ne more (iz)vedeti.

V primeru *Jugurtinske vojne* je slednje toliko teže izvedljivo, ker je Salustijevo delo poglavitni vir za opisovani predmet, v primeru *Katilinove zarote* pa so na voljo štirje Ciceronovi govori proti Katilini (*In Catilinam*), govora *Pro Murena* in *Pro Sulla* ter Askonijevi komentarji k Ciceronovim govorom *In toga candida*, *In Pisonem* ter *Pro Cornelio*. Primerjava med temi različnimi deli, med vključenimi podatki, torej o tem, *kaj* je ubesedeno in *kaj* ne, nam pove veliko o impliciranem avtorju (seveda tudi o pripovedovalcu) – raziskovanje tega, *kako* je ta stvarnost ubesedena, pa je raziskovanje dejavnosti *pripovedovalca*; glede preučevanja naratoloških aspektov v določenem besedilu, tj. zlasti do naratoloških aspektov v zgodovinskem besedilu, velja zadržanost vsaj do te mere, da opaznja posameznih narativnih konstant v tekstu ne ostanejo brez povezave z realijami znotraj samega teksta in zunaj njega, tj. da ne postanejo same sebi namen,⁹ temveč da se jih poveže z ustreznim zgodovinskim kontekstom. Naratološki pristop k tekstu mora biti torej predvsem (pomožno) hermenevitično orodje k razlagi zgodovinskih dejstev v besedilu.

Pomemben del naratoloških postopkov je žariščenje, tj. spreminjanje pripovednega gledišča oziroma žarišča. Spreminjanje pripovednega žarišča – od najbolj notranjega do povsem zunanega – je eno poglavitnih sredstev pripovedovalca za izražanje »tujih«¹⁰ pogledov na ubesedeno stvarnost, ki se nemalokrat, če že ne vsakokrat, izkažejo za bistvene. Z izrazom *fokalizacija*, žariščenje, je Genette jasneje razmejil problematiko pripovednega gledišča, pri čemer je smiselno uredil vprašanje, od česa je neko pripovedno gledišče odvisno – tj. kdo dejansko »govori«¹⁰ in kdo »vidi«. Pri preučevanju fokalizacije velja posebej omeniti tudi model M. Bal, ki je uvedla še pojem *fokalizatorja*, torej tistega, ki vidi oziroma ocenjuje. Klasifikacijo M. Bal je močno upoštevala npr. I. de

9 T. Rood, n. d., 1998.

10 G. Genette, *Figures III*, Paris 1972.

Jong pri preučevanju Homerja,¹¹ vendar Genettova razmejitev na »qui voit« in »qui parle« v bistvu zadošča.

Velika prednost Genettovega modela je, da poleg perceptivnega vključuje tudi *kognitivni* vidik: poleg jasno opredeljene glediščne točke, s katere je pripoved trenutno predstavljena, namreč opredeljuje tudi »kaj kdo ve«. Pri notranjem gledišču (interna fokalizacija) je to védenje, omejeno na neki lik, pri zunanem oziroma nevezanem gledišču pa je to védenje omejeno zgolj na (vsevednega) pripovedovalca. Pri kognitivnem aspektu fokalizacije tako postane pomembna tudi časovna strategija – torej ne le »kaj kdo ve«, temveč tudi »kdaj in kaj kdo ve«, v tem oziru pa postane posebnega pomena tudi vloga bralca, saj pripovedovalec taktično odmerja informacije in jih razporeja, nekatere pa celo v celoti izpusti.

Z naratološko analizo poljubnega besedila je torej moč razmeroma natančno razbrati in preučiti tisto, kar opazi tudi sodobni bralec in česar učinke zaznava zavedno ali nezavedno, namreč razporeditev argumentov, bodisi v samem pripovednem korpusu bodisi v različnih zastranitvah ipd., nihanje v pripovednem kotu, od pripovedovalčevega kota do kota nekoga, ki govori, misli, opazuje, čuti ipd. Vse te bolj ali manj jasno opredeljene tehnike dramatično vplivajo na bralečovo zavest, vendar je seveda samoumevno, da je v tem procesu udeležen tudi sam bralec, ki na nekaterih diegetskih ravninah sodeluje kot sprejemnik – bodisi kot tisti, ki se mu pripoveduje, bodisi kot implicirani bralec, torej tudi sam skupek idej, nagnjenj in nazorov.

Namen naratološkega pristopa k besedilu je torej najprej korekcija nekaterih zmotnih mnenj: ne toliko o avtorju kot o impliciranem avtorju – torej Salustiju kot konglomeratu idej, nazorov, osebnih izkušenj, ter prispevati k novemu razumevanju krajših, vsebinsko bolj angažiranih zgodovinskih antičnih besedil, ki jih ne smemo razumeti zgolj v smislu avtorjevega samovoljnega razpolaganja z zgodovinsko materijo temveč kot izraz težnje, da bi bil ob določenih vsebinskih korekcijah ter čim manj opaznih pripovednih tehnikah dosežen kolikor le mogoče trajen pripovedni učinek.

Na koncu tega vsebinskega uvoda naj za morebitnega bralca dodamo še nekaj formalnih pojasnil. Delo je predvsem filološkega značaja in namenjeno klasičnemu jezikoslovcu, ne toliko lingvistu kot literarnemu teoretiku. Bistvenega pomena za to razpravo je zato neposredna analiza besedila, brez katere si razmišljanja o pripovedovalcu in nihanju pripovednega gledišča oziroma žariščenja ne moremo predstavljati. Brez citiranih bolj ali manj obsežnih odlomkov izvirnega besedila, ki ga preučujemo – prav tako odlomkov grških piscev, kjer tako zahteva analiza –, in drobljenja teh odlomkov na posamezne perio-

11 I. De Jong, *Narrators and Focalizers: The Presentation of the Story in the Iliad*, Amsterdam 1987.

de in stavke, skozi katere pripovedovalec bodisi razvija lastno figuro (v prologu) bodisi kot že formirana figura v pripovedi spreminja pripovedno gledišče oziroma žarišče v tej pripovedi, bi bila analiza pripovednega gledišča in žarišča pravzaprav okrnjena. Delo je, kot že rečeno, po svojem bistvu filološka razprava, vendar združuje različne pristope, od katerih je eden najpomembnejših naratološki pristop; predvidevam, da bo razprava sicer zanimiva predvsem za tiste, ki razumejo latinsko in grško, da pa jo bo v roke vzel tudi kdo, ki teh dveh jezikov ne obvlada, zato so obsežnejši odlomki, ki so predmet analize (vendar samo ti), tudi prevedeni; vsi prevodi so, razen kjer je to posebej označeno drugače, plod mojega dela – zato seveda prevzemam tudi vso odgovornost za morebitne napake. Kjer je bilo treba opozoriti na specifične konstrukcije ali vsebinsko relevantne odlomke, sem preučevani del besedila tudi vedno podčrtal. Da obseg te analize zaradi večjih odlomkov besedila ne bi fizično preveč narasel in da bi morebitni bralec tega dela lažje razločeval med izvornim besedilom in njegovo analizo, so izvorni odlomki v drugačnem tipografskem rezu pisave.

Priscorum Catonisque verborum ineruditissimus fur

Pompej Lenaj, malo znani osvobojenec G. Pompeja in vodja šole v Rimu, je za Salustijevo delo našel malo pohvalnih besed; o Salustiju je dejal, da je »poleg vsega ostalega še prav malo izobražen tat besed starejših piscev in Katona«:¹²

Lenaeus Magni Pompeii libertus et paene omnium expeditionum comes, defuncto eo filiiisque eius, schola se sustentavit docuitque in Carinis ad Telluris in qua regione Pompeiorum domus fuerat ac tanto amore erga patroni memoriam extitit ut Sallustium historicum quod eum oris probi animo in verecundo scripsisset acerbissima satura laceraverit lastaurum et lurconem et nebulonem popinonemque adpellans et vita scriptisque monstrosus, praeterea priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem.¹³

Azinij Polion je Salustiju očital nagnjenost k pretiranemu arhaiziranju;¹⁴ oceno, ki je po Svetonijevih besedah sodeč izviral tudi iz povsem osebnih zamer – pač zaradi Salustijevih besed o njegovem zavetniku v *Zgodovini* –, lahko v luči Polionove kritike seveda razumemo kot grajo mestoma arhaizirajočega sloga v Salustijevih delih, vendar pa je Salustij ponekod precej dobesečno povzema tudi cele formulacije po Katonu in drugih starejših bodisi grških bodisi rimskih piscih in celo sodobnikih, kar je bilo izobraženim bralcem jasno že

¹² Suet. *De gramm.* 15,1,1–15,2,6.

¹³ Lenaj, osvobojenec Pompeja Velikega, ki ga je spremljal na malodane vseh odpravah, je po njegovi smrti in smrti njegovih otrok ustanovil šolo in poučeval v Karinah blizu Zemljinega svetišča, kjer je bilo domovanje Pompejev. Bil pa je tako privržen spominu svojega zaščitnika, da je zgodovinarja Salustija – ker je pač bil o njem /sc. Pompeju/ zapisal, da je bil poštenega obličja, a brez vsakega sramu –, v strupeni satiri raztrgal, češ da je malopriden požeruh in ničvreden uživač, zasebno pa tudi kot literat pravi nesramnež, poleg vsega tega pa še prav malo izobražen tat besed starejših piscev in Katona.

¹⁴ Suet. *De gramm.* 10,2,1–3: ... *de eodem Asinius Pollio, in libro quo Sallustii scripta reprehendit ut nimia priscorum verborum adfectione oblita, ita tradit ...*; »... o njem pa Azinij Polion v knjigi, v kateri graja Salustijevo delo, češ da je kar preveč prežeto s stariškim besednjakom, pravi takole ...«

v času objave. Lenaj je Salustiju grajo bržkone namenil zaradi slogovne in vsebinske neizvirnosti.

Velej Paterkul se je o Salustiju izrazil, da je »Tukididov posnemovalec« (*aemulumque Thucydidis Sallustium*).¹⁵ Pri Kvintilijanu najdemo ugotovitev, da je Salustijevo »izposojanje« Katonovih besed zašlo v epigram:

nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur: »et verba antiqui multum furate Catonis / Crispe, Iugurthinae conditor historiae«.¹⁶

Antični bralci Salustijevih del so »izposojene« odlomke razpoznavali z večjo gotovostjo kot sodobni bralci¹⁷ in celo za slednje je podobnost med izvirnim besedilom in njegovim »posnetkom« pri Salustiju ponekod očitna. To pa je tudi pomembno opažanje, ki predstavlja eno od izhodiščnih ugotovitev – da gre za načrtno tehniko in da se Salustij ni preprosto omejil na »izposojo« modernih, priljubljenih fraz, temveč da gre v njegovem primeru – v tem pa ni osamljen – za povzemanje vsebinsko pomenljivih odlomkov, ki so bila tudi na izvirnih mestih pri njihovih avtorjih namenjena ilustraciji podobnih okoliščin, le da seveda v drugem času ali prostoru. Gre torej za nameren postopek s hotelnim učinkom: Salustij odlomke svojih virov neposredno, ponekod malodane v dobesednem prevodu, prenaša v svojo pripoved, kjer te odlomke umešča v sorodno kontekstualno okolje.¹⁸

Legitimacijo za tovrstno povzemanje odlomkov iz besedil drugih avtorjev in njihovo umeščanje v prikladen kontekst predstavlja primerljiv način ustvarjanja drugih avtorjev, med drugim prav teh, po katerih se je Salustij zgledoval ter od njih črpal in katerim tovrstno povzemanje in »izposoja« daljših ali krajših odlomkov besedil drugih avtorjev ni bilo tuje – pri njih kakor tudi pri Salustiju gre za dobro znani in povsem uveljavljeni postopek literarnega ustvarjanja,¹⁹ to pa je vgrajevanje obče znanih in že predelanih filozofskih in historiografskih idej v lastno nazorsko shemo. Ob odsotnosti argumentov in obilici osebnih zmerljivk Lenajeva kritika potemtakem ne seže dlje od navadne invektive, vendar so temu vprašanju precej pozornosti očitno namenili tudi drugi – skoraj na naše začudenje, če pomislimo, da je šlo za običajen ustvarjal-

15 Vell. 2,36,2.

16 *Inst.* 8,3,29; »... tudi Salustija napadajo v nič manj znanem epigramu: in Krisp, ki si opisal vojno jugurtinsko, besed nič koliko Katonu si ukradel ...«

17 T. P. Wiseman, *Clio's Cosmetics. Three Studies in Greco-Roman Literature*, Leicester 1979, 36.

18 E. Skard, *Sallust und seine Vorgänger, SO Suppl.* 15 (1956), 108; R. Syme, *Sallust*, Berkeley, Los Angeles, London 2002, 56.

19 R. Renehan, *A Traditional Pattern of Imitation in Sallust and His Sources, CPh* 71 (1976), 105.

ni postopek: če se omejimo zgolj na Salustija,²⁰ je povsem dovolj, če se zadržimo pri neposredni zgodovinopisni tradiciji. Tako pri Liviju kot pri Tacitu nalletimo na identičen postopek prevzemanja celotnih pasusov, ki so umeščeni v soroden kontekst; Livij ponekod *verbatim* posnema Salustija, v opisu Hanibala,²¹ denimo, zasledimo odmeve Salustijevega opisa Katiline.²² Podobno ravna Tacit; poleg presajanja posameznih odlomkov v podoben kontekst po enakem postopku²³ že v uvodu *Zgodovine* namiguje na Salustijevo dikcijo z nenavadno rabo izraza *procul habere*; izraz *sicer* ni uporabljen v identičnem kontekstu, vendar pa možnost, da bi šlo za naključje ali pa zgolj *hommage* v okviru siceršnjega Tacitovega »salustijanizma«, izključuje dejstvo, da je ta izraz v literaturi pred Tacitom najti zgolj desetkrat, v takšni rabi pa le pri Salustiju.²⁴

HISTORIOGRAFSKI VIRI, FORMA IN SLOG

Salustij uporabe virov ne zanika, vendar je tudi ne poudarja; tam, kjer spregovori o oddaljenih dogodkih, odkrito zaupa avtoriteti: *urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani ...*²⁵ Namig na Katona kot zgodovinski vir je hoten²⁶ in je bil kot tak brez težav tudi prepoznan: *tamen Cato in Originibus hoc dicit, cuius auctoritatem Sallustius sequitur in Bello Catilinae, »primo Italiam tenuisse quosdam qui appellabantur Aborigines. Hos postea adventu Aeneae Phrygibus iunctos Latinos uno nomine nuncupatos.*²⁷

Aluzij na uporabo virov je v Katilinovi zaroti še več, vsekakor na vseh tistih mestih, kjer avtor morda ozadja ni mogel primerno raziskati – v pripovedi se to praviloma manifestira v premiku pripovednega žarišča od pripovedovalčevega k tujemu, navadno neimenovanemu in razpršenemu.²⁸ Stikov s pomembnimi akterji dogajanj, ki jih opisuje, so bili Salustiju vsekakor na voljo; vsekakor je imel dostop do pomembne osebe in protagonista *Katilinove zarote* – Cezarja. Za dogodke, povezane s Katilino, je bilo na voljo tudi precej dokumentov: v prvi vrsti

20 O postopkih imitacije pri drugih piscih s pregledom bibliografije gl. R. Renehan, n. d., 102–105.

21 Liv. 21,4.2–7.

22 C. 5.1–5.5.

23 L. Alfonsi, Da Sallustio a Tacito, *Aevum* 42 (1968), 474.

24 A. J. Woodman, The Preface to Tacitus' Annals: More Sallust?, *CQ* (1992), št. 2.

25 C. 6.1: »Mesto Rim so, kolikor sem dognal, ustanovili in mu sprva vladali Trojanci ...«

26 Gell. 14.2: *verba ex oratione M. Catonis ... haec sunt: »Atque ego a maioribus memoria sic accepi ...«*

27 Serv. *Ad Aen.* 1.6; »Katon pa v *Izvorih* pravi, in po njem se zgleduje tudi Salustij v *Katilinovi zaroti*, da so Italiji sprva vladali tako imenovani Aborigini. Ti so se po Enejevem prihodu združili s Frigijci in se poslej imenovali Latini.«

28 Gl. 14.7, 17.7, 19.4, 22.1, 48.7.

seveda Ciceronovi govori, poleg tega zapiski z zasedanj senata²⁹ in pisma: Manlijevo pismo Marciju Regu (33.1–5),³⁰ Katilinovo pismo Kátulu (35.1–6)³¹ in Lentulovo pismo Katilini (44.5), ki so po vsej verjetnosti avtentična (Lentulovo pismo Katilini z enako vsebino omenja ohranja tudi Ciceron, *Cat.* 3.12), njihova morebitna prirejena dikcija pa posebej izpostavljena (Manlijevo pismo).

Virov za snov *Katilinove zarote* ni primanjkovalo, vendar pa v samem besedilu razen že omenjene precej jasne aluzije na Katona ni nobenih pravih kazalnikov, katere vire je avtor pri nabiranju snovi za svoje delo dejansko uporabljal. Najpomembnejši vir za *Katilinovo zaroto* so bili brez dvoma Ciceronovi govori: štirje govori proti Katilini, ki jih je Ciceron posebej pripravil za objavo l. 60, govor *In toga candida* iz l. 64, v odlomkih ohranjen pri Askoniju, govor *Pro Murena* iz novembra 63 in govor *Pro Sulla* iz leta 62. Vendar pa moramo opozoriti, da se ne glede na nujno izhodišče, da je Salustij črpal snov pri Ciceronu, opisa glavnega antagonista kljub stičnim točkam in skupnim potezam razlikujeta; pri Ciceronu je lik Katiline monoliten zločinski *coniuratus*,³² medtem ko je pri Salustijevem liku Katiline vendar tudi nekaj maneverskega prostora za virtus, kar se pokaže v sklepni fazi zarote (56.1–61.9);³³ poleg tega med Ciceronovim videnjem dogajanj, povezanih s Katilino in Salustijevim, beležimo kronološka odstopanja,³⁴ vendar pa velja posebej izpostaviti dejstvo, da kronološka natančnost, predvsem pa naravno koronološko zaporedje sploh ni nekaj, za kar si je avtor posebej prizadeval, in je kronologijo »ukrivil« posebej v skladu s s potrebami sporočilnosti besedila.³⁵

Podobno tudi v *Jugurtinski vojni* najdemo neposreden namig na vire za regionalno zgodovino: *qui mortales initio Africam habuerint quique postea adceserint aur quo modo postea permixti sint ... uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est ... quam paucissimis dicam*.³⁶ Pri kronologiji *Jugurtinske vojne* se je Salustij po vsej verjetnosti zanesel na Sempronija Azeliona, morda tudi Rutilija Rufa; na Sempronija Azeliona kot vir bi se lahko obračal denimo v povezavi z zgodbo o Jugurti pred Numantijo (*Iug.* 7.1–8.2) – Azelion

29 Cic. *Sull.* 42: *itaque introductis in senatum indicibus constitui senatores qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent..*

30 Gl. analizo na str. 144.

31 Gl. analizo na str. 145.

32 E. N. Genovese, Cicero and Sallust: Catiline's Ruina, *The Classical World* 68 (1974), 172.

33 Gl. str. 166.

34 R. Syme, n. d., 77–78.

35 E. N. Genovese, n. d., 173.

36 *Iug.* 17.7: »Kolikor mogoče na kratko bom razložil, katera ljudstva so na začetku žive-la v Afriki in katera so se priselila kasneje, ter kako so se med seboj pomešala, pač ka-kor sem razbral iz kartažanskih knjig, ki jih pripisujejo Hiempsalu ...«

je bil tam.³⁷ Rutilij Ruf mu je kot vir bržkone služil za omembe Grakhov,³⁸ kot pomemben vir za Sulovo obdobje mu je brez dvoma služil tudi L. Kornelij Sizen, ki ga je Salustij očitno cenil, čeprav mu odreka zadostno mero kritičnosti: *neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus et L. Sisenna, optume et diligentissime omnium, qui eas res dixere, persecutus, parum mihi libero ore locutus videtur.*³⁹ Ne smemo pozabiti, da so v Salustijevem času med bralci krožili Sulovi spomini; predvsem za sklepni del Jugurtinske vojne, pogajanja z Bokhom in zajetje Jugurte (95.1–114.4), je bil to brez dvoma eden najnatančnejših, če že ne najzanesljivejših virov, čeprav to ne more biti razloga, da je Marij kot eden najpomembnejših protagonistov Jugurtinske vojne ponekod prikazan v negativni luči.⁴⁰

Že sama izbira monografije kot forme raziskovanja in podajanja historične snovi kaže zavesten odklon od dotedanje historiografske tradicije; v tem oziru je Salustij kot literarni zgodovinopisni ustvarjalec vstopil v prazen prostor,⁴¹ v katerem ga ni mogla omejevati nobena tradicija in v katerem je lahko vzpostavil svoje smernice delovanja, predvsem pa povsem novo historiografsko instanco, nov tip historiografske persone.⁴² Zgodovinopisje zgodnejše dobe se dramatično razlikuje od Salustijevih monografij. Če Ciceronovo oceno, da je bilo zgodovinopisje zgodnejše dobe *nihil aliud quam annalium confectio*,⁴³ torej predvsem analističnega značaja, primerjamo z njegovo mislijo *abest enim historia litteris nostris*,⁴⁴ dobimo bežen vtis o tem, kakšno je bilo stanje v zgodovinopisju dotedanjega časa. Ciceronova ocena posameznih rimskih piscev v nadaljevanju tega traktata je precej žalostna: delo starejših letopiscev ocenjuje zgolj kot skromen dosežek. Rešitev po njegovem mnenju so grški vzori⁴⁵ – to misel ponovi tudi v pismu, naslovljenem na L. Lukejeja s prošnjo, naj v zgodovinski monografiji piše o kritičnih razmerah med njegovim konzulatom⁴⁶ –, ter retorični kolorit.⁴⁷ Salustij je sicer sprejel monografski zgodovinopisni izraz, vendar je

37 R. Syme, n. d., 149.

38 E. Badian, *Tiberius Gracchus and the Beginning of the Roman Revolution*, ANRW 1.1 (1972), 677.

39 *Iug.* 95.2: »O Suli ne bom govoril drugje, razen tega pa bi dejal, da je Lucij Sizen, ki je sicer od vseh zgodovinarjev najskrbneje in najbolj obravnaval te dogodke, o njem vendar govoril kar preveč zadržano.«

40 Prim. P. McGushin, *Bellum Catilinae. A Commentary*, London 1977, 3.

41 A. Desmouliéz, *Cicéron et l'ambition littéraire de Salluste*, *Latomus* 37 (1978), 26–27.

42 J. Marincola, *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge 2004, 78.

43 Cic. *De Or.* 2.51: »Samo sestavljanje letopisov.«

44 Cic. *Leg.* 1.5: »Naši književnosti manjka zgodovina.«

45 *Ibid.* 1.55ss.

46 Cic. *Fam.* 5.12.

47 Cic. *De Or.* 2.64.

pri tem oblikoval lasten stil, lastno zgodovinopisno avtoriteto. Z izbiro vsebinsko zaokroženega, kronološko omejenega predmeta pripovedi se je odmaknil od kroniške analistične tradicije, ki je mestoma pridobivala fabulistični značaj: *sint haec, ut ita dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam Aeneae somnium, quod nimirum in Fabi Pictoris Graecis annalibus eius modi est, ut omnia, quae ab Aenea gesta sunt quaeque illi acciderunt, ea fuerint, quae ei secundum quietem visa sunt.*⁴⁸

Hoteni odklon od Ciceronove predstave, kako naj bi bila formulirana zgodovinska monografija, kaže že uvodna dikcija v prologu obeh monografij: *omnis homines, qui sese student praestare ceteris animalibus, summa ope niti decet ...* (C. 1.1); *falso queritur de natura sua genus humanum, quod inbecilla atque brevi aetatis ...* (Iug. 1.1). Primerjajmo to uvodno formulacijo z uvodom v zgodovino Postumija Albina: *Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptitavit. In eius historiae principio scriptum est ad hanc sententiam: neminem suscensere sibi conuenire, si quid in his libris parum composite aut minus eleganter scriptum foret; ,nam sum' inquit ,homo Romanus natus in Latio, Graeca oratio a nobis alienissima est', ideoque ueniam gratiamque malae existimationis, si quid esset erratum, postulauit.*⁴⁹ Če smemo sklepati po uvodni formulaciji v Livijevem zgodovinskem delu *Ab urbe condita*, apologetična drža zgodovinopisne persone ni *unicum* v Albinovem delu, prej nasprotno: *facturusne operae pretium sim si a primordio urbis res populi Romani perscripserim nec satis scio nec, si sciam, dicere ausim, quippe qui cum ueterem tum uolgatam esse rem uideam, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credunt.*⁵⁰ Obe uvodni formulaciji bralca nedvoumno seznanjata s tem, da se srečuje z zgodovinopisno persono, ki brani ali vsaj utemeljuje svoje postopke; Salustijeva zgodovinopisna persona, njegov pripovedovalec, od prve izrečene besede naprej nastopa kot avtoriteta, ki sicer v nadaljevanju mestoma aludira na svojo zgodovinopisno paradigmo (npr. z namigova-

48 Cic. *De divin.* 1.21.43: »Te sanje so, kot sem že dejal, mitološka snov, kamor sodi tudi Enejev sen, ki ga seveda v grških letopisih opisuje tudi Fabij Piktora. Po Piktorajevem opisu se je vse, kar je Enej storil ali doživel, zgodilo točno tako, kot je videl v sanjah.«

49 Gell. *N. Att.* 11.8.2: »Albin, ki je bil konzul skupaj z L. Lukulom, je v grškem jeziku spisal rimsko zgodovino. Na začetku njegove zgodovine stoji zapisano v tem smislu: naj mu nihče ne šteje v slabo, če je v njegovem delu kaj premalo domišljeno ali zapisano v ne dovolj mičnem jeziku; ,sem namreč Rimljan, rojen v Laciju in grški jezik mi je nadvse tuj'. Prosil je, potemtakem, blagohotno, ne prestrogo sodbo morebitnih napak.«

50 »Ne vem ravno, ali bom nagrajen za to, da popišem zgodovino rimskega ljudstva vse od začetka mesta, pa tudi če bi vedel, bi si ne drznil tega trditi. Tem bolj zato, ker vidim, da je vsak novi pisec prepričan, in tako je že od nekdaj, da bo natančnejši pri razlagi te ali one zgodovinske snovi, ali pa bo vsaj slogovno presešel starinsko okornost.«

njem na uporabo virov: *urbem Romam, sicut ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani*), vendar svojih postopkov ne postavlja pod vprašaj – bistveno bolj se trudi za svojo moralno avtoritativno funkcijo. Ta je nekoliko bližje vsebini uvodne formulacije Katonovih *Origines*, kakršno nam ohranja Ciceron: ***clarorum hominum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem exstare oportere***,⁵¹ vendar se Salustij ideološko ni naslonil niti na Katona, kolikor moremo sklepati po Katonovi jasni napovedi predmeta razprave v duhu analistične tradicije: *si quis homines sunt, quos delectat populi Romani gesta describere ...*⁵² Toda več o Katonu in njegovem vplivu na Salustija v nadaljevanju. Uvodna dikcija, ki je namenjena »vsakomur« – *omnes homines* –, je, na to moramo opozoriti, blizu tudi uvodni dikciji v Aristotelovi *Metafiziki*: **πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει. σημεῖον δ' ἢ τῶν αἰσθήσεων ἀγαπήσις**.⁵³

Funkcija povzemanja teh vsebinskih drobcev, ki pač sodijo v zbirko splošno dostopnih toposov, je vzpostavitev specifične zgodovinopisne persone, pripovedovalca erudita. Trend se nadaljuje na več mestih v pripovedi, kjer najdemo aluzije na grške pisce; tako npr. denimo v opisu Jugurte najdemo vzporednico s Herodotovim opisom navad pri Perzijcih:

Iug. 6.1 Qui ubi primum adolevit, pollens viribus, decora facie, sed multo maxime ingenio validus, non se luxu neque inertiae corrumpendum dedit, sed, uti mos gentis illius est, equitare, iaculari⁵⁴ ...

Hdt. 1.136 παιδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταέτεος ἀρξάμενοι μέχρι εἰκοσαέτεος τρία μούνα, ἰππεύειν καὶ τοξεύειν καὶ ἀληθίζεσθαι.⁵⁵

Očitno hotena razlika v naštevanju dejavnosti v infinitivu – *equitare* (ἰππεύειν), *iaculari* (τοξεύειν) –, pri kateri izostane resnicoljubnost (ἀληθίζεσθαι), je kasneje še večkrat poudarjena;⁵⁶ to spretno sklicevanje na starejši vir s stališča pripovedovalca pomeni podlago za njegovo karakterizacijo tako posameznika kot tudi celotnega kolektiva, obenem pa seveda tudi same zgodovinopisne persone.

51 Cic. *Pro Planc.* 66 (Cato, *Origines* fr. 2): »Slavni in veliki možje bi morali svoj prosti čas porabiti enako koristno kot čas v službi.«

52 *Pompeii comment. artis Donati* V (Cato, *Origines* fr. 1).

53 *Arist. Metaph.* 1.1: »Vsi ljudje po naravi stremijo k znanju; dokaz, da je to tako, je, da cenimo čute ...«

54 »Brž ko je odrasel, se, krepak in lepe zunanosti, predvsem pa močan značaj, ni prepustil udobju in brezdelju, ki bi ga pokvarila, temveč se je, kakor je pri njih v navadi, posvetil spretnosti ježe, metanja kopja ...

55 »Od petega leta dalje pa vse do dvajsetega leta otroke učijo zgolj treh reči – ježe, streljanja z lokom in govorjenja po resnici.«

56 Tako denimo tudi pri opisu Numidijcev – *Iug.* 46.3: *Sed Metello iam antea experimentis cognitum erat genus Numidarum infidum ...*

Podoben moment predstavlja opis Katona v *Bellum Catilinae*, kjer najdemo vzporednico z verzom v Ajshilovi tragediji *Sedmerica proti Tebam*:

Cat. 54.6 At Catoni studium modestiae, decoris, sed maxume severitatis erat; non divitiis cum divite neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat; esse quam videri bonus malebat ...⁵⁷

Sept. 592 οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θελεῖ⁵⁸

»Primerjava« Katona z Amfiaraom je vse prej kot naključna. Spomnimo: Amfiaraos se je pridružil Polinejku pri napadu na Tebe kljub zavesti, da sta ta vojaška ekspedicija in on sam z njo obsojena na propad. Ker lahko upravičeno sklepamo, da je Salustij dobro poznal vir sicer pogosto citiranega ali povzete verza,⁵⁹ lahko obenem izključimo možnost, da gre zgolj za povzemanje popularnih sentenc, pač pa lahko vztrajamo pri mnenju, da ne gre za naključno, temveč povsem hoteno in premišljeno sklicevanje na grški vir, ki ga je pisec kot izobraženec dobro poznal.⁶⁰ Posledično se pripovedovalec v razmerju do bralca izkaže kot erudit in poznavalec sorodnih ali vsaj podobnih zgodovinskih razmer iz preteklih okoliščin.⁶¹

Ne samo izbira literarne forme in nova historiografska persona, tudi specifičen slog Salustija ostro ločuje od dotedanje zgodovinopisne tradicije pa tudi – če smemo sklepati po le nekoliko mlajšem Liviju – od mnogih sodobnikov. Stilstično se je Salustij močno oprl na, to je bilo, kot smo že omenili, dokumentirano že v antiki, Katona in Tukidida. K Tukididu, ki je bil za Salustija po vsej verjetnosti razmeroma pozno odkritje,⁶² se je – morda tudi zaradi reakcije na Ciceronovo kritično stališče do njegovega stila,⁶³ prav gotovo pa tudi v potrebi po izvirnosti v nedodelani literarni formi v rimskem slovstvu – obrnil po vsebino in formo: državljanska vojna, razdor in propad. Poleg tega je Salustij s Tuki-

57 »Katon pa si je prizadeval za umerjenost, dostojanstvo, najbolj pa za resnost. Ni se meril v bogastvu z bogatimi ali v politični veljavi s strankarskimi veljaki; ne, tekmoval je s pokončnimi možmi v kreposti, s skromnimi v preprostosti, s poštenimi v zadržanosti. Ni le vzdrževal videza poštenjaka, hotel je zares biti dober ...«

58 »Za videz ni mu; biti hoče dober ...«

59 Tako npr. pri Ciceronu, *Lael.* 98,5: *Virtute enim ipsa non tam multi praediti esse quam videri volunt.*

60 R. Renehan, n. d., 98.

61 E. Skard, n. d., 108.

62 Ne samo za Salustija; grški avtor, katerega zahteven slog je bil nepriljubljen celo pri kasnejših Grkih ne le Rimljanih (E. Norden, *Die Antike Kunstprosa*, Leipzig; Berlin 1923, 100), je bil verjetno zaradi kriznih razmer med državljansko vojno po vsej verjetnosti odkritje za rimske posnemovalce njegovega sloga šele po l. 50.

63 Cic. *Brut.* 287ss., *Or.* 30ss..

didom delil osebno usodo: podobno kot Salustij je bil več politike, oba sta izkusila vojaško službo (čeprav Tukidid le nekoliko bolj grenko kot Salustij), oba sta doživela izgon: Tukidid iz lastne države, Salustij pa iz politike. V prisilnem *otium* sta se oba obrnila k – zgodovini. H Katonu se je ozrl po arhaičen, slovesen slog, primeren za obravnavo tako usodnih tem. Na mestih, kjer je neposreden Tukididov vpliv v Salustijevem tekstu posebej opazen, sicer na to opozarjamo pri sami analizi besedila; v teh uvodnih pojasnilih se smiselno omejujemo predvsem na skupne točke v nazoru in teoretičnih zgodovinoepisnih izhodiščih.

K Tukididu se Salustij ozira tako v izbiri predmeta obravnave in v ekspanziji argumentov kot tudi v izrazoslovju, ki ga za svoje potrebe bodisi prevaja bodisi prireja,⁶⁴ ter ne nazadnje tudi v splošni atmosferi, ki jo v svojem delu ustvarja. Ob tem se seveda nujno postavlja vprašanje, kako je v svojih specifičnih okoliščinah Tukidida dojemal Salustij.⁶⁵ Kot posebej opazen primer vsebinskega opiranja na Tukidida velja omeniti denimo Tukididovo obravnavo dogodkov po pomorski bitki pri Korkiri, kjer obravnava katastrofalna politična razmerja in s tem razpad vrednot v grškem svetu (Thuc. 3.82–85); odlomek je na Salustija očitno naredil močan vtis, ker ga povzema na kar več mestih;⁶⁶ v večini teh pasusov Salustij dikcijo o politični in moralni dekadenci v grških mestih povzema in jo *per analogiam* uporablja za podobna stanja v Rimu.

Pri Salustiju se torej kažejo zelo podobni pogledi na človekovo naravo kot pri Tukididu, delita si pomembne nazorske poteze; skupno točko tako najdemo v njunem odnosu do religije. Tukidid, kot kaže, je do religije zadržan, vendar je pri njem opaziti zmerno kritično distanco (tako denimo v primeru spartanskega zlorabljanja religije kot za politične namene (Thuc. 1.118.3), prerokb o trajanju vojne (2.8.2; 2.17.2), Nikijevega pretiranega zanašanja na božja znamenja (7.50.4) itd.). Zgodovina je pri Tukididu proces, katerega potek je odvisen od edinega vedno prisotnega elementa, človeške narave – τὸ ἀνθρώπινον (1.22.4). Nadnaravni element sreče – τύχη – je zreduciran na moment nepredvidljivega;⁶⁷ dejstvo, da se posamezniki odločajo, kot se, in da so te njihove odločitve uspešne, je merilo njihove γνῶμη – *virtus*. Salustijev odnos do posameznikove religije je zelo podoben Tukididovemu; religije sicer ne zavrača, saj v idealizirani obravnavi starejše rimske zgodovine posebej omenja, da so bili rimski predniki *religiosissimi mortales* (C. 12.3), ki so bili *in suppliciis deorum magnifici* (9.2), vendar se v njegovi obravnavi Marijevega pretiranega zanašanja na bo-

64 S kontrastivno analizo vseh mest, kjer se Salustij vsebinsko naslanja na Tukidida in bodisi povzema bodisi prevaja njegovo besedilo, bi lahko napolnili posebno razpravo na več sto straneh; na voljo je več pregledov temeljitih razprav na to temo, med katerimi izstopata zlasti Patzer 1941, Perrochat 1947, med novejšimi Scanlon 1980.

65 T. F. Scanlon, *Influence of Thucydides on Sallust*, Heidelberg 1980, 14.

66 C. 10.3; 38.3; 52.11; *Iug.* 42.4; 44.5.

67 T. F. Scanlon, n. d., 40.

gove (Iug. 90.1) kaže podobna zadržana kritika kot pri Tukididu. Med razpravo v senatu Katon ml. med svojim govorom izreče pomembno misel: res so bogovi tisti, ki so v preteklosti Rim obvarovali pred pogubo. Toda v času krize, kot je Katilinova zarota, molitve niso za rabo, koristi le trezen razmislek: *non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur; vigilando, agundo, bene consulendo prospere omnia cedunt* (C. 52.29). Odnos do nadnaravnega elementa *fortuna* se zdi pri Salustiju bolj zapleten; v trditvi *sed profecto fortuna in omni re dominatur* (C. 8.1), ki se v podobni vlogi ponovi še kasneje (C. 10.1), moramo, tako se zdi, razumeti kot pomembno silo, ki veliki meri nadomešča bogove.⁶⁸ Kljub temu *fortuna* nastopa tudi kot priložnost za posameznika – to je razvidno iz Katilinovega govora (C. 20.14). Najpomembnejša pa je za razumevanje Salustijevega odnosa do te sile trditev, da je *fortuna* nekaj, česar dovršen, kreposten človek ne potrebuje: (*animus*) *qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque et clarus est neque fortuna eget ...* (Iug. 1.3).

Podobno kot Tukidid tudi Salustij v svojem delu uporablja govore, čeprav se ne v *Katilinski zaroti* ne v *Jugurtinski vojni* v prologu o svojem metodološkem pristopu k obravnavani snovi ni izrekel enako jasno kot Tukidid v 22. pogl. 1. knjige, v katerem že vnaprej pojasnjuje perečo problematiko uvajanja govorov v samo pripoved. Salustij se zateka k istim pripovednim sredstvom kot Tukidid: več kot zgovoren primer je pasus iz Jugurtinske vojne, ko Jugurta prvič zapušča Rim, se ozre in izreče besede: *urbem venalem et mature perituram si emptorem invenerit!* (Iug. 35,10)⁶⁹ Primer je podoben kratkemu pogovoru dveh anonimnih vojakov v Tukididovi *Peloponeški vojni* (4,40,2).

Tukidid je sicer v obravnavi historične snovi dosti bolj sistematičen in kronologiji posveča veliko pozornost, medtem ko je Salustij pri obravnavi zlasti starejše zgodovine precej nenatančen, kar se pokaže predvsem v idealizaciji starejše republike v *Katilinski zaroti* (C.6.1–13.5),⁷⁰ podobno tudi v zastranitvi o strankarskih razprtijah oziroma razrednem konfliktu v *Jugurtinski vojni* (Iug. 41.1–42.5). Ob tem je treba posebej izpostaviti dejstvo, da glede na sistematično zanemarjanje natančne kronologije in opuščanje določenih podatkov pri Salustiju kaže, da gre za povsem hoten vzorec.

A tudi v obravnavi specifične tematike je Salustij unikaten moralist; obema zgodovinarjema je skupno, da politična in moralna vprašanja obravnava v tesni povezavi, vendar med njima kljub temu zija velika razlika: če je Tukidid predstavnik politično-didaktičnega zgodovinopisja, je Salustij predstavnik moralno-didaktičnega.⁷¹ Za Tukidida, tako se zdi, bi lahko do dogajanj v Grčiji

68 T. F. Scanlon, n. d., 44.

69 »O podkupljivo mesto, ki bo prav kmalu propadlo, če bo našlo kupca!«

70 Gl. analizo poglavja »Bellum Catilinae«, podpogl. »Razširjeni prolog 6.1–13.5«.

71 V. Paladini, *Sallustio. Aspetti della figura, del pensiero, dell' arte*, Milano 1948, 69.

po pomorski bitki pri Korkiri κατὰ τὸ ἀνθρώπινον prišlo kadar koli – dokler bi moralne razmere to omogočale;⁷² za Salustija je degeneracija *virtus* in posledična politična dekadenca simptom specifične, postsulanske dobe.

Torej Tukidid kot intelektualna podlaga. Za takšno intelektualno okolje je Salustij našel primeren izraz pri, kot se je izrazil Ciceron, nekoliko pozabljenem M. Porciju Katonu.⁷³ Znova so bili razlogi verjetno več kot zgolj stilistične narave: brez dvoma se je Salustij s Katonom čutil povezanega v protiaristokratskih stališčih. Salustijeva stilistična navezava na Katona je bila, kot smo pokazali v začetku tega poglavja, opažena že v antiki. Posameznim stilističnim posebnostim in njihovemu učinku se posvečamo na mestih, kjer jih v analizi zaznavamo in beležimo njihov učinek. Na tem mestu naj torej omenimo zlasti tri posebnosti: poleg arhaizmov še *brevitas* in *inconcinnitas*.

Besedišče Salustijevih monografij je nasršeno od arhaizmov – v mnogih primerih se je namesto ustaljene rabe, ki so jo nedvomno priporočali jezikovni puristi njegove dobe, raje odločil za arhaično rabo, bodisi po pomenu bodisi po obliki: tako se raje odloča za superlativ na *-umus* namesto *-imus* (*religiosissimus*), gerundivno končnico *-undus* namesto *-endus* in adjektivne oblike na *-os* namesto na *-us* (*vivos, vivom* nam. *vivus, vivum*).

Prizadevanje za *brevitas* in *inconcinnitas* se kaže v malodane vsakem poglavju obeh monografij. Kaže se v pogosti eliptični stavi, pogostih asindetih (npr. Katilinova karakterizacija C. 5.1–4: *bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere*), historičnih infinitivih, priredju namesto bolj ustaljenega, ciceronskega podredja; kolikor le more pogosto se izogiba uravnoveženim frazam; tako npr. namesto dveh adverbov skupaj postavi adverb in ablativ (*recte atque ordine*, C. 51.4) ali adverb in predložno zvezo (*inconsulte ac veluti per demerentiam*, C. 42.2).

Primerno oceno Salustijevega sloga je podal Kvintiljan v pripombi, da Salustijevo delo ni za neukega bralca:⁷⁴ *quare uitanda est etiam illa Sallustiana (quamquam in ipso uirtutis optinet locum) breuitas et abruptum sermonis genus: quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, audientem transuolat, nec dum repetatur expectat, cum praesertim lector non fere sit nisi eruditus ...*

VIRTUS SALLUSTIANA

Izbira nove historiografske forme je pomenila tudi popolnoma drugačna teoretična izhodišča: v primeru monografije ne gre več toliko za *pravo* resnico

72 R. Syme, n. d., 248.

73 Cic. *Brut.* 65ss.

74 Quint. 4.2.45.

kot za *globljo* resnico.⁷⁵ Monografija omogoča – in zahteva – obravnavo historične snovi, pri kateri pisec raziskuje tudi moralna ozadja, intimna občutja ipd., ki stojijo za dejanji. Za kompetentno raziskovanje teh fenomenov skozi pripoved – na kakšen način to počne, bomo pokazali v nadaljevanju – pa mora v bistvu sploh postaviti na noge persono, avtoriteto, ki lahko to legitimno počne.

Poleg vprašanja historiografskih virov se torej predvsem pri preučevanju obeh prologov, zlasti pa prologa h *Katilinovi zaroti*, odpre tudi vprašanje drugih virov; za ideološko podlago svojega dela si je Salustij »izposodil«, če se lahko tako izrazimo, tudi določene filozofske paradigme. V nadaljevanju bomo govorili predvsem o *pripovedovalcu* (in pogosto o »pripovedovalcu kot eruditu«); za eno od izhodišč tega poglavja bomo zato povzeli trditve, da so v prologih povzeti trditve in odlomki iz del drugih avtorjev ter umeščeni v soroden kontekst: tako so denimo v obeh prologih povzete trditve, ki jim lahko sledimo do Platona, Dikajarha, Pozejdonija, Panajtija idr., ki so seveda prekrvašene in vpete v povsem rimske miselne vzorce.⁷⁶

V poglavjih 1.1–4.5 tako odzvanja vrsta idej, ki jim lahko sledimo k različnim, predvsem grškim piscem. Možni viri, na katere bi se bil ob oblikovanju ključnih misli v svojih prologih lahko naslanjal, so številni, zato se bomo za potrebe te analize omejili na tiste, katerih bodisi posreden bodisi neposreden vpliv lahko v pripovedi zaznamo z določeno mero gotovosti. V danem obsegu te razprave bi bilo nesmiselno razširiti razpravo na vprašanje, kateri od doslej predlaganih virov je bil Salustiju v resnici vsebinsko najbližje, poleg tega pa se skoraj moramo strinjati z oceno, da bi bil natančen poskus iskanja najbolj gotovega vira, iz katerega je pisec morda črpal ideje, ki jih je nato vstavil v prologe k svojim monografijam, pravzaprav postranskega pomena.⁷⁷ Vseeno pa vprašanje, ali se je Salustij posebej naslanjal na specifičen vir, le ni povsem nepomembno: ugotoviti moramo namreč predvsem, na katerih temeljih oziroma virih so zgrajeni koncept *virtus* in temu sorodni pojmi v obeh monografijah, predvsem v *Katilinovi zaroti*.

Izrazit dualizem med človekom (*omnes homines*) in »ostalimi bitji« (*ceteris animalibus*) v prvem poglavju prologa v *Katilinovi zaroti*, omogoča primerjavo z nekaterimi grškimi pisci; najprej seveda s Platonom. Že izraz *veluti pecora, quae natura prona atque ventri oboedientia finxit* (*Cat.* 1.1) ima jasno paralelo pri Platonu:

οἱ ἄρα φρονήσεως καὶ ἀρετῆς ἄπειροι, εὐωχίαις δὲ καὶ τοῖς τοιούτοις αἰεὶ συνόντες, κάτω, ὡς εἰκεν, καὶ μέχρι πάλιν πρὸς τὸ μεταξύ φέρονται τε καὶ

75 E. Lefèvre, *Argumentation und Struktur der moralischen Geschichtsschreibung der Römer am Beispiel von Sallusts Bellum Iugurthinum*, *G* 86 (1979), 256.

76 V. Paladini, n. d., 60.

77 R. Syme, n. d., 241.

ταύτη πλανῶνται διὰ βίου, ..., ἀλλὰ βοσκημάτων δίκην κάτω ἀεὶ βλέποντες καὶ κεκυφότες εἰς γῆν καὶ εἰς τραπέζας βόσκονται χορταζόμενοι καὶ ὀχεύοντες.⁷⁸

Tako v *Bellum Catilinae* kot tudi v *Bellum Iugurthinum* se Salustij večkrat sklicuje na Platona; Salustijev »platonizem«, ⁷⁹ ki je morda najočitnejši v sklicevanju na Platonovo sedmo pismo (323d–352a) v prologu k *Bellum Catilinae*, ⁸⁰ lahko beležimo v številnih jasnih vzporednicah s Platonovimi mislimi v različnih delih (mdr. *Rep.* 586a, *Phaed.* 80a). ⁸¹ Salustijeve misli v prologih brez dvoma reflektirajo Platonove ideje, vprašanje pa je, kako so te ideje do njega prišle, posredno ali neposredno; možno je, da Platonove misli do Salustija niso prodrle izolirane, temveč kvečjemu podprte z močnim vplivom stoiške filozofije. ⁸² Vsekakor se zdi smiselna trditev, da je izobraženec, kakršen je bil Salustij, grške avtorje, katerih misli odzvanjajo v njegovih delih, dobro poznal; ⁸³ po vsej verjetnosti iz osebne izkušnje z njihovimi deli, ne pa iz zbirke sentenc. Vsekakor pa lahko pritrdimo ideji, da se Salustij ni zgledoval zgolj po enem filozofskem viru, pač pa je napaberkoval ustrezne ideje pri več različnih piscih in torej črpal iz tradicije dotedanje etične teorije in jih združil v konglomerat idej, prirejen rimskemu miselnemu okolju. ⁸⁴ Obenem moramo vsekakor opozoriti, da idejo o duhovni premoči človeka nad ostalimi bitji, kakršna se zrcali v Salustijevem prologu, najdemo jasno izraženo tudi pri Izokratu (*Paneg.* 48) in Ksenofontu (*Mem.* 1.4.14).

V povezavi z vprašanjem o vlogi ali vrednosti te filozofske podlage se – glede na to, da večino teh filozofskih zunanjih vplivov beležimo v prologu – nujno odpre tudi vprašanje, kako te ideje delujejo v povezavi s historično materijo v nadaljnji pripovedi. V analizi prologa in nato še njegovih vsebinskih ter idejnih navezav na nadaljnjo pripoved bomo jasno pokazali, da je prolog integralen del pripovedi kot celote, čeprav v prologu še ne gre za pravo pripoved, ker se tam figura pripovedovalca šele postavlja. Zato je popolnoma zgrešena misel, da sta oba prologa zgolj pojasnilo o izbiri historičnega gradiva ⁸⁵ ali da gre celo zgolj

78 R. 586a: »Tisti, ki ne poznajo modrosti in ne vedo za krepost in ki jim je le do zabav in kar je še takega, padejo, kot se zdi, proti dnu, pa se spet vzpenjo proti sredi in tako tavajo skozi življenje ... kakor ovce imajo pogled vseskozi uperjen navzdol, sklonjeni so k tlom – in nad mizo, kjer se pasejo in mislijo le na krmo in parjenje.«

79 L. Alfonsi, Postilla sallustiana: religiosissimi mortales, *Aevum* 35 (1961), 506.

80 Kontrastivno analizo nekaterih odlomkov gl. na 73ss.

81 Prim. F. Egermann, n. d., 1932, S. Pantzerhielm-Thomas, The Prologues of Sallust, *SO* 15/16 (1936).

82 Prim. E. Bolaffi, I proemi delle monografie di Sallustio, *Athenaeum* 16 (1938).

83 R. Syme, n. d., 54.

84 V. Paladini, n. d., 60.

85 Prim. Leeman 1954.

za zbirko *topoi*, ki za samo delo nimajo nobenega pravega pomena, saj zlasti antiteze med koncepti etične narave, kot so *luxuria*, *avaritia*, *superbia* ipd., v Salustijevem času niso bile nič novega.⁸⁶ To seveda drži, vendar iz tega ne moremo izpeljati sklepa, da njegovi prologi zaradi tega nimajo prave teže za celotno strukturo njegovih del. Enako nemogoča je misel, da bi Salustij svoj prolog sestavil *d'une habitude* – po skoraj »modni« zapovedi svojega časa,⁸⁷ čeprav je Ciceron morda ravnal drugače.⁸⁸

Za drugi pomemben vir pri različnih avtorjih velja Pozejdonij;⁸⁹ zagotovo lahko pristanemo na trditev, da se v Salustijevih prologih zrcali tudi stoiška filozofija, vendar se znova postavlja vprašanje, v kakšni obliki je Salustij te ideje povzemal – neposredno ali presejane skozi dela drugih avtorjev. Težava pri lociranju odmevov Pozejdonijeve filozofije pri Salustiju – ali pri katerem koli drugem rimskem avtorju sploh – je v tem, da moramo njegove misli pogosto rekonstruirati pri drugih avtorjih.

Pomembna kategorija, ki morda lahko služi kot orientacijska točka za iskanje Pozejdonijevega vpliva na Salustija, sta Salustijevo pozicioniranje in način obravnavanja koncepta *gloria* kot vrednote, povezane z nesmrtnostjo duše,⁹⁰ ki mu je v svojem prologu v *Katilinovi zaroti* dal poseben pomen (Cat. 1.3: *Quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere ...*), saj ga obravnava kot rezultat tistih človekovih prizadevanj, ki so najbolj oddaljena od zmožnosti drugih bitij.

Precejšnje razlike v izsledkih, ki bistveno zaznamujejo celotno razpravo o Salustijevih morebitnih virih, nas navezujejo na sklep, da moramo biti do kontrastivne metode, ki omogoča tako različne zaključke, nezaupljivi⁹¹ in da velja vplive različnih – grških in rimskih – avtorjev upoštevati kot odmeve v Salustijevem delu, ne pa nujno kot primarne vire. Pri tem velja opozoriti na ugotovitev, da so bile ideje, ki jih je Salustij izkazal v svojem delu, v njegovem času močno razširjene in jih je mogoče najti tudi pri drugih avtorjih, kar lahko med drugim opazimo tudi pri Ciceronu.⁹² Delno torej lahko celo pritrdimo mne-

86 M. L. W. Laistner, *The Greater Roman Historians*, Berkeley, Los Angeles, London 1977, 171.

87 Prim. G. Boissier, Les prologues de Salluste, *Journal des Savants* (1903).

88 Cic. *Att.* 16.6; gl. pogl. »Bellum Catilinae«, 50.

89 Med najpomembnejšimi zagovorniki teorije o Panajtijevem omenimo predvsem W. Schura (*Sallust als Historiker*, Stuttgart 1934), pri katerem pa se kljub zavzemanju za to teorijo kažejo nekateri pomisleki, saj kot možne vire za Salustijevo delo omenja tudi Polibija in Panajtija.

90 E. Tiffou, *Essais sur la pense morale de Salluste a la lumiere des eses prologues*, Paris 1974, 82.

91 A. La Penna, *Sallustio e la rivoluzione romana*, Milano 1968, 36.

92 V. Pöschl, Zum Anfang von Sallusts Catilina, v: *Forschungen zur Römischen Literatur*, FS K. Büchner, Wiebaden 1970, 259.

nju, da so bile ideje grških avtorjev, ki jih je Salustij tako ali drugače uporabil, splošno razširjeni *topoi*, ki bi si jih lahko za potrebe svojega dela prisvojil kateri koli govornik ali filozof.⁹³ Te ideje brez dvoma prispevajo k specifičnemu okolju, ki ga je ustvaril za lastno konstrukcijo temeljnega koncepta, namreč *virtus*, ki v ključnih odlomkih bistveno zaznamuje strukturo celotne *Katilino-ve zarote*, poleg tega pa ji lahko v enaki obliki sledimo še v kasnejšem delu *Jugurtinska vojna*.

Velik problem iskanja Salustijevih grških vzornikov je, kot so opozorili različni avtorji, med njimi denimo Syme,⁹⁴ da se pri tem odločno zmanjšuje pomen dotedanje rimske tradicije, ki je na žalost sicer težko določljiva, vendar ne zanemarljiva. Zlasti Salustijeva obravnava vsebinsko težko opredeljive *virtus* nas sili, da poiščemo redke oprijemljive točke med rimskimi avtorji pred Salustijem, na podlagi katerih lahko definiramo rimski odnos do *virtus*.⁹⁵ Pri Eniju, denimo, najdemo misel *melius est virturte ius: nam saepe virtutem mali nanciscuntur*,⁹⁶ ki omogoča domnevo, da – če že ne gre za bolj ali manj posrečen prevedek grškega izraza ἀρετή – gre za enačenje *virtus* z grškim izrazom ἀνδρεία, torej s pogumom. Pri Plavtu najdemo hudomušno misel, ko *virtus* opredeljuje kot *quae domi duellique male fecisti*,⁹⁷ kar seveda dopušča jasno (nasprotno) definicijo, da gre v ožjem smislu za (odlična) dejanja v vojni, ki krasijo posameznika – ta moment najdemo pri Katonu: *Leonides Laco quidem simile apud Thermopylas fecit, propter eius uirtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam praecipuam claritudinis inclitissimae decorauere monumentis, signis, statuis, elogiis, historiis aliisque rebus; gratissimum id eius factum habuere*.⁹⁸ Temu se zelo jasno približa tudi Salustij, ki v svojem prologu v *Katilinovi zaroti* postavlja vprašanje *Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit vine corporis an virtute animi res militaris*

93 M. L. W. Laistner, n. d., 52.

94 R. Syme, n. d., 242.

95 O pomenih koncepta *virtus* vse od starejše rimske dobe in primerjavi z gr. konceptom ἀρετή prim. M. McDonnell, *Roman Manliness. Virtus and the Roman Republic*, Cambridge; New York 2006.

96 *Hectoris lytra* 155–156 (citirano po: M. McDonnell, n. d., 6).

97 *Asin.* 558.

98 Gell. 3.7 (Cato, *Origines* fr. 83): »Nekaj podobnega je storil Lakonec Leonid pri Termopilah; zaradi njegove kreposti mu je vsa Grčija izkazala izjemno čast in slavo s spomeniki, upodobitvami, spominskimi ploščami, hvalnicami, zgodovinskimi spisi in drugim; da, tako so mu bili hvaležni.« Tudi tu nam ne more uiti povsem jasna asociacija kategorij *virtus* in *gloria* (... *propter eius uirtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam ... decorauere monumentis ...*), ki je opazna tudi v Salustijevem prologu: *Quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere ...* (C. 1.3).

magis procederet (C. 1.5). V širšem smislu *virtus* tudi pri starejših piscih – spet se lahko ozremo k Plavtu – predstavlja preprosto pravilen način ravnanja.⁹⁹

Vse to torej omogoča sklep, da Salustijeve etične kategorije niso zgolj kalk vrednot iz grških virov, temveč je v svojem prologu odprl prostor za razvoj lastnega, povsem otipljivega koncepta *virtus* na osnovi starega aristokratskega ideala, ta koncept pa je pot do vrednot, kot sta *gloria* in *memoria*. Prav tak moment najdemo med drugim v Katilinovem vprašanju, namenjenem sozarotnikom: *Nonne emori per virtutem praestat quam vitam miseram atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueris, per dedecus amittere?* (Cat. 20.9)¹⁰⁰

Salustijeva *virtus* je izpeljana iz aristokratskega arhetipa in je specifična ravno s svojo vključujočo kakovostjo: odprta je vsem, ne le aristokratom in celo ne samo Rimljanom – pomislimo samo na primer kartažanskih bratov, ki sta se žrtvovala za domovino (*Iug.* 78.1–79.10). To dokazujeta tudi oba protagonista njegovih monografij, tako Katilina kot Jugurta, ki se oba izkažeta za potencial za *virtus*,¹⁰¹ ki pa ga ne izkoristita – vsaj ne v celoti.¹⁰²

99 Plaut. Trin. 335ss: Edepol hominem praemandatum ferme familiariter qui quidem nusquam per virtutem rem confregit, atque eget; nil moror eum tibi esse amicum cum eius modi virtutibus.

100 Prav tak moment tudi v *Hist.* 1.55.15: *Estne viris reliqui aliud quam solvere iniuriam aut mori per virtutem?*

101 Gl. pogl. »Bellum Iugurthinum«, 175.

102 Prim. opis Katilinove smrti, pogl. »Bellum Catilinum«, podpogl. »56.1–61.9 Konec zarote«.

Naratološka izhodišča

Naratologija je, v strogem pomenu besede, veda o pripovedi oziroma pripovedovanju; je področje literarne teorije, ki temelji na strukturalistični analizi besedila. Pojem je skoval Tzvetan Todorov,¹⁰³ njegovo rabo pa so nato v svojih zelo odmevnih delih popularizirali nekateri vidnejši predstavniki naratologije, denimo G. Genette (*Discours du récit*, 1972), M. Bal (*Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*, 1985), G. Prince (*Narratology: The Form and Functioning of Narrative*, 1982) in drugi, ki jih bomo v nadaljevanju, zlasti pri obdelavi različnih naratoloških modelov, še omenjali.¹⁰⁴

Še preden se posvetimo oblikovanju izhodišč in pojasnimo temeljne koncepte, s katerimi se bomo srečevali ob analizi v nadaljevanju, moramo uvodoma pritrditi trditvi, da se je naratologija kot veda oblikovala predvsem med preučevanjem fikcijskih besedil,¹⁰⁵ vendar to ne predstavlja nobene ovire, da njenih orodij ne bi uporabili tudi pri analizi zgodovinopisnega besedila. Vendar pa nam narava historičnega besedila narekuje dodatno previdnost, saj je ena od bistvenih razlik med historično in fikcijsko pripovedjo ta, da bralec historično besedilo obravnava s stališča »resničnosti« tistega, kar mu historična pripoved sporoča. O tem bomo več spregovorili v nadaljevanju, ko bomo natančneje obravnavali historični tip pripovedi in predvsem figuro zgodovinopisnega pripovedovalca.

Temeljno izhodišče pričujočega dela oziroma analize pripovedi je preučevanje zakonitosti specifičnih pripovednih procesov, ki bistveno determinirajo gledišče oziroma spreminjanje tega gledišča v poljubni (v našem primeru hi-

¹⁰³ V delu *Grammaire du Décaméron*, Haag 1969.

¹⁰⁴ Temeljit pregled zgodovine naratologije v različnih razvojnih tradicijah prinaša razprava D. Darby, *Form and Context: An Essay in the History of Narratology*. *Poetics Today* 22 (2001), št. 4, ki se posveča predvsem razlikam med naratološko naslednico strukturalizma in nemško šolo *Erzähltheorie* kot naslednico klasicizma; historičen pregled razvoja naratologije prinaša McKenzie 1987, obsežen uvod v študij naratologije prinaša tudi študija Kreiswirth 2000.

Tako B. Tomaševski, *Thématique /1925/*. V: T. Todorov (ed.), *Théorie de littérature*. Pariz, 1965. J. Kernev-Štrajn, *Naratološki modeli in dvoravninska koncepcija narativnih struktur*. *Primerjalna književnost*, 18 (1995), št. 2, 32.

¹⁰⁵ T. Rood, n. d., 9.

storični) pripovedi. Ob tem pa moramo jasno opredeliti prostor, v katerem ti postopki potekajo – torej pripoved in razmerja znotraj tega prostora, zlasti razmerja med pomembnimi pripovednimi kategorijami: pripovedovalcem, pripovedovanim in bralcem.

Nekatera izhodišča, ki so za naratologijo temeljnega pomena, se opirajo, kot že rečeno, na spoznanja, ki so bila oblikovana že znotraj strukturalizma; čeprav je bil pristop strukturalistov v nekaterih pogledih že bistveno presežen, je vendar treba izpostaviti zlasti povezavo med dihotoimnim pojmovanjem literarnih besedil in večravninsko analizo literarnega besedila pri naratologih.¹⁰⁶ Strukturalizem je na področju literarnih besedil posvojil oziroma prevzel pojem »binarne opozicije«, ki ga je oblikovala že ruska formalistična lingvistika,¹⁰⁷ in sicer med t.i. *fabulo* (fr. *fable*) in *sižejem* (fr. *sujet*); *fabula* je po tem pojmovanju urejeno, logično zaporedje dogodkov na časovni premici in je kot taka nespremenljiva, medtem ko *siže* ni nujno enako urejena in ne nujno logična razporeditev teh istih dogodkov v nekem literarnem besedilu. Čeprav se je aplikacija metod strukturalne lingvistike na pripoved v nekaterih pogledih izkazala za problematično,¹⁰⁸ pa dihotoimija pripovedi pri naratološkem pristopu k analizi pripovedi ostaja temeljno konceptualno orodje.

Naratologi so dihotoimno obravnavo literarnega besedila prevedli v večstopenjsko (vertikalno) analizo pripovednega besedila; v različnih naratoloških modelih se ta kaže v obliki pojmovnih parov ali trojic, kot so *histoire – discours* (T. Todorov), *histoire – récit – narration* (G. Genette), *story – discourse* (S. Chatman), *fabula – story – narrative text* (M. Bal). V pričujoči analizi se bomo najbolj približali troravninski analizi pripovednega besedila; kako za potrebe analize prevajamo dane pojme, bomo razložili v nadaljevanju; za zdaj naj zadoskuje, da izraz *fabula* označujemo kot *zgodbo* (*histoire, story*), *siže* pa kot *ubeseditiv* (*discours, récit*), čeprav se zavedamo, da tudi ta dva prevedka izvornih pojmov pravzaprav ne pojasnita povsem zadovoljivo. Ti modeli se, kljub temu, da so jim bistvena teoretska izhodišča skupna, ne ujemajo popolnoma z opozicijo *fabule* in *sižeja*, in tudi med seboj se ne prekrivajo vedno v celoti,¹⁰⁹ vendar pa jim je skupno vsaj delno ujemanje v izhodiščni domnevi, da je raven *zgod-*

106 Historiat dihotoimnega pojmovanja pripovedi ponuja razprava J. Kernev-Štrajn, n. d., 33–39, ki predstavlja naratološke modele T. Todorova, R. Barthesa in A.-J. Greimasa.

107 Tako B. Tomaševski, *Thématique /1925/*. V: T. Todorov (ed.), *Théorie de littérature*. Paris, 1965.

108 J. Kernev-Štrajn, n. d., 32.

109 Na tem mestu se pravzaprav moramo strinjati z Genettovo trditvijo (G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, Ithaca N.Y. 1990, 13), da je pojmovni par *fabula* in *siže* (fr. *fable – sujet*), ki je v Genettovem modelu razširjen na pojmovno trojico *histoire – récit – narration*, vsaj s terminološkega stališča neustrezen, ker se pravzaprav le s težavo »odločimo, kaj od tega predstavlja kaj«.

be (*fabule*) abstraktna in konstantna, torej nespremenljiva, medtem ko je raven diskurza, se pravi *ubeseditve*, (*sižeja*) konkretna in spremenljiva ter odvisna od različnih medijev: razliko med obema pojmom te binarne opozicije so opredelili z razliko med urejeno razporeditvijo posameznih kompozicijskih sestavin na časovni premici (se pravi dogodkov, ki si sledijo po logičnem zaporedju) in ne nujno enako urejeno razporeditvijo teh istih kompozicijskih sestavin v konkretnem pripovednem besedilu (v katerem si torej dogodki ne sledijo nujno po enakem logičnem zaporedju). Teoretično gledano je tako mogoče zgodbo (*fabulo*), ki je po definiciji praktično izenačena z dejansko prostorsko in časovno vzročno-posledično izkušnjo, prevesti v neskončno število ubeseditvev (*sižejev*), ki so od dejanskega prostorsko-časovnega zaporedja vzroka in posledice že bolj ali manj oddaljeni.

Pomembno vprašanje, ki se nam ob tem zastavlja, je, kako naj pripovedno besedilo oziroma pripoved opredeljujemo; nekateri naratološki modeli v sozvočju z aristotelsko tradicijo pripoved obravnavajo glede na pripovedovano,¹¹⁰ nekateri pa zastopajo drugačen pristop k obravnavi pripovedi, ki jo opredeljuje glede na način pripovedovanja,¹¹¹ s čimer se navezujejo na platonistično tradicijo obravnave besedila. Za nas ta distinkcija predstavlja zelo pomembno izhodišče, vendar se, kot bomo pokazali v nadaljevanju, v bistvu ne moremo povsem zavezati ne enemu ne drugemu pristopu.

Za potrebe pričujoče analize se bomo naslanjali predvsem na Genettov model večravninske analize pripovednega besedila, opozorili pa bomo tudi na model M. Bal, ki je Genettov model v nekaterih ključnih postavkah revidirala; ta dva modela nam bosta z nekaterimi dopolnili služila kot izhodišče raziskave, zato bomo tudi terminološko skušali slediti pojmovni trojici *histoire – récit – narration* oziroma *fabula – story – narrative text*, vendar ne brez ustreznih korekcij, ki jih narekuje analiza historičnega pripovednega besedila, ki nam sporoča nekaj, kar »se je dejansko zgodilo«.

PRIPOVED

Preden se lotimo naratološke analize nekega besedila, si moramo seveda postaviti parametre, po katerih bomo pri svoji analizi delovali – drugače rečeno, postaviti si moramo vprašanje, *kako* bomo sploh analizirali strukturo nekega dela.

Najprej moramo priti do gotove opredelitve, kaj natanko preučujemo, to pa je seveda pripoved s svojimi zakonitostmi in sestavnimi deli. Čeprav so bile posamezne kategorije, s katerimi se bomo srečevali v nadaljevanju, se pravi s

¹¹⁰ Tako prav naratološki modeli, ki jih predstavlja razprava J. Kernev-Štrajna, n. d.

¹¹¹ Tako npr. G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, Ithaca N.Y. 1990.

konceptom »pripovedi«, »pripovedovalca«, »žariščenja«, »pripovednega gledišča« ipd. v različnih naratoloških modelih dobro opredeljene, nam analiza historičnega besedila narekuje zadržanost do teorije, ki jo iz teh modelov črpamo. Zgodovinsko delo ima status, če se smemo tako izraziti, pripovednega besedila, v katerem je v nasprotju s predmetom pripovedi v fikcijskih besedilih *pripovedovano* resnična materija. Zaradi tega je večravninsko pojmovanje besedila nekoliko pomanjkljivo, saj moramo pri analizi historičnega pripovednega besedila vsekakor upoštevati še dve pomembni ravnini, namreč t.i. *referenčno raven*, poleg nje pa še *zunajbesedilno raven*. O tem bomo natančneje spregovorili v nadaljevanju, ko bomo skušali natančneje opredeliti pojem *historične pripovedi*.

Odlomek, ki ga citiramo v nadaljevanju, je iz Aristotelove *Poetike*; čeprav je osrednji predmet Aristotelovega razmišljanja tragedija, vseeno ponuja odličen vpogled v specifična razmerja med posameznimi komponentami besedila, ki jih preučujemo s stališča naratologije, se pravi področja literarne teorije, ki se ukvarja z zakonitostmi pripovedi – v nekaterih pogledih bomo zato lahko Aristotelov model, h kateremu se bomo v nadaljevanju ob različnih priložnostih še vračali, brez posebnih težav aplicirali tudi na naš predmet razprave, se pravi zgodovinsko monografijo.

Tragedija posnema neko dejanje: nosilci tega dejanja so osebe, ki nujno imajo neke določene lastnosti (zato večkrat tudi pravimo, da »ima dejanje neke določene lastnosti«). Lastnosti nastopajočih oseb pa so pogojene v njihovem značaju in v njihovem smislu. Iz tega sledi, da sta vzroka nekega dejanja lahko dva, značaj in smisel; rezultanta teh dveh silnic pa je uspeh ali neuspeh slehernega posameznega človeka.

»Posnetek dejanja« (v definiciji tragedije) je »mitos«. Pod besedo »mitos« razumem v tem primeru »zgradbo dejanja«. Pod besedo »značaj« razumem tisti element, zaradi katerega pripisujemo osebam določene lastnosti. Pod besedo »smisel« pa razumemo vse, kar osebe rečejo, da bi neko stvar dokazale ali izrazile svoje mnenje.

Potemtakem mora vsaka tragedija vsebovati šest elementov, ki označujejo njeno specifičnost: mitos, značaje, dikcijo, smisel, spektakel, melodijo. Dva od teh elementov sta izrazni sredstvi, eden je način posnemanja, trije so predmet posnemanja – in to je vse. Te elemente uporabljajo domala vsi tragiki, saj je ni tragedije, ki ne bi vsebovala spektakla, značajev, mitosa, dikcije, melodije in smisla. Najpomembnejša med njimi je zgradba dejanja; zakaj predmet posnemanja v tragediji niso osebe, marveč njih dejanja in življenje, sreča in nesreča. Vsa človekova sreča in nesreča pride do izraza v njegovi dejavnosti: dejavnost – in ne zgolj pasivna eksistenca – je tudi njegov končni namen. Zatorej nastopajoče osebe ne delujejo z namenom, da bi prikazale tak ali drugačen značaj; nasprotno, le v toku

dejanja privzamejo tudi poteze svojega značaja. Zaplet in razplet dejanja, to je mitos, je končni smoter (telos) tragedije: smoter pa je važnejši kot vse drugo.¹¹²

V Aristotelovi teoretični dikciji je torej *mitos* – »zgradba dejanja« oziroma »zaplet in razplet dejanja« – lahko bi rekli kar potek dogajanja – osrednji element nekega literarnega dela (pri Aristotelu, kot že rečeno, predvsem tragedije, vendar lahko to definicijo mirno razširimo tudi na druge literarne zvrsti); gre torej za urejeno pripovedno strukturo, značilno za neko dramsko oziroma *pripovedno* literarno zvrst nasploh.

Pripoved, če sledimo aristotelški definiciji, je torej delo z »zapletom in razpletom dejanja«, se pravi z neko pripovedno strukturo, ki predstavlja zaporedje dogodkov, vendar je to najširša možna definicija. Če želimo natančneje opredeliti, kaj je pripoved, si moramo postaviti jasnejše omejitve; v ožjem smislu torej pripovedi ne bomo opredeljevali kot »delo z zapletom in razpletom dejanja«, temveč kot »delo, v katerem je prisoten pripovedovalec«; bistvena razlika med pripovedjo v širšem smislu, kamor seveda sodijo tudi dramske zvrsti, in pripovedjo v ožjem smislu je potemtakem v načinu podajanja – mediaciji – pripovedovanega; če ostanemo pri dramskih zvrsteh, mora biti jasno, da – tem bolj pri antični dramatiki – dramska pripoved sloni tako na lingvistični kot tudi na ne-lingvistični strategiji; poleg tega dinamično okolje dramatike ustvarja še eno pomembno razliko, da je namreč fizično besedilo zgolj osnova za dejansko prikazovanje dogajanja, torej *pripovedi* v širšem smislu, ki jo opazovalec, oziroma tisti, ki se mu *pripovedovano* sporoča, lahko vsakokrat dojema drugače. To sicer delno velja tudi za pripoved v ožjem smislu, saj je recepcija tudi tovrstne pripovedi vsaj delno odvisna tudi od tistega, ki se mu *pripovedovano* sporoča – v tem primeru bralca –, vendar njegova recepcija ni odvisna od vsakokratne interpretacije zunaj njega samega, kot to vsekakor velja v primeru dramatike. V širšem smislu je mediacija *pripovedovanega* lahko tudi povsem neverbalna (kot skrajni primer navedimo npr. pantomimo), medtem ko v ožjem smislu, kjer imamo opraviti s pripovedovalcem, nikakor ne moremo govoriti o neverbalni mediaciji *pripovedovanega*, pač pa je takšna pripoved predvsem lingvistični fenomen, čeprav si moramo tudi tu dovoliti nekatere pridržke, zlasti kadar govorimo o govorništvu.

Temelj razlage, da je *pripoved* urejena struktura, v kateri je predstavljeno zaporedje dogodkov, je torej ugotovitev, da je pripoved struktura, sestavljena iz posameznih sestavnih delov, ki jih glede na medsebojno razmerje lahko preučujemo na različne načine, od teh pa bomo na tem mestu izpostavili predvsem *horizontalno* – *sintagmatično* in *vertikalno* – *hermenevtično* analizo pripovednega besedila.

¹¹² Arist. *Po.* 1450a 3–23; prev. K. Gantar.

Dogodki si v neki poljubni pripovedi sledijo v urejenem zaporedju, to zaporedje pa ni nujno enako zaporedju dejanskih dogodkov (nekateri so na začetku, drugi na sredi, nekateri zopet na koncu pripovedi). Pripoved ima torej linearno strukturo dogodkov, v kateri vlada specifično časovno, prostorsko in vzročno zaporedje; pri horizontalni analizi besedila nas bo torej zanimalo, kakšna je kompozicijska sekvenca pripovedi – kakšno je torej časovno in vzročno zaporedje posameznih sestavnih delov pripovednega besedila.

Drugo temeljno izhodišče pa je ugotovitev, da pripoved ni niz dogodkov *per se*, temveč *posnetek* – predstavitev, mediacija – niza dogodkov; v tem smislu pa pripovedno besedilo ni longitudinalno oziroma horizontalno urejena sekvenčna struktura posameznih sestavnih delov, temveč globinsko oziroma vertikalno urejena struktura, pri kateri med posameznimi sestavnimi deli vlada specifično medsebojno razmerje, tj. razmerje med *označevalcem* in *označencem*: pripoved, kot že rečeno, niso dogodki in dejanja oseb kot taki, temveč pripoved te dogodke in dejanja zgolj posnema. Razmerje med pripovedjo in pripovedovanimi dogodki in dejanji, se pravi razmerje med označevalcem in označencem, odpira vrsto vprašanj, ki se jim bomo posvečali pri vertikalni analizi pripovednega besedila.

Kar zadeva vertikalno analizo besedila, smo že v začetku tega poglavja opozorili na dihotomno pojmovanje pripovednega besedila pri formalistih in strukturalistih, ki so ga naratologi prevedli v večravninsko analizo; ta večravninska analiza pa lahko vključuje, kakor smo pokazali, pojmovne pare ali večizrazne sklope, ki označujejo posamezne ravni pripovednega besedila. Če je namreč pripoved semiotična prezentacija dejanskih dogodkov in dejanj, potem moramo pri analizi poljubnega pripovednega besedila jasno ločiti med dejanskim nizom dogodkov in dejanj in med ubeseditvijo oziroma prezentacijo teh dogodkov.

Za potrebe pričujoče analize bomo pristali na troravninski model vertikalne analize pripovednega besedila, pri čemer bomo izhajali iz dveh modelov, ki sta ju predlagala G. Genette in M. Bal, vendar ne brez dodatnih korekcij, ki jih narekuje obravnava zgodovinskega dela.

Genettov model, ki nam bo, kot že rečeno, v tej analizi služil kot eno od izhodišč, predlaga tri ravni pripovedi, med katerimi vladajo specifična razmerja: to so *histoire* – *récit* – *narration*, oziroma v angleškem prevodu *story* – *narrative* – *narrating*.¹¹³ Izraz *histoire* oziroma *story* v tem sistemu označuje tisto, kar je pripovedovano oziroma označevano – torej *označenec*. V smislu dihotomne delitve pripovedi na dvojico *fabula* – *siže* bi lahko grobo ocenili, da sta pojma *histoire/story* in *fabula* vsebinsko na isti ravni. *Récit/narrative* potemtakem vsebinsko ustreza pojmu *siže*, v smislu delitve *označenec* – *označevalec* pa je potemtaka-

113 G. Genette, *Narrative discourse. An Essay in Method*. Ithaca N.Y. 1983, 27.

kem ta raven *označevalec*. Izraz *narration/narrating* Genette razlaga kot »oblikovanje pripovednega dejanja, v širšem smislu pa celotno stvarno ali namišljeno okolje, v katerem se to dejanje odvija«. Dani izrazi, ki bi jih lahko prevedli kot *zgodba – pripoved – pripovedovanje*; po tem modelu je – zlasti v primeru fikcijskih besedil – poglobitni instrument analize *pripoved*, težišče analize pa je razmerje med posameznimi kategorijami, se pravi med *zgodbo* in *pripovedjo*, med *pripovedjo* in *pripovedovanjem* ter med *zgodbo* in *pripovedovanjem*, kolikor sta pač povezana znotraj sheme.¹¹⁴

Kritične točke razmerja med posameznimi komponentami, ki jih Genette povzema po delitvi Tz. Todorova,¹¹⁵ bomo (kljub zadržkom, ki jih bomo do Genettovega modela izrazili v nadaljevanju) za potrebe naše analize obdržali; tako se bomo spraševali predvsem o pripovednih kategorijah *časa*, *pripovednega glasu* in *pripovednega načina*.¹¹⁶ S kategorijo *časa* bomo skušali, na kratko, pojasniti časovna neskladja med (dejanskim) časom zgodbe in časom pripovedi – torej z razlikami med dejanskim časovnim zaporedjem dogodkov, ki tvorijo *zgodbo*, in vrstnim redom ubeseditve teh dogodkov v *pripovedi*. Ta kategorija je pri analizi historičnega besedila pravzaprav odločilnega pomena, ker so časovna odstopanja *pripovedi* od *zgodbe* pomemben kazalnik dveh, za nas bistvenih procesov, in sicer 1) avtorjeve selekcije na področju primerjave med ravni *zgodbe* in pa zunajbesedilno ravnino, o kateri bomo spregovorili več v nadaljevanju, ter 2) pripovedovalčevega razporejanja projekcije podatkov na ravni *pripovedi*.

Ob vprašanju zelo pomembne kategorije *pripovednega glasu* bomo skušali natančno determinirati figuro pripovedovalca, pri čemer nam bo kot pomembno izhodišče zopet služila Genettova opredelitev štirih vrst pripovedovalčevega statusa¹¹⁷ glede na njegovo pripovedno raven (ekstradiegetična, intradiegetična) in glede na njegovo razmerje do *zgodbe* (heterodiegetična, homodiegetična):¹¹⁸ pojem *pripovedne ravni* torej ponazarja, ali je pripovedovalec zunaj pripovedi in posledično zgolj poročevalec, medtem ko pojem *razmer-*

114 G. Genette, *Narrative discourse. An Essay in Method*, 29.

115 Ibid.

116 Izraz *pripovedni način* v pričujočem delu ohranjamo predvsem zato, da bi ostali v terminološkem sozvočju s predhodnimi razpravami na temo naratologije (npr. Kernev-Štrajn); v izvirniku (G. Genette, *Figures III*, Pariz 1972) Genette sicer uporablja izraz *mode* (v angleškem prevodu *mood*), ki bi ga glede na definicijo (G. Genette *Narrative discourse. An Essay in Method*, 161) prav lahko prevedli tudi kot *pripovedni naklon*.

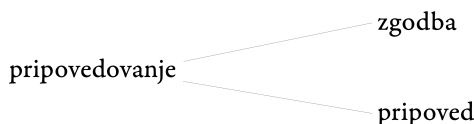
117 Ti različni statusi pripovedovalca seveda niso nujno povsem razmejeni, poleg tega pa lahko, kakor bomo skušali pokazati prav v naši analizi, pripovedovalec svoj status tudi poljubno spreminja glede na dano pripovedno situacijo.

118 G. Genette, *Narrative discourse. An Essay in Method*, 248.

ja do zgodbe pomeni, ali pripovedovalec pripoveduje svojo zgodbo ali zgodbo koga drugega.

Kategorija *pripovednega načina* bo za nas še posebej pomembna, saj odpira vprašanje *pripovedne razdalje* in *pripovedne perspektive*; zlasti ob slednji se bomo spraševali o pripovednem gledišču in žarišču, osrednji temi naše analize, zato bomo več o pripovednem načinu spregovorili v nadaljevanju (v podopglavju o pripovednem žarišču in žariščenju).

Za našo analizo sicer Genettov triravninski model ni povsem ustrezno izhodišče, predvsem zaradi negotovega zaporedja posameznih pripovednih komponent, ki se kaže zlasti v nejasni razmejitvi med posameznimi kategorijami omenjene trojice, zlasti med kategorijama *pripovedi* in *pripovedovanja*, ki prispeva k vprašanju, kakšen je pravzaprav njihov vrstni red; v reviziji svojega modela Genette sam ugotavlja,¹¹⁹ da je – v fikcijskih besedilih – *pripovedovanje* zgolj akt ubeseditve *pripovedi*, sintaktične in semantične nadgradnje *zgodbe*. Model, kakor je predstavljen, tako v bistvu ni tristopenjski, ampak še vedno zgolj dihonomna delitev besedila na *fabulo* in *siže* (čeprav jo Genette obravnava kot preseženo), pri kateri pa je upoštevana še povsem abstraktna *faza* ubeseditve – *pripovedovanje*, ki gradi zgodbo in pripovedovanje obenem, da tako postaneta nerazločljivi enoti:¹²⁰

To v bistvu ostaja dihonomni model pripovedi z označeno fazo ubeseditve, ki je prisotna pri vsakem modelu pripovednega besedila.

Zlasti problematična se zdi ugotovitev, da je vrstni red pripovednih kategorij v nefikcijskem besedilu (na primer v historičnem besedilu)

zgodba < pripovedovanje < pripoved

Zgodba pri tem predstavlja strukturo dejanskih dogodkov s svojim časovnim in vzročnim zaporedjem, *pripovedovanje* zgodovinarjevo (sic!) pripovedno dejavnost, *pripoved* pa zaključen produkt te dejavnosti, ki se lahko ohrani v obliki poljubnega izdelka.¹²¹

Velik problem tega modela je, da v primeru historičnega besedila *pripovedovanje* v bistvu enači s *pisanjem*, posledično pa tudi *pripovedovalca* z (implici-

119 G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, 14–15.

120 G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, 15.

121 G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, 14.

ranim) *avtorjem*; če postavimo drugače, zdi se bistveno bolj primeren za dramsko besedilo, pri katerem sam akt uprizoritve kot forme pripovedovanja predstavlja bistveno komponento, ki ne more manjkati, če je cilj zaključeno dramsko dejanje oziroma dogajanje (na odru), saj prejemnik – torej tisti, ki se mu pripoveduje (prikazuje) –, v primeru, da pripoved izostane, nima končne izkušnje s samo pripovedjo.

Takšno pojmovanje oziroma (raz)delitev historičnega besedila nam dejansko ustreza samo v segmentu *zgodbe*; pri tem postavljamo, da *zgodba*, če se lahko za trenutek vrnemo k formalistični dihotomni delitvi besedila, podobno kot *fabula* predstavlja dejanja in dogodke, ki si na časovni premici sledijo po svojem časovnem in vzročnem zaporedju. *Pripoved* po našem pojmovanju vsebuje vse elemente *zgodbe*, ki pa so jim dodani različni katalizatorji; postopek nadgrajevanja in dopolnjevanja osnovne kompozicije *zgodbe* – to pa je dejavnost *pripovedovalca*, o katerem bomo spregovorili več v nadaljevanju – bomo obravnavali kot sočasno fazo *pripovedovanja*.

Ozreti se moramo tudi k modelu razdelitve pripovednega besedila, kakor ga predlaga Mieke Bal; ta model nam je formalno nekoliko bližji, a ga bomo vseeno skušali združiti z do sedaj predstavljenimi izhodišči. M. Bal govori o treh osnovnih ravneh pripovedi: o *besedilu*, *zgodbi* in *fabuli* (*text – story – fabula*).¹²² Nekateri elementi tega modela so, kot bomo pokazali, vsebinsko deloma usklajeni z osnovnimi koncepti Genettovega modela, vendar v modelu M. Bal manjka *pripovedovanje* kot eden od tvornih elementov celotne strukture. Model M. Bal predlaga triravninsko analizo pripovednega besedila, in sicer:

fabula < *zgodba* < *pripovedno besedilo* (< *besedilo*)

122 M. Bal, *Narratology. Introduction to the theory of narrative*, Toronto 1997, 9.

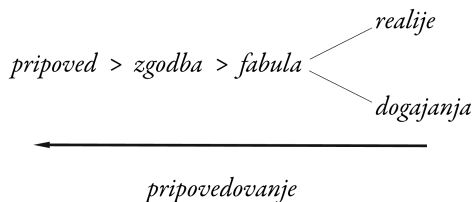
Fabula v tem sistemu predstavlja enostavno shemo dogodkov, v kateri so popolnoma odsotni vsi tisti elementi, ki bi to shemo kakor koli vsebinsko dopolnili in opredelili njene posamezne komponente (dogodke in osebe); to pomeni, da so odsotni razni časovni in prostorski premiki, prijemi, ki izkazujejo pripovedovalčevo perspektivo in distanco (variacije v pripovednem gledišču) ipd. *Fabula* je torej skrajni podatkovni abstrakt, katerega shema v nobenem delu na noben način ne more biti spremenjena.

Zgodba je torej označevalec *fabule*, se pravi njena oblikovna (ne pa tudi vsebinska) nadgradnja; je torej *fabula*, oblikovana po specifični časovni sekvenci, ki lahko odstopa od sekvence posameznih segmentov *fabule*, poleg tega pa so ji dodani razni vsebinski katalizatorji, ki pa bistvenih elementov *fabule* v ničemer ne spremenijo. *Zgodba* je torej *fabula*, kakor je ta prezentirana v nekem besedilu. *Pripovedno besedilo* (v nadaljevanju bomo uporabljali zgolj Genettov izraz *pripoved*) je potemtakem označevalec *zgodbe*. Genettova kategorija *pripovedovanja*, ki v shemi M. Bal ni omenjena, je torej zgolj postopek, ki je prisoten na vseh nivojih – če je *pripoved* označevalec *zgodbe*, slednja pa je označevalec *fabule*, je torej *pripovedovanje* postopek *označevanja*.

Vendar pa moramo tudi k temu modelu pripomniti, da med kategorijama *zgodbe* in *pripovedi* glede vprašanja, *kaj* je pripovedovano, ni nobene razlike; ti dve kategoriji se med seboj razlikujeta – kolikor sploh lahko govorimo o razliki med tema dvema kategorijama *per se* –, le glede vprašanja, *kako* je nekaj pripovedovano. Povedano drugače ima lahko torej ena in ista *zgodba* več različic *pripovedi*.

Fabulo neke historične pripovedi moramo razdeliti na objekte, tj. *realije*, kot so denimo historične osebe, lokacije, okoliščine ipd., ter na *dogajanja*, med katera sodijo bodisi dejanja posameznih oseb bodisi dogodki kot taki; to dvoje tvori, kot smo že povedali, preprost skelet, ki je zgolj historična sekvenca dejanj in dogodkov v prostoru in času. *Zgodba* te sekvence ne ohranja nujno, pač pa je lahko znotraj *zgodbe* tako kronološko kot tudi prostorsko zaporedje bistveno spremenjeno.

Shema, ki bo za našo analizo najprimernejša, bo torej:

Čeprav je torej jasno, da je pripovedovanje povezano s pripovedjo in da pravzaprav ne more biti pripovedi brez pripovedovanja, bomo podobno kot M.

Bal pripovedovanje obravnavali izključno kot zunanji dejavnik, torej kot postopek, ki ni del pripovedne strukture, temveč je slednja predmet pripovedovanja.

Na tem mestu si moramo dovoliti medklic o vprašljivosti kategorije, ki jo Genette označuje z izrazom *zgodba* oziroma M. Bal z izrazom *fabula*. Če namreč pristanemo na trditev, da se je naratologija razvila zlasti ob preučevanju fikcijskih besedil,¹²³ se moramo vprašati, koliko je o *zgodbi* oziroma *fabuli* oziroma o jasni razliki med tema dvema kategorijama sploh smiselno govoriti. Na besedilno analizo lahko v smislu dihotomne delitve besedila gledamo kot na vrsto semiotičnih plasti, v kateri vsaka raven predstavlja rezultat aplikacije vrste različnih transformacijskih pravil na prejšnjo oziroma nižjo raven. Bralec je v tem smislu k besedilu prisiljen pristopiti, če se lahko tako izrazimo, z arheološko metodo: besedilo je fiksna pomenska masa pripovednih plasti, iz katere mora šele (re)konstruirati *zgodbo*,¹²⁴ iz zgodbe pa – če tako hoče – nato še *fabulo*, in sicer tako, da iz *zgodbe* odstrani vse transformacijske agente, ki so *fabulo* spremenili v *zgodbo*.

Postopek se zdi jasen, vendar je vse prej kot stalen, saj je pripoved, kot bomo povedali v nadaljevanju, zapletena komunikacijska struktura, v kateri na različnih ravneh sodelujeta *pripovedovalec* in njegov naslovljenec – *tisti, ki se mu pripoveduje*, spet na drugi – višji – ravnini pa *implicitirani avtor* in *implicitirani bralec*, ki v pripoved vsakokrat vnašata nove spremenljivke, zlasti implicitirani bralec, ki je od avtorja odvisen zgolj v manjšem obsegu.

Vsaj v zgodovinopisnem besedilu je posamezne plasti – predvsem *fabulo* in *zgodbo* – mogoče ločiti z večjo gotovostjo, pri čemer je zelo pomemben orientacijski vzvod razlika med kronološkim časom in časom pripovedi. V zgodovinopisni pripovedi ima razlika med časom pripovedi in dejanskim časom pomembno dimenzijo, ki v fikcijskih besedilih ni tako jasno prisotna, zato je toliko bolj pomembna. Zaradi temeljne funkcije zgodovinopisne pripovedi, ki je poročanje o tem, kar se je v preteklosti *dejansko* zgodilo, je razmerje med tem, kaj se je zgodilo/dogajalo in kako so posamezni agenti v danih okoliščinah delovali (oboje v danem kronološkem zaporedju), ter zaporedjem teh dogajanj in dejanj v zgodovinopisni pripovedi pravzaprav ena od osrednjih in najpomembnejših izkušenj pri sprejemanju te pripovedi. Pripovedovalčeva organizacija teh dogajanj – bodisi v obliki reminiscenc, napovedi, časovnih ekskurzov v preteklost, ki nima neposredne časovne povezave z dejanskim časom pripovedovanega, ipd. v pripoved vnaša dramatičen učinek, ki ni zgolj literarne narave, temveč ima ideološki pomen. Pri Salustiju oziroma njegovem pripovedovalcu, ki sooča abstraktne ideale slavne rimske preteklosti in dekadentne antiide-

123 T. Rood, n. d., 9.

124 T. A. Schmitz, *Modern Literary Theory and Ancient Texts. An Introduction*, Oxford 2007, 44.

ale lastne stvarnosti, je ta učinek temeljnega pomena tudi za doživljanje njegovega dela kot zgodovine. Najpomembnejša funkcija pripovedovalčeve časovne organizacije je v tem, da ta konfrontacija postane eksplicitna; čeprav je pripovedovalec v takšnih momentih razkrit, je to šele sekundarni učinek – najpomembnejši učinek je prepletanje pravega, kronološkega časa z nekim drugim, umetnim časom, tj. (papirnatim) časom pripovedi.¹²⁵

PRIPOVEDOVANJE

Pripovedovanje kot dejavnost pripovedovalca bomo obravnavali preprosto kot osnovni ustvarjalni postopek s specifičnimi stilističnimi prijemi, ki je zunaj pripovedne strukture in pri katerem je neko gradivo – v našem primeru dogodki oziroma dogajanja v njihovem specifičnem zaporedju – preoblikovano v poljubno sporočilno formo. Pri tem je za nas posebej pomembna trditev, da se pripovedovanje ukvarja z nečim, kar je zunaj tega procesa (torej zunaj njega samega),¹²⁶ kar smo že pokazali v zgornjem modelu pripovedi. Še posebej moramo biti ob tem pozorni na dejstvo, da je poleg posameznih komponent pripovedne strukture predmet pripovedovanja tudi pripovedovanje samo, kadar pripovedovalec govori o lastnih pripovednih postopkih.¹²⁷ V takšnih primerih torej ne gre za del pripovedi, pač pa pripovedovalec zavzame lego zunaj pripovedovanja, ko pokaže, da nadzoruje potek lastnega ustvarjalnega postopka.

V primeru zgodovinopisja je to del pripovedne strategije, ki v razmerju do bralca nujno utrjuje vlogo pripovedovalca kot erudita, ki lahko pojasni, zakaj se odloča za specifičen potek pripovedi in predvsem, zakaj v pripoved – na ravni zgodbe – vključuje določene vsebine, ki na relaciji *zgodba – fabula* so ali pa niso bistvenega pomena. Še posebej to velja za zgodovinopisno pripovedovanje, pri katerem je snov, na katero je proces usmerjen, še toliko bolj odmaknjena in samostojna kot v fikcijskih besedilih.

V primeru pripovedi v *Bellum Catilinae* lahko kot tak primer npr. navedemo naslednji odlomek:

Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, supra repetere ac paucis instituta maiorum domi militiaeque, quo modo rem publicam habuerint quantamque reliquerint, ut paulatim inmutata ex pulcherruma atque optuma pessuma ac flagitiosissima facta sit, disserere.¹²⁸

125 R. Barthes, *The Discourse of History*, *Comparative Criticism* 3 (1981), 10.

126 M. Štuhec, *Naratologija. Med teorijo in prakso*, Ljubljana 2000, 23.

127 M. Štuhec, n. d., 24.

128 BC 5.9. »Ta priložnost nas je ravno spomnila na nravno stanje v družbi, zato se zdi, da snov kar sama narekuje, da sežemo v preteklost in na kratko preletimo navade naših

Navedeni odlomek se – vsaj na videz – samo obrobno vsebinsko dotika so-besedila oziroma poprejšnje pripovedi in predvsem opozarja na to, kar bo sledilo, kar je v pričujočem primeru pravzaprav nujno, če naj ves naslednji odlomek 6–12 deluje kot organski del pripovedi, saj za *zgodbo* nima neposrednega pomena, pač pa poglavja 6–12 zgolj pomaga umestiti v pripoved;¹²⁹ predmet pripovedovalčevega zanimanja pa je v tem primeru zgolj njegov lastni ustvarjalni postopek.

V primeru zgodovinopisnega pripovedovanja gre za obstoječo, realno snov, ki je dejstvo in ki obstaja sama zase tudi brez pripovedi – toliko objektivne distance si pač moramo dopustiti kljub možnemu ugovoru, da zgodovine brez pripovedi ni in da se tisto, kar ni tako ali drugače sporočeno, s stališča tistega, ki bi to sprejel, preprosto ni zgodilo; medtem ko pri fikcijskih besedilih pripovedovanje konstituira *zgodbo* in *pripoved* obenem, pri historičnih besedilih *zgodba* že obstaja kot realno dejstvo – in pri tem moramo poudariti, da gre za zasilen izraz –, vendar še čaka na ubeseditev. Prav zato bomo v primeru zgodovinopisne pripovedi govorili tudi o zelo pomembni zunajbesedilni ravni, ki je za samo *pripoved* bistvenega pomena, za *pripovedovanje* pa ne.

PRIPOVEDNI GLAS: KDO PRIPOVEDUJE?

Avtor, implicirani avtor, pripovedovalec

Pripovedovalec je imaginarna figura, oziroma če se izrazimo manj antropomorfno, agens, ki *tistemu, ki se mu pripoveduje*, posreduje vse: realije, stanja, dogajanja, izjave itd. Je torej *funkcija*, ki zunajliterarno stvarnost preoblikuje v znotrajliterarno.¹³⁰ Naloga pripovedovalca, ki je v pripovedi ves čas navzoč – tudi kadar se trudi dajati vtis, da ga ni in da pripoved sploh »ni pripovedovana«¹³¹ –, je potemtakem predvsem videti in vodeno posredovati pripovedovalcu. Neprekinjena navzočnost pripovedovalca v pripovednem delu je temeljno izhodišče, s katerim soglašajo domala vsi teoretiki naratologije – tudi v primeru pomisleka o »pripovedi, ki ni pripovedovana« (»nonnarrated narrative«) gre pravzaprav zgolj za pripoved, ki ni »eksplicitno pripovedovana«, se pravi, da ne gre za pomislek proti obstoju pripovedovalca. Določitev specifičnega tipa pripovedovalca v poljubnem delu je težavna že zato, ker gre za imaginarno figu-

prednikov v miru in v vojni; kako so upravljali državo in kakšno so nam zapustili, da se je postopoma najlepše in najboljše spremenila v najslabšo in najsrამotnejšo.«

129 Gl. analizo pričujočega odlomka v poglavju »De Catilinae coniuratione«, podpoglavje »Razširjeni prolog 6–12«.

130 M. Štuhec, n. d., 32.

131 S. Chatman, *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca, N.Y., 1978, 34.

ro, s katero tisti, ki se mu pripoveduje, stopi v stik šele tisti hip, ko začne slediti literarnemu dogajanju. Pripovedovalec pripada neotipljivemu svetu, ta svet pa je celo v zgodovinpisnih delih zgolj vtis neke stvarnosti, pri čemer bralec oziroma tisti, ki se mu pripoveduje, pripovedni proces soustvarja (o vlogi bralca v pripovednem procesu bomo spregovorili v nadaljevanju).

V luči ugotovitve, da si, povedano precej poenostavljeno, pripovedovalec v fikcijskih besedilih pripovedovano snov izmišljuje – tudi če v resnici *poroča* –,¹³² zaradi česar smo že postavili pod vprašaj določljivost *fabule* v fikcijskih besedilih oziroma možnost ločitve *fabule* od *zgodbe*,¹³³ se zdi potreba po določitvi tipa pripovedovalca pravzaprav brezpredmetna, če že ne kar problematična, ker je postopek ugotavljanja pripovedovalčeve identitete oziroma njegove »vrste« nujno obraten: tisti, ki se mu pripoveduje, lahko šele ob koncu pripovedi, ko ima na voljo popolno retrospektivo nad znotrajbesedilno panoramo, strne celoten vtis o imaginarni osebi, ki mu je pripovedovala in o kateri mu pravzaprav govori šele celota njenih dejanj, ki sodijo v polje pripovedne strategije. Toda vsaj v zgodovinpisnih besedilih pripovedovalca omejujejo specifične restrikcije, imenujmo jih »strokovne«, od katerih je ena najpomembnejših prav gotovo ta, da je v (zgodovinpisni) pripovedi prisiljen zavzeti specifično pripovedno perspektivo, namreč (pripovedno) gledišče, ki mu omogoča pregled nad *zgodovino* kot celoto.¹³⁴

Preden pregledamo temeljne modele tipologije pripovedovalca, se moramo ustaviti še pri Boothovem pojmu *impliciranega avtorja*,¹³⁵ ki ga ni mogoče neposredno enačiti ne z avtorjem ne s pripovedovalcem, gre pa vseeno za pripovedno funkcijo. Notranja zgradba dela je komunikacijska struktura, ki jo lahko obravnavamo tudi kot navidezno komunikacijsko situacijo med impliciranim avtorjem na eni in impliciranim bralcem na drugi strani pripovedne strukture; tekstualni, implicirani avtor je navidezna celota avtorjevih nazorskih potez, tekstualni, torej implicirani bralec pa navidezni sprejemnik pripovedi.

Implicirani avtor je osrednja, vodilna zavest nekega dela, ki jo avtor (delno) ustvari, ko piše; gre za njegovo implicirano podobo, ki se razlikuje od njega samega kot fizične osebe in specifičnih okoliščin, v katerih biva.¹³⁶ Implicirani avtor je navidezna podoba avtorjevih nazorskih potez in in predstavlja njegov idealizirani »drugi jaz«; ne glede na to, kako neoseben se »trudi biti« v svojem delu, bralec nujno rekonstruira njegovo podobo iz različnih bolj ali manj

132 G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, 15.

133 Gl. podpogl. »Pripoved«.

134 A. Munslow, *Narrative and History*, New York 2007, 48.

135 W. C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*, Chicago 1961.

136 W. C. Booth, n. d., 70.

razpoznavnih signalov njegove nazorske zavezanosti. Delno pomaga to sicer abstraktno figuro impliciranega avtorja seveda ustvariti tudi bralec, pretirano pa je stališče, da je implicirani avtor popoln konstrukt bralca;¹³⁷ v resnici se zdi pravilnejša trditev, da je ta »umetna inteligenca« produkt razmerij med znotrajbesedilnim in zunajbesedilnim okoljem.¹³⁸ Avtorjev tekstualni, torej implicirani avtor in bralec implicirani avtor, kakor ga dojemata, ne sovpadata nujno v celoti, morda celo samo toliko, kolikor soglašata o vsebini dela. »Drugi jaz« avtorja lahko bistveno odstopa od njegove dejanske, fizične osebe, ki je podvržena vsem nedoslednostim in pomanjkljivostim vedno prisotne stvarnosti; avtor potemtakem ni preprosto utelešenje impliciranega avtorja – še več, implicirani avtor ni fiksna literarna alternativa avtorja, pač pa lahko variira iz dela v delo.

Razlika med pripovedovalcem in impliciranim avtorjem je občutljiva, ker je (implicirani) bralec, ki je, ujet med (impliciranim) avtorjem in besedilom ter znotrajbesedilnimi funkcijami, nagnjen k temu, da »lastništvo« nad besedami pripisuje (impliciranemu) avtorju, ne pa pripovedovalcu ali celo likom v pripovedi;¹³⁹ ta fenomen je prisoten tudi pri zgodovinopisni pripovedi, pri kateri je (implicirani) bralec še posebej nagnjeni k enačenju (impliciranega) avtorja in pripovedovalca,¹⁴⁰ le da je v slednjem primeru enačenje pripovedovalca in (impliciranega avtorja) še toliko vztrajnejše zaradi bralčeve domneve, da se je to, kar mu pripovedovalec sporoča, dejansko zgodilo.

Implicirani bralec je, kot že rečeno, prav tako navidezna figura, ki v tej komunikacijski shemi zavzema svojo pozicijo: avtor ga je ustvaril v postopku predvidevanja svojega ciljnega občinstva, za katero avtor predvideva specifično ideološko, nazorsko ali celo estetsko pozicijo; ta implicirani bralec je torej predvsem specifična pripovedna strategija. Implicirani bralec se lahko povsem razlikuje od avtorjevih »pričakovanj«, če se lahko tako izrazimo, toda ne glede na to, ali bralec dano pozicijo sprejme ali odkloni, v tem dejanju vseeno pride do vzpostavitve znotrajbesedilne komunikacije.

Kje je bistvena razlika med impliciranim avtorjem in pripovedovalcem, na katerega se sicer osredotočamo? Tekstualni, se pravi implicirani avtor je odgovoren za literarno izjavo v celoti (avtor, *per analogiam*, je odgovoren za fizični objekt literarnega dela skupaj s paratekstualnimi elementi), medtem ko je pri-

137 S. Rimmon-Kenan, *Narrative fiction: Contemporary Poetics*, London; New York 2002, 87–88.

138 D. Darby, *Form and Context: An Essay in the History of Narratology. Poetics Today* 22 (2001), št. 4, 839; T. Kindt, *Narratology and Interpretation: A Rejoinder to David Darby. Poetics Today*, 24 (2003), št. 3, 418.

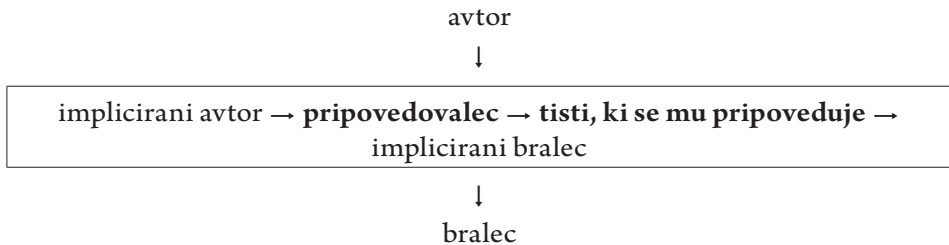
139 R. May, *Where Did the Narrator Go? Towards a Grammar of Translation. SEEJ* 38 (1994), št. 1, 33.

140 G. Genette, *Fictional Narrative, Factual Narrative. Poetics Today* 11 (1990), št. 4, 764.

povedovalec odgovoren za *pripoved*, v kateri denimo niso zajeti govori v premi obliki. V smislu odgovornosti za posamezne besedilne kategorije lahko oblikujemo shemo:

figura	dejavnost	predmet dejavnosti	naslovljenec
avtor	pisanje	literarno delo	bralec
implicitirani avtor	literarna izjava	(literarno) besedilo	implicitirani bralec
pripovedovalec	pripovedovanje	pripovedovanje	ki se mu pripoveduje
žariščevalec	žariščenje	pripovedno gledišče	opazovalec
agens	delovanje	dejanje	–

Glede na smiselno hierarhijo »odgovornosti« za besedilo oziroma v besedilu je potemtakem avtor kreator implicitiranega avtorja, ta pa kreator pripovedovalca, ki naslavlja tistega, ki se mu pripoveduje; pravi *avtor* torej komunicira s pravim *bralcem* skozi vrsto filtrov – teh navideznih kategorij. Diagram, ki ga predlaga Chatman,¹⁴¹ jasno razlikuje med znotrajbesedilnimi in zunajbesedilnimi kategorijami, vendar moramo še enkrat opozoriti na korekcijo, da je implicitirani avtor v resnici mejna kategorija, ki delno pripada znotrajbesedilnemu, delno pa zunajbesedilnemu svetu:

Kjer se torej srečamo z neko pripovedjo, pridemo tudi v stik s pripovedovalcem – pripoved mora nekdo pripovedovati. Karakterizacijo tega pripovedovalca omogoča pogostost njegovih intervencij, njegovo samozavedanje, predvsem pa njegova odmaknjenost od pripovedovanega oziroma od ubesedene ga sveta.¹⁴² Do kategorije pripovedovalca se je opredeljevala vrsta teoretikov na podlagi precej različnih kriterijev. Booth loči med *zanesljivim* in *nezanesljivim* pripovedovalcem, pri čemer naj bi bil zanesljivi pripovedovalec tisti, ki pripoveduje v skladu z normami dela, se pravi normami implicitiranega avtorja;¹⁴³

141 S. Chatman, n. d., 267.

142 G. Prince, *Narratology. The form and functioning of narrative*, Berlin, New York, Amsterdam 1982, 13; F. K. Stanzel, *A Theory of Narrative*, Cambridge; New York 1984, 17.

143 W. C. Booth, n. d., 158–159.

nezanesljivi pripovedovalec se oddaljuje od norm svojega impliciranega avtorja, lahko pa celo od lastnih norm, in usmerja pozornost bralca od ravni zgodbe proti ravni pripovedi, ki jo zavzema z vsemi svojimi nameni in strategijami, kar lahko motivirajo različni razlogi, npr. omejeno poznavanje,¹⁴⁴ razkorak med moralnimi normami pripovedovalca in sicer težko določljivimi moralnimi normami (impliciranega) avtorja.¹⁴⁵ Primer nezanesljivega pripovedovalca je tako denimo Tacitov pripovedovalec, ki se – bržkone v sozvočju s prepričanjem impliciranega avtorja – v začetku svoje pripovedi zaveže, da bo pripoved podajal *sine ira et studio*, vendar se te zaveze kasneje dokazljivo ne drži.

Stanzel je artikuliral tipologijo treh pripovedovalcev,¹⁴⁶ avktorialnega, prvoosebnega in personalnega. Tako avktorialni kot tudi prvoosebni pripovedovalec pripadata površinski strukturi pripovedi, torej nista vpletena v *produkcijo* nekega pripovednega dela (z vsemi njegovimi elementi, skupaj s pripovedovalcem) – njuna naloga je v bistvu ta, da neko (fikcijsko) pripovedno delo predstavita kot dejansko, realno.¹⁴⁷ Bistvena razlika med (tretjeosebni) avktorialnim in prvoosebni pripovedovalcem je prav v njuni pripadnosti upovedenemu svetu – prvoosebni pripovedovalec je del upovedenega sveta, avktorialni pa ne. Medtem ko je za avktorialnega pripovedovalca, ki po potrebi vé celo več kot (implicirani) avtor,¹⁴⁸ tako rekoč samoumevno, da je *vseveden*, saj analitično dostopa do intimnega sveta likov, ki so del upovedenega sveta, ki mu sam ne pripada, mora prvoosebni pripovedovalec svoje védenje o intimnem svetu likov v pripovedi motivirati z namigovanjem na poljubno obliko komunikacije s temi liki.¹⁴⁹ Kar zadeva tretjo kategorijo po Stanzlovi tipologiji, t.i. personalnega pripovedovalca, pri katerem pripovedovanje poteka skozi zavest neke osebe (ali več oseb), se lahko strinjamo, da je ob artikulaciji notranjega pripovednega žarišča postal nepotreben, saj je razlika med pripovednimi instancaми, zlasti avktorialnim in personalnim pripovedovalcem, v bistvu razlika med pripovedovalcem in žariščevalcem; pri spremembi v pripovedi torej ne gre za spremembo iz avktorialnega v personalno pripovedovanje, temveč za premik v žariščenju od zunanjega k notranjemu.

Kot je pokazal G. Genette,¹⁵⁰ je večja pomanjkljivost gramatično pogojenega razlikovanja med tretjeosebni (avktorialni) pripovedovalcem in prvoosebni pripovedovalcem, v tem, da tudi domnevno tretjeosebni avktorialni

144 S. Rimmon-Kenan, n. d., 10.

145 S. Rimmon-Kenan, n. d., 102.

146 F. K. Stanzel, *Typische Formen des Romans*, Göttingen 1993, 16–17.

147 F. K. Stanzel, *A Theory of Narrative*, 17.

148 F. K. Stanzel, *Typische Formen*, 16; F. K. Stanzel, *A Theory of Narrative*, xvi.

149 F. K. Stanzel, *A Theory of Narrative*, 127.

150 G. Genette, *Narrative discourse. An Essay in Method*, Ithaca, N.Y. 1983.

pripovedovalec pravzaprav govori prvoosebno – kakor hitro »nekdo« (ali nekaj) spregovori, je to prvoosebni akt. Izbira pisca potemtakem ni v tem, da se odloči za eno ali drugo gramatično pozicijo, temveč za to, s kakšnega stališča bo pripoved potekala: s stališča lika zgodbe ali s stališča nekega pripovedovalca zunaj zgodbe.¹⁵¹

S podobnim argumentom – da namreč lahko vsak pripovedovalec izjavi »jaz« – je gramatično pogojeno razlikovanje med kategorijami pripovedovalca zavrnila tudi M. Bal,¹⁵² ki zato razlikuje med *zunanjim pripovedovalcem*, ki sicer lahko govori prvoosebno, vendar ne govori eksplicitno o sebi – potemtakem pa tudi ni del *fabule* –, in *pripovedovalcem–likom*,¹⁵³ ki pripada *fabuli*. Pomembna razlika med tema dvema pripovednima instancama je v tem, da je *pripovedovalec–lik* nujno personificiran in da na videz pripoveduje »resnično« (avtobiografsko) pripoved, ki jo legitimira z argumentom izkustva. *Pripovedovalec–lik* torej dozdevno pripoveduje resnično zgodbo (saj jo je sam doživljal), naj se zdi še tako neverjetna, kot denimo v primeru Apulejevega pripovedovalca, ki je po tej tipologiji torej pripovedovalec–lik (po Stanzlovi tipologiji prvoosebni pripovedovalec) in ki pripoveduje svojo lastno izkušnjo; ta forma mu omogoča, da iz lastnega (notranjega) izkustva razišče, kako je biti osel, in niti za trenutek ne daje eksplicitnega vtisa, da je vse skupaj popolna izmišljaja. Zunanji pripovedovalec, ravno nasprotno, svoje pripovedi ne more legitimirati z resničnostjo lastne izkušnje, temveč z drugim, mogočnejšim orodjem – vsevednostjo, ki se lahko razteza daleč preko tistega, kar ve (implicirani) avtor in ki mu omogoča, kakor bomo pokazali tudi v nadaljevanju, da raziskuje notranji svet likov v svoji pripovedi. Cezarjev pripovedovalec, denimo, je zunanji pripovedovalec (po Stanzlovi tipologiji avktorialni pripovedovalec), ki pripoveduje o lastnem avtorju – liku v pripovedi – in v danem obsegu ve več, kot ve ta lik (avtor).

V shemi, ki sicer ni povsem zadovoljivo dorečena,¹⁵⁴ je Genette artikuliral štiri tipe pripovedi – in pripovedovalca oziroma pripovednega glasu glede na njegovo (*ekstradiegetično* ali *intradiegetično*) pripovedno raven in njegovo (*heterodiegetično* ali *homodiegetično*) razmerje do upovedenega sveta oziroma *zgodbe*:¹⁵⁵ pripovedovalec, ki pripoveduje *svojo* zgodbo – denimo Apulejev pripovedovalec –, je nujno *intradiegetična*, *homodiegetična* instanca; Homerjev pripovedovalec, ki je zunaj zgodbe, je nujno *ekstradiegetična*, *heterodiegetična* instanca.

151 G. Genette, *Narrative discourse*, 244.

152 M. Bal, *Narratology*, 22.

153 Izraz »pripovedovalec–lik« je prevedek, ki odraža stisko pri iskanju ustreznega slovenjenega izraza za angl. *character-bound narrator*.

154 Prim. R. Walsh, Who is the Narrator?, *Poetics Today* 18 (1997), št. 4; G. Nieragden, Focalization and Narration: Theoretical and Terminological Refinements, *Poetics Today* 23 (2002), št. 4.

155 G. Genette, *Narrative discourse*, 248.

PRIPOVEDNA RAVEN pripovedovalec je	RAZMERJE DO UPOVEDENEGA SVETA pripovedovalec pripoveduje	
	<i>svojo zgodbo</i>	<i>tujo zgodbo</i>
udeleženeec zgodbe	intradiegetičen, <i>homodiegetičen</i>	intradiegetičen, <i>heterodiegetičen</i>
zunaj zgodbe	ekstradiegetičen, <i>homodiegetičen</i>	ekstradiegetičen, <i>heterodiegetičen</i>

Na vprašanje, s kakšnim pripovedovalcem se (načeloma) srečujemo v zgodovinopisni pripovedi, naj odgovorimo ob koncu naslednjega podpoglavja, ko bomo predstavili eno najpomembnejših orodij pripovedovalca, tj. spreminjanje pripovednega gledišča oziroma žarišča; še prej pa moramo omeniti za našo raziskavo zelo pomemben koncept večstopenjskega pripovedovalca in posledično večstopenjske pripovedi, ob kateri bomo opozorili na nekatere nedoslednosti Genettovega zgoraj predstavljenega modela.

Levstikova pripoved *Martin Krpan* se začne z besedami:

Močilar mi je časi kaj razkladal od nekdanjih časov, kako so ljudje živeli in kako so imeli to in to reč med sabo. Enkrat v nedeljo popoldne mi je v lipovi senci na klopi pravil naslednjo povest: »V Notranjem stoji vas, Vrh po imenu. V tej vasi je živel v starih časih Krpan, močan in silen človek. Bil je neki tolik, da ga ni kmalu takega. ... «

Pričujoči odlomek je klasičen primer pripovedne situacije, pri kateri gre za t.i. večravninsko pripoved¹⁵⁶ in več pripovedovalcev – pomembno je, da v takšni situaciji nižjestopenjskega pripovedovalca ne obravnavamo kot žariščevalca.

V uvodu Levstikove pripovedi se bralec sreča z dvema pripovedovalcema, in sicer s prvostopenjskim, *ekstradiegetičnim* pripovedovalcem, ki se v dveh povedih popolnoma »umakne v ozadje« in uvede drugostopenjskega, *intradiegetičnega* pripovedovalca (Močilarja). Edini resen problem te delitve je njegova terminološka zapletenost, ki se zdi v nesoglasju prav z zgoraj omenjeno delitvijo pripovedovalca glede na pripovedno raven in razmerje do upovedenega sveta, kar vodi v očitno zmedo. Po Genettovi terminologiji je namreč pripovedovalec, ki svojo pripoved začne z besedami »*Močilar mi je časi pripovedoval ...*« – ekstradiegetični pripovedovalec, ker ni vključen v pripoved (kot lik) temveč je na istem nivoju kot njegovo ekstradiegetično, *pravo* občinstvo.¹⁵⁷ Močilar je intradiegetični pripovedovalec, ker se nahaja v pripovedi in ga kot lik te pripovedi uvede ekstradiegetični pripovedovalec, toda ker ni tudi lik lastne pripovedi – ta se začne z »*V Notranjem stoji vas, Vrh po imenu ...*« –, je obenem tudi he-

¹⁵⁶ G. Genette, *Narrative discourse*, 227–237; G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, 84–95; S. Rimmon-Kenan, n. d., 91–95.

¹⁵⁷ G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, 84.

terodiegetični pripovedovalec. Problem te klasifikacije je v tem, da upošteva kriterij pripovedne ravnine in razmerje do upovedenega sveta,¹⁵⁸ kar je nedosledno. Možen ugovor proti takšni klasifikaciji Močilarja kot pripovedovalca je pač v tem, da tudi Močilar v resnici ni lik lastne pripovedi in je zunaj nje, ker je pripovedovalec vedno zunaj pripovedi, ki jo pripoveduje.¹⁵⁹ Močilar je potemtakem intradiegetični in ektradiegetični pripovedovalec obenem.

Zaradi te nejasnosti se zdi precej bolj sprejemljiva korekcija M. Bal, ko za strukturno nižjo pripoved mestoma ohranja izraz *vrinjena pripoved*,¹⁶⁰ ki se mu je Genette izogibal zaradi nejasnosti;¹⁶¹ pripoved pripovedovalca M. Bal imenuje *primarno pripoved*,¹⁶² s čimer označuje njen najbolj zunanji obseg; znotraj *primarne pripovedi* – ta je po Genettu na t. i. diegetični ravni – se na strukturno nižji, »hipodiegetični« ravni, kakor jo imenuje Sh. Rimmon-Kenan,¹⁶³ lahko nahaja nova pripoved. Ta pripoved si lahko s primarno pripovedjo deli isto fabulo, ima podobno fabulo ali uvede povsem novo fabulo, lahko pa ima tudi eksplikativno funkcijo in pomaga razlagati primarno fabulo.¹⁶⁴

Levstikov Martin Krpan ima torej dva pripovedovalca: primarnega (prvostopenjskega) pripovedovalca, ki pripoveduje primarno pripoved z enostavno fabulo (»Močilar mi je povedal zgodbo.«), ter sekundarnega (drugostopenjskega), ki pripoveduje drugostopenjsko pripoved (na hipodiegetični ravni) s precej bolj zapleteno fabulo.

Zdi se, da v zgodovinopisni pripovedi ni prostora za tovrstne pripovedne učinke, saj mora biti zgodovinopisni pripovedovalec koherentna instanca, kakor mora biti koherentna tudi njegova pripoved, če naj ta pripovedovalec deluje kot erudit, ki s svojim znanjem oziroma poznavanjem fabule pripoved suvereno vodi, vendar lahko celo v primeru zgodovinopisne pripovedi govorimo o pripovednih vrivkih, kakor bomo pokazali na primeru Salustijevega prologa.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ R. Walsh, n. d., 498.

¹⁶⁰ Angl. *embedded narrative*.

¹⁶¹ G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, 84.

¹⁶² M. Bal, *Narratology*, 52.

¹⁶³ S. Rimmon-Kenan, n. d., 93.

¹⁶⁴ M. Bal, *Narratology*, 53–54.

¹⁶⁵ Gl. pogl. »De Catilinae coniuratione«, podpogl. »Prolog«.

PRIPOVEDNI NAČIN: KDO VIDI?

*Pripovedno gledišče, pripovedno žarišče*¹⁶⁶

S kategorijo *pripovednega načina* je Genette analiziral to, kar imenuje odmerjanje podatkov v pripovedi¹⁶⁷ in znotraj te kategorije razmejil: *a*) načine prezentacije govora in misli ter *b*) načine omejevanja in odmerjanja podatkov, ki so v določeni pripovedi posredovani sprejemniku. Slednje Genette obravnava oziroma imenuje *žariščenje*; z izrazom *pripovedno žarišče* je Genette nadomestil prej uveljavljeni izraz *pripovedno gledišče*, s čimer je skušal razrešiti problem razlike med vprašanjem *kdo vidi?* in *kdo govori?* – torej razliko med dvema pripovednima kategorijama, namreč pripovednim *načinom* in pripovednim *glasom*. Genette tako predlaga dve novi vprašanji: *kdo je tisti, čigar zorni kot usmerja pripoved v danem momentu?* in *kdo pripoveduje?*,¹⁶⁸ s tem pa zajema, kot kaže, celoten spekter zaznave: da nekdo nekaj sliši, vidi, otipa, okusi, skratka – zazna. Obenem je treba posebej poudariti, da je vprašanje *kdo vidi?* v Genettovi shemi rabljeno metaforično – zajema namreč tudi notranja občutja pripovednih likov.¹⁶⁹

Žariščenje potemtakem pomeni restrikcijo podatkov, ki so tistemu, ki se mu pripoveduje, posredovani v nekem momentu pripovedi, in sicer restrikcijo na neko specifično (omejeno) perspektivo posameznika – denimo osebe v pripovedi; posredovanje dogajanj ali realij v pripovedi skozi omejeno perspektivno polje neke entitete znotraj pripovedi, ki do teh dogajanj/realij zavzema različna stališča (jih zgolj opazuje s specifičnega pripovednega gledišča, se o njih izreka, jih notranje dojema ali misli itd.) omogoča pripovedovalcu odbiranje, odmerjanje in preusmerjanje informacij skozi na videz tujo perspektivo, ko nekdo drug govori ali vidi – torej s tujega pripovednega gledišča oziroma žarišča, ki je lahko povsem nezanesljivo. Razmejitev med pripovedovalcem in *tistim, ki govori* oziroma *tistim, ki vidi* je vedno občutljiva in problematična – nekoliko manj sicer v govornih partijah premem govoru –, saj je v tehničnem smislu vsako izrekanje v pripovedi produkt pripovedovalca.¹⁷⁰

166 Kljub nekaterim kritikam se bomo za potrebe naše analize naslonili predvsem na Genettov model s korekcijami Mieke Bal, ki prav tako niso ostale brez odziva (W. Bronzwaer, Mieke Bal's Concept of Focalization: A Critical Note, *Poetics Today* 2 (1981), št. 2); pregleden historiat Genettove teorije žariščenja prinaša Nelles (W. Nelles, Getting Focalization into Focus, *Poetics Today* 11 (1990), št. 2).

167 G. Genette, *Narrative Discourse*, 185; G. Genette, *Narrative Discourse Revisited*, 42.

168 G. Genette, *Narrative Discourse*, 186.

169 Genette, *Narrative Discourse*, 185–210; Genette 1988, 64.

170 U. Mozetič, *Problem pripovednega gledišča in žariščenja pri prevajanju proznih besedil*, Ljubljana 2000, 18.

Na podlagi stopnje restrikcije in preusmerjanja podatkov v pripovedi je artikuliral tri glavne vrste žarišča oziroma žariščena v pripovedi,¹⁷¹ ki jih bomo z nekaterimi popravki sprejeli kot osnovo pričujoče raziskave:

- a) v primeru *pripovedi brez žarišča*¹⁷² ta pripoved poteka skozi povsem neomejeno pripovedno gledišče vsevednega pripovedovalca; pripovedovalec v tem primeru ve več kot osebe oziroma liki v njegovi pripovedi in lahko po potrebi raziskuje misli teh likov;
- b) v primeru *pripovedi z notranjim žariščem* ta pripoved, ki je v celoti realizirana zgolj v pripovedi »notranjega monologa«¹⁷³ ali celo samo v pripovedi o sanjah,¹⁷⁴ poteka omejena na neko specifično zaznavno in mišljenjsko perspektivo – pripovedno gledišče –, nekega *žariščevalca* v tej pripovedi; notranje pripovedno žarišče pa je lahko:
 - a. *stalno (fiksno)*, kadar dojemanje upovedenega sveta nikoli ne zapusti zornega kota enega samega žariščevalca;
 - b. *spremenljivo*, kadar dojemanje upovedenega sveta poteka skozi zorni kot več žariščevalcev;
 - c. *množično*, kadar je neki dogodek ali stanje kot del upovedenega sveta predstavljen *večkrat* za različnih zornih kotov različnih žariščevalcev;
- a) v primeru *pripovedi z zunanjim žariščem* gre tako rekoč za golo predstavljanje dejanj in stanj v upovedenem svetu, za pripoved, omejeno na pripovedovalčevo opisovanje tega sveta, pri katerem bralcu nikdar ne razkrije misli oseb v pripovedi

M. Bal k Genettovemu modelu predlaga nekatere pomembne korekcije.¹⁷⁵ V teorijo uvaja pojem *zunanjega* in *notranjega žariščevalca* namesto razlikovanja po pripovedni ravnini na ekstradiegetičnega oziroma intradiegetičnega pripovedovalca. Zunanje pripovedno žarišče je panhrono in prostorsko neomejeno, medtem ko je notranje pripovedno žarišče nujno sinhrono z informacijo, ki je skozi to žarišče posredovana.¹⁷⁶ Žariščenje je, tako Bal,¹⁷⁷ razmerje med »gledanjem«, »tistim, ki vidi« in »tistim, kar je videno«. V Genettovo shemo tako poleg pojma *pripovednega žarišča* vnaša pojmovni sklop *žariščevalca*, *ža-*

171 G. Genette, *Narrative Discourse*, 189–190.

172 Bal (The Laughing Mice, or: On Focalization. *Poetics Today* 2 (1981), št. 2, 207) za nekoliko dvoumen izraz »pripoved brez žarišča« ponuja morda ustrežnejši izraz »pripoved z razpršenim žariščem«, Nelles (Getting Focalization into Focus. *Poetics Today* 11 (1990) št. 2, 369) pa izraz »pripoved s prostim žariščanjem«.

173 G. Genette, *Narrative Discourse*, 193.

174 W. Nelles, n. d., 371.

175 M. Bal, *Narratology*, 142–161.

176 S. Rimmon-Kenan, n. d., 79.

177 S. Rimmon-Kenan, n. d., 146.

riščenja in žariščenja, predvsem pa pomembno dopolnilo Genettovega modela žariščenja predstavlja pojem žariščevalca, žariščenja in žariščenja prve, druge, tretje itn. stopnje.¹⁷⁸ Perspektiva nekega lika namreč nikoli ni zares povsem avtonomna; zaznavanja tega lika v upovedenem svetu okrog njega namreč vedno tvorijo zgolj del pripovedi in so potemtakem predmet pripovedovalčeve selekcije in regulacije.¹⁷⁹

Če ponazorimo s primerom iz *Katilinove zarote*:

5.1–5.4 L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. /.../

5.5–5.8 Vastus animus inmoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Sullae lubido maxuma invaserat rei publicae capiundae; neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat.¹⁸⁰

V podčrtanem delu besedila zaznamo premik v pripovednem žarišč(enj)u, namreč premik s pripovedovalca h Katilini; ker mu ne prepusti pripovedovanja oziroma govorjenja – Katilina na tem mestu zgolj *misli* (*quicquam pensi habebat*) –, je Katilina na tem mestu žariščevalec in ker je osredotočen na to, kako bi se dokopal do oblasti (*id quibus modis adsequeretur*), je predmet njegovega žariščenja, torej žariščenec, prav to – način, kako se dokopati do oblasti. Ker pa je po teoriji M. Bal v vsakem besedilu prisoten tudi zunanji žariščevalec, v tem primeru je to pripovedovalec, ki takrat, ko pripoveduje, zgodbo vidi kot celoto, je Katilina tudi sam ožariščenec.

Pripovedovalec na tem mestu »gleda skupaj« z likom svoje pripovedi in mu žariščenja ne prepušča v celoti, ker mu ne pusti govoriti (ali v pričujočem primeru misliti) »samostojno«, se pravi v premem govoru,¹⁸¹ tudi če v resnici ni »bil tam« in ni ničesar v resnici videl.¹⁸² Ker pripovedovalec z rabo odvisnega govora Katilini ni prepustil pripovedi, se je »oklenil« Katilinovega pripove-

178 S. Rimmon-Kenan, n. d., 156–158.

179 G. Nieragden, Focalization and Narration: Theoretical and Terminological Refinements, *Poetics Today* 23 (2002), št. 4, 688.

180 »Lukij Katilina, mož plemenitega rodu, je bil silno telesno močan in trdnega značaja, a duhovno nizkoten in pokvarjen. /.../ Njegov pohlep ni poznal mere, hlepel je venomer po neverjetnem, nedosegljivem. Po Sulovi tiraniji se ga je polastila neizmerna slava po oblasti nad državo; niti malo ni pomišljal, s kakšnimi sredstvi bi se do nje dokopal, da bi si le zagotovil položaj vladarja.«

181 M. Bal, *Narratology*, 159.

182 S. Chatman (*Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca, N.Y. 1978, 155) vztraja, da pripovedovalec, ki gleda retrospektivno, ni bil nikoli del upovedenega sveta in potemtakem ni nikoli ničesar videl – njegov pogled, ki se zazira nazaj v preteklost, je potemtakem heteordiegetični, *konceptualni* pogled o zgodbi, ne pa perceptivni pogled lika v zgodbi.

dnega žarišča in ga prevzel. V pričujočem odlomku se potemtakem srečujemo s primerom prevzetega žarišča, pri čemer je Katilina *žariščevalec druge stopnje*, pripovedovalec pa *žariščevalec prve stopnje*.

G. Nieragden je k modelu M. Bal zunanjega in notranjega žariščevalca predlagal pomemben terminološki dodatek:¹⁸³ zunanji žariščevalec je, tako Nieragden, vedno heterodiegetični žariščevalec – če gre za pripovedovalca, je to »heterodiegetični žariščevalec–pripovedovalec«; če ne gre za pripovedovalca temveč osebo, ki nastopa v heterodiegetični funkciji, gre za »heterodiegetičnega personalnega žariščevalca«, če govori lik v zgodbi, ki to zgodbo tudi pripoveduje je to »homodiegetični žariščevalec–pripovedovalec«, če pa govori preprosto neki lik zgodbe, ki te zgodbe ne pripoveduje, gre za »homodiegetičnega personalnega žariščevalca«.

Čeprav je žariščenje samo po sebi neverbalno,¹⁸⁴ ga vseeno prenaša ravno pripoved, ta pa po definiciji prihaja od pripovedovalca; nihanje pripovednega žarišča mora nekaj signalizirati. Variacije v pripovednem gledišču oziroma žarišču zaznavamo ob pojavu »atributivnih znamenj«,¹⁸⁵ ki signalizirajo premik z enega pripovednega žarišča proti drugemu; v primeru citiranega odlomka je bil to izraz *neque quicquam pensi habebat* – »niti malo ni pomisljal«, torej eksplisitno izražen pojem mišljenja. Poleg povsem eksplisitivnih znamenj, kot so denimo glagoli zaznave, mišljenja itn. so lahko znamenja, ki nakazujejo nihanje v pripovednem žarišču, tudi povsem implicitna – razbrati jih moremo iz različnih »nedoslednosti« v jeziku pripovedi, kot je denimo raba imen, stilističnih posebnosti itd.

Če povzamemo vse zgoraj naštetu, se lahko nazadnje vprašamo, s kakšnim pripovedovalcem in kakšno – izraženo zelo posplošeno –, pripovedno situacijo se torej srečujemo v zgodovinopisni pripovedi?

Po Stanzlovi tipologiji je to avktorialni pripovedovalec, ki nujno ve več, kot vedo liki oziroma osebe v njegovi pripovedi. Toda če zanemarimo precej rigidno razlikovanje pripovednih situacij po kriteriju prvoosebnega oziroma tretjeosebnega pripovedovalca in pristanemo na Genettov model, je to *ekstradiegetičen, heterodiegetičen pripovedovalec*: homodiegetičen pripovedovalec bi, ohlapno rečeno, v zgodovinopisni pripovedi pripovedoval avtobiografsko zgodbo. Če upoštevamo, da ekstradiegetična pripovedna pozicija predpostavlja vsevednost ali vsaj licenco vsevednosti pripovedovalca,¹⁸⁶ ter vseprisotnost (kar se med seboj ne izključuje) pripovedovalca v pripovedi,¹⁸⁷ lahko rečemo, da gre v

183 G. Nieragden, n. d., 691.

184 S. Rimmon-Kenan, n. d., 84.

185 M. Bal, *Narratology*, 158.

186 P. Simpson, *Language, Ideology and Point of View*, London, New York 1993, 34.

187 S. Chatman, n. d., 212.

zgodovinopisni pripovedi, če upoštevamo Genettovo terminologijo, za *ekstradiegetično, heterodiegetično pripovedno situacijo brez žariščenja* oziroma če upoštevamo vse korekcije, za »pripovedno situacijo z razpršenim oziroma prostim pripovednim žariščem, pri kateri se srečujemo s pripovedovalcem v vlogi zunanjega žariščevalca«.

V zgodovinopisni pripovedi je zunanja pozicija pripovedovalca nujna, saj mora zavzeti pozicijo, s katere lahko preteklost opazuje kot celoto in kjer ni realno-časovno in prostorsko omejen; ker torej zavzema zunanjo pozicijo, mu ta omogoča vsevednost oziroma vseprisotnost. Tu moramo posebej opozoriti, da vsevednost seveda ne pomeni nujno dobesedno, da pripovedovalec »ve vse«, temveč preprosto to, da »ve več, kot vedo osebe v pripovedi«. ¹⁸⁸ Dejstvo, da je »vseveden in vseprisoten«, pomeni, da prostorsko ni omejen in da prosto dostopa do misli oseb v zgodbi. Vsevedni, vseprisotni zgodovinopisni pripovedovalec tistemu, ki se mu pripoveduje, pripoveduje zgodbo z vsemi osebami, dogajanji in stanji, vidnimi in nevidnimi objekti, pri tem pa s pomočjo spreminjanja žariščnega kota prosto raziskuje misli oseb v zgodbi, obenem pa jih s tem tudi odločilno zaznamuje.

188 W. Nelles, n. d., 371.

De Catilinae coniuratione

PROLOG

Preden odpremo pomembna vprašanja o prologu, moramo opozoriti na dilemo, kakšno vlogo ima pravzaprav prolog v odnosu do pripovednega korpusa in kaj želi pripovedovalec – zlasti zgodovinopisni pripovedovalec¹⁸⁹ – z izraženimi idejami v prologu doseči. Z argumenti, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju, bomo pokazali, kakšnega pomena je prolog za figuro pripovedovalca in kakšno vsebinsko vrednost imajo v odnosu do pripovednega korpusa¹⁹⁰ oziroma do dela kot celote; postavili bomo protiargumente proti povsem nemogoči predpostavki, ki odmeva pri nekaterih avtorjih, da je zlasti prolog 1.1–4.5 bolj kot kaj drugega retorična vaja v izrabljanju konvencionalnih *topoi* – *de persona, de historia, de materia*, ki so bili v času nastanka *Katilinove zarote* splošno razširjene in na voljo vsakomur, ki si jih je za potrebe svojega dela hotel prisvojiti.¹⁹¹ Na ta pogled morda bistveno vpliva Kvintilijan s kritiko, da Salustijevi prologi niso zadostno povezani z zgodovinsko materijo preostalega dela:

Quos secutus videlicet C. Sallustius in bello Iugurthino et Catilinae nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est.¹⁹²

189 V nadaljevanju bomo govorili o dveh različnih manifestacijah pripovedovalca, katerih prisotnost lahko sledimo v delu, in sicer o t.i. *zgodovinopisnem pripovedovalcu*, ki ga bistveno opredeljuje še v prologu vzpostavljena etična in intelektualna drža, ter o *izkustvenem pripovedovalcu*, ki ga bistveno opredeljuje izkustvena komponenta.

190 Z izrazom »pripovedni korpus« bomo skozi celotno delo označevali integralni del besedila, ki neposredno obravnava glavni predmet razprave in v katerem različne intervencije pripovedovalca ne načenjajo koherence pripovedi kot celote.

191 Tako denimo A. D. Leeman, Sallust's Prologe und seine Auffassung von der Historiographie. Das Catilina Proömium. *Mnem.* 7 (1954) in W. M. L. W. Laistner, *The Greater Roman Historians*. Berkeley, Los Angeles, London 1977.

192 *Inst.* 3,8,9: »Zdi se, da se je ravno po njih zgledoval Salustij v Jugurtinski vojni in Katilinovi zaroti, s tem pa se je oddaljil od načel zgodovinopisja ...«

Ob tej Kvintilijanovi trditvi, ki jo moramo razumeti predvsem kot izraz literarnega kriticizma,¹⁹³ da jih je namreč v idiomatskem smislu sestavil v neprimerem formatu – torej ne kot ustrezen prolog k zgodovinopisnemu delu, temveč kot predgovor, ki se prilega bolj epidejktičnemu govorništvu –, ne moremo mimo Ciceronovega teoretičnega konstrukta o oblikovanju prologa, namreč:

Exordium est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eveniet, si eum benevolum, attentum, docilem confecerit. Quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suae causae diligenter ante cognoscere.¹⁹⁴

V diametralnem nasprotju s tem vodilom je Ciceronovo »priznanje«, da ima pripravljeno celo zbirko prologov:

De gloria librum ad te misi: at in eo prooemium est quod in Academico tertio. Id evenit ob eam rem quod habeo volumen prooemiorum. Ex eo eligere soleo, cum aliquod σύγγραμμα institui.¹⁹⁵

Ob upoštevanju teh – resda parcialnih in izoliranih – razmišljanj se ob branju prologa 1.1–4.5 v *Katilinovi zaroti* pojavi vtis, da so ta poglavja ostala brez prave vsebinske povezave s pripovednim korpusom (tudi zaradi, kot bomo pokazali v nadaljevanju, nekonvencionalne vsebinske strukture poglavij 5 in nato 6–12) oziroma da v delo niso ustrezno umeščena, zato se le stežka izognemo vprašanju, ali ni morda tudi Salustij sestavil svojega prologa h *Katilinovi zaroti* na podoben način kot Ciceron – ali podobno kot denimo Varon v *De re rustica*.¹⁹⁶ Kot bomo pokazali v nadaljevanju, pripovedovalčevo obravnavanje posameznih konceptov, ki so povsem ključnega pomena za celotno delo (kot sta denimo *gloria* in *memoria*, predvsem pa *virtus*) in skozi katere poteka (samo) realizacija *zgodovinopisnega pripovedovalca*, prolog tesno povezuje s pripovednim korpusom; še več, prisotnost teh konceptov v pripovedi skozi celoten pripovedni korpus nam bo služila kot ena od orientacijskih točk, s pomočjo katerih bomo skušali v posameznih mestih pripovednega korpusa locirati premik v pripovednem gledišču.

193 E. Tiffou, *Essai sur la pensée morale de Salluste à la lumière de ses prologues*, Paris 1974, 18.

194 *Inv.* 1.20: »Uvod je nagovor, ki bralčevo zavest ustrezno pripravi za nadaljnjo pripoved; namen predgovora je uresničen, če pri bralcu doseže dobrohotnost, pozornost in vodljivost. Potemtakem se mora tisti, ki hoče uvodoma dobro predstaviti predmet svoje pripovedi, pred tem dodobra seznaniti z naravo predmeta razprave.

195 *Att.* 16.6: »Pošiljam ti knjigo o slavi – v njej pa je isti predgovor kot v tretji knjigi *Academik*. Do tega je prišlo pač tako, da imam knjigo predgovorov, iz katere navadno kaj izberem, ko se lotim kakega novega spisa ...«

196 G. Boissier, *Les prologues de Salluste*, *Journal des Savants* 1903, 59–60.

»PROLOG 1.1–4.5«

V prologu pravzaprav težko govorimo o posebnih pripovednih prijemih ali posegih v pripoved, ker prolog dejansko ni del pripovednega korpusa, tj. tistega integralnega dela besedila, ki obravnava *glavni predmet* dela – obenem zaradi nekaterih nejasnosti v pripovedi prologa ni prav jasno, koliko besedila dejansko prolog zavzema. Kot bomo prikazali v nadaljevanju, smemo na podlagi naratološke analize predlagati drugačno branje uvodnih poglavij; zaradi nekaterih učinkov, ki pripomorejo k šumu pri razpoznavanju figure pripovedovalca, se nam namreč kaže potreba, da za interpretacijo te figure oziroma njen razvoj v sporazumu z bralcem kot bistven del »razširjenega prologa« razumemo tudi poglavja 6–12.¹⁹⁷

V prologu je ustvarjen prostor, v katerem ima besedilo več učinkov. Pomemben učinek tega besedilnega prostora je, da bralec do celotnega dela lahko zavzame ambivalenten odnos: prepričan mora biti, da gre za tip objektivne pripovedi, ki teče sama od sebe, obenem pa mu mora postati jasna oseba *pripovedovalca*, ki oblikuje oziroma prikazuje predmet pripovedi. V prologu pride do konstrukcije te figure, ki najprej razkrije svojo prisotnost in se šele nato umakne v ozadje. V tem leži povsem ključen moment avtorizacije besedila, ki sledi v pripovednem korpusu; pripovedovalec namreč v pripovedi glavnega pripovednega korpusa ne sme biti očitno prisoten, pač pa sme vanj posegati z le zelo subtilnimi sredstvi – in to tako, da so enakomerno razporejena skozi vse delo. Ta sredstva bralca skozi pripovedni korpus ves čas opominjajo na pristnost pripovedovalca, ki se je v očeh bralca v prologu že predstavil kot intelektualna in moralna avtoriteta.

Če torej povzamemo, je prolog prostor, v katerem se mora predvsem profilirati figura pripovedovalca; to pomeni, da mora dobiti status avtoritete, ki pripoved pripovednega korpusa legitimira, predstaviti predmet razprave v pripovednem korpusu in pojasniti vzroke za izbiro prav tega predmeta, nato pa se mora zabrisati svojo prisotnost do te mere, da bralec dobi iluzijo pripovedi, ki teče sama od sebe, kar je pravzaprav teatralen učinek, ko se pri bralcu ustvari predstava, da ima neposreden pogled na dogajanje v drugem prostoru in času. Pripovedovalec v resnici v besedilnem korpusu sicer še naprej deluje, vendar povsem iz ozadja, torej tako, da je njegova prisotnost oziroma so njegovi posegi v besedilo za bralca čim manj opazni.

»Začetki so problematični. Prvi odstavek je težaven, prvi stavek pogosto nemogoč. Pomagati bi utegnila tradicija in slog ...«¹⁹⁸ Specifična formulacija prologov v Salustijevih monografijah na prvi pogled omogoča sklep, da gre za

¹⁹⁷ Temu primerno bomo v nadaljevanju govorili o »prologu 1.1–4.5«.

¹⁹⁸ D. C. Earl, Prologue Form in Ancient Historiography, *ANRW* 1.2 (1972), 842.

zgodovinopisca–filozofa,¹⁹⁹ ne pa čistega zgodovinarja; v *Katilinovi zaroti* (kot tudi v *Jugurtinski vojni*) sta oblika in zgradba prologa problematični tako s stališča sporočilnosti kot tudi s stališča zgradbe.²⁰⁰

Prolog pa je izrazito problematičen tudi glede določanja oziroma oblikovanja osebe *pripovedovalca*. V tem delu besedila namreč pripovedno gledišče, ki bi moralo biti monolitno, niha, figura pripovedovalca pa je zaradi tega v prologu nestabilna, saj mestoma prihaja do podvajanja pripovedovalčevega glasu, ali bolje rečeno, figura pripovedovalca, kot se nam kaže v prologu in kasneje (redkeje) tudi v besedilu, ni ena sama, temveč lahko v prologu pravzaprav sledimo razvoju dveh pripovedovalcev. Za potrebe te analize bomo splošno figuro pripovedovalca, ki bi jo (v širšem smislu splošnih zakonitosti oblikovanja figure pripovedovalca) nekoliko ohlapno rečeno lahko srečali tudi v katerem koli drugem historičnem delu, imenovali *zgodovinopisni pripovedovalec*; drugo manifestacijo pripovedovalca, ki ga bistveno opredeljuje izkustvena komponenta, bomo imenovali *izkustveni pripovedovalec*: ta je v svoji izkustveni paradigmi zgolj bliže avtorju, vendar je ravno njegov moralni kapital, ki izhaja iz upovedenih izkustev, v tesni povezavi s pripovedno materijo, kar ga tesno umešča v pripovedno stvarnost in torej še vedno razlikuje od avtorja.²⁰¹ Pri tem naj se obrnemo k primerljivemu modelu Tukididovega predgovora v *Peloponeški vojni*,²⁰² od katerega se sicer v nekaterih pomembnih potezah prolog v *Katilinovi zaroti* bistveno razlikuje.

199 W. Allen, Sallust's Political Career, *Studies in Philology* 51 (1951), 1.

200 Med številnimi študijami na temo Salustijevih prologov, med katerimi opazimo precejšnja razhajanja glede vsebine in zgradbe, ki jih citiramo tudi v nadaljevanju, naj navedemo naslednje razprave: G. Boissier, n. d., 1905; S. Pantzerhielm-Thomas, The Prologues of Sallust. *SO* 15 (1936), št. 16; E. Bolaffi, I proemi delle monografie di Sallustio, *Athenaeum* 16 (1938), A. D. Leeman, Sallust's Prologe und seine Auffassung von der Historiographie. *Das Catilina Proömium*, *Mnem.* 7 (1954); A. La Penna, Il significato dei proemi Sallustiani, *Maia* 11 (1959); D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, Cambridge 1961; K. Büchner, *Sallustinterpretationen*, Stuttgart 1967; A. La Penna, *Sallustio e la rivoluzione romana*, Milano 1968; V. Pöschl, *Sallust*, Darmstadt 1970; D. C. Earl, Prologue Form in Ancient Historiography, *ANRW* 1.2 (1972); E. Tiffou, *Essai sur la pensee morale de Salluste a la lumiere de ses prologues*, Paris 1974; E. Gunderson, The History of Mind and the Philosophy of History in Sallust's *Bellum Catilinae*, *Ramus* 29 (2000); specifično na temo prologa k *Jugurtinski vojni* pa navedimo dve razpravi: P. Zancan, Prolegomeni alla *Giugurtina*, *Atti del Reale Istituto Veneto* 102 (1942), K. Büchner, Der Aufbau des von Sallusts *Bellum Iugurthinum*, *Hermes Einzelschriften* 9 (1953).

201 Prim. B. M. Fields, *Sallust's Bellum Iugurthinum: Reading Jugurtha as the Other* (magistrsko delo), Gainesville 2007, 25.

202 O Tukididovem vplivu na Salustija gl. poglavje »Praetera priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem ...«, podpogl. »Salustij in Tukidid«.

V predgovoru k *Peloponeški vojni* je namreč *pripovedovalec* zaradi navidezne tretjeosebne dikcije²⁰³ že od samega začetka jasno ločen od *avtorja*, še toliko bolj, ker se ta v besedilnem korpusu kasneje tudi zavestno pojavi kot *akter*;²⁰⁴

1.1 Θουκυδίδης Αθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Αθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων ...²⁰⁵

V predgovoru h *Katilinovi zaroti* se pripovedno gledišče *zgodovinopisnega pripovedovalca* in *izkustvenega pripovedovalca*, če se zaenkrat izrazimo nekoliko ohlapno, na nekaterih mestih povsem zbližata. Pripoved v prologu je prvoosebna, čemur se pisec sicer niti v besedilnem korpusu ne odpove, vendar je pomembna razlika med Tukididovim in Salustijevim pripovedovalcem v prologu ta, da v predgovoru h *Katilinovi zaroti* v poglavjih 3.3–4.2 figura *izkustvenega pripovedovalca* prvič konkretno spregovori o sebi oziroma o avtorju, in sicer prav tako prvoosebno, zaradi česar se ob že (vsaj delno) oblikovani figuri *zgodovinopisnega pripovedovalca* (katere »gradnja« je potekala v poglavjih 1.1–2.9) ustvari vtis podvojenega pripovednega gledišča, ali bolje rečeno, ožjega pripovednega gledišča znotraj širše perspektive:

3.3–4.2 Sed ego adulescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rem publicam *latus sum* ibique mihi multa advorsa *fuere*. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute audacia, largitio, avaritia *vigebant*. Quae tametsi animus *aspernabatur* insolens malarum artium, tamen inter tanta vitia imbecilla aetas ambitione corrupta *tenebatur*; ac me, cum ab reliquorum malis moribus *dissentirem*, nihilo minus honoris cupido eadem, qua ceteros, fama atque invidia *vexabat*.

Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis *requievit* et mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam *decevi*, non fuit consilium socordia atque desidia bonum otium conterere neque vero agrum colundo aut venando servilibus officiis, intentum aetatem agere; sed, a quo incepto studioque me ambitio mala *detinuerat*, eodem regressus *statui* res gestas populi Romani carptim, ut qua-

203 Kot smo pokazali v poglavju o naratoloških izhodiščih, izbira pripovedne osebe ni ustrezen kriterij za določanje figure pripovedovalca, saj lahko vsak pripovedovalec izjavi »(jaz pravim, da) ...« (G. Genette, *Narrative discourse*, 244; M. Bal, *Narratology*, 22).

204 Epizoda o obleganju Amfipole.

205 »Atenec Tukidid je opisal vojno med Peloponežani in Atenci. Z delom je pričel takoj ob njenem izbruhu, ker je ocenil, da se bo razvila v veliko vojno, daleč vrednejšo opisovanja, kakor so bile vse prejšnje.«

aeque memoria digna *videbantur*, perscribere, eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus rei publicae animus liber erat.²⁰⁶

Kdo tu govori? Če bi v citiranem odlomku spregovoril kateri koli lik v pripovedi, bi ga lahko obravnavali kot sekvenco z notranjim pripovednim žariščem, vendar je dejstvo, da kljub bistveno drugačni dikciji na tem mestu še vedno govori pripovedovalec, le da v povsem drugačni – izkustveni – paradigmi. Spremembo v pripovedni dikciji nakazujejo pomembni notranji signali, od katerih je eden zgovornejših izbira časa; za razliko od ostalega besedila prologa 1.1–4.5 je odlomek 3.3–4.2 v časovnem oziru monoliten – v preteklem času – in v jasnem kontrastu z odlomkom 1.1–3.1, v katerem prevladuje splošni (sedanji) čas pripovedi, razen seveda odlomka 2.1–2.2, v katerem prevladuje logični čas:

2.1–2.2 Igitur *initio* reges – nam in terris nomen imperi id *primum fuit* – divorsi pars ingenium, alii corpus *exercebant*.²⁰⁷

Premik v pripovednem gledišču jasno nakazuje tudi specifično izrazje v citiranem odlomku; izbira izraza *adulescentulus* v 3.3²⁰⁸ namesto preprostejšega *adulescens* (ki je v *Katilinovi zaroti* uporabljen petkrat²⁰⁹) ali besedne zveze *ab adulescentia*²¹⁰ jasno nakazuje, da na tem mestu ne govori zgodovinopisni pripovedovalec, temveč *izkustveni pripovedovalec*. Podoben učinek ima paralelizem v 3.3: ... *pro pudore, pro abstinentia, pro virtute audacia, largitio, avaritia vigebant*.

206 »Sam sem se dosti premlad najprej vneto posvetil državni službi, prav kakor toliko drugih, a se mi je marsikaj uprlo, kajti v politiki so se namesto skromnosti, zadržanosti in kreposti uveljavile predrznost, razsipnost in lakomnost. Čeprav se je moj duh, ki so mu bile slabe razvade neznane, vsega tega branil, je bila moja neizkušena mladost, ki jo je pokvarilo stremušstvo, ujeta sredi vse te pokvarjenosti; tudi meni je, dasiravno sem se ogradil od nizkotnih navad ostalih, pohlep po časteh naložil enako breme govoric in zavisti kakor drugim.

Ko se je torej moja duša izvila iz vseh preizkušenj ter pasti in sem sklenil preostanek življenja preživeti proč od javnega življenja, sem se odločil, da svojega časa ne bom tratil v brezbrizni lenobi, pa tudi z lovom in poljedelstvom, s tema hlapčevskima opraviloma, se nisem mislil kratkočasiti; ne, sklenil sem se vrniti k podvigu, od katerega me je odtrgalo stremušstvo, in po delih – kakor se mi pač to ali ono zdi vredno omembe – pisati zgodovino rimskega ljudstva. Opravila sem se lotil še toliko bolj vneto zato, ker je moj duh svoboden – ničesar več se ne nadejam, ničesar se ne bojim in politično nikomur ne pripadam ...«

207 »Sprva so torej nekateri kralji – takšna je bila namreč prva oblika vladavine – utrjevali duha, spet drugi pa telo ...«

208 Izraz *adulescentulus* je v C uporabljen še dvakrat: v 49.2 – kjer se nanaša na Cezarja – in v 52.26, v Katonovem govoru.

209 *Cat.* 14.5, 15.1, 18.4, 38.1, 52.31

210 *Cat.* 5.2.

Kakšno je razmerje med dvema pripovedovalcema oziroma med dvema paradigmatoma pripovedovalca? V citiranem odlomku vsekakor ne govori zgodovinopisni pripovedovalec – na to nas, kot že rečeno, opozarjajo različni signali, predvsem sprememba pripovednega časa in pa izbira čustvene, sočutne terminologije –, pač pa neka druga manifestacija pripovedovalca, ki jo zaradi samorefleksije imenujemo *izkustveni pripovedovalec*. Izkustvenega pripovedovalca uvede zgodovinopisni pripovedovalec (z rabo izraza *sed*, ob katerem se pripoved na videz »prelomi«), tako da si bomo na tem mestu dovolili primerjavo pripovedovalca in avtorja: če bi za tiste partije prologa, kjer govori zgodovinopisni pripovedovalec, lahko rekli, da v njih spregovori Salustij zgodovinar, ki ga zanima zgolj pisanje zgodovine, v citiranem odlomku spregovori Salustij politik, ki ima za seboj izkušnje v vojaškem in političnem življenju in ki je v tej sferi doživel osebna razočaranja.

Ker govori ena in ista figura, vendar v dveh različnih manifestacijah, lahko rečemo, da gre pri odlomku 3.3–4.2 za pripoved v pripovedi oziroma vrinjeno pripoved, pri kateri pripovedovalec ne odpira novega žariščevalskega kota, pač pa odpira pripoved na nižji diegetični ravni: *zgodovinopisni pripovedovalec*, ki je prvostopenjski pripovedovalec, odpira prostor za drugostopenjskega pripovedovalca – *izkustvenega pripovedovalca*.

V naratološkem smislu je torej shema prologa 1.1–4.5 glede vprašanja, kdo je žariščevalec v določenem odlomku, naslednja:

	vsebina	čas	žariščevalec
	virtus	sedanji	
1–1.4	Omnis homines qui sese student praestare ceteris animalibus summa ope niti decet /.../ Nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est, virtus clara aeternaque habetur.		<i>zgodovinopisni pripovedovalec</i>
1.5	Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit /.../ Ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio eget.		<i>zgodovinopisni pripovedovalec</i>
	virtus – imperium	pretekli, sedanji	
2.1–2.6	Igitur initio reges – nam in terris nomen imperi id primum fuit /.../ Ita imperium semper ad optimum quemque a minus bono transfertur.		<i>zgodovinopisni pripovedovalec</i>
2.7–2.9	Quae homines arant, navigant aedificant, virtuti omnia parent. /.../ Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit.		<i>zgodovinopisni pripovedovalec</i>

vsebina	čas	žariščevalec
dejanja – opisovanje dejanj	sedanji	
3.1–3.2 Pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est /.../ supra ea veluti ficta pro falsis ducit.		<i>zgodovinopisni pripovedovalec</i>
razlogi za pisanje	pretekli	
3.3–4.2 Sed ego adulescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rem publicam latus sum /.../ statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere; eo magis quod mihi a spe, metu, partibus rei publicae animus liber erat.		<i>izkustveni pripovedovalec</i>
predmet pisanja	prihodnji	
4.3–4.5 Igitur de Catilinae coniuratione quam verissime potero paucis absolvam; /.../ De cuius hominis moribus pauca prius explananda sunt quam initium narrandi faciam.		<i>zgodovinopisni pripovedovalec</i>

Izbira pripovednega sloga prvostopenjskega, zgodovinopisnega pripovedovalca se v nadaljevanju prologa znova jasno manifestira v odlomku 4.3–4.5, v katerem pripovedovalec v epski maniri napove snov osrednjega besedilnega korpusa in notranje razloge za izbiro predmeta razprave:

4.3–4.5 Igitur de Catilinae coniuratione, quam verissime potero, paucis absolvam; nam id facinus in primis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate. De cuius hominis moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.²¹¹

Podobnega pomena je odlomek 5.9, v katerem se pripovedovalec razkrije tudi v eni svojih osnovnih funkcij, tj. v razporejanju snovi:

5.9 Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, supra repetere ac paucis instituta maiorum domi militiaeque, quo modo rem publicam habuerint quantamque reliquerint, ut paulatim inmutata ex pulcherruma atque optuma pessuma ac flagitiosissima facta sit, disserere.²¹²

211 »Na kratko bom torej kolikor le mogoče stvarno obravnaval Katilinovo zaroto; to hudodelstvo se mi namreč zaradi dotlej neznanе zločinskosti in nevarnosti zdi posebej vredno spomina. Preden začnem pripovedovati, pa naj na kratko razgrnem značaj tega človeka.«

212 »Ker smo že ravno omenili nravno stanje v družbi, se zdi, da predmet razprave kar sam kliče po tem, da se ozremo v preteklost in na kratko razpravimo o navadah prednikov v miru in vojni in da povzamemo, kako so upravljali državo in kako močno so jo zapustili, da je iz najlepše in najboljše postala najslabša in najbolj pokvarjena.«

Odlomek 4.2 bi prav tako lahko deloval kot znamenje *zgodovinopisnega pripovedovalca*, vendar pa odvisnost odločitve za pisanje zgodovine od osebnih izkustev trditev *igitur statui res gestas ... carptim perscribere* še vedno umešča v drugostopenjsko pripoved *izkustvenega pripovedovalca*:

4.2 sed, a quo incepto studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna *videbantur*, perscribere²¹³

Zaradi intervencije v odlomku 3.3–4.2, pri kateri torej pride do premika v pripovednih ravneh s prvostopenjske na drugostopenjsko in znotraj katere se pripovedna perspektiva izkaže za ožjo kot znotraj prvostopenjske pripovedi, ki jo vodi »vsevedni« *zgodovinopisni pripovedovalec* (slednji v prologu 1.1–4.5, kot že rečeno, še ni povsem dokončno oblikovan); do največje dvoumnosti namreč pride pri navajanju različnih notranjih vzrokov za izbiro predmeta razprave, ki sovpadajo z nihanjem v pripovednem gledišču. Notranji razlogi pripovedovalca za izbiro pričujočega predmeta razprave so navedeni v odlomku 4.3: *nam id facinus in primis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate* (Cat. 4.3) V tem momentu se je Salustij glede notranjih razlogov za odločitev o izbiri predmeta v dikciji tudi povsem približal Tukididu: *ἐπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων ...*²¹⁴ V odlomku 3.3–4.2 so navedeni notranji razlogi za izbiro – ne predmeta razprave v pričujočem delu, temveč dejavnosti, tj. *zgodovinopisja*:

4.2 Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit ... eodem regressus statui res gestas populi Romani carptim ... perscribere, eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus rei publica animus liber erat.²¹⁵

Ostaja torej pomembno vprašanje, kakšen odnos uspe bralcu zavzeti do pripovedovalca glede na povedano v prologu. Za razliko od glavnega besedilnega korpusa prolog ni napisan v »objektivnem« *pripovednem slogu*, pač pa je podčrtan z močno intelektualno in moralno intenco, zaradi katere se zlasti *zgodovinopisni pripovedovalec* kaže kot moralna avtoriteta, zaradi idej, izraženih v prologu 1.1–4.5 (zlasti v poglavjih 1.1–2.5), pa tudi kot intelektualna avtoriteta, ki jo posebej vznemirja vprašanje *virtus* v službi domovine.²¹⁶ Vtis o učenem pripovedovalcu še naknadno potrdijo »analistična« *poglavja* 6–12.

213 »... vendar pa sem se vrnil k prav temu opravilu, od katerega me je odvrnilo škodljivo častihlepje, in sklenil po delih – kakor se mi je pač kaj zdelo vredno spomina – pisati o rimski zgodovini.«

214 Th. 1.1.

215 Prev. glej zgoraj, str. 64, op. 18.

216 A. D. Leeman, Sallust's Prologe und seine Auffassung von der Historiographie. Das Catilina Proömium, 337ss.

Ena od pomembnih funkcij, ki jih ima torej prolog za figuro pripovedovalca, je med drugim ta, da ga poleg njegove podobe moralne avtoritete determinira kot intelektualno avtoriteto. Ta vtis je dosežen po dveh poteh; delno se ta – zgodovinopisni – pripovedovalec kot erudit predstavi s povzemanjem različnih *topoi* zlasti v poglavjih 1.1–2.5 (čeprav se, kot bomo pokazali v nadaljevanju, v 2.1–2.3 že začena kazati kot zgodovinopisna avtoriteta), deloma pa ta vtis oblikuje v poglavjih 6–12, kjer že deluje tudi kot povsem avtonomen mislec.

Dejstvo, da ima pripovedovalec jasno ambicijo, da bi se bralcu predstavil kot intelektualna avtoriteta, ki ima dober vpogled v historično materijo, je poleg prisotnosti tedanjemu občinstvu nedvomno dobro znanih idej v prologu eminentno razvidno tudi iz poglavja 53.2:

53.2 Sed mihi multa legenti, multa audienti, quae populus Romanus domi militiaeque, mari atque terra praeclara facinora fecit, forte lubuit attendere, quae res maxume tanta negotia sustinuisset.²¹⁷

Pri tem moramo posebej opozoriti na dejstvo, da v poglavju 53 vnovič pride do podvajanja pripovednega gledišča oziroma do zblížanja dveh manifestacij pripovedovalca – *zgodovinopisnega pripovedovalca* in *izkustvenega pripovedovalca*, o katerem bomo več spregovorili še v nadaljevanju; izraz *mihi multa legenti, multa audienti* nujno implicira izkustvo – ta trditev naj bi potrdila, da so *dejanja* pripovedovalca (izražena z deležnikom *legenti* ter *audienti*) tista, ki mu zagotavljajo historično védenje in posledično legitimacijo avtoritete v odnosu do bralca; pri *zgodovinopisnem pripovedovalcu* tovrstna legitimacija skozi dejanja, ki bi izražala njegovo intelektualno komponento, v očeh bralca pravzaprav ni potrebna. Prolog je napisan v obliki akademskega diskurza, ki je smiselno bližje antitetičnemu filozofskemu traktatu kot – strogo vzeto – zgodovinskemu uvodu. Osebo *pripovedovalca*, kot že rečeno, bistveno zaznamuje njena intelektualna in moralna vrednost v očeh bralca, čemur je namenjen obsežen del prologa 1.1–4.5, pa tudi tako imenovanega »razširjenega prologa« 6–13. Osrednji moment prologa je pojem *virtus* kot nadredni pojem in vse njene pozitivne manifestacije ter njej nasprotni negativni koncepti,²¹⁸ ki so za oblikovanje osebe *pripovedovalca* eden ključnih vzvodov in je v poglavju 1.1–1.4 bralcu predstavljen kot osrednji motiv vrste antitetičnih parov:

1.1–1.4 Omnis homines, qui sese student praestare ceteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant veluti pecora, quae natura prona atque

217 »Veliko sem prebral in dosti poslušal o izrednih dejanjih rimskega ljudstva, bodisi doma bodisi v vojni, na morju in kopnem, zato me posebej zanima, kaj neki je tolikšne podvige omogočilo.«

218 D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 5–17; S. Usher, Sallust, the Censor of a Decadent Age, *History Today* 13 (1963), št. 8, 572; E. Tiffou, n. d., 353–413.

ventri oboedientia finxit. Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est: animi imperio, corporis servitio magis utimur; alterum nobis cum dis, alterum cum beluis commune est. Quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere et, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere. Nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est, virtus clara aeternaque habetur.²¹⁹

Odlomek je utemeljen na ključnih etičnih kategorijah, ki so urejene v vrsti urejenih antitetičnih parov; *homines – animalia* (1.1); *animi imperium – corporis servitium* (1.2); *di – beluae* (1.2); *ingenium – vires* (1.3); *vita ... brevis – memoria ... maxime longa* (1.4); *divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis – virtus clara aeternaque* (1.4), *vis corporis – virtus animi* (1.5).

Zaradi nekaterih učinkov, predvsem pri razporeditvi naštetih antitetičnih parov vrednot in protivrednot, je odlomek 1.1–1.4 precejšnjega pomena za oblikovanje zavesti bralca, saj se ta do figure *pripovedovalca* prav ob razgradnji pojma *virtus* v vseh oblikah pojavnosti v navedenih antitetičnih parih opredeli kot do izrazito moralne figure.

Pomemben tovrstni učinek ima skrbno zgrajena struktura, sestavljena iz posameznih antitetičnih parov, v katero se sam pripovedovalec umešča kot osrednji element, in sicer tako, da si prva dva antitetična para sledita od splošnega h konkretnemu in pozitivnega k negativnemu, druga dva pa po intervenciji pripovedovalca v obratnem vrstnem redu od konkretnega k splošnemu in negativnega k pozitivnemu. Antitetični pari vrednot torej v smislu urejenosti predstavljajo koncentrično *Ringkomposition*, katere osrednjo in najbolj intimno točko zavzema sugestivna refleksija pripovedovalca:

A¹	<i>thesis</i>	omnis homines	≠	ceteris animalibus	pozit. → neg.
B¹	<i>ad lectorem</i>	animi imperio	≠	corporis servitio	
				magis utimur	pozit. → neg.

219 »Vsi ljudje, ki se trudijo povzpeti se nad ostala bitja, bi si morali na vso moč prizadevati, da ne bi življenja premerili molče kakor ovce, ki jih je narava ustvarila sklonjene k tlom in pokorne zgolj svojemu trebuhu. Vsa naša ustvarjalna moč je v telesu in duhu. Duha imamo, da ukazuje, telo pa, da sledi; v prvem smo podobni bogovom, drugo nam je skupno z živalmi. Zato se mi zdi pravilneje, da si za slavo prizadevamo z duhovnimi in ne toliko s telesnimi sposobnostmi; in ker je življenje, ki nam je dano, kratko, moramo doseči, da bo spomin na nas kar se da dolgotrajen. Slava bogastva in lepote je namreč nestanovitna in krhka, slava kreposti pa sijoča in večna.«

C	narrator	alterum nobis cum dis ≠ alterum cum beluis commune Quo mihi rectius videtur ... ingeni (opibus)	≠ quam virium opibus	intervencija
B ²	ad lectorem	vita ... brevis	≠ memoriam nostri maxime longam	neg. → pozit.
A ²	thesis	divitiarum et formae gloria	≠ virtus clara aeternaque	neg. → pozit.

Vrhunec te krožne strukture je, kot smo pokazali zgoraj, intervencija pripovedovalca, s katero se ta pozicionira v njen osrednji in ključni element. Namen in učinek, ki ga ima ta *Ringkomposition* na bralca, je večkrat eno oziroma večplasten. Izenačitev posameznih pozitivnih kategorij v nasprotju z njihovimi antitetičnimi pari poteka, kot smo pokazali, v loku $A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow B \rightarrow A$: *omnes homines* → *animi imperium* → *commune cum dis* – *quo rectius videtur ingeni opibus* ... → *memoria longa* → *virtus clara aeternaque*. Struktura je opazno podrejena sklepanju od splošne teze (A) prek konkretizacije (B) in osrednje teme (C) ter nato nazaj od konkretne antiteze (B) k splošni in abstraktni (A) – pri tem pa ne moremo prezreti pripovedovalčeve namere, da v zadnji antitetični par in končni element krožne strukture postavi *virtus*, kot bi hotel za bralca ustvariti nadpomenko ostalim pozitivnim kategorijam, izpostavljenim v prejšnjih korakih.

Dejstvo, da pripovedovalec v posameznih antitetičnih korakih prehaja od splošnega h konkretnemu, je ključnega pomena tudi za to, da bralec do pripovedovalca že zavzame specifičen odnos: če je v prvem in diametralno nasprotnem zadnjem (A¹ – A²) koraku argument pripovedovalca še povsem splošne in apodejktične narave, pa drugi korak (B) pomeni konkretizacijo v tem pogledu, da pripovedovalec apostrofira bralca (B¹: 1.2 *Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est: animi imperio, corporis servitio magis utimur* – B²: 1.3 *quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est*), obenem pa apodiktični ton prvega antitetičnega koraka (A) v drugem zamenja komaj opazna relativizacija, ki jo v B¹ ponašarja izraz *magis*, v B² pa izraz *rectius*, ki se sicer pojavi že v osrednjem koraku C (1.3 *Quo mihi rectius videtur* ...).

Korak C, s pomočjo katerega se, kot smo že povedali, pripovedovalec umesti v sredo te antitetične strukture in se tako organsko poveže s konceptom *virtus*, ima tako večplasten pomen: pripovedovalec se tudi v tem koraku ne odpove temu, da bi v svojo argumentacijo vključil tudi bralca (1.2 *alterum nobis cum dis, alterum cum beluis commune est*), vendar pa je sklep, ki iz tega sledi (1.3 *Quo mihi rectius videtur* ...), opazno privatiziran prostor, v katerem se avtoritativno izpostavi z lastnim glasom in opozori predvsem na svojo moralno pozicijo. S pomočjo tega argumenta si pripovedovalec v odnosu do bralca zagotovi status *moralne* avtoritete, s katero je bralec pravzaprav intimno povezan (ker je, kot se izrazi pripovedovalec v 1.2, subjekt iste dvojne narave, obenem pa za-

vezan istemu cilju – *memoria nostri* – in istim prizadevanjem – *virtus*), vendar tudi prisiljen v njeno logiko, ki si jo pripovedovalec prisvoji v antitetičnem koraku C.

Vsi ti ukrepi v pripovedi torej odločilno pripomorejo k razvoju moralne oziroma etične dimenzije *zgodovinopisnega pripovedovalca*, katere predstava je bralcu skozi prolog tako rekoč vsiljena že od uvodne misli – tudi ali predvsem na račun argumenta *omnes homines, qui sese student praestare ceteris animalibus summa ope niti decet ...* (Cat. 1.1), ki zaradi splošne uvodne formulacije – prav njen splošen značaj pa že od začetka pripovedovalcu zagotavlja avtoritativnost v razmerju do bralca – predstavlja psihološki pritisk na bralca, ki ga sili sprejeti pripovedovalčevo dikcijo in njegov miselni tok. Pri tem velja poudariti tudi nadvse smiselno izbiro izrazov *animal, pecus, belua* v 1.1–1.2, ki izkazuje pripovedovalčevo razumevanje psihološke dimenzije teh izrazov in ki obenem ustvarja primerno okolje za izjemno subtilno rabo izraza *silentium* v 1.1; zlasti v rabi izraza *silentium* lahko namreč vnovič zasledimo moment, ko se srečata *zgodovinopisni pripovedovalec* in *izkustveni pripovedovalec*.

Človek (*omnes homines*) je bitje prav kakor vsa druga bitja (*ceteris animalibus*); od drugih bitij ga razlikuje *prizadevanje*, da bi jih presegel (*qui sese student praestare*). Preseči jih more samo s *pravilnim* delovanjem, kakor je pojasnjeno v *summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant*, s čimer je jasneje opredeljen nevtralen rabljeni izraz *studere*.²²⁰ Ključen moment rabe izraza *pecora* oziroma primerjave med *homines* in *pecora* je izraz *silentium* – v odlomku *ne vitam silentio transeant veluti pecora*; v pasivnem smislu izraz *silentium* predstavlja nasprotje izrazoma *gloria* in *memoria* kot osrednjemu momentu prvega poglavja – torej nedelovanje – tj. odsotnost pozitivnih prizadevanj –, katerega posledica je, da človek ne doseže *gloria* in *memoria*: kdor je nedejaven – *non studet* –, ne doseže slave in trajnega spomina – *non quaerit gloriam neque memoriam maxumam efficit* –, zato se o njem ne govori – *siletur de eo*. Če torej izraz *animalia* zajema tudi ljudi, izraz *pecora* posebej poudarja pasivnost oziroma nedelovanje, katerega »nagrada« je *silentium*. V tem smislu bralca na tem mestu nedvoumno nagovarja *zgodovinopisni pripovedovalec*.

Vendar pa moremo izraz *silentium* razumeti tudi v aktivnem smislu,²²¹ torej v pomenu, da človek ne sme ostajati *nem* – da torej mora govoriti oziroma izkoristiti dar govora, ki ga razlikuje od ostalih bitij. Vsekakor gre za pogost *topos*, da je prav dar govora tisti, ki človeka razlikuje od drugih bitij, katerega jas-

220 *Prizadevanje* je lahko tudi negativne vrednosti, kakor v 37.3: *odio suarum mutari omnia student*; vsekakor pripovedovalec s sobesedilom določi vrednost *prizadevanja* (*studere*).

221 A. J. Woodman, A Note on Sallust, Catilina 1,1, CQ 67 (1973).

no vzporednico najdemo pri Izokratu (τοῦτο μόνον ἐξ ἀπάντων τῶν ζώων ἴδιον ἔφουμεν ἔχοντες)²²² ali pri Ciceronu:

hoc uno /sc. sermone/ praestamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos et exprimere dicendo sensa possumus²²³

Izraz *ne vitam silentio transeant* v prologu *Katilinove zarote* in pa izraz *dicensens* *exprimere* pri Ciceronu imata torej pomembno dodatno dimenzijo – razumeti ju moramo namreč zlasti v smislu javnega življenja: človek se mora z darom govora udeleževati predvsem na forumu, tj. v javnem življenju – oziroma v dejavnosti, ki je primerna za *bonum otium* (*Cat.* 4.1). Ta trditev se sicer v celoti sklada s splošnimi argumenti *zgodovino*pisnega *pripovedovalca*, vendar pa je pomembna tudi za *pripovedovalca*–*avtorja*, saj slednji na tem mestu spregovori s konkretizirane pozicije figure, ki se je, kakor lahko vidimo v 4.1–4.3, odločila za pisanje zgodovinskega dela v nasprotju z nedejavnim *silentium*:

4.1–4.2 Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit /.../ non fuit consilium socordia atque desidia bonum otium contere neque vero agrum colundo aut venando servilibus officiis, intentum aetatem agere; sed /.../ eodem regressus statui res gestas populi Romani carptim /.../ perscribere ...²²⁴

Argument v odlomku *ne vitam silentio transeant veluti pecora* je torej dvojne narave; s stališča *zgodovino*pisnega *pripovedovalca* je osrednji moment primerjave med *homines* ter *cetera animalia* kontrast med *silentium* (v pasivnem smislu) in *gloria* ter *memoria quam maxime longa: cetera animalia* so za razliko od človeka, katerega ustvarjalna moč (*omnis vis*) izhaja iz *virtus*, obsojena na *silentium* – quia siletur de iis.

Za figuro *izkustvenega pripovedovalca* pa je osrednjega pomena kontrast med dejavnim življenjem in nedejavnostjo oziroma neplodno dejavnostjo; za *silentium* v aktivnem smislu – *homine (in foro) non loquente* – v odlomku 4.1–4.3 najdemo vsebinsko dopolnilo v izrazu *socordia atque desidia bonum otium contere*. Posebno pozornost moramo nameniti izrazu *bonum otium* kot nasprotju tega, kar *pripovedovalec* v 4.1 imenuje *servilia officia*; jasno vzporednico tej argumentaciji najdemo pri Katonu, v uvodni misli v delu *Origines*, namreč *otii non minus quam negotii rationem exstare oportere*.²²⁵ Na tak način se *pripovedovalec*–*avtor* ob sorodni argumentaciji primerjave med ljudmi (*homines*) in ostalimi bitji (*cetera animalia/pecora*), katere ključni moment je negativna vredno-

222 *Paneg.* 48; obsežnejši citat gl. spodaj.

223 *De orat.* 1.32: »Prav v tem se daleč najbolj razlikujemo od zveri – da namreč med seboj govorimo in moremo z govorico izražati svoje misli.«

224 Prevod odlomka gl. v op. 18.

225 *Cic. Pro Plan.* 66; popolnejši citat gl. v nadaljevanju.

ta *silentium* s svojimi nasprotji, umesti v prav tisto etiko, ki jo gradi *zgodovino-pisni pripovedovalec*:

pripovedovalec	
zgodovino-pisni	izkustveni
virtus	
↓	
gloria, memoria ≠ silentium ← (quia siletur de eo) pass. ↓ veluti pecora	silentium = desidia, socordia (quia silet) act. ↑ veluti pecora

Iz te ugotovitve se nam ponuja sklep, da sta obe figuri pripovedovalca v jasnem medsebojnem razmerju; *izkustveni pripovedovalec*, ki ga, kot smo pokazali in kot bomo večkrat opozorili še v nadaljevanju, opredeljuje predvsem njegovo izkustveno ozadje, v moralnem oziroma etičnem smislu pravzaprav sledi smerenicam, ki jih v prologu postavlja *zgodovino-pisni pripovedovalec*.

Eden najpomembnejših učinkov argumentacije v odlomku 1.1–1.4 pa je ta, da temeljni etični koncept, ki ga je *zgodovino-pisni pripovedovalec* razvil skozi zgoraj predstavljeno antitetično strukturo in s katerim je tako tesno povezal lastno figuro, torej *virtus*, s stališča bralca v tem odlomku ostaja povsem abstrakten in vsebinsko tako rekoč prazen; to je za pripovedovalca eno od najpomembnejših sredstev nadzora nad tekom pripovedi, saj predstavlja pomembno izhodišče za kasnejše posege v pripovedi, ko lahko *virtus* kot dvoumno kategorijo konkretizira v smeri pozitivne ali negativne opredelbe.²²⁶

Prvi moment konkretizacije koncepta *virtus* sledi že v 1.5–2.6; izrazito etično naravnana argumentacija iz 1.1–1.4 je v tem odlomku okrepljena, pri čemer moramo opozoriti na nekaj učinkov v tem delu besedila, ki so za figuro pripovedovalca – v odlomku 1.5–2.6 govorimo o *zgodovino-pisnem pripovedovalcu* – povsem ključnega pomena. V pričujočem odlomku namreč pripovedovalec jasneje izkaže ambicijo, da poleg etične dimenzije razvije tudi svojo intelektualno avtoriteto,²²⁷ kar se pokaže zlasti v 2.1–2.2. Obenem moramo opozoriti na specifično oblikovano dikcijo odlomka 1.5–2.6, ki se v prologu ponovi še večkrat in ki bistveno zaznamuje posege pripovedovalca v pripoved tudi v pripovednem korpusu:

²²⁶ O dvoumnosti *virtus* kot etične kategorije gl. pogl. »Praetera priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem ...«, natančneje podpogl. »Virtus Sallustiana«.

²²⁷ O (zgodovino-pisnem) pripovedovalcu kot intelektualni avtoriteti gl. natančneje v nadaljevanju; zlasti zaradi nujnega navajanja obširnejših citatov moremo na tem mestu temu vprašanju posvetiti zgolj nekaj krajših preliminarnih misli.

1.5–2.1 *Sed* diu magnum inter mortalis certamen fuit, vine corporis an virtute animi res militaris magis procederet. Nam et prius quam incipias consulto et, ubi consulueris, mature facto opus est. Ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio eget.

Igitur initio reges /.../ divorsi pars ingenium, alii corpus exercebant: etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur; sua cuique satis placebant.²²⁸

Izraz *sed*, ki je najpogosteje uporabljen protivni veznik v *Katilinovi zaroti*²²⁹ in ki, kot bomo vsakič posebej opozorili v nadaljevanju tega analitičnega dela, navadno označuje jasnejši poseg pripovedovalca v pripoved, na tem mestu uvaža misel, ki vsebinsko nasprotuje predvsem trditvi iz 1.3 *quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere ...*, vendar pa odlomek 1.5–1.7 v resnici nima protivne vrednosti, kajti z njim se argumentacija iz 1.1–1.4 v resnici ne zaključi ali obrne, pač pa gre predvsem za rahel miselni zasuk h konkretni zaciji abstraktnih antitetičnih pojmov iz odlomka 1.1–1.4 in za prehod na historično utemeljitev že razvitih etičnih konceptov iz 1.1–1.4, ki sledi v 2.1–2.6, obenem pa ta odlomek že predstavlja prehod na vsebinsko svežo argumentacijo, v kateri pripovedovalec operira z novimi abstraktnimi koncepti. Sklep iz 1.1–1.4, tj. pomen *virtus* za nekatere izpostavljene vrednote, je v resnici temelj za nadaljnje razmišljanje: *virtus* je tako postulat za koncepte in vrednote, ki jih pripovedovalec vzpostavi v 1.5–2.6. Odlomek 1.5–2.6 je, kot bomo pokazali v nadaljevanju, v marsikaterem pogledu zgrajen podobno kot odlomek 1.1–1.4, konča pa se s podobno abstraktno trditvijo (v 2.5) kot 1.4, kar pripovedovalcu omogoči spet nov zasuk v argumentaciji (v 2.7–2.9).

Abstraktno argumentacijo iz 1.1–1.4 pripovedovalec v 1.5–2.6 aplicira na vprašanje vladavine (*imperium*), vendar preko vmesnega argumenta vojne (*res militaris*) v 1.5–1.7. Pri tem moramo opozoriti na podobno splošen značaj argumentacije v 1.5 *sed diu magnum inter mortalis certamen fuit ...*, ki ga lahko primerjamo z *omnis homines* v 1.1, v tem pa lahko ponovno opažamo pritisk zgodovinskega pripovedovalca na bralca, ki prvemu daje apriorno avtoriteto zgodovinskega erudita. Odlomek 1.5–1.7 je, kot že rečeno, predvsem prehod od abstraktnih konceptov v poglavju 1.1–1.4 k njihovi konkretni, historični aplikaciji v 2.1–2.5. Antitetična primerjava med *ingenium* in *corpus* v povezavi z *res militaris* ni brez historične podlage; pripovedovalec se v skladu s svojo podobo inte-

228 »Med ljudmi že od nekdaj ni pravega soglasja o tem, ali v vojni več velja telesna sila ali krepost duha. Vsekakor je, preden se česa lotiš, potreben premislek in po premisleku pravočasno ukrepanje. Tako eno kot drugo je samo zase nepopolno in potrebuje podporo drugega.

Sprva so torej nekateri kralji /.../ utrjevali duha, spet drugi pa telo; a ljudje tedaj lakomnosti še niso poznali – vsak je živel zadovoljen s svojim imetjem.«

229 Tudi sicer je v Salustijevih delih ta veznik zelo pogost: v *Katilinovi zaroti* se pojavi stokrat, v *Jugurtinski vojni* 126-krat.

lektualne avtoritete sklicuje na številne *topoi*, med katerimi naj omenimo Ksenofontovo misel iz *Kirove vzgoje* ὡς αἱ μάχαι κρίνονται μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς ἢ ταῖς τῶν σωμάτων ῥώμαις.²³⁰ V tem se že jasno odraža ambicija pripovedovalca, da po izrazito moralno orientiranem poglavju 1.1–1.4 pred bralcem prikaže še svojo intelektualno dimenzijo; tudi trditev v 1.6 *nam et prius quam incipias consulto et, ubi consulueris, mature facto opus est* ima podlago v številnih virih, denimo pri Aristotelu (*Eth. Nic.* 1142b) – zlasti za razmišljanje o idealnem razmerju med dvema nasprotnima vrednotama – v pričujočem odlomku *ingenium in corpus (ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio eget)* pa najdemo jasno vzporednico v Periklovem govoru v *Peloponeški vojni*:

διαφερόντως τόδε ἔχομεν ὥστε τολμᾶν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα καὶ περὶ ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι ὃ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει²³¹

Namen pripovedovalca v odlomku je torej, da abstraktno, antitetično argumentacijo iz 1.1–1.4 prevede v konkretizirano dikcijo; odlomek 1.5–1.7 torej služi predvsem kot vmesni člen med *virtus*, katere koncept je zgrajen skozi antitetično verigo in njeno historično navezavo v 2.1–2.6; argument z *res militaris* – čeprav na videz protiven (*sed*) – torej kaže v 2.1, katerega uvodni izraz *igitur*²³² šele dejansko nadaljuje argumentacijo iz 1.1–1.4, in je pravzaprav nujna preliminarna trditev za koncept *imperium*, ki je eden osrednjih momentov odlomka 2.1–2.6:

virtus → *res militaris* → *imperium*

Odlomek 2.1–2.6 je za *zgodovinopisnega pripovedovalca* enako pomemben kot 1.1–1.4; poleg tega da še naprej razvija svojo moralno avtoriteto, pa je dikcija tega dela prologa utemeljena že tudi na izrazito historičnih argumentih:

2.1–2.2 *Igitur initio reges—nam in terris nomen imperi id primum fuit—divorsi pars ingenium, alii corpus exercebant: etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur; sua cuique satis placebant. Postea vero quam in Asia Cyrus, in Graecia Lacedaemonii et Athenienses coepere urbis atque nationes subigere, lubidinem dominandi causam belli habere, maxumam gloriam in maxumo*

²³⁰ X. Cyr. 3.3.19.

²³¹ Th. 2,40,3: »Za razliko od drugih pa premoremo tudi to lastnost, da smo resnično pogumni, obenem pa sposobni tudi tehtnega premisleka o svojih podvigih; pri drugih, nasprotno, nevednost rodi pogum, premislek pa – negotovost.«

²³² Na podoben način razvijanja argumentov, torej s konsekutivno rabo veznikov *sed – igitur*, bomo opozarjali še v nadaljevanju – v prologu se poleg pričujočega odlomka takšno zaporedje veznikov najdemo še v 3.3–4.1 in 6.3–6.4.

imperio putare, tum demum periculo atque negotiis compertum est in bello plurimum ingenium posse.²³³

Z idejo o kraljevini kot prvi obliki vladavine (*igitur initio reges – nam in ter- ris nomen imperi primum fuit*) pripovedovalec poseže v znano idejno sfero, ki jo lahko sledimo pri več virih; Ciceronova trditev *omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt*²³⁴ jasno kaže, da pripovedovalec tu povzema splošno razširjeno spoznanje; izpostaviti kaže trditve starejših zgodovino piscev, zlasti Tukidida in Polibija:²³⁵

Th. 1.13.1 δυνατωτέρας δὲ γιγνομένης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν χρημάτων τὴν κτήσιν ἔτι μᾶλλον ἢ πρότερον ποιουμένης, τὰ πολλὰ τυραννίδες ἐν ταῖς πόλεσι καθίσταντο, τῶν προσόδων μειζόνων γιγνομένων (πρότερον δὲ ἦσαν ἐπὶ ῥητοῖς γέρασι πατρικαὶ βασιλείαι), ναυτικά τε ἐξηρτύετο ἡ Ἑλλὰς καὶ τῆς θαλάσσης μᾶλλον ἀντείχοντο.²³⁶

Plb. 6.4.7 πρώτη μὲν οὖν ἀκατασκευῶς καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία, ταύτῃ δ' ἔπεται καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία.²³⁷

Nujno moramo opozoriti na parentezo s pojasnjevalno vlogo v 2.1, ki jo uvaja veznik *nam* – podoben primer je v Katilinovi zaroti najti le še enkrat, in sicer v 47.7;²³⁸ poleg tega, da se pripovedovalec tu izogne rabi kompleksnejše podredne strukture, lahko v takšnem načinu izražanja sledimo miselni dostavek, ki v zgodovino pisni pripovedi v osrednjem pripovednem korpusu (ne pa tudi v prologu) predstavlja časovni vrivek, ki bralca začasno iztrga iz časovnega konteksta pripovedi.

233 »Sprva so torej nekateri kralji – takšna je bila namreč prva oblika vladavine – utrjevali duha, spet drugi pa telo; a ljudje tedaj lakomnosti še niso poznali – vsakdo je živel zadovoljen s svojim imetjem. Pozneje so si v Aziji Kir, v Grčiji pa Lakedajmonci in Atenci začeli podrejši mesta in ljudstva, razlog za vojno jim je bil pohlep po vladanju, najvišjo slava so iskali v čim večji oblasti; tedaj šele se je ob preizkušnjah pokazalo, da v vojni največ velja duševna moč.«

234 *Leg. 3.4*; podobno tudi v *Off. 2.41*: *etiam apud maiores nostros iustitiae fruentiae causa videntur olim bene morati reges constituti.*

235 Ideje o kraljevini kot najzgodnejši obliki vladavine so jasno izražene tudi pri Platonu (*Lg. 368od*) in Aristotelu (*Pol. 1252b*).

236 »Ko se je Grčija okrepila in še bolj kot prej povečevala svoje premoženje, so se s povečanjem prihodkov v državah večinoma vzpostavile tiranije (poprejšnja oblika vladavine je bila dedna kraljevina z določenimi privilegiji), je Grčija pričela graditi ladjevje in se bolj osredotočila na morje.«

237 »Najprej samodejno, po naravnem procesu nastane despotovina, iz katere se v procesu izboljšanja in napredka razvije kraljevina.«

238 Sicer pa brez veznika še v 30.4; v *Jugurtinski vojni* se, kakor bomo opozorili v nadaljevanju, parentetičen način izražanja z veznikom *nam* pojavi trikrat.

Obenem v podčrtanem odlomku zasledimo precej obsežno sekvenco notranjega žariščanja:

Cyrus, /.../ Lacedaemonii et Athenienses /.../, lubidinem dominandi causam belli habere, maxumam gloriam in maxumo imperio putare

Žariščevalci – Kir, Lakedajmonci in Atenci – so drugostopenjski žariščevalci, torej obenem ostajajo ožariščenci prvostopenjskega žariščevalca, tj. zgodovinopisnega pripovedovalca. Notranje žarišče označujeta dve dejavnosti žariščanja, tj. *habere* (ožariščenec *lubidinem dominandi*) in *putare* (ožariščenec *maximam gloriam*).

Tako kot v vseh nadaljnjih primerih notranjega žarišča v prologu 1.1–4.5 in razširjenem prologu 6–12 gre tudi tu za primer prevzetega žarišča, pri katerem se pripovedovalec oklepa mnenja njegovega subjekta, kar nujno zabriše mejo med mnenjem pripovedovalca in subjekta, ki misli torej med notranjim žariščem subjekta in – v tem primeru – eksternim glediščem pripovedovalca.

Nasprotje *vis corporis – virtus animi*, ki v 1.5 nadaljuje témo iz 1.1–1.4 in jo aplicira na *res militaris*; ta pa je v 2.1–2.2 razširjena na nasprotje *bellum – pax*. V obeh primerih je ključnega pomena seveda *virtus*, tokrat zastopana v antiteičnem nasprotju *ingenium – corpus: igitur initio reges /.../ divorsi pars ingenium, alii corpus exercebant*. *Virtus – ingenium* je postulat za uspeh tako v vojni kot v miru, tako pri prvem kot pri drugem pa je osrednji predmet prizadevanj *imperium*, kar jasno nakazuje trditev v 2.5: *nam imperium facile eis artibus retinetur quibus partum est*.

S historično argumentacijo v 2.2 se, kot že rečeno, zgodovinopisni pripovedovalec prvič jasneje predstavi kot intelektualna avtoriteta in odpre nekaj trditvev, ki jih, kakor bomo opozorili v nadaljevanju, obširneje razdela v poglavjih 6–12; vendar pa moramo na tem mestu najprej opozoriti na skrbno oblikovano zgradbo povedi v 2.2, katere učinki pomembno vplivajo na razmerje med pripovedovalcem in bralcem; sestavljena je zgolj iz časovnega odvisnika in glavnega stavka, vendar je odvisnik kar trikrat daljši od glavnega stavka in vsebuje tri paralelizme:

Postea vero quam in Asia Cyrus, in Graecia Lacedaemonii et Athenienses coepere

- a) *urbis atque nationes subigere,*
- b) *lubidinem dominandi causam belli habere,*
- c) *maxumam gloriam in maxumo imperio putare,*
tum demum periculo atque negotiis compertum est in bello plurimum ingenium posse.

Na ta način je koncept *ingenium* ob koncu 2.2 podobno izpostavljen kot *virtus* ob koncu 1.4: *in bello plurimum ingenium posse = virtus ... aeternaque habetur*. Historični primeri, ki jih pripovedovalec navaja kot paradigme imperija, ki

lahko doživi velik uspeh in nato propade, služijo kot argument za ilustracijo trditve *tum demum ... compertum est in bello plurimum ingenium posse*, s čimer je zaključen prvi del antiteze *bellum (res militaris) ≠ pax*; z njimi pripovedovalec predvsem namenoma sega v historično snov, ki je bralcu dobe dobro znana.²³⁹

V 2.3–2.5 pripovedovalec odpre drugi del antiteze *bellum – pax*, pri kateri pa v nasprotju s prvim delom očitno izostane podpora pripovedovalčeve argumentacije o razmerju med *ingenium* in *pax* s historično podlago; dikcija pripovedovalca se od konkretnejše, historično podprte argumentacije znova obrne k abstraktnjši, ki pa jo vendar zaključi s povsem konkretno mislijo:

2.3–4 Quod si regum atque imperatorum animi virtus in pace ita ut in bello valeret, aequabilis atque constantius sese res humanae haberent neque aliud alio ferri neque mutari ac misceri omnia cerneret. Nam imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum est.²⁴⁰

Tu nikakor ne moremo mimo dejstva, da v 2.3 pripovedovalec s svojo argumentacijo nastopa v obliki irealne kondicionalne periode, kar je v popolnem nasprotju s preostalim delom prologa:²⁴¹ pripovedovalec se tu povsem odpove stvarni, aksiomatični dikciji splošnih etičnih in historičnih resnic, ki jih sicer predlaga bralcu z absolutno gotovostjo moralne in intelektualne avtoritete, in se obrne k spekulaciji, iz katere je razvidna tudi njegova ocena stanja, ki pa jo, kot bomo pokazali v nadaljevanju, vendar vsiljuje tudi bralcu:

– *si regum atque imperatorum animi virtus in pace ... valeret* (sed non valet),
– *aequabilis ... sese res humanae haberent neque ... misceri omnia cerneret* (quod nihil ita est)

Historična dikcija je nujno indikativna – razen seveda na mestih, kjer drugače zahteva sintaktična struktura; konjunktivna glagolska oblika v prostem stavku namesto indikativa, kakor denimo v primeru glagolske oblike *cerneret* v 61.1,²⁴² ki jo omenjamo v nadaljevanju, ali (irealna) kondicionalna perioda nuj-

239 Cic. *Brut.* 112: *at Cyri vitam et disciplinam legunt, praeclaram illam quidem ...*

240 »Če bi namreč duševne zmožnosti kraljev in vojskovodij v mirnem času veljale toliko kot v vojni, bi bile stvari med ljudmi pravičneje urejene in bolj stanovitne in bi ne bil priča vseprisotnemu prevratu, spremembam in neredu. Kajti oblast je moč zlahka zadržati s tistimi kakovostmi, s katerimi je bila pridobljena.«

241 Veznik *si* se z irealnim konjunktivom v Katilinovi zaroti pojavi 17-krat (osemkrat v odvisniku s konj. imperfekta in devetkrat s konjunktivom pluskvamperfekta).

242 Tam kot potencialni konjunktiv.

no predstavlja spekulacijo oziroma pričakovanje govorečega,²⁴³ v pričujočem primeru pripovedovalca.²⁴⁴

Odsotnost prevladujoče historične dikcije prologa je zaključena z glagolsko obliko *cerneres*. Izbira druge osebe ednine v negovornih partijah je redka,²⁴⁵ pripovedovalec pa z njo tokrat bralca nagovarja povsem drugače kot doslej, in sicer ne več posredno, kakor je to storil v primeru rabe besedne zveze *omnes homines* (1.1) ali *mortalis* (1.5), temveč kot konkretnega posameznika. V tem lahko prepoznamo dramatično spremembo v pripovedovalčevem diskurzu: namesto da bi bralca usmerjal in avtoritativno oblikoval svoje razmerje do njega – bodisi s splošnimi etičnimi resnicami bodisi s historično utemeljenimi primeri –, išče konsenz z bralcem, ki razmere *mutari ac misceri omnia* doživlja kot zasebnik. Dikcija pripovedovalca je zato tu natančna: o vojni in miru odločajo kralji (*reges*) in generali (*imperatores*), katerih *virtus animi* je na preizkušnji v obeh primerih, a zlasti v miru je naloga težja,²⁴⁶ ker jih pri tem – tako kažejo primerljivi primeri iz zgodovine – vodi *lubido dominandi* (2.2). Takšno ravnanje oziroma stanje vpliva na *res humanae* – na vso človekovo stvarnost, v kateri je razen kraljev in generalov – pripovedovalec se tu v prvem primeru obrača nazaj k historičnemu primeru prej omenjenega Kira, v drugem pa namiguje na sodobne razmere v Rimu –, udeležen tudi posameznik kot naslovljenec glagolske oblike *cerneres*.

V 2.4 – *nam imperium facile eis artibus retinetur quibus initio partum est* – se pripovedovalec vrne k stvarni, indikativni dikciji, s katero se obenem vrne k aksiomatičnemu postavljanju splošno sprejemljivih, če že ne splošno znanih resnic:

Plb. 10,36,5: κάλλιστα φυλάττουσι τὰς ὑπεροχὰς οἱ κάλλιστα διαμείναντες ἐπὶ τῶν αὐτῶν προαιρέσεων, αἷς ἐξ ἀρχῆς ἐκτήσαντο τὰς δυναστείας²⁴⁷

Bolj kot sam argument o oblikovanju in vodenju države, ki bi ga pripovedovalec lahko brez velike škode na tem mestu tudi opustil, saj ni v popolnem sozvočju s trditvijo iz prejšnje povedi, je zlasti za nadaljevanje pomemben izraz

²⁴³ V primeru realnih kondicionalnih period, v katerih se pojavlja indikativ, je situacija seveda drugačna, ker se dikcija približa časovni rabi iterativnega veznika *ubi*.

²⁴⁴ O tem gl. natančneje pogl. »Naratološka izhodišča«, v podpoglavju »Pripovedni glas: kdo pripoveduje?«.

²⁴⁵ Obliko *cerneres* najdemo tudi v 61.1: *Sed confecto proelio tum vero cerneres, quanta audacia quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae*. To sta edina dva primera, ko se ta glagol pojavi v *Katilinovi zaroti* (enkrat samkrat se pojavi v *Jugurtinski vojni* v pasivni infinitivni obliki *cerni*) – v obeh primerih v konjunktivu imperfekta.

²⁴⁶ Tudi tu je ideja miru, ki je lahko poguben za vladajoči sloj, v istem času dobro znana; prim. Catull. C 51.15–16: *otium et reges prius et beatas/perdidit urbes*.

²⁴⁷ »Najlaže obdržijo vladajoči položaj tisti, ki se najbolj dosledno držijo prav teh načel, s katerimi so si na samem začetku oblast pridobili.«

artes, ki ga pripovedovalec na tem mestu uvede v pripoved in ga nato večkrat v nadaljevanju pripovedi uporabi v istem smislu, tudi v besedni zvezi *bonae artes* (*bona ars*) ali njenem nasprotju *malae artes*;²⁴⁸ označuje namreč delovanje v skladu z *virtus* (oziroma delovanje proti njej, kadar je v rabi besedna zveza *malae artes*), ki je vsebinsko vsakokrat opredeljeno šele v nadaljevanju pripovedi.

Z avtoritativnim naštevanjem aksiomatičnih resnic etične vsebine pripovedovalec zaključi gradnjo svojega profila moralne avtoritete:

2.5–6 Verum ubi pro labore desidia, pro continentia et aequitate lubido atque superbia invasere, fortuna simul cum moribus inmutatur. Ita imperium semper ad optimum quemque a minus bono transfertur.²⁴⁹

Virtus, na kateri pripovedovalec med drugim utemeljuje svojo figuro, je vse do tega trenutka bolj ali manj neoprijemljiva; pripovedovalec to kategorijo z njenimi antitetičnimi nasprotji definira v smislu tega, kar *virtus* ni, ne pove pa, kaj *virtus* dejansko je. Vendar pa je treba še enkrat posebej poudariti, da je to obenem pripovedovalčev namen; za figuro pripovedovalca kot moralne avtoritete je pomembno, da bralec o tem vprašanju ve manj kot pripovedovalec, saj je, kot bomo vsakokrat pokazali v nadaljevanju, eden od bistvenih vzvodov pripovedovalca, da bralca nenehno opominja na prav to kakovost in jo vsebinsko vsakič po potrebi definira oziroma redefinira.

V odlomku 2.5 je natančneje razvita misel iz 2.3; pripovedovalec nanizana nekatere *bonae artes*, ki jih v 2.3 omenja kot *virtutes animi* in s katerimi pravzaprav prvič definira, kako se *virtus* kot moralna kapaciteta posameznika kaže po njegovem v delovanju. *Bonae artes* so *labor*, *aequitas*, njihovo nasprotje, *malae artes*,²⁵⁰ pa so *desidia*, *lubido*, *superbia*.

V izrazito moralnem smislu smemo torej na tem mestu torej razumeti tudi pripovedovalčevo prepoznavanje tistih, ki jih v skladu z njihovo moralno kapaciteto v 2.6 imenuje *boni* (*homines*) oziroma *optimus quisque*. Izraz *boni* sicer pripovedovalec uporabi še dvakrat,²⁵¹ vendar – podobno kot v primeru *optimus quisque*²⁵² – v smislu njihovega političnega stanu oziroma njihovih političnih zaslug, ne pa moralne podobe. V nekoliko nejasni dikciji, v kateri na prvi pogled še ni ravno jasno, kam pripovedovalec meri – na moralno ali stanovsko identiteto posameznika –, se pripovedovalec s poseganjem v dobro znano materijo,

248 Tako v 2.9, 3.4, 5.7, 9.3, 10.4.

249 »Ko pa se prizadevnost umakne lenobi, skromnost in pravičnost pa pohlepu in ošabnosti, se skupaj z značajem sprevrže tudi sreča. Tako gre oblast iz rok manj vrednega posameznika v roke najboljšega.«

250 Besedno zvezo *bona ars* sicer pripovedovalec prvič uporabi 2.9, *malae artes* pa v 3.4.

251 19.2 in 48.4.

252 34.2

zlasti Platonovo razmišljanje o modelih ustavne ureditve,²⁵³ znova izkaže kot intelektualna avtoriteta, vendar z lastnim, izrazito moralno orientiranim pogledom na odnos posameznika kot etičnega bitja do države. Nujnost sprememb v državni ureditvi, kot jo lahko sledimo pri Platonu, je tu revidirana v že navedeni misli *nam imperium facile eis artibus retinetur quibus initio partum est* (2.4); namesto o nujni spremenljivosti državne ureditve torej pripovedovalec razmišlja o njeni kontinuiteti, ki jo utemeljuje v *virtus (animi)* oziroma v njeni praktični manifestaciji – torej *bonae artes*. Podoben moment najdemo pri Ciceronu:

Sic enim decerno, sic sentio, sic adfirmo, nullam omnium rerum publicarum aut constitutione aut discriptione aut disciplina conferendam esse cum ea, quam patres nostri nobis acceptam iam inde a maioribus reliquerunt.²⁵⁴

Etično orientirana argumentacija prvega dela prologa 1.1–4.5 je z opredelitvijo, kaj pravzaprav za pripovedovalca pomeni *virtus* in kako se v posameznikovem delovanju kaže, zaokrožena;

virtus človeka povzdiguje nad druga bitja, ta pa se kaže v njegovi kapaciteti, da namesto telesnih izkoristi svoje duhovne zmožnosti, tj. *ingenium*. Glavni predmet človekovih prizadevanj sta nasprotji negativne vrednote *silentium*, namreč *gloria* in *memoria*.

↓

virtus animi je glavna vrednota v izrednem stanju – tako kažejo historični primeri –, vendar je mir tisto kritično polje, na katerem je glavni preizkus posameznikovega delovanja

↓

bonae artes so tiste, ki pomagajo človeku ustvariti in voditi ter ohranjati državo in njen red tak, kot je; kadar pri vladajočem posamezniku namesto dobrih lastnosti prevladajo *malae artes* – da postane *minus bonus*, oblast preide na nosilca *bonae artes*, ki je *optimus quisque*.

V 2.7–2.9 sledi groba rekapitulacija poglavitnih misli, ki jih je pripovedovalec nanizal v prvem delu prologa 1.1–4.5; tu pripovedovalec delno povzame svojo etično dikcijo:

2.7–2.9 Quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent. Sed multi mortales, dediti ventri atque somno, indocti incultique vitam sicuti peregrinantes transiere; quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit. Eorum ego vitam mortemque iuxta aestumo, quoniam de utraque

²⁵³ Pl. *Rep.* 544d–e.

²⁵⁴ Cic. *Rep.* 1.70: »Mislim, čutim in vztrajam, da se prav nobena država ne more meriti s to, ki so nam jo kot dediščino svojih prednikov zapustili naši očetje – ne po ustavi, ne po obliki, ne po ureditvi ...

siletur. Verum enim vero is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit. Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit.²⁵⁵

V pričujočem odlomku je virtus kot idejno polje, v katerem naj bi bilo zajeto človekovo delovanje, razširjeno, čeprav, kot bomo pokazali v naslednjem odstavku, z določenimi restrikcijami. Za pripovedovalca je to pomembno, ker ta odlomek, čeprav na videz zaključen, zopet kaže naprej – tokrat v 3.1 –, kar je, kot smo že pokazali, pri obdelavi ključnih vsebin v *Katilinovi zaroti* pogost prijem.²⁵⁶ Pripovedovalec sicer povzema nekatere svoje prejšnje trditve, vendar obenem znova nastopi tudi kot erudit. V trditvi *Sed multi mortales, dediti ventri atque somno, indocti incultique vitam sicuti peregrinantes transiere povsem jasno odzvanja trditev iz 1.1 ne vitam silentio transeant sicuti pecora*; vendar pa v tej misli lahko zasledimo tudi jasno vsebinsko vzporednico pri Platonu:

οἱ ἄρα φρονήσεως καὶ ἀρετῆς ἄπειροι, εὐωχίαις καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀεὶ συνόντες ... πλανῶνται διὰ βίου²⁵⁷

Podobno tudi pri Ksenofontu:

τοῦ δὲ μὴ δουλεύειν γαστρὶ μηδ' ὕπνῳ καὶ λαγνείᾳ οἷε τι ἄλλο αἰτιώτερον εἶναι ... καὶ μὴν τοῦτό γε οἴσθα, ὅτι οἱ μὲν οἰόμενοι μηδὲν εὖ πράττειν οὐκ εὐφραίνονται, οἱ δὲ ἡγούμενοι καλῶς προχωρεῖν ἑαυτοῖς ἢ γεωργίαν ἢ ναυκληρίαν ἢ ἄλλ' ὅ τι ἂν τυγχάνωσιν ἐργαζόμενοι ὡς εὖ πράττοντες εὐφραίνονται.²⁵⁸

Podobno dobi misel *ne vitam silentio transeant sicuti pecora* iz 1.1 svoj odmev v trditvi *eorum ego vitam mortemque iuxta aestumo, quoniam de utraque siletur* v 2.8. Vendar pa je najpomembnejša trditev pričujočega odlomka v 2.9:

255 »Vse, česar se ljudje oprimejo – or, plovba ali gradnja –, je odvisno od kreposti. Toda mnogi, ki jim je mar le za jed in spanec, neuki in brez omike, tavajo skozi življenje kakor brez vsakega cilja; tem telo proti naravi služi zgolj za užitke, duh pa jim je v breme. Njih življenje se mi zdi malodane smrt, ker je zavito v molk. Zdi se mi, da prav zares živi nekdo, ki si, osredotočen na neko opravilo, prizadeva za slavo, ki jo prinesejo izredna dejanja ali lepe čednosti. Vendar pa v veliki množici stvari narava vsakomur kaže drugačno pot.«

256 Tako že v prologu v 1.5–2.2.

257 Pl. *Rep.* 586a: »Ljudje, ki ne poznajo modrosti in kreposti, ki jim je mar le za razkošno življenje in kar je še takega, tavajo skozi življenje ...«

258 X. *Mem.* 1.6.8.: »Mar kdo misli, da obstaja boljši razlog za to, da ne bi bil suženj trebuhu, spancu in nasladam ... In prav gotovo veš, da tisti, ki menijo, da jim nič ne gre od rok, niso srečni, tisti pa, ki menijo, da so uspešni bodisi v poljedelstvu, bodisi v plovbi, bodisi v kateri koli že dejavnosti, so zadovoljni, da jim gre dobro.«

2.9 Verum enim vero is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praecleari facinoris aut artis bonae famam quaerit. Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit.²⁵⁹

S to trditvijo namreč pripovedovalec trdneje poveže splošno razmišljanje o *virtus* kot poti do *gloria* in *memoria* v 1.1–2.6 z utemeljitvijo izbire zgodovinske dejavnosti v lastnem primeru; pri tem naj opozorimo na jasno vzporednico med dikcijo odlomka 1.3 in 2.9: *memoriam maximam efficere = famam quaerere*. Utemeljitev, ki torej sledi v nadaljevanju prologa, je, kot smo delno že pokazali, dvodelna in predstavlja prostor znotraj prologa, v katerem pripovedno gledišče nekoliko zaniha oziroma se zoži, tako da v odlomku 3.3–4.2 dejansko ne moremo govoriti o zgodovinskega pripovedovalcu, temveč o t.i. izkustvenem pripovedovalcu, ki ga od zgodovinskega bistveno ločijo njegove osebne izkušnje. Za oba – tako zgodovinskega kot tudi izkustvenega pripovedovalca – pa je nadvse pomembna argumentacija (zgodovinskega) pripovedovalca v 2.7–2.9, s katero legitimizira izbiro zgodovinskega za svoje osrednje področje delovanja ter ji obenem zagotovi status dejavnosti, ki posamezniku prav tako omogoči, da doseže *gloria* in *memoria*.

Tako predvsem izbira izrazov *arare*, *navigare* in *aedificare* v 2.7 sproži ključno vprašanje, zakaj se je pripovedovalec v 2.7 odločil za navedbo prav teh dejavnosti – toliko bolj zato, ker je s specifično rabo izraza *silentium* (v aktivnem smislu – gl. zgoraj) v 1.1 posredno že nakazal, da je težišče njegove pozornosti na dejavnostih, ki prinašajo *gloria* in *memoria*, te pa so z njegovega stališča *in foro*; to razmišljanje, ki je v 1.1 zgolj bežno nakazano, se natančneje razvije, kot bomo pokazali v nadaljevanju, v 3.1–3.2. Prav zaradi interpretacije pripovedovalčevega stališča glede dejavnosti, skozi katero udejanja *virtus*, ki jo omogoča odlomek 3.1–3.2, smemo sklepati, da gre pri izrazih *arare*, *navigare*, *aedificare* za dejavnosti, ki jih pripovedovalec povezuje s posameznikovim zasebnim življenjem, kakor moremo razbrati iz trditve v 4.1, kjer (izkustveni) pripovedovalec razmišlja o zasebnih dejavnostih – *arare* v sopomenki *agrum colere* – kjer sicer te dejavnosti imenuje *servilia officia*:

4.1 Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit et mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam decrevi, non fuit consilium socordia atque desidia bonum otium conterere neque vero agrum colundo aut venando servilibus officiis ...²⁶⁰

259 »Zdi se mi, da prav zares živi tisti, ki si, osredotočen na neko opravilo, prizadeva za slavo, ki jo prinesejo izredna dejanja ali lepe čednosti. Vendar pa v veliki množici stvari narava vsakomur kaže drugačno pot.«

260 »Ko se je torej moja duša izvila iz vseh preizkušenj ter pasti in sem sklenil preostanek življenja preživeti proč od javnega življenja, sem se odločil, da svojega časa ne bom

S stališča pripovedovalca torej *arare*, *navigare* in *aedificare* niso dejavnosti, ki bi posamezniku neposredno zagotovile *gloria* in *memoria*, vendar pa predstavljajo paradigmo katere koli človekove dejavnosti (*aliquod negotium*), ki sicer ni javnega značaja (*in foro*), a še vedno sodi v polje *virtus* – *virtuti parent*. S tem zasukom v opredelitvi *virtus* v njeni praktični manifestaciji je idejno polje *virtus*, ki torej zajema celoten spekter človekovega delovanja, razširjeno onkraj dejavnosti, katerih neposredna posledica je *gloria* in *memoria*.

Misel v 2.9 – *is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit* – torej jasno zaokrožuje oziroma bolj specifično razlaga argumentacijo iz 1.3: *quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere (mihi rectius videtur)*, na kar smo opozorili že zgoraj, vendar pa je ključnega pomena na tem mestu dostavek, ki ima za razvoj figure pripovedovalca posebno težo in ki kaže v argumentacijo v 3.1–3.2; misel *sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit* je povsem splošnega, že aksiomatičnega značaja in pripovedovalcu znova da možnost, da odpre nov argument in z njim tudi lastno figuro umesti v eno svojih temeljnih vrednot, namreč *gloria* oziroma *memoria*.

Vtis, ki ga bralec na podlagi že povedanega mora dobiti ob argumentaciji v 2.7–2.9, je torej jasen: človekovo poslanstvo je *gloria* in *memoria*, oziroma v pričujočem odlomku *fama* (2.9); če je bilo prej še nejasno, kako naj posameznik po teh vrednotah seže – edini napotek, ki ga je pripovedovalec ponudil, je razlaga, da je pot do teh vrednot *virtus* –, je dikcija zdaj jasnejša: v praktičnem smislu se *virtus* kaže kot *aliquod negotium praeclari facinoris aut artis bonae* (2.9) – pri tem da je ob nizanju antitetičnih nasprotij v 2.5–2.6 tudi delno že pokazal, katere naj bi bile *bonae artes*. V polje *virtus* pa poleg *praeclara facinora* (kaj so ta preslavna dejanja, bo pripovedovalec jasneje pokazal šele v 3.1–3.2) sodijo tudi *arare*, *navigare*, *aedificare*; v množici dejavnosti (*magna copia rerum*), ki se človeku ponujajo, vsakdo ubere svojo pot – poleg vsega ostalega je torej ena od možnosti tudi zgodovinopisje:

3.1–3.2 Pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est; vel pace vel bello clarum fieri licet; et qui fecere et qui facta aliorum scripserunt, multi laudantur. Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et actorem rerum, tamen in primis arduum videtur res gestas scribere ...²⁶¹

tratil v brezbrizni lenobi, pa tudi z lovom in poljedelstvom, s tema hlapčevskima opraviloma, se nisem mislil kratkočasiti ...«

261 »Lepo je z dejanji koristiti državi, a tudi govoriti v njeno korist ni brez vsakega smisla. Človek se lahko proslavi bodisi v miru bodisi v vojni; velikih časti so deležni tako tisti, ki so dejanja storili, kot tudi tisti, ki so drugih dejanja opisali. Meni pa se le zdi, da je, čeprav je pisec zgodovine deležen skromnejše slave kot tisti, ki jo ustvarja, zgodovino pisati nadvse težko ...«

Misel *vel pace vel bello clarum fieri licet* je tu povsem ključnega pomena, saj ne smemo prezreti vsebinske vzporednice v *si ... animi virtus in pace ita ut in bello valeret, equabilis atque constantius sese res humanae haberent* v 2.3; ponovitev antiteze *bellum – pax* v povezavi z vrednoto *gloria* kot nagrado za *virtus (animi)* oziroma njene manifestacije skozi *bonae artes* (tu izraženo v izrazu *clarum fieri*) sugerira pripovedovalčevo ambicijo, da kot eno od *bonae artes* konkretno – bistveno bolj kot v 2.7–2.9, kjer govori zgolj o splošnih paradigmah človekovega delovanja – opredeli zgodovinopisje.

V 2.1–2.6 je namreč pripovedovalec *virtus* in *bonae artes* še povezoval predvsem s prostorom posameznikovega javnega udejstvovanja (*imperium*), vendar to stališče v 2.9 že nekoliko relativizira z izrazom *aliquod negotium*. V 3.1 je ta premik že popolnoma jasno začrtan v smeri *facere* → *dicere*, torej tako, da pripovedovalec razširi idejno polje *virtus*, ki poleg dejanj v državni sferi (*praeclara facinora*) zajema tudi dejanja besedne umetnosti: *pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est*. Ne glede na to, da pripovedovalec (*bene*) *facere* razume najprej kot posameznikovo delovanje v vojni (1.5 *sed diu ... certamen fuit, vine corporis an virtute animi res militaris magis procederet*) in šele nato kot njegovo sposobnost, da se podobno izkaže tudi v miru (2.3 *si regum atque imperatorum animi virtus in pace ita ut in bello valeret*), je tako iz prvega kot tudi drugega primera razvidno, da gre pri tej dikciji vsakokrat predvsem za delovanje v korist države. Zato je povsem nujno, da tudi *dicere* kot nasprotje *facere* pripovedovalec utemelji kot dejavnost v korist države.

V paralelizmu zato pripovedovalec tako (*bene*) *facere* kot tudi (*bene*) *dicere* poveže z dativom interesa *rei publicae*, pri čemer mora biti jasno, da *dicere* tu nikakor ne more pomeniti zgolj govorništva,²⁶² pač pa gre za nadredni izraz, ki označuje vsakršno besedno dejavnost – s stališča pripovedovalca pa, kot bo pokazal v nadaljevanju, predvsem zgodovinopisje: *et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur*. Tu si moramo dovoliti krajši ekskurz. Če namreč izraz *dicere* v 3.1 (zlasti zaradi vključenosti v besedno zvezo *bene dicere*) še omogoča razmišljanje, da *dicere* pomeni predvsem govorništvo,²⁶³ zaradi česar se zdi paralelizem *pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est* manj posrečen – še toliko bolj, ker mu že v naslednjem stavku sledi *facta aliorum scribere* –, pa moremo ugovarjati z dejstvom, da je v rimski tradiciji tudi *dicere* pravzaprav državotvorno dejanje s historično vrednostjo in da je bila razlika med aktivnim politikom (čigar težišče delovanja je brez dvoma *fa-*

262 Prim. Enn. Ann. 263-4: *Pellitur e medio sapientia, vi geritur res / spernitur orator bonus, horridus miles amator*. Podobno Cic. Mur. 30: *Duae sint artes igitur quae possint locare homines in amplissimo gradu dignitatis, una imperatoris, altera oratoris boni; ab hoc enim pacis ornamenta retinentur, ab illo belli pericula repelluntur*.

263 Tako denimo A. D. Leeman, Sallust's Prologue und seine Auffassung von der Historiographie. Das Catilina Proömium.

cere), in piscem, ki je pisal (ali govoril) v korist države, povsem nejasna in da gre v določenih lahko za eno in isto osebo obenem;²⁶⁴ ta pomislek omogoča sklep, da se pripovedovalec na tem mestu z zaziranjem k *exempla maiorum* pravzaprav umešča v prav tisto rimsko tradicijo, ki državnika ne obravnava zgolj kot močnejšega tvorca dejanj (*facta*) v nasprotju z govorcem, pač pa mu priznava tudi občo literarno (in ne zgolj govorniško) kapaciteto.

Antiteza je torej jasna: posameznik se lahko odlikuje z dejanji *in foro* ali pa z besedno spretnostjo, vendar je pripovedovalčeva ambicija ob prizadevanjih, da bi med dejanja, ki sodijo med *virtutes animi* in ki torej omogočijo posamezniku, da dosežejo *gloria*, umestil zgodovinopisje, jasna: zanima ga predvsem to, da konstruira zgodovinsko pripoved. Vendar pa sledi v 3.2 v zvezi s pomenom zgodovinopisja še en pomemben moment:

3.2 Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et actorem rerum, tamen in primis arduum videtur res gestas scribere: primum, quod facta dictis exaequanda sunt; dehinc, quia plerique quae delicta reprehenderis malevolentia et invidia dicta putant; ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit, supra ea veluti ficta pro falsis ducit.²⁶⁵

Kljub trditvi, da dejavnost (zgodovino)pisca in tvorca dejanj ne prinaša enake slave – *haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et actorem rerum* –, pa pripovedovalec skladno s trditvijo iz 2.3 (*quod si regum atque imperatorum animi virtus in pace ita ut in bello valeret ...*), da je *ingenium* oziroma *animi virtus* ne večji preizkušnji v miru kot v vojni zgodovinopisju pripiše vsaj enako težo – *tamen in primis arduum videtur res gestas scribere* –, s tem pa zgodovinopisno dejavnost v celoti umesti v že oblikovano shemo *virtus–gloria*.

Z natančnim pojasnjevanjem, katerim pastem se mora zgodovinopisec izogibati, pripovedovalec pokaže, da ga vprašanje pisanja oziroma opisovanja dejanj (*facta scribere*) zanima bistveno bolj kot aktivna udeležba pri teh dejanjih (*facere*); če namreč primerjamo argumentacijo iz 2.3–2.5, kjer vzpostavi korelacijo med *virtus animi* in *imperium*, vidimo, da tudi o manifestaciji *virtus* v posameznikovem delovanju, torej o *bonae artes*, spregovori zgolj z abstraktnimi pojmi (*labor ≠ desidia, aequitas et continentia ≠ lubido atque superbia*), ne pa z de-

264 V dotedanji zgodovinopisni tradiciji zlasti (stari) analisti (npr. Kvint Fabij Piktora ali Lucij Cincij Aliment) in seveda Mark Porcij Katon.

265 »Meni pa se le zdi, da je, čeprav je pisec zgodovine deležen skromnejše slave kot tisti, ki jo ustvarja, zgodovino pisati nadvse težko; najprej zato, ker je treba v besedah enakovredno prikazati dejanja, zatem zato, ker ima večina grajanje prekrškov za besede zlobe in nevoščljivosti. Kadar pa omenjaš izjemno krepost in slavo izvrstnih posameznikov, nekaj, kar se vsakomur zdi lahko dosegljivo, to naleti na ravnodušen odziv, kaj več pa celo obvelja za izmišljeno laž.«

janskimi napotki, kako naj posameznik kot nosilec *virtus* ravna v vsakokratnih okoliščinah – *in pace aut in bello*. V 3.2 pa pripovedovalec pravzaprav zelo natančno spregovori prav o tem, kako je treba pisati zgodovino oziroma s kakšnimi težavami se zgodovinopisec srečuje – s tem pa dejansko *zgodovinopisni pripovedovalec* precej neposredno spregovori o sebi kot ključni osebi pripovedi:

- *facta dictis exaequanda sunt;*
- *plerique quae delicta reprehenderis malevolentia et invidia dicta putant;*
- *ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit, supra ea veluti ficta pro falsis ducit.*

Vse tri pomisleke oziroma »napotke« za pisanje zgodovine pripovedovalec črpa pri literarni tradiciji in se v očeh bralca znova kaže kot intelektualna avtoriteta, ki pozna večno prisotne dileme zgodovinopisca; prvi pomislek – *facta dictis exaequanda sunt* – lahko sledimo pri več piscih, od katerih najprej omenimo Tukidida: χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν.²⁶⁶ Podobno misel najdemo tudi pri Izokratu: ὡς χαλεπὸν ἔστιν ἴσους τοὺς λόγους τῷ μεγέθει τῶν ἔργων ἔξευρεῖν.²⁶⁷ Ena največjih težav pripovedovalca je torej, da je pri ustvarjanju pripovedi zavezan cilju, da doseže stopnjo *dejanskosti*, ustrezno opisovanim dejanjem; pomemben učinek te trditve je, da zgodovinopisje umesti med *bonae artes*, natančneje, da ga izenači z *labor*.

Pri tem velja opozoriti na pomembno razliko med dikcijo *facta dictis exaequanda sunt* in citiranim besedilom grških piscev; pri obeh citiranih grških odlomkih izraz χαλεπὸν (ἔστιν) sugerira, da je ta naloga težka – kar pripovedovalcu omogoča več manevrskega prostora v nadaljevanju pripovedi –, medtem ko v neposrednem besedilu *facta dictis exaequanda sunt* tovrstnega izraza ni. Res se sicer izraz z enakim pomenom nahaja v stavku *tamen in primis arduum videtur res gestas scribere*, vendar se ta vsebinsko navezuje na predhodni stavek in natančneje umešča, kot že rečeno, zgodovinopisje kot eno od *bonae artes* v polje *virtus*. Pripovedovalec v Katilinovi zaroti si tako (v očeh bralca) pušča manj prostora za morebitna odstopanja od *dejanskosti* sporočenega v pripovedi.

Tudi v nadaljevanju – zlasti v zadnji od točk, ki smo ju izpostavili –, se dikcija pričujočega besedila približa Tukididu in povzema precej utrjen *topos*:

Th. 2.35.2 Ὁ τε γὰρ ξυνηιδῶς καὶ εὐνοὺς ἀκροατῆς τάχ' ἂν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεται τε καὶ ἐπίσταται νομίσειε δηλοῦσθαι, ὃ τε ἄπειρος ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἀκούοι.²⁶⁸

²⁶⁶ Th. 2,35,2.

²⁶⁷ Isoc. *Paneg.* 4.13.

²⁶⁸ »Dobro obvešččen, dobrohoten poslušalec hitro utegne biti mnenja, da je to ali ono izpostavljeno v manjši meri, kot si želi oziroma meni, da bi moralo biti; nepoučeni pa

Nenazadnje moramo opozoriti tudi na spretno oblikovano konstrukcijo te periode, katere osrednji moment so pozitivne vrednote (*virtus atque gloria*), ki jih je pripovedovalec sistematično izpostavljaj skozi vse predhodno besedilo prologa:

- primum, quod facta dictis exaequanda sunt;
- a) dehinc, quia plerique quae delicta reprehenderis
malevolentia et invidia dicta putant
 - b) ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores
 - c) quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo
accipit, supra ea veluti ficta pro falsis ducit

Argumentacija tega odlomka bralca sili, da privoli v pripovedovalčevo logiko: bistvena razlika med pripovedovalcem – in sicer se argumentacija nanaša na katerega koli zgodovinopisnega pripovedovalca, ne zgolj na konkretno osebo pripovedovalca, ki govori v pričujočem besedilu, čeprav je avtoriteta, ki na tem mestu postavlja trditve –, in subjekti dejanj (*facere*), ki jih opisuje, je ta, da je perspektiva zgodovinopisca jasna, medtem ko je lahko presoja nosilcev dejanj zamegljena, da zgodovinopiscu pripisujejo *malevolentia et invidia*.

Zgodovinopisec torej prepozna vrednost posameznih dejanj in jih v njihovi kakovosti presoja kot slaba (*quae delicta reprehenderis*) ali dobra (*ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores*) – slednja pa nezmotljivo povezuje z dobrimi posamezniki (*ubi de ... gloria **bonorum** memores*) –, kar je seveda že samo po sebi *bona ars*.

Podobno kot v 2.3 se tudi v 3.2 v citiranem odlomku pojavi drugoosebna konjunktivna dikcija, le da na tem mestu stoji pričakovani potencialni konjunktiv; z drugoosebno dikcijo pripovedovalec bralca zopet tesneje pritegne v svojo argumentacijo ravno v (vsebinsko) antitetično nasprotnih stavkih, v katerih zoperstavi diametralno nasprotni kategorije *delicta ≠ virtus atque gloria*.

V loku od začetka prologa do konca 3.2 je torej pripovedovalec sistematično razvil koncept *virtus* oziroma *virtus animi*; kot prostor, na katerem se *virtus animi* v človekovem delovanju manifestira skozi *bonae artes*, je opredelil predvsem posameznikovo delovanje v javni sferi – *in foro* –, v kateri je nagrada za *virtus gloria* in *memoria*. V idejno polje koncepta *virtus* je kot eno od *bonae artes* pripovedovalec umestil tudi zgodovinopisje, ki je lahko torej enako legitimno prizadevanje za *gloria* in *memoria* kot politično delovanje – *vel pace vel bello clarum fieri licet*. Pripovedovalčev namen – izenačiti zgodovinopisje z javnim delovanjem v korist države oziroma potrditi njegov status državotvorne dejavnosti – je s tem pravzaprav dosežen in tudi oseba (zgodovinopisnega) pripovedovalca je v odnosu do bralca že docela oblikovana. Prolog bi se tu prav lahko že

bo že iz zavisti menil, da gre za pretiravanje, ko bo slišal kaj takega, kar presega njegovo naravo.<

končal, ne da bi se za bralca izgubil kak posebej dragocen podatek razen krajšega pojasnila o izbiri predmeta obravnave v glavnem delu pripovedi.

Vendar pa sledi odlomek, v katerem pride, kakor smo že opozorili na začetku tega analitičnega dela, do nihanja v figuri pripovedovalca, in sicer zaradi specifične dikcije, v kateri so izpostavljene osebne izkušnje, tako da v tem delu prologa, tj. 3.3–4.2, ne moremo govoriti o *zgodovinopisnem*, temveč o *izkustvenem* pripovedovalcu.

Opozoriti moramo tudi na specifično zgradbo odlomka 3.3–4.2, ki je oblikovana podobno kot v 1.5–2.6:

3.3–4.2 *Sed* ego adulescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rem publicam latius sum ibique mihi multa advorsa fuere. ...

Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit et mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam decrevi, non fuit consilium socordia atque desidia bonum otium conterere ...²⁶⁹

Na rabo protivnega veznika *sed* v kombinaciji s posledičnim oziroma sklepalnim *igitur* smo že opozorili ob analizi odlomka 1.5–2.6; tudi v primeru odlomka 3.3–4.2 *sed* v resnici nima prave protivne vrednosti, pač pa znova predstavlja zasuk v pripovedovalčevi dikciji – tokrat od avtoritativne dikcije *zgodovinopisnega pripovedovalca* k navajanju osebnih razlogov, ki so privedli do odločitve za zgodovinopisje ter naposled izbire specifičnega predmeta obravnave – *Catilinae coniuratio* (4.3–4.5).

Odlomek 3.3–4.2, ki se zdi problematičen v več ozirih, in sicer zlasti zaradi ne povsem gotovega branja misli v 3.5 – *ac me ... nihilo minus honoris cupido eadem, qua ceteros, fama atque invidia vexabat* –,²⁷⁰ poleg tega pa tudi morebitnih vrivkov, denimo izraza *honoris cupido* v 3.5,²⁷¹ bi, kot že rečeno, lahko tudi izostal, ne da bi *zgodovinopisnega pripovedovalca* – ali bolje rečeno, zgodovinopisno manifestacijo pripovedovalca – prikrajšal za kakršno koli formativno informacijo; dejstvo je, da je (zgodovinopisni) pripovedovalec ob razvijanju koncepta *virtus (animi)* bralcu v bistvu posređoval že dovolj informacij o lastni figuri (ki pa jih bralec, kakor smo že večkrat opozorili, iz besedila prologa dobi posredno), tako da smo primorani ta del prologa v precejšnji meri obravnavati kot *topos* – ta *topos de (ipsius) persona* in *de materia* pa je na tem mestu pravzaprav odveč. Vendar pa si moramo do tega stališča dovoliti pridržek – nanj bomo natančneje pokazali v nadaljevanju ob analizi odlomka –, da namreč ob bra-

269 Prev. gl. v op. 64.

270 Zlasti zaradi dileme, ali je na tem mestu ustrežnejša oblika oziralnega zaimka *qua* ali večkrat predlagana oblika *quae*; prim. E. Kraggerud, Another Interpolation in Salust's Bellum Catilinae? *Symbolae Osloenses* 77 (2002), 111-112.

271 E. Kraggerud, n. d., 113.

nju 3.3–4.2 postane jasno, da se dikciji *zgodovinopisnega pripovedovalca* podreja celo sam *izkustveni pripovedovalec*.

V duhu trditve, da je eden glavnih vtisov ob branju pričujočega odlomka ta, da gre predvsem za topos *de persona*, moramo opozoriti na očitne vzporednice med dikcijo v odlomku 3.3–4.2 in Platonovim sedmim pismom, ki opozarjajo na splošen značaj trditve v tem delu prologa *Katilinove zarote*:

3.3 Sed ego adulescentulus initio, sicut plerique, studio ad rem publicam latus sum ibique mihi multa advorsa fuere

Pl. 7.324b-c νέος ἐγὼ ποτε ὦν πολλοῖς δὴ ταῦτὸν ἔπαθον· ᾤήθηην, εἰ θάπτον ἑμαυτοῦ γενοίμην κύριος, ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως εὐθύς ἰέναι.

3.3 Nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia, largitio, avaritia vigebant.

Pl. 7.325d οὐ γὰρ ἔτι ἐν τοῖς τῶν πατέρων ἤθεσιν καὶ ἐπιτηδεύμασιν ἡ πόλις ἡμῶν διωκεῖτο, ... τὰ τε τῶν νόμων γράμματα καὶ ἔθνη διεφθείρετο ...

3.4 Quae tametsi animus aspernabatur insolens malarum artium ...

Pl. 7.324d καὶ ἐγὼ θαυμαστὸν οὐδὲν ἔπαθον ὑπὸ νεότητος·

4.1 Igitur, ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit ...

Pl. 7.325a ἃ δὴ πάντα καθορῶν καὶ εἴ τιν' ἄλλα τοιαῦτα οὐ μικρὰ, ἔδυσχεράνα τε καὶ ἑμαυτὸν ἐπανάγαγον ἀπὸ τῶν τότε κακῶν.

Ujemanje v nekaterih pasusih, ki omogoča sklep, da je Platonovo sedmo pismo poglavitni formalni vir tega dela prologa *Katilinove zarote*, sicer narekuje previdnost, da tega vtisa – da je namreč Platon tudi sicer vir glavnih idej v pričujočem delu –²⁷² ne bi razširili na obravnavo celotnega dela.²⁷³ Predvsem moramo že na tem mestu opozoriti, da se dikcija v pričujočem odlomku v nekaterih bistvenih pogledih od Platonove precej razlikuje, oziroma da pripovedovalec Platonove misli – če jih že uporablja – preoblikuje tako, da se skladajo z njegovo dosedanjo argumentacijo. Dejstvo, da je argumentacija v odlomku 3.3–4.2 hote oblikovana po modelu dikcije Platonovega sedmega pisma,²⁷⁴ pravzaprav temu odlomku daje večjo težo, kot jo dejansko ima.

Pač pa moramo v odlomku 3.3–4.2 opozoriti predvsem na vnovično antitezo med *bonae artes* in *malae artes* (slednje pripovedovalec tokrat prvič jasno označi s to besedno zvezo): *Nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia, largitio, avaritia vigebant* (3.3). Tu ne smemo prezreti očitne povezave z aksiomatično trditvijo v 2.5: *Verum ubi pro labore desidia, pro continentia et aequitate libido atque superbia invasere, fortuna simul cum moribus inmutatur*. Bistvena razlika v dikciji obeh trditvev je, da gre v 2.5 za splošno resnico, ki jo v aksiomatičnem, avtoritativnem tonu izusti *zgodovinopisni pripovedovalec*; v 3.3 pa gre za

272 Prim. F. Egermann, *Die Proömien zu den Werken des Sallust*, *SAWW* 214 (1932), št. 3.

273 Gl. poglavje »Salustijevi viri«.

274 K. Vretska, *Sallusts Selbstbekenntnis* (Bell. Cat. 3,3–4,2), *Eranos* 53 (1955), 49.

navajanje vzrokov za trditev iz prejšnjega stavka *mihi multa adversa fuere*, s katerim *izkustveni pripovedovalec* splošno, aksiomatično trditev iz 2.5 prevede v osebno izkušnjo in v bistvu pritrди argumentu *zgodovinopisnega pripovedovalca*, da do uspeha v javnem udejstvovanju privedejo samo *bonae artes*. Ta vtis še dodatno utrjujeva dva dopustna odvisnika, v 3.4 in 3.5:

3.4 Quae tametsi animus aspernabatur insolens malarum artium, tamen inter tanta vitia imbecilla aetas ambitione corrupta tenebatur

3.5 ac me, cum ab reliquorum malis moribus dissentirem, nihilo minus honoris cupido eadem, qua ceteros, fama atque invidia vexabat.

V glavnem stavku k prvemu dopustnemu odvisniku se nahaja eden ključnih momentov tega odlomka, namreč pojasnilo o preteklih ravnanjih, to pa je mladostna naivnost – *imbecilla aetas* –, ki jo implicira že uvodni izraz *adulescentulus* in ki se ponovi tudi v izrazu *insolens malarum artium*; to, na kar torej namiguje izkustveni pripovedovalec, je, da je njegov osebni neuspeh v javnem udejstvovanju v korist države (*ad rem publicam latus sum*) posledica mladostne naivnosti, v kateri ga je *ambitio* – tj. *honoris cupido, fama, invidia* –, ki jo v 4.2 imenuje tudi *ambitio mala*, preprosto zavedla, da se je v iskrenem prizadevanju za *gloria*, namesto da bi se zavezal *virtus* in to izkazal z *bonae artes*, vdal različnim oblikam *malae artes*, ki jih v svoji zgodovinopisni manifestaciji seveda kompetentno prepozna in ločuje.

Podobno kot v 1.5–2.6 se, potem ko je pripovedovalec s protivnim *sed* napovedal zasuk v dikciji, z izrazom *igitur* pripovedovalčevo teoretično razmišljanje o zakonitostih zgodovinopisja nadaljuje, vendar še vedno skozi perspektivo *izkustvenega pripovedovalca*, ki v 4.3 že začne polagoma prehajati v dikcijo *zgodovinopisnega pripovedovalca*.

IGITUR DE CATILINAE CONIURATIONE PAUCIS

ABSOLVAM ...

V spodaj citiranem odlomku se izkustvena in zgodovinopisna dikcija začneta zblíževati, z mislijo *igitur de Catilinae coniuratione ... paucis absolvam* (4.3) pa pripovedovalec izkustveno paradigmo že v celoti zamenja za zgodovinopisno:

4.1–4.5 Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit ... eodem regressus statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus rei publicae animus liber erat. Igitur de Catilinae coniuratione, quam verissime potero, paucis absolvam; nam id facinus in primis ego memorabile existumo scele-

ris atque periculi novitate. De cuius hominis moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.²⁷⁵

V argumentaciji zgodovinopisnega pripovedovalca v 3.2 je bilo že jasno povedano, za katere cilje si mora zgodovinopisec na splošno prizadevati oziroma kakšne težave ga čakajo pri njegovem delu; v 4.3–4.4 pa je, čeprav lahko z vsebinskimi vzporednicami pri starejših piscih zopet pokažemo, da gre za topos *de materia* (vendar pa to dejstvo na razmerje med pripovedovalcem in bralcem v resnici ne vpliva bistveno), podana konkretna napoved osrednjega predmeta pripovedi in način, kako namerava pripovedovalec ta predmet dejansko predstaviti.

Vsebinske vzporednice k mislim iz pričujočega odlomka, ki jih najdemo pri starejših zgodovinopiscih, vsekakor obe manifestaciji pripovedovalca, tako zgodovinopisno kot tudi *izkustveno*, v njuni dikciji umeščajo v zgodovinopisno tradicijo. Posebno pozornost moramo nameniti že misli *statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere* (4.2).

Izraz *carptim*, ki nas spominja na Nepotovo omembo Katonovega dela *Origines* v Katonovem življenjepisu,²⁷⁶ moramo vsekakor razumeti v tesni povezavi z mislijo *ut memoriae digna*, s tem pa se pripovedovalec zaveže zgolj pripovedovanju tistega, kar je po njegovem mnenju zares pomembno. Tako moramo najti vsebinsko vzporednico pri Ksenofontu: καὶ τῶν πράξεων τὰς μὲν ἀξιωμανημονεύτους γράψω, τὰς δὲ μὴ ἀξίας λόγου παρήσω.²⁷⁷ Kot smo že opozorili, v tem delu pričujočega odlomka pripovedovalec svojo izkustveno manifestacijo že začne znova pretapljati v zgodovinopisno; v tem pogledu misel *carptim, ut quaeque memoriae digna videbantur* nosi posebno težo, saj s stališča odnosa med bralcem in pripovedovalcem ni posebno jasno, v kakšni »podobi« tu pripovedovalec naslavlja bralca – kot vsevedni zgodovinopisni pripovedovalec, ki kot moralna in intelektualna avtoriteta *a priori* zna razločiti, *quae sint memoriae digna*, ali kot izkustveni pripovedovalec, ki se za izbiro predmeta pripovedi v pripovednem korpusu odloča na podlagi preteklih izkušenj? Oboje. Podobno kot v 1.1, ko pripovedovalec razmišlja o *silentium*, ob čemer smo pokazali, da gre za dihomen moment, tudi tu ne gre za situacijo, v kateri bi se pri-

275 »Ko se je torej moja duša izvila iz vseh preizkušenj ter pasti ... sem se sklenil vrniti k podvigu, od katerega me je odtrgalo stremuštvo, in po delih – kakor se mi pač to ali ono zdi vredno omembe – pisati zgodovino rimskega ljudstva. Opravila sem se lotil še toliko bolj vneto zato, ker je moj duh svoboden – ničesar več se ne nadejam, ničesar se ne bojim in poltično nikomur ne pripadam. Na kratko bom torej razpravil, kolikor le morem stvarno, o Katilinovi zaroti; to grozodejstvo se mi namreč zaradi nenavadne strahotnosti in zločinstva zdi najprej vredno spomina. Preden pa začnem pripovedovati, naj na kratko spregovorim o značaju tega človeka.«

276 Nep. *Cat.* 3.4.1.: *atque haec omnia capitulatim sunt dicta.*

277 Xen. *Hel.* 4.8.1.

povedovalec že odločil za jasno paradigmo, pač pa v organskem prehodu eno paradigmo zamenjuje za drugo, kar daje momentu *izbire* posameznih zgodovinskih poglavij globljo legitimnost in temu primerno težo naslednjemu odlomku, ki sledi v 4.3.

Podobno moramo biti pozorni tudi na napovedi osrednjega predmeta pripovedi *igitur de Catilinae coniuratione, quam verissime potero, paucis absolvam* (4.3). Konkretna napoved predmeta razprave *igitur de Catilinae coniuratione ... absolvam* je primerljiva s podobnimi izrazi pri drugih piscih, na primer pri Tukididu: Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων,²⁷⁸ vendar je popolnoma neprimerljivo dejstvo, da pripovedovalec v *Katilinovi zaroti* natančno pove, o čem bo govoril v pripovednem korpusu, šele tako pozno; na to vprašanje bomo natančneje odgovorili v nadaljevanju, ob natančnejši analizi petega poglavja.

Tudi pripovedovalčevo napoved njegove predanosti popolni resnici in zgoščenosti²⁷⁹ izraza – *quam verissime potero, paucis absolvam* – ponavlja pri starejših piscih močno zastopan topos *de veritate*:

Th. 1.22.1–2 ὡς δ' ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἕκαστοι περὶ τῶν αἰεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται.²⁸⁰

Plb. 1.14,7 οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίγνεται διήγημα.²⁸¹

Povsem ključnega pomena pa je v pričujočem odlomku misel *nam id facinus in primis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate* (4.4); zanjo najdemo podobno vsebinsko vzporednico pri pomembnejših zgodovinopiscih starejše tradicije – tako jo vsekakor lahko primerjamo s Tukididovo mislijo v uvodu k *Peloponeški vojni*:

Th. 1.1.1–2 Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ... ἐλπίσας μέγαν τε ἔσσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων ...²⁸²

278 Th. 1.1: »Atenec Tukidid je opisal vojno med Peloponežani in Atenci.«

279 *Paucis absolvam* – prim. Sall. *Hist.* 1.4 (o Katonu): *Romani generis disertissimus paucis absolvit.*

280 »Zapisal sem tisto, kakor se je po moji presoji vsak posamezni govornik gotovo izrazil o vsakokrat prisotnih temah, pri tem pa sem se kolikor mogoče trdno držal celotnega smisla tega, kar je bilo dejansko povedano.« Prim. tudi Th. 1,21 o primerjavi med pesniki in logografi ter zgodovinarjem kot iskalcem resnice.

281 »Če torej iz zgodovine odvzameš resnico, od nje ostane le še nekoristna pravljica.«

282 »Atenec Tukidid je opisal vojno med Peloponežani in Atenci. ... Ocenil je, da bo pomembna vojna in daleč vrednejša opisovanja od poprejšnjih.«

S to mislijo in sledečo napovedjo vsebine petega poglavja *de cuius hominis moribus pauca prius explananda sunt* je namreč odprt uvod v peto poglavje, ki predstavlja vezni člen, svojevrsten vsebinski lok, med prologom 1.1–4.5 in poglavji 6–12, ki smo jih imenovali »razširjeni prolog« in ki se jim bomo natančneje posvetili v nadaljevanju.

Na tem mestu si moramo dovoliti krajšo rekapitulacijo doslej povedanega. V poglavjih 1.1–3.2 je pripovedovalec v svoji prevladujoči zgodovinopisni manifestaciji (z izjemo blažjega nihanja pripovednega gledišča v smeri *izkustvene* pripovedovalca povsem na začetku v 1.1 v izrazu *ne vitam silentio transeant veluti pecora*) razvil moralni koncept *virtus* in opredelil njegovo idejno polje, v katerega je umestil *vsakršno* posameznikovo delovanje (2.7), v katerem se posameznikova kapaciteta za *virtus* manifestira v obliki *bonae artes*. Obenem je pripovedovalec jasno nakazal, da vrhunec človekovega delovanja predstavlja njegovo javno udejstvovanje v korist države, bodisi v vojaškem smislu (1.5–2.2) bodisi njegovo udejstvovanje v korist države *in foro* (2.3–2.5). Ob delovanju na teh področjih, ki je skladno z *virtus*, lahko posameznik doseže najvišji cilj, tj. *gloria* kot nasprotje negativne vrednote *silentium* (1.1–1.4). V idejno polje *virtus* kot formo javnega udejstvovanja v korist države nazadnje pripovedovalec umesti še zgodovinopisje (3.2), ki posamezniku zaradi svoje zahtevnosti prav tako omogoča *ut laudetur* – da torej doseže *gloria*.

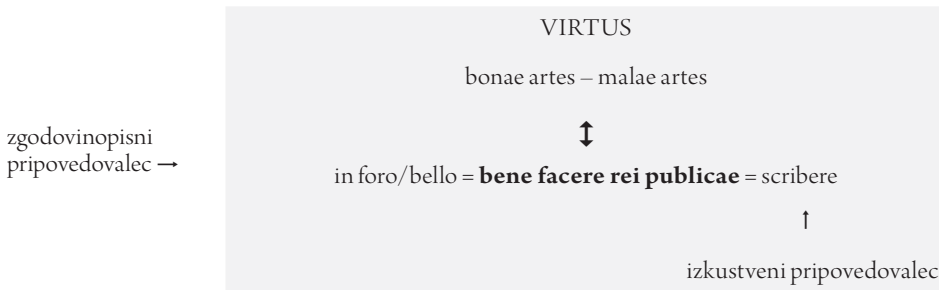
Ob razvijanju te argumentacije pripovedovalec pred bralcem pokaže, da kompetentno razlikuje med diametralno nasprotnimi koncepti, ki jih venomer zoperstavlja v vrsti antitez in tako širi ter vedno znova definira in redefinira idejno polje *virtus*; kot figura, ki dobro prepoznava te koncepte in med njimi razlikuje, torej deluje kot moralna avtoriteta, in ker te koncepte očitno črpa iz tradicije, je zagotovljen tudi njen status intelektualne avtoritete.

Vendar pa more pripovedovalec lastno figuro v koncepte, ki jih je razvil v svoji *zgodovinopisni* manifestaciji, zares trdno umestiti šele takrat, ko zgodovinopisno paradigmo zamenja za izkustveno, kar stori v odlomku 3.3–4.2. V tem odlomku namreč pred bralcem pokaže, da med koncepti, ki jih je bil razvil, tako dobro razlikuje na podlagi *izkustva*:

- zaradi svoje naravne naravnosti k *virtus* (3.4–3.5);
- zaradi svojih izkušenj pri delovanju *in foro* (3.3);
- zaradi svojih neposrednih izkušenj z *malae artes* (3.3; 4.2);
- zaradi neobremenjenosti s kariero v javnem udejstvovanju po umiku v *otium* (4.2)

S tem je konkretizacija sicer abstraktnega pojma *virtus* zagotovljena v dveh ozirih; najprej v smislu pojmovne predstave, ko pripovedovalec naniza nekaj primerov *bonae artes*, nato pa še v smislu nosilca teh vrednot. Zgodovinopisni pripovedovalec ali, bolje rečeno, zgodovinopisna manifestacija pripovedo-

valca, je nujno bolj abstraktna kot njegova izkustvena manifestacija; z začasno oziroma občasno zamenjavo zgodovinopisne paradigme z izkustveno pripovedovalec doseže učinek, da je za bralca bolj otipljiv – da skratka ne nastopa zgolj kot odmaknjena avtoriteta vsevednega pripovedovalca, ki z oddaljene perspektive analizira neko preteklo dogajanje, temveč kot otipljiva oseba, ki ima s trditvami iz lastne argumentacije tudi dejanske izkušnje. Namesto da bi vztrajal pri odmaknjeni, vsevedni zgodovinopisni drži, pripovedovalec nenadoma postane bolj prisotna figura s konkretnimi izkušnjami, še več, slabostmi, ki ga bralcu po človeški plati približajo.

Kljub pomisleku, ki smo ga izrazili na začetku analize tega odlomka, da bi lahko odlomek 3.3–4.2 tudi izostal, ne da bi *zgodovinopisnega pripovedovalca* prikrajšal za kako bistveno informacijo (vendar smo si obenem dovolili zadržek), na tem mestu torej podajamo delni ugovor. Zdi se namreč, da vsa izvirna teža pričujočega odlomka leži prav v njegovi izkustveni komponenti. Do 3.2 bi lahko prolog pravzaprav služil kot uvod v tako rekoč katero koli delo – in to sploh ne nujno zgodovinske narave. Šele pripovedovalčeva načelna opredelitev za zgodovinopisje v 3.2 in pa konkretna deklaracija o zgodovinopisnih ambicijah v 4.2 ter povezava osebnih izkušenj oziroma razmer s fenomenom nekega drugega posameznika, namreč Katiline, kot posebljenjem antivrednot v 4.3–4.4, pripoved, ki sledi, opredeli kot zgodovinsko.

V odlomku 3.3–4.5 tako pripovedovalec opravi dva temeljna koraka, ki sta nujna za njegov prihodnji status v pripovedi: v svoji izkustveni manifestaciji zavzame jasno izkustveno držo do enega temeljnih prizorišč za udejanjanje *virtus*, namreč javno udejstvovanje – *res publica* (3.3 *ad rem publicam latus sum*), s katero v svoji zgodovinopisni manifestaciji ne more imeti stika; nato do prav tega prizorišča zavzame nujno (zgodovinopisno) distanco, saj je v danih, konkretnih razmerah to prostor, v katerem posameznik pride v stik z *malae artes*.

Zgodovinopisni pripovedovalec je torej, kot smo pokazali tudi v tabeli, zgradil in opredelil osnovne moralne in etične koncepte ter tako tudi sestavil svojo figuro s statusom moralne in intelektualne avtoritete; v svoji izkustveni

manifestaciji se pripovedovalec podreja lastni argumentaciji, ki jo je postavil v svojih zgodovinopisni manifestaciji, saj se opredeli kot subjekt istih vrednot. To je nadvse pomembno sporočilo, saj je pripovedovalec s tem bralcu sporočil še zadnjo nujno informacijo, preden konkretno odpre prostor pripovedi.²⁸³

Prostor, v katerem se posameznik javno udejstvuje, tj. *res publica*, je (zgodovinopisni) pripovedovalec že opredelil kot bistveno težavnejši celo od bojnega polja (2.3–2.5), saj je to očitno prostor, v katerem so prisotne *malae artes*, ki lahko kadar koli nadomestijo *bonae artes*; v svoji izkustveni manifestaciji je to tudi potrdil in nato pokazal, kaj se je zgodilo v njegovem konkretnem primeru – namreč to, da je do prostora javnega udejstvovanja zavzel kritično distanco (zgodovinopisnega pripovedovalca). V nadaljevanju pa pokaže, kaj se zgodi, če v tem se v tem prostoru znajde posameznik, ki nima enake naravne kapacitete za *virtus* – v tem primeru Katilina.

5.1–5.4 L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adulescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere ibique iuventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est. Animus audax, subdulus, varius, quous rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae, sapientiae parum.²⁸⁴

Z napovedjo predmeta razprave v 4.5 *de quouius hominis moribus pauca prius explananda sunt* pripovedovalec koncentracijo bralca še naprej usmerja na težišče svoje pripovedi, ki jih je izpostavil v prologu, namreč moralne kategorije – v tem primeru jih izpostavlja z izrazom *mores*, ki jih naprej razvija v petem poglavju. Peto poglavje tako predstavlja vezni člen med prologom in nadaljnjo pripovedjo, najprej poglavji »razširjenega uvoda« 6–12, ki so, kot bomo pokazali v nadaljevanju, prav tako osredotočena na razvijanje posameznih moralnih konceptov.

Dikcija odlomka 5.1–5.8 namiguje, da je prologa *de facto* konec in da se z njim začenja prava pripoved; pripovedovalec tu že zavzame izrazito zgodovinopisno držo, kakršno bo vzdrževal skozi pripoved, ki sledi. Vendar pa je peto

283 Čprav v poglavju, ki sledi, tj. petem poglavju, še ni dejanski začetek pripovedi, kot bomo pokazali v nadaljevanju.

284 »Lukij Katilina, moč plemenitega rodu, je bil silno telesno močan in trdnega značaja, a duhovno nizkoten in pokvarjen. Vse od rane mladosti je užival v notranjih razprtijah, moriji, ropanju, razdoru med meščani in ob vsem tem je potratil svoja mlada leta. Njegovo telo je prav neverjetno dobro prenašalo lakoto, mraz in pomanjkanje spanja. Njegov duh je bil drzen, zvijačen, nestanoviten, zmožen vsakršnega pretvarjanja in hlinjenja, grabežljivo lakomen tujega in zapravljivo malomaren do lastnega imetja, brez vsake mere v nasladah. Premogel je še kar dovolj govorniškega daru, a prav malo preudarnosti.«

poglavje v resnici še vedno prostor, kjer pripovedovalec, kakor bomo pokazali v nadaljevanju, še vedno operira z istimi moralnimi koncepti in na enak način, kot je to počel doslej v prologu. Za samo figuro pripovedovalca je to ključnega pomena, saj tako še naprej deluje s pozicije moralne avtoritete, ki se s pomočjo prepoznavanja karakternih pomanjkljivosti – pri opisu Katiline jih bo nanizal kot etične koncepte, ki so diametralno nasprotni *virtus*, obenem pa bo naštel tudi *malae artes* – nenehno umešča na položaj nekoga, ki (tudi na podlagi osebnih izkušenj, na katere je opozoril v 3.3–4.2) te pomanjkljivosti kompetentno prepozna.

Posebno pozornost moramo nameniti izbiri časa pripovedi v pričujočem odlomku; dovršni preteklik v 5.1–5.4, ki smo ga doslej srečali zgolj občasno na mestih, kjer ga lahko označimo kot logični čas,²⁸⁵ in pa v odlomku 3.3–4.2, kjer govori izkustveni pripovedovalec, pa v tem odlomku dosledna izbira dovršnega preteklika pri opisu osebe že jasno kaže, da pripoved predstavlja dejstva iz preteklosti: *L. Catilina ... fuit magna vi ... Huic ab adulescentia bella intestina ... grata fuere ibique iuventutem suam exercuit* (5.1–5.2). Kasneje znotraj tega odlomka (v 5.6–5.8) pripovedovalec že zaide v zgodovinospisni deskriptivni način, ko pri opisu dogajanja, kot bomo opozorili v nadaljevanju, dosledno uporablja nedovršni preteklik. Prav zato bomo peto poglavje razdelili na dva dela: na opis Katilinovega značaja (5.1–5.4), pri katerem pripovedovalec argumente niza po isti metodi kot v prvem delu prologa, in na opis razmer (5.5–5.9), katerega začetek označujeta zamenjava časa pripovedi in pripovedovalčeva drža, kakršno vzdržuje tudi v kasnejši pripovedi.

Glavno težišče odlomka 5.1–5.4 kljub spremenjeni dikciji še vedno bistveno temelji na sistemu vrednot, kakor ga je pripovedovalec gradil v delu prologa 1.1–3.2. Katilina v pričujočem odlomku pooseblja antagonizem med osnovnim nasprotjem, izpostavljenim v 1.1–1.4, tj. *corpus – ingenium*; pripovedovalec se v tem delu petega poglavja močno angažira kot moralna avtoriteta, na kar nas med drugim opozori večje število stilističnih prijemov, od katerih je najbolj opazna raba asindetov: (1) *bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere ...* (2) *Corpus patiens inediae, alboris, vigiliae* (3) *Animus audax, subdolosus, varius, cuius rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus* (4) *satis eloquentiae, sapientiae parum*. Asindeton (zlasti tri- ali celo veččlenski) je značilnost Salustijevega sloga;²⁸⁶ opazen je paralelizem med drugim in tretjim asindetonom in pa hiazem v zadnji asindetični antitezi.

Pripovedovalec Katilini sicer priznava *magna vis animi* (5.1), vendar pa ta izraz ni v sozvočju s prej izpostavljenim *animi virtus*: označuje sicer njegovo

²⁸⁵ 1.5, 3.1.

²⁸⁶ K. Latte, Sallust, *Neue Wege zur Antike* 2 (1935), št. 4, 9.

zmožnost duha za doseganje visokih ciljev, vendar ta možnost, kot se pokaže v nadaljevanju, zlasti v 11.2, ni bila izkoriščena. Opis Katiline se tako tesno naslanja na dualizem, ki ga je pripovedovalec polagoma zgradil v prologu: (a) *corpus – ingenium* ≠ (b) *bellum – pax*.

(a) *magna vi et animi et corporis* ≠ *ingenio malo pravoque*

(b) *corpus patiens ...* ≠ *animus audax, subdolos, varius*

Antiteza (a) na začetku Katilinovega opisa se v celoti naslanja na argumentacijo iz prvega poglavja 1.1–1.4; antiteza (b) pa vsebinsko povzema dilemo, izraženo v 1.5–2.5; Katilinova oseba je popolna ilustracija tega, kar je pripovedovalec argumentativno izvajal v prologu 1.1–3.2: njegove naravne danosti (*magna vis et animi et corporis*) so mu dajale vse možnosti za *egregia facinora*; v enem od prostorov, kjer si človek lahko prizadeva za *gloria*, namreč *bellum*, dejansko tudi je izkazal *virtus*, na kar pripovedovalec namigne z naštevanjem vrednot v vojaškem okolju: *corpus patiens inediae, algoris, vigiliae* (5.3). V javnem prostoru – *in re publica servanda* – pa je izkazal vse tiste moralne prvine, ki so diametralno nasprotje *virtus*, namreč: *animus audax, subdolos, varius, quous rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae, sapientiae parum*.

5.5–5.8 *Vastus animus inmoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Sullae lubido maxuma invaserat rei publicae capiundae; neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum, quae utraque iis artibus auxerat, quas supra memoravi. Incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant.*²⁸⁷

V odlomku 5.5–5.8 pripovedovalec dovršni preteklik kot čas pripovedi zamenja za nedovršni preteklik, s tem pa že preide v deskriptivni, historični način pripovedi: *Vastus animus ... semper cupiebat. Hunc ... invaserat rei publicae capiundae; neque ... quicquam pensi habebat. Agitabatur ... animus ferox ... Incitabant ... civitatis mores, quos ... vexabant*. Raba nedovršnega preteklika pripovedovalca tesneje poveže z dogajanjem, ki ga opisuje; tako nastane vtis, da

²⁸⁷ »Njegov pohlep ni poznal mere, hlepel je venomer po neverjetnem, nedosegljivem. Po Sulovi tiraniji se ga je polastila neizmerna sla po oblasti nad državo; niti malo ni pomišljal, s kakšnimi sredstvi bi se do nje dokopal, da bi si le zagotovil položaj vladarja. V njegovi podivjanosti ga je iz dneva v dan vse bolj podžigala ubožanost družine in zavest o zločinski preteklosti, lastnosti pa, ki sem jih omenil poprej, so to stanje še poslabšale. Poleg vsega tega pa ga je spodbujala še vsesplošna izprijenost družbe, v kateri sta se razpasli dve najslabši in nasprotujoči si pregrehi, razsipnost in lakomnost.«

pripovedovalec o njem poroča iz osebnih izkušenj ali, bolje, da je v svoji zgodovinopisni manifestaciji dejansko *bil tam*, ko se je dogajalo.²⁸⁸

Ob tem moramo opozoriti tudi na dejstvo, da je pripovedovalec natančno opredelil tudi zunanje dejavnike, ki so botrovali formaciji njegovega značaja, tj. okolje, v katerem se je Katilina pojavil kot simptomatičen posameznik; prvič v 5.2: *huic ab adulescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere ...*, s katerim namiguje na obdobje državljanske vojne med Marijem in Sulo, drugič pa v 5.8: *Incitabant praeterea conrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant.*

Pripovedovalec ima torej v svoji izkustveni manifestaciji s Katilino nekaj skupnih točk, predvsem to, da je obema spodletelo na polju udejstvovanja v korist države; bistvena razlika med njima pa je v tem, da je pripovedovalec, kakor smo pokazali ob analizi odlomka 3.3–4.2, naravno nagnjen k *virtus* in *bonae artes*, vendar je njegov neuspeh posledica naivnosti (*adulescentulus, insolens*); Katilina pa je, ravno nasprotno, že od mladosti (*ab adulescentia, iuventutem agebat*) kazal nagnjenost k *malae artes*. Pripovedovalca je okolje, v katerem se je znašel – *res publica servanda* – s svojimi *malae artes* odbijalo (*animus aspernabatur*), pri Katilini, zopet prav nasprotno, je pokvarjeno okolje njegovo izprijetost le še bolj spodbujalo (*incitabant conrupti civitatis mores*).

Še nekaj, kar pripovedovalca ostro ločuje od Katiline, je *conscientia scelerum* (5.7: *agitabatur magis magisque in dies animus ferox ... conscientia scelerum*); v momentu, ki je blizu dramatični dikciji helenističnega zgodovinopisja, pripovedovalec uvaja še en pomemben dejavnik značajske karakterizacije, *conscientia*, ki kot *conscientia mali facinoris* (pripovedovalca, ki je nagnjen k *bene dicere rei publicae*, ravno nasprotno, motivira *conscientia bene facere*) je za Katilino pomemben motiv,²⁸⁹ h kateremu se bo pripovedovalec v pripovedi še večkrat vrnil, bodisi v karakterizaciji Katiline (15.4) bodisi v karakterizaciji celotne skupine zarotnikov (14.3).

S tem odlomkom je pripovedovalec tako le še utrdil svoj status moralne avtoritete, obenem pa vzpostavil vsebinski lok med prologom 1.1–4.5 ter »razširjenim prologom« 6–12, v katerem bo te moralne koncepte, ki jim je z izkustvenim poglavjem in poglavjem o Katilini dal otipljivo, konkretizirano formo, umestil v historični okvir:

5.9 Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, supra repetere ac paucis instituta maiorum domi militiaeque, quo modo rem pu-

288 Prim. M. Hriberšek, *Imperfekt pri Ciceronu* (magistrsko delo), Ljubljana 2000, 45.

289 K. Büchner, *Sallust*, Heidelberg 1960, 77.

blicam habuerint quantamque reliquerint, ut paulatim inmutata ex pulcherruma atque optuma pessuma ac flagitiosissima facta sit, disserere.²⁹⁰

»RAZŠIRJENI PROLOG 6.1–13.5«

Bistvenega pomena za zgodovinopisnega pripovedovalca je, kot smo že opozorili, med drugim tudi to, da se bralcu predstavi kot intelektualna avtoriteta; v prologu v *Katilinovi zaroti* do tega učinka pride večkrat, nekajkrat že v »prologu 1.1–4.5«, zlasti tam, kjer pripovedovalec, kakor smo pokazali, evidento črpa iz filozofske in zgodovinopisne tradicije.

Poseben prostor, v katerem lahko ta učinek oziroma vtis intelektualne avtoritete izdatno poglobi, so historična poglavja 6–13, v katerih etične in moralne koncepte, ki jih je razvil v poglavjih 1.1–4.5, lahko naveže na zgodovinsko materijo. Ker ta del besedila dejansko še ni del prave pripovedi, njegov (pre) površni historični okvir pa nam narekuje, da ga ne obravnavamo kot ekskurz o zgodovini Rima, ga bomo imenovali »razširjeni prolog 6–12«, predvsem zaradi učinkov, ki jih ima za razvoj figure pripovedovalca – tako v smislu njegovega statusa intelektualne kot tudi statusa moralne avtoritete – v razmerju do bralca.

Poleg historično naravnane vsebine odlomka pripovedovalec namreč v »razširjenem prologu 6–13« večkrat neposredno namigne na svojo historio-grafsko kapaciteto, prvič že takoj na začetku šestega poglavja, v 6.1: *Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani ...*, nato znova v 7.7: *Memorare possum, quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit ...* in potem še v 9.4: *Quarum rerum ego maxuma documenta haec habeo ...* V ta kontekst je postavljeno tudi celotno osmo poglavje, v katerem se ponovijo misli, izražene v 3.2 in ki mu bomo zaradi njegove vrednosti za podobo pripovedovalca v nadaljevanju posvetili več pozornosti.

Najprej moramo še enkrat opozoriti na vtis o na videz ponesrečeni zgradbi prologa v *Katilinovi zaroti*, ki jo ustvarja trditev ob koncu prologa 1.1–4.5: *De cuius hominis moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam*. Zlasti izraz *prius quam initium narrandi faciam* daje vtis, da je to zaključna misel prologa, ki mu v petem poglavju že sledi pripoved osrednjega pripovednega korpusa; poglavja 6–13, ki sledijo, tako tudi zaradi uvodne dikcije *urbem Ro-*

290 »Ta priložnost nas je ravno spomnila na nravno stanje v družbi, zato se zdi, da snov kar sama narekuje, da sežemo v preteklost in na kratko preletimo navade naših prednikov v miru in v vojni; kako so upravljali državo in kakšno so nam zapustili, da se je iz najlepše in najboljše postopoma spremenila v najslabšo in najsratomnejšo.«

mam, sicuti ego accepi ... (6.1), ki daje vtis pravega *initium narrandi*,²⁹¹ na videz zopet nimajo nobene prave zveze s pripovedjo osrednjega pripovednega korpusa, zaradi česar peto poglavje na prvi pogled »obvisi« brez ustreznega sidrišča v celotni strukturi, vendar smo ta pomislek ob analizi že zavrnil in pokazali, da peto poglavje v bistvu predstavlja vezivo med prologom 1.1–4.5 ter »razširjenim prologom« in, kakor bomo pokazali v nadaljevanju, v kombinaciji s 14. poglavjem bistven vsebinski dodatek, ki bralcu približa pripovedovalčevo razumevanje osnovnih moralnih konceptov, ki jih je bil razvil v prologu 1.1–4.5, v povezavi s fenomenom posameznika, tj. Katiline, kot nasprotja osnovnih vrednot, ki je simptomatično za opisovano zgodovinsko obdobje.

»Razširjeni prolog 6–13« predstavlja podoben moment kot t.i. ἀρχαιολογία v Tukididovi *Peloponeški vojni*,²⁹² na kar opozarjajo tudi očitne vzporednice s posameznimi Tukididovimi mislimi,²⁹³ vendar je treba posebej opozoriti, da imajo poglavja 6–13 predvsem to vlogo, da pripovedovalec še naprej utrjuje svojo avtoriteto; gre namreč za prostor, v katerem še naprej razvija ključne moralno orientirane koncepte, ki jih je bil razvil že v »prologu 1.1–4.5«, le da tam ohlapno in abstraktno, v »razširjenem prologu 6–13« pa jih aplicira na historični pregled razvoja rimske države.

Funkcija opisa Katilinovega značaja v 5.1–5.8 je, kakor smo že opozorili, povezava med pripovedovalčevim izvajanjem moralnih konceptov v 1.1–4.5, vendar pa ima obenem tudi to funkcijo, da skupaj s 14. poglavjem deluje kot karakterizacija, ki »objema« celoten razširjeni prolog 6–13, ki je zopet zastavljen. Strukturo razširjenega prologa, ki je, kakor bomo pokazali v nadaljevanju, znova zastavljen izrazito antitetično, lahko torej skupaj s poglavji 5 in 14 skiciramo takole:

5.1–5.8	karakterizacija Katiline
6.1–9.5	vzpon države
10.1	vojna s Kartagino
10.2–13.5	razkroj države
14.1–14.7	karakterizacija Katiline

Razširjeni prolog je predvsem prostor, v katerem pripovedovalec izkoristi priložnost, da poprej oblikovane moralne koncepte aplicira na historično materijo; vendar pa moramo kljub tej trditvi opozoriti, da je vsebina tega razširje-

²⁹¹ L. Canfora, *Il programma di Sallustio, Belfagor, rassegna di varia umanità* 27 (1972), 144.

²⁹² Th. 1.1–23.

²⁹³ Tako denimo izraz iz 6.5: *Post ... magisque dandis quam accipiendis beneficiis amicitias parabant*, ki je tako rekoč prevedek Periklove misli v 2.40.4: *καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν ἐνηντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους.*

nega prologa »historična« samo toliko, kolikor se pripovedovalec načelno dotakne posameznih zgodovinskih obdobij – ustanovitve Rima (6.1–6.2), obdobja kraljevine (6.2–7.2), obdobja republike do padca Kartagine (7.3–9.5) in posledičnega razvoja stanja v državi (10.1–13.5), ki je tudi izhodišče osrednje pripovedi –, s pravo historizacijo pa v bistvu nima povsem resnih namenov, na kar kažejo tudi očitne posplošitve, npr. *Sed civitas incredibile memoratu est adepta libertate quantum brevi creverit: tanta cupido gloriae incesserat* (7.3), ki – če jo primerjamo z odlomki drugih avtorjev, ki se nanašajo na zgodnje obdobje republike – nima prave historične podlage.²⁹⁴ Prav tako moramo biti v tem oziru pozorni na enega kritičnih momentov »razširjenega prologa« 6–13, tj. prehod iz obdobja vzpona (6.1–9.5) v obdobje propada (10.1–13.5), v katerem vidimo zavesten odmik od dotedanje zgodovinske tradicije, ki prelomno točko postavlja v različna obdobja:²⁹⁵

10.1 Sed ubi labore atque iustitia res publica crevit, reges magni bello domiti, nationes ferae et populi ingentes vi subacti, Carthago, aemula imperi Romani, ab stirpe interiit, cuncta maria terraeque patebant, saevire fortuna ac miscere omnia coepit.²⁹⁶

Glavni motiv razširjenega prologa ostaja *virtus* v svojih že prej opredeljenih pojmovnih okvirih, ki ga pripovedovalec v kontrastu s Katilino, pri katerem v 5.1 poudarja njegovo aristokratsko ozadje (*nobili genere natus*) navezuje na kolektiv – *cives* –, in sicer ne glede na obdobje, o katerem govori.

V historičnem smislu bi lahko večji del razširjenega prologa tudi izostal – na to nas je opozoril že odlomek 5.9 –, ker pripovedovalec že v 6. poglavju s historičnega stališča pove bolj ali manj vse, kar je imel namen povedati o obdobju kraljevine in prehodu iz kraljevine v republikansko ureditev države, predvsem pa ponovi dihonomni koncept *corpus – ingenium*, ki ga je bil razvijal v prologu 1.1–4.5:

294 Prim. Polibijevo omembo rimsko-kartažanske pogodbe (Polibij 3,22–23) ali omembo t.i. *foedus Cassianum* (Dionizij H. 6,95,1).

295 Polibij, denimo, preobrat postavlja v različna obdobja; prvič v leto 232 (2.21.7), še jasneje v leto 212 (9.10), ko so Rimljani v Rim prepeljali zaklade iz Sirakuz (tudi Liv. 25.40) in se odpovedali preprostemu življenju ter zmagovalnim navadam (9.10.5–6: εἰ δ' ἀπλουστάτοις χρώμενοι βίῳς ... τὸ γὰρ ἀπολιπόντας τὰ τῶν νικῶντων ἔθη τὸν τῶν ἡττωμένων ζῆλον ἀναλαμβάνειν ...); prim. Potter 1999, 50.

296 »Ko pa se je ob vztrajnih naporih in pravični drži država okrepla, ko so bili v vojnah ukročeni mogočni kralji ter s silo podjarmljena divja plemena in silna ljudstva, ko je bila Kartagina, tekmica rimskega imperija, popolnoma uničena in so bile odprte vse poti po morju in kopnem, tedaj je neusmiljeno zavladala fortuna in začela sprevrčati prav vse ...«

6.5–6 At Romani domi militiaeque intenti festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obviam ire, libertatem, patriam parentisque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant magisque dandis quam accipiendis beneficiis amicitias parabant. Imperium legitimum, nomen imperi regium habebant. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, rei publicae consultabant; hi vel aetate vel curae similitudine patres appellabantur.²⁹⁷

Corpus (virtus corporis) je jasno izražena v izrazito vojaški formulaciji *festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obviam ire, libertatem, patriam parentisque armis tegere ... ubi virtute pericula propulerant ...* (6.5), *ingenium (virtus animi)* pa navezuje na omembo članov državnega sveta v *quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, rei publicae consultabant; hi vel aetate vel curae similitudine patres appellabantur* (6.6). Pomemben poudarek odlomka je na tem, da je nosilec *virtus* kolektiv – *Romani* – ne glede na to, ali gre za *virtus corporis* ali *virtus animi*; površnost, s katero pripovedovalec obravnava celotno obdobje, ob tem postane povsem drugotnega pomena, zlasti še, če jo skušamo osvetliti s trditvijo v 7.2:

7.1–3 Sed ea tempestate coepere se quisque magis extollere magisque ingenium in promptu habere. Nam regibus boni quam mali suspectiores sunt semperque iis aliena virtus formidulosa est. Sed civitas incredibile memoratu est adepta libertate quantum brevi creverit; tanta cupido gloriae inceserat.²⁹⁸

Ob trditvi 7.2 *nam regibus boni quam mali suspectiores sunt* moramo opomniti na parentetično postavljeno trditev v 2.1 *igitur initio reges – nam in terris nomen imperi id primum fuit – divorsi ...*, ob kateri smo opozarjali na večjo angažiranost pripovedovalca znotraj parenteze. Celotne misli v 7.2 sicer ne moremo preprosto označiti kot parentezo, vendar jo v vsebinskem smislu brez težav obravnavamo kot vrivek, kajti trditev v 7.3 *Sed civitas incredibile memoratu est adepta libertate quantum brevi creverit ...* vsebinsko ne nasprotuje neposredno

297 »Toda Rimljani, vedno budni bodisi v miru bodisi v vojni, so se brž pripravili; med vzajemnim spodbujanjem so šli proti sovražniku in z orožjem stopili v bran svobodi, domovini in družinam. Potem ko so se srčno ubranili nevarnosti, so šli na pomoč prijateljem in zaveznikom ter si z uslugami, ki so jih večkrat izkazali kakor prejeli, zagotovili njihovo naklonjenost.

Vladala jim je zakonita oblast, ki je bila po obliki kraljevina. Izbranci, ki so bili zaradi starosti šibkega telesa, zaradi izkušenj pa ostrega duha, so bili svet državi; te so zaradi starosti ali pa zaradi značaja njihovega položaja imenovali »očetje«.

298 »Tisti čas si je vsakdo začel bolj prizadevati za to, da bi se odlikoval in izkazal svoje sposobnosti. Kralji so do dobrih ljudi bolj nezaupljivi kot do slabih; krepost drugih je zanje vir zaskrbljenosti. V svobodnih razmerah pa se je država prav neverjetno hitro okrepila: vse je namreč preplavila želja po slavi.«

trditvi v 7.2, temveč izpostavlja kontrast med nasprotnimi koncepti *libertas* ter *superbia* in pa *dominatio* v 6.7.

Kontrast med tema dvema poloma poglobljata tudi dve sekvenci z notranjim pripovednim žariščem v sedmem poglavju:

7.2 nam **regibus boni quam mali suspectiores sunt semperque iis aliena virtus formidulosa est**

7.6 **eas divitias, eam bonam famam magnamque nobilitatem putabant / sc. viri/.**

Tako v prvem kot v drugem primeru sta (drugostopenjska) žariščevalca obenem tudi ožariščenca. V prvem primeru je žariščevalca izražen z dativom *regibus* – »kraljem«, notranje žarišče pa z dvema izrazoma – *suspectiores sunt* (ožariščenec *boni*) in *formidulosa est* (ožariščenec *aliena virtus*). V drugem primeru je žariščevalca izražen s kolektivnim izrazom *virii*, dejavnost žariščena pa z nevtralnimi izrazoma *putabant*; ožariščenec je v drugem primeru *bona fama magnaque nobilitas*.

V obeh odlomkih gre za primer prevzetega žarišča – misli žariščevalcev niso izražene v premem govoru, tako da pripovedovalec obakrat »misli« sku-paj z drugostopenjskim žariščevalcem oziroma se oklene njegovega mnenja. Glede na prej izraženo stališče pripovedovalca do ključnih etičnih konceptov, razvitih v prologu 1.1–4.5, lahko na vprašanje, kdo v obeh sekvencah notranjega žarišča v resnici »misli« oziroma »čuti«, odgovorimo, da se misli obeh drugostopenjskih žariščevalcev povsem vklaplajo v shemo vrednot prvostopenjskega žariščevalca–pripovedovalca.

Učinek sedmega poglavja je tako predvsem v krepitevi kontrasta med posamezniki – v tem primeru *reges* (v 5.1 Katilina kot predstavnik aristokracije) –, in kolektivom – *virii*. Ob tem moramo opozoriti na prvič jasno izraženo asociacijo *virtus* s pozitivno kakovostno opredelitvijo njenega nosilca oziroma nosilcev: *boni (suspectiores sunt quam mali) ... aliena virtus (formidulosa est)*; v 7.3 pripovedovalec izhaja iz lastne definicije *virtus*, ki jo je bil razvil v prologu 1.1–4.5, in zavzame jasno stališče, da so *boni* (plural! – ne pa npr. *bonus quisque*) tisti, ki so njeni nosilci. S tem pripovedovalec jasno spregovori proti tradicionalnemu pojmovanju *virtus* in njeni asociaciji s pripadniki aristokracije.²⁹⁹

Poglavja 7–9 tako služijo predvsem utrditvi in poglobljenemu obravnavanju povezave med *cives* in *virtus*, čeprav se na prvi pogled zdi, da sedmo poglavje, ki ga uvaja protivni *sed*, prinaša zasuk v argumentaciji; znova moramo namreč opozoriti na konsektivno rabo veznikov *sed – igitur*:³⁰⁰

299 O tem gl. poglavje »Salustij in virii«, podpoglavje »Virtus Sallustiana«.

300 Gl. analizo 2.1–2.6.

7.1 *Sed* ea tempestate coepere se quisque magis extollere magisque ingenium in promptu habere. Nam regibus boni quam mali suspectiores sunt semperque iis aliena virtus formidulosa est.

...

9.1 *Igitur* domi militaeque boni mores colebantur; concordia maxuma, minuma avaritia erat; ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat.

V sedmem poglavju se pripovedovalec tako zadrži pri *virtus corporis* v povezavi z *res militaris*, vendar razčleni pojem kolektiva, ki ga je poprej v besedilu splošno imenoval *Romani* (6.5) ali pa *civitas* (7.3) in ki ga ob koncu sedmega poglavja (7.7) znova imenuje *populus Romanus*:

7.4 *Iam* primum *iuventus*, simul ac belli patiens erat, in castris per laborem usum militiae discebat magisque in decoris armis et militaribus equis quam in scortis atque conviviiis lubricum habebant. *Igitur* talibus *viris* non labor insolitus, non locus ullus asper aut arduus erat, non armatus hostis formidulosus: *virtus omnia domuerat*.³⁰¹

Asindeton ob koncu citiranega odlomka znova kaže na večjo angažiranost pripovedovalca, ki tako v sedmem poglavju razvije koncepte, na katere je opozoril v 1.5 z mislijo *sed diu ... certamen fuit vine corporis an virtute animi res militaris magis procederet*, na katero v prologu 1.1–4.5 še ni v celoti odgovoril.

Osmo poglavje na prvi pogled nima nobene prave povezave s predhodnim poglavjem ali poglavjem, ki sledi, vendar je skrbno umeščeno na sredo sklopa o vzponu države (6.1–9.5), vsebinsko pa se navezuje na poglavji 3.1–4.2, natančneje na ugotovitve o pomenu zgodovinopisja v primerjavi z dejanji, ki jih opisuje v 3.1–2.; ob tem postane jasno, da so poglavja o vzponu Rima, za katera smo že ugotovili, da bi v historičnem smislu lahko izostala, v funkciji izgradnje figure pripovedovalca, predvsem pa v utrditvi vloge zgodovinopisja kot enega osrednjih elementov zgodovine neke skupnosti – in posledično v utrditvi vloge (pripovedovalca) zgodovinopisca kot ene osrednjih osebnosti (te) zgodovine. To je pripovedovalec že nakazal v 3.1 najprej s trditvijo *pulchrum est bene facere rei publicae, sed etiam bene dicere haud absurdum est* in nato še s poskusom ize-načitve dveh dejavnosti, *bene facere* in *bene dicere* v 3.2.

Pripovedovalec hoče povedati: *gloria* (7.6) – vrednota, za katero so se *tales viri* (7.5) najbolj potegovali: *sed gloriae maxumum certamen inter ipsos erat ...* (7.6) – je končno stvaren in otipljiv dosežek zgolj, če so izjemna dejanja ustre-

301 »Že mladina se je vse od tedaj, ko je bila sposobna za vojaško službo, v vojaških taborih naporno urila v bojnih spretnostih; bleščeče orožje in bojni konji so ji bili bolj v veselje kot pa družba vlačug in vdajanje pijančevanju. Takšnim možem torej ni bil noben napor tuj, nobeno ozemlje prestrmo ali neprehodno, noben oborožen sovražnik strašen; krepost je premagala vse.«

zno zabeležena – *ita eorum qui fecere virtus tanta habetur, quantum eam verbis potuere extollere praeclara ingenia* (8.4), s čimer pripovedovalec še enkrat ponovi misel iz 3.2 *facta dictis exaequanda sunt*. Veznik *sed* ima tu jasneje izražen protivni pomen; ta vtis namreč pomaga ustvarjati raba veznika *at* v 8.5: *at populo Romano numquam ea copia fuit ...*

Ambicijo, da bi zgodovinopisje predstavil kot sorednji element zgodovinskega procesa, pripovedovalec utemelji s historičnim argumentom:

8.1–5 Atheniensium res gestae, sicuti ego aestumo, satis amplae magnificaeque fuere, verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur. Sed quia provenire ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maxumis celebrantur. ... At populo Romano numquam ea copia fuit ...³⁰²

Primerjava rimskega ljudstva z Atenci je premišljena; pripovedovalec se znotraj te primerjave statusno izenači z zgodovinopisci, ki so pisali zgodovino Atencev. To svojo ambicijo jasno izrazi v 8.5 *at populo Romano numquam ea copia fuit ...*, pri čemer se sklicuje tudi na Katona:

Frg. 83 Leonides Laco, qui simile apud Thermopylas fecit, propter eius virtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam praecipuam claritudinis inclitissimae decoravere monumentis: signis, statuis, elogiis, historiis aliisque rebus gratissimum id eius factum habuere; at tribuno militum /sc. Q. Caedicio/ parva laus pro factis relicta, qui idem fecerat atque rem servaverat.³⁰³

Vrzel, ki zeva pri Rimljanih, pripovedovalec zapolnjuje sam; očitna je hotena primerjava zlasti s Tukididom, pri katerem najdemo tudi vzporednico za trditev, da je zgodovina imenitna toliko, kolikor je imeniten zapis o njej, ki je v pripovedi *Katilinove zarote* mestoma celo dobesedno povzeta (označeno s podčrtanim besedilom): *δηλοῦται /sc. τὰ Τρωικὰ/ τοῖς ἔργοις ὑποδεέστερα ὄντα τῆς φήμης καὶ τοῦ νῦν περὶ αὐτῶν διὰ τοὺς ποιητὰς λόγου κατεσχηκότος*.³⁰⁴

V obeh poglavjih – sedmem in devetem – pripovedovalec svojo argumentacijo podpre z dikcijo zgodovinopisne avtoritete: *Memorare possum, quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit ...* (7.1); *Qua-*

302 »Dejanja Atencev so bila po mojem mnenju sicer naravnost veličastna, a vendar zaostajajo za svojo slavo. Ker pa so tam z uspehom ustvarjali veliki pisateljski umi, se dejanja Atencev proslavljajo povsod po svetu kot največji dosežki. ... Rimsko ljudstvo pa te možnosti ni imelo ...«

303 Cato, *Orig. frg. 83* (pri Gell. 3,17,19): »Lakedajmoncu Leonidu, ki je podobno ravnal pri Termopilah, je Grčija za njegovo krepost izkazala izjemno čast in slavo z daleč sloviti obležji: njegovo dejanje so so slavili z upodobitvami, kipi, hvalnicami, zgodovinskimi opisi in še na vse mogoče načine. Vojaškemu tribunu /tj. Kv. Kajdikiju, op. prev./, ki je z enakim ravnanjem rešil položaj, pa so za njegova dejanja izkazali prav skromno hvalo.«

304 Thuc. 1.11.3.

rum rerum ego maxuma documenta haec habeo ... (9.4), vendar je njegova je, kot smo že ugotovili, v historiografskem smislu celoten razširjeni prolog 6–12 bistveno prepovršen, da bi ga sploh obravnavali kot ekskurz o zgodovini Rima – pravih zgodovinopisnih ambicij tu pripovedovalec v bistvu nima.

To jasno kaže tudi dikcija v devetem poglavju, v katerem na način, ki smo ga že izpostavili,³⁰⁵ vsebinsko zaključuje razmišljanje o *virtus* (9.2: *iurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant, cives cum civibus de virtute certabant*) in njenih manifestacijah v sedmem poglavju, ki jih povzema z izrazom *boni mores colebantur* v 9.1. Deveto poglavje je tako prostor, v katerem pripovedovalec izvede dva manevra: rekapitulacijo svoje dosedanje dikcije o tem, kaj so *boni mores*, ki jih pogojuje s pojavom urejene družbe v *res publica* (6.2–7) – in uvod v drugi del razširjenega prologa, v katerem se osredotoči na propad države.

Struktura poglavij 10–13 se od poglavij 6–12 ne razlikuje bistveno: prav kakor v primeru prvega dela »razširjenega prologa« bi lahko tudi večji del drugega dela v celoti izostal – o propadu države je skoraj vse povedano že v desetem poglavju, poglavji 11 in 12 pa služita predvsem razčlenitvi izpostavljenih negativnih učinkov propada. Celoten traktat o moralnem propadu Rima je ilustracija trditve v 5.8: *incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant*. Tudi v drugem delu razširjenega prologa je eno poglavje rezervirano za aplikacijo izpostavljenih konceptov, ki na prvi pogled nima prave zveze s pripovedjo; v tem delu je to trinajsto poglavje, o katerem bomo natančneje spregovorili v nadaljevanju.

Pomembno opazanje je, da pripovedovalec pozitivne koncepte, ki jih je izpostavil v prologu 1.1–4.5 in v prvem delu razširjenega prologa, postavlja v urejeni prostor države (6.2 *postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta satis prospera satisque pollens videbatur*); deveto poglavje tako predstavlja rekapitulacijo moralnih vrednot, ki jih je v okviru splošnega pojma *virtus* preciziral kot *bonae artes*:

- *concordia maxuma ≠ minuma avaritia* (9.1)
- *magnifici in suppliciis deorum, domi parci, in amicos fideles* (9.2)
- *audacia in bello + aequitas in pace* (9.3)

K temu pa se pridružuje še simbol urejene, funkcionalne države – *ius bonum*, ki implicira vladavino zakonov: *ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat* (9.1). *Fortuna* je nasprotje urejenemu stanju vladavine zakonov; stanje odsotnosti kreposti (*virtus*),³⁰⁶ ko je vse prepuščeno naključju na-

305 Gl. str. 73.

306 A. Klinz, Sallust als Geschichtsdenker, *G* 85 (1978), 515; D. S. Levene, Sallust's Catiline and Cato the Censor, *CQ* 50 (2000), št. 1, 179.

mesto ratio: *sed ubi labore atque iustitia res publica crevit ... Carthago, aemula imperi Romani, ab stirpe interiit ... saevire fortuna ac miscere omnia coepit* (10.1).

Poleg očitnih nasprotij prej izpostavljenim konceptom *virtus* (7.5 *igitur talibus viris non labor insolitus, non locus ullus asper aut arduus erat, non armatus hostis formidulosus: virtus omnia domuerat* ≠ 10.2 *qui labores, pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, iis otium divitiaeque optanda alias, oneri miseriaeque fuere*) so v desetem poglavju izpostavljena predvsem znamenja propadanja *virtus*, ki se kaže v razvoju *ambitio*, *avaritia* in *luxuria*.

Iz argumentacije v 10.3–5 je razvidno, da pripovedovalec enači *pecuniae cupido* = *avaritia*, *imperi cupido* = *ambitio*; s podrobnejšo razlago teh dveh konceptov, kakor si ju predstavlja pripovedovalec, se vnovič ustvarja prostor, v katerem se ta bralcu kaže kot moralna avtoriteta:

10.3–6 *Igitur primo pecuniae, deinde imperi cupido crevit: ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque avaritia fidem, probitatem ceterasque artis bonas subvortit; pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit. Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit, aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere, amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex commodo aestumare magisque voltum quam ingenium bonum habere. Haec primo paulatim crescere, interdum vindicari; post, ubi contagio quasi pestilentia invasit, civitas inmutata, imperium ex iustissimo atque optumo crudele intolerandumque factum.*³⁰⁷

Vprašanje, ali branje poglavij 10–12 res dopušča interpretacijo, da obravnava konceptov *ambitio*, *avaritia*, *luxuria* predlaga tudi kronologijo moralnega razkroja v rimski družbi, je za to razpravo sicer povsem postranskega pomena, vendar si bomo zlasti zaradi pogojne razlage, da do nekaterih navideznih neskladij v pripovedi prihaja zaradi »malomarnega pisanja«³⁰⁸ oziroma »malomarnega razmišljanja«, ³⁰⁹ dovolili krajšo zastranitev na to temo.

307 »Najprej se je začelo razraščati poželenje po denarju, nato po oblasti in to dvojje je postalo tako rekoč vir vsega zla. Kajti pohlep je spodnesel zaupanje, poštenost in druge lepe čednosti ter jih namesto tega izpridil v nadutost, okrutnost, malomarnost do bogov in zavest, da je vse naprodaj. Častihlepje pa je mnoge naučilo neiskrenosti, da so eno imeli skrito v srcu, nekaj drugega pa jim je bilo na jeziku, merilo prijateljstva in sovrštva jim je postala korist in zunanja lepota je veljala več kot pošten značaj. Te hibe so se sprva le počasi razraščale in občasno so jih še zatrli; toda sčasoma je nesnažga kakor kuga preplavila družbo in jo do dna spremenila, država pa se je iz najpravičnejše in najboljše spremenila v okrutno in neznosno.«

308 P. McGushin, *Bellum Catilinae. A Commentary*. London 1977, 91.

309 D. F. Conley, *The Interpretation of Sallust Catiline* 10,1–11,3, *CPh* 76 (1981), 122.

Težko sprejemljiva se zdi zlasti interpretacija o treh stopnjah moralnega razkroja rimske družbe:³¹⁰ a) obdobje, ko je prevladovala *ambitio*; b) obdobje, ko je nastopila *avaritia*;³¹¹ c) obdobje, ko je *avaritia* prešla v *luxuria* (11.4). Branje odlomka 12.2 to razlago onemogoča: *igitur ex divitiis iuventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere ...* Korekcija razlage besedila v smer interpretacije o dveh obdobjih korupcije se sicer zdi pravilnejša,³¹² vendar nam besedilo prologa tudi v tem primeru narekuje zadržanost, saj se zdi, da si pripovedovalec nasprotuje:

10.3 *Igitur primo pecuniae, deinde imperi cupido crevit*

11.1 *Sed primo magis ambitio quam avaritia animos hominum exercebat*

Neskladje med odlomkoma je zgolj navidezno, če sprejmemo razlago, da raba prislovov *primo ... deinde* nima nujno časovnega pomena, temveč predstavlja naštevanje negativnih konceptov po pomembnosti (10.3) in šele nato po historigičnem sosledju (11.1).³¹³

Ena ključnih trditev za interpretacijo poglavij 10–12 (pa tudi za oblikovanje vtisa o nameri pripovedovalca v teh poglavjih) pa se nahaja v 11. poglavju:

11.1–3 *Sed primo magis ambitio quam avaritia animos hominum exercebat, quod tamen vitium propius virtutem erat. Nam gloriam, honorem, imperium bonus et ignavus aequae sibi exoptant; sed ille vera via nititur, huic quia bonae artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit ...*³¹⁴

Primerjava med *ambitio* in *avaritia* je povsem v skladu s shemo vrednot, kakor jo je pripovedovalec gradil do te točke; prav tako kot je *virtus* nekaj, kar imajo lahko tako dobri kakor tudi slabi posamezniki,³¹⁵ je tudi *ambitio* – čeprav je obravnavana kot *vitium* – lahko pozitivna kategorija (*propius virtutem*), ki je potemtakem lahko prisotna v vseh obdobjih moralnega razvoja ali razkroja države (zato se zdi razprava o »razvojnih stopnjah« moralnega razkroja rimske

310 D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 13–15.

311 Earl (*The Political Thought of Sallust*, 15) ta prehod na podlagi citata iz *Jugurtinske vojne* (41.9) postavlja v obdobje bratov Grakh.

312 D. F. Conley, *The Stages of Rome's Decline in Sallust's Historical Theory*, *Hermes* 109 (1981).

313 K. Büchner, *Sallust*, 320.

314 »Vendar pa je sprva človeškega duha podžigalo bolj častihlepje kot pa pohlep, torej tista hiba, ki je bližja kreposti. Po slavi, časti in oblasti namreč hrepeni vrl človek enako kakor malopriden, le da si prvi zanje prizadeva po pravi poti, medtem ko si drugi, ki lepih čednosti ne premore, do njih pomaga z zvijačami in prevaro. Pohlep je sla po denarju, po katerem pameten človek pač ne hrepeni ...«

315 M. McDonnell, *Roman Manliness. Virtus and the Roman Republic*. Cambridge, New York 2006, 6.

države – zlasti še v kronološki urejenosti –, odveč); izrazito slaba postane šele, če je njen subjekt slab posameznik: *hunc /sc. Catilinam/ post dominationem L. Sullae lubido maxuma invaserat rei publicae capiundae ...* (5.6) *Avaritia* – simpotom moralnega razkroja države – je za razliko od *ambitio* izključno negativna etična kategorija: *avaritiam omnia vitia habere putant*.³¹⁶

Če nadaljujemo Katonovo paradigmo, je ena od hib (*vitium*), ki jih vključuje (*habet*) pohlep (*avaritia*), tudi *luxuria*; slednjo pripovedovalec tesno povezuje s Sulovim obdobjem (11.4–8), kar je nakazal že prej, v 5.6 (glej zgoraj). V dvanajstem in trinajstem poglavju pripovedovalec zaključi svojo etično argumentacijo z zasukom k problematičnemu subjektu *luxuria* – tj. *iuventus* v dvanajstem poglavju (očiten kontrast z izkustvenim pripovedovalcem, ki so ga *vitia* zavedla zgolj za kratek čas, 3.3: *pro virtute ... avaritia vigebant*) in njenemu tipičnemu predstavniku – Katilini (13.4–5).

Dobršen del enajstega poglavja, pa dvanajsto in trinajsto poglavje predstavljajo historično ohlapen lok, ki prelomno točko v razvoju države – padec Kartagine – poveže s Katilino:

padec Kartagine → razmah *avaritia* → Sula/*luxuria* → *luxuria*/*iuventus*
→ Katilina

V drugem delu razširjenega prologa 6–13 sta resneje konkretizirani (čeprav še vedno v zgolj bežnih obrisih) zgolj dve historični epizodi, tj. padec Kartagine in Sulovo obdobje. Sula je ob dveh omembah, v 5.6 in 11.4–8, pritegnjen v Katilinovo zaroto kot ena ključnih figur. Za razliko od eksplicitne omembe Katiline v povezavi s tem obdobjem v prvem primeru (5.6: *hunc post dominationem L. Sullae lubido maxuma invaserat rei publicae capiundae*) je ta povezava v drugem primeru na videz posredna, vendar hotena; omemba Sulove vojske kot enega najhujših simptomov dekadence v ostrem nasprotju z zgledi preteklosti (11.5: *huc accedebat, quod L. Sulla exercitum ... contra morem maiorum luxuriose nimisque liberaliter habuerat*) je osrednji moment drugega dela razširjenega prologa s posebnim razlogom: v tem okolju se je oblikoval posameznik, kot je bil Katilina, ki se je v Sulovi vojski odlikoval z zločini že pred letom 80 pr. Kr.³¹⁷ *Dominatio Sullana* je arhetipsko okolje, v katerem se je posameznik, kot je Katilina, sploh lahko oblikoval³¹⁸ – trditev, h kateri se bo pripovedovalec v pripovedi večkrat vrnil;³¹⁹ obdobje neposredno po *dominatio Sullana*, ki ga pripovedovalec obravnava v 36.4–39.4, zavzema diametralno sredino celotne razprave. Osredotočanje na *iuventus* v dvanajstem poglavju je del vseskozi prisotne pri-

316 Cat. Frg. 82.10 J.

317 A. Keaveney, J. C. G. Strachan, L. Catilina Legatus: Sallust, *Histories* 1.46M, CQ 31 (1981), št. 2, 364–365.

318 D. J. Stewart, Sallust and Fortune, *History and Theory* 7 (1968), št. 3, 305.

319 C 16.4; 21.4; 28.4; 36.4–39.4.

povedne strategije, pri kateri pripovedovalec na kratko odpre novo poglavje svoje pripovedi, h kateremu se kasneje vrne v obliki pripovedne zanke; čeprav dvanajsto poglavje tvori del zgoraj opisanega loka, pa v resnici z njim meri že naprej, v štirinajsto poglavje, k opisu Katiline in njegovih sozarotnikov. Izraz *iuventus* je v prologu še rabljen indiskriminatorno in ga v resnici ni mogoče povezati zgolj z *nobiles*;³²⁰ mišljena je mladina na splošno, kar kaže tudi specifičnara raba izraza *iuventus* v povezavi z *nobiles* v 17.6: *ceterum iuventus pleraque, sed maxime nobilium, Catilinae inceptis favebat ...*

S podrobno razčlenitvijo »prologa 1.1–4.5« in »razširjenega prologa 5.9–13« smo zaključili pomemben del pričujoče razprave; k teoretičnim izhodiščem, ki smo jih oblikovali v zvezi s figuro pripovedovalca in njegovo tesno navezavo na izpostavljene moralne koncepte, se bomo v nadaljevanju vseskozi vračali – ne le pri obravnavi pripovedi v *Katilinovi zaroti*, temveč tudi v *Jugurtinski vojni*. Skladno s podnaslovom pričujočega dela je nadaljevanje te analize posvečeno predvsem obravnavi nihanju pripovednega gledišča oziroma žarišča v pripovedi, manj pa podrobni členitvi in zgodovinskemu komentarju besedila.

14.1–16.5: KATILINA IN NJEGOVI SOZAROTNIKI

Ob koncu traktata o zgodovini Rima se pripovedovalec vrne h Katilini, ki ga je bežno že okarakteriziral v petem poglavju. Poglavja 14–16 vsebujejo obravnavo Katilinovih sozarotnikov; poleg *dominatio Sullana*, h kateri se pripovedovalec večkrat vrne, je podpora, ki jo je Katilina užival pri soudeležencih zarote, pomemben moment, ki se v pripovedi pojavlja še večkrat.³²¹

Opis, ki znova kaže precejšnje naslanjanje na *topoi*, vendar je argumentacija izvirna; v odlomku, v katerem zasledimo jasen namig na Ciceronov govor proti Katilini, ki se mu bomo posvetili v nadaljevanju, opazimo stvarno adaptacijo Teopompovega opisa Filipa II. in njegovega kroga privržencev:

εἰ δὲ καὶ μὴ τοιοῦτός τις <ὦν> ἐηλύθει ὑπὸ τοῦ βίου καὶ τῆς διαίτης τῆς Μακεδονικῆς ταχεῶς ἐκείνοις ὁμοίος ἐγίνετο³²²

14.4 quod si quis etiam a culpa vacuus in amicitiam eius inciderat, cotidiano usu atque illecebris facile par similisque ceteris efficiebatur³²³

320 Prim. W. Schur, *Sallust als Historiker*, Stuttgart 1934, 27.

321 C 21.4, 28.4, 37.6, 37.9.

322 *FGrHist* 115 F 224, 225; »Tudi če je kdo, ki ni bil tak, prišel pod vpliv načina življenja Makedoncev, je kaj kmalu tudi sam postal prav tak kot oni ...«

323 »Če pa je v njihovo sredino zašel kdo, ki še ni bil pokvarjen, je ob vsakdanjem družanju in zgledih zlahka tudi sam postal prav tak kot drugi ...«

Opis je sociološka ilustracija razmer,³²⁴ ki služi namenu pripovedovalca, ki se v petnajstem, osrednjem poglavju opisa Katilinovih sozarotnikov znova osredotoči na Katilino kot osrednji element razkrajajoče se generacije (*iuentus*), ki je po pripovedovalčevem opisu ranljiva – *eorum animi molles etiam et fluxi dolis haud difficulter capiebantur* (14.5), Katilina pa je aktivni katalizator njihovega moralnega razkroja: *postremo neque sumptui neque modestiae suae parcere, dum illos obnoxios fidosque sibi faceret* (14.6).

Posebno pozornost moramo nameniti povzemanju Ciceronove dikcije iz drugega govora proti Katilini: *in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri inpudicique versantur*:³²⁵

14.2 Nam quicumque inpudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene bona patria laceraverat quique alienum aes grande conflaverat ...³²⁶

V problematičnem odlomku,³²⁷ v katerem se z dvojnimi asindetom v hiasističnem stavu (*impudicus – adulter – ganeo 1 manu – ventre – pene*) pripovedovalec tesneje približa dikciji iz prologa in Katilino ter njegove privržence v sozvočju z nasprotjem *animus ≠ corpus, imperium ≠ servitium* izenači s *pecora* iz uvodnih trditev v prologu;³²⁸ obenem pa zavrne Ciceronovo dikcijo iz *Cat.* 2.23, kjer izraz *inpudicique* namiguje na homoseksualnost med udeleženci zarote:³²⁹

14.7 Scio fuisse nonnullos, qui ita existumarent: iuventutem, quae domum Catilinae frequentabat, parum honeste pudicitiam habuisse; sed ex aliis rebus magis quam quod cuiquam id compertum foret, haec fama valebat.³³⁰

Odlomek je posebej zanimiv, ker pripovedovalec Ciceronovo mnenje o nenaravnih spolnih praksah zavrača tako, da se s premikom pripovednega žarišča »odpove« neposredni avtorizaciji povedanega; vsebuje eno sekvenco notranjega pripovednega žarišča:

14.7 /*scio fuisse/ nonnullos, qui ita existumarent: iuventutem, quae domum Catilinae frequentabat, parum honeste pudicitiam habuisse*

324 K. Büchner, *Sallust*, 329.

325 Cic. *Cat.* 2.23.

326 »Vsak brezsramež, pohotnež in lahkoživec, ki je s kockami, razsipnostjo in razuzdanostjo prišel ob podedovano premoženje in si nabral dolgovi ...«

327 Predvsem zaradi neenotne tekstne tradicije: v nekaterih kodeksih se namesto *impudicus* pojavlja *aleo*; prim. G. M. Paul, *Sallust, Catiline* 14.2, *Phoenix* 39 (1985), št. 2.

328 R. P. Hock, *Servile Behavior in Sallust's Bellum Catilinae*, *CW* 82 (1988), 17.

329 G. M. Paul, n. d., 160.

330 »Kolikor mi je znano, so bili nekateri tudi mnenja, da je mladina, ki se je zbirala na Katilinovem domu, sramotno nečistovala, toda te govornice temeljijo na vse prej kot trdnih dokazih.«

Žariščevalec v odlomku so nekateri (*nonnullos*) – in sicer eksplicitno drugostopenjski žariščevalec, ker gre za akuzativ, odvisen od *scio*, ki implicira prvostopenjskega žariščevalca, tj. pripovedovalca –, dejavnost žariščevanja so menili (*existumarent*) in (drugostopenjski) ožariščeneц mladina, ki je obiskovala Katilinov dom (*iuventutem* ...). Pripovedovalec podatek obravnava kot govorico (*fama*), ki jo v polemiki z mnenjem v sekvenci notranjega žarišča (prvoosebno) zavrača: *sed ex aliis rebus magis quam quod cuiquam id compertum foret, haec fama valebat*.

Vprašanje, ki si ga moramo zastaviti, je, zakaj se pripovedovalec tu odpoveduje neposredni izjavi, pač pa jo raje zaupa drugostopenjskemu žariščevalcu? Razlaga, da tu pripovedovalec v izrazu *nonnulli* dejansko namiguje na Cicerona (zlasti ob že omenjeni refutaciji govorice – *fama*), se ne zdi nemogoča, vendar pa bi lahko ugovarjali trditvi, da skuša z njim polemizirati na ironičen način.³³¹ Takšna razlaga se zdi privlačna zlasti ob interpretaciji odlomka 22.3,³³² vendar pa pripovedovalec Cicerona izrecno omenja kot *egregius homo novus* (23.6), kar njegov odnos do Cicerona postavlja v posebno luč. Kot bomo pokazali v nadaljevanju, gre za posebno pripovedno strategijo, ki je v idejnem sozvočju s podobo zgodovinskega pripovedovalca.

V nadaljevanju se pripovedovalec ne izogiba prvoosebni izjavam, kar vidimo že v petnajstem poglavju. V opisu, ki se v posameznih aluzijah močno opira na motive iz tragiškega literarnega sveta,³³³ pripovedovalec opisuje človeka, ki se je pregrešil ne le proti normam človeškega sveta, kakor jih je bil predstavil v prologu, temveč tudi proti božjim zakonom; v redkem primeru fizičnega opisa zunanosti se pripovedovalec vrne k dualizmu *animus/corpus* – za razliko od opisa v petem poglavju pa je tu posebej izpostavljeno, kako se ta zločinski *animus* manifestira na Katilinovi zunanosti:

15.1–5 Iam primum adulescens Catilina multa nefanda stupra fecerat, cum virgine nobili, cum sacerdote Vestae, alia huiusce modi contra ius fasque. Postremo captus amore Aureliae Orestillae, cuius praeter formam nihil umquam bonus laudavit, quod ea nubere illi dubitabat timens privignum adulta aetate, *pro certo creditur necato filio vacuam domum scelestis nuptiis fecisse*. Quae quidem res mihi in primis videtur causa fuisse facinus maturandi. Namque animus impurus, dis hominibusque infestus, neque vigiliis neque quietibus sedari poterat: ita conscien-

331 T. R. S. Broughton, Was Sallust fair to Cicero?, *TAPhA* 67 (1936), 42.

332 Gl. str. 128.

333 A. Foucher, Nature et formes de l'«histoire tragique» à Rome, *Latomus* 59 (2000), 787–789.

tia mentem excitam vastabat. Igitur color ei exsanguis, foedi oculi, citus modo, modo tardus incessus: prorsus in facie vultuque vecordia inerat.³³⁴

V opisu bralec, ki Katilinove zunanosti iz poprejšnje karakterizacije ne pozna, prepozna zgolj blazneža; pripovedovalca na tem mestu zanima predvsem razmerje med protagonistovim duševnim stanjem in njegovo zunanostjo.³³⁵ Bistven moment je v tem, za kakšno vrsto argumentacije gre; v pričujočem odlomku, ki je blizu karakterizaciji iz petega poglavja (5.4: *animus audax, subdolos, varius, cuius rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus ...*), vanjo pa pripovedovalec znova vnaša tudi dramatični moment blaznosti zaradi krivde,³³⁶ se ta sklicuje na moralno dikcijo iz prologa (*animus impurus ... infestus*), ki ga, kakor smo ugotovili ob analizi prologa, postavlja v vlogo avtoritete, torej v tem primeru *lahko* postavlja osebni komentar (*videtur mihi*) brez historično preverljive podlage; *a se haec licentia*.

V odlomku, katerega dikcija je zavoljo karakterizacije mestoma precej posplošujoča (15.1: *alia huiusce modi contra ius fasque ...*), zaznamo tudi eno sekvenco notranjega pripovednega žarišča:

15.2–3 **pro certo creditur** /sc. Catilina/ *necato filio vacuam domum scelestis nuptiis fecisse. Quae quidem res mihi in primis videtur causa fuisse facinus maturandi.*

Žariščevalec – nekdo tretji, neimenovan – je izražen v tretji osebi glagola *creditur*, ožariščeneц je Katilina in njegov zločin. Posebej moramo opozoriti na dejstvo, da pripovedovalec, ki sicer skozi lasten žariščevalski kot komentira tudi notranje stanje protagonista – Katiline (15.4: *ita conscientia mentem excitam vastabat*), trditev o Katilinovem umoru izpostavlja skozi poseben kot (notranjega) žarišča, za kar ne more biti razlog pomanjkanje gotovih virov, ker je referenca na voljo pri Ciceronu.³³⁷ Omembo umora Katilinovega sina nato pri-

334 »Katilina se je bil že kot mladenič vdal mnogim gnusnim pregreham – z deklico iz plemenite družine, z Vestino svečenico ... zagrešil pa je še marsikaj drugega proti zakonu in proti pravem. Nazadnje ga je omrežila Avrelija Orestila, na kateri nihče spodoben nikdar ni pohvalil drugega kot vnanjost; ker je iz strahu pred odraslim pastorkom odlašala s poroko s Katilino, je znano, in v to nihče ne dvomi, da je ta z umorom lastnega sina v hiši napravil prostor za zločinski zakon. To dejanje je bilo po mojem eden glavnih razlogov, da je pohitel z zaroto. Zločinska duša, sovražna bogovom in ljudem, ni našla miru ne podnevi ne ponoči, tako zelo je vest mučila nemirnega duha. Bil je zato ves bled in srepega pogleda, včasih živahnega, drugič zopet omahujočega koraka; pogled in poteze obraza so izdajale blaznost.«

335 A. T. Wilkins, *Villain or Hero: Sallust's Portrayal of Catiline*, New York 1994, 37.

336 Prim. C 5.7.

337 Cic. *Cat.* 1.14: *nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis locum vacuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulavisti?* – »Mar nisi, ko ti je pred nedavnim umrla žena in si dobil proste roke za nov zakon, tega zločina še poglobil z drugim, hujšim?«

povedovalec v funkciji karakterizacije komentira poudarjeno prvoosebno (15.3: *quae quidem res mihi in primis videtur causa fuisse facinus maturandi*), vendar v kontekstu zarote – *causa facinus maturandi* –, s tem pa se poudarja vtis napovedovanega »profesionalnega« pristopa k opisovanemu predmetu (4.3: *quam verissime potero*): pripovedovalec Katilinovo zasebnost prepušča nekemu tretjemu, o zaroti pa govori prvoosebno.

Za na videz nepreverljive govorice (*fama*) v 14.7 in 15.2–3 pripovedovalec, tako se zdi, noče prevzeti osebne odgovornosti, ki bi kompromitirala njegovo historiografsko avtoriteto; k tej dikciji, ki spominja na Herodotovo tehniko prezentiranja historičnega materiala, ne da bi se zavezal njegovi dejanskosti, se v pripovedi, kot bomo pokazali na ustreznih mestih, pripovedovalec zateče še večkrat v pripovedi.³³⁸

Šestnajsto poglavje vsebuje še eno pomembno sekvenco notranjega pripovednega gledišča, kjer pa se ga pripovedovalec še tesneje oklene;

16.3 Si causa peccandi in praesens minus suppetebat, nihilo minus insontis sicuti sontis circumvenire, iugulare: *scilicet, ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito potius malus atque crudelis erat.*³³⁹

Odvisnik *ne per otium torpescerent manus aut animus* izraža namero – notranji miselni proces, katerega subjekt je Katilina, v tem primeru torej žariščevalec; ker pa je odvisnik vpet v pripoved, ki je v celoti v indikativni dikciji, se bralec sreča s situacijo, pri kateri je Katilinovo notranje žarišče »ujeto med oklepaji«, če se lahko tako izrazimo: pripoved od pripovedovalčevega žariščevalskega kota zaniha h Katilini in nato nazaj. Čeprav je namera jasen znak notranjega žarišča, pa vpetost tega odlomka v sicer indikativno pripoved daje vtis, da gre vseskozi za pripoved »brez žarišča« s potrebno historično avtorizacijo.

Moment je toliko bolj ključne narave zato, ker pripovedovalec takoj zatem preide v kratek opis razmer v Italiji, s čimer poveže notranje, moralno koruptivno stanje posameznika prek njegovega ožjega s širšimi z razmerami v družbi, pri čemer so vezni element Sulanci, argument pa se znova zaključi s Katilino: *his amicis sociisque confisus Catilina ... → ... quod plerique Sullani milites ... civile bellum exoptabant ... → in Italia nullus exercitus ... → ea prorsus opportuna Catilinae.*

Pripovedovalec je še vedno osredotočen na Katilino in sulance, ki služijo kot najpomembnejšo sredstvo za ilustracijo razmer tik pred zaroto; »zgodovinski prerez« razmer v Italiji, kjer pripovedovalec znova zaide v asindeton, je malodane kratka notica:

338 O tem natančneje v nadaljevanju; gl. obravnavo Katilinovega govora 22.1.

339 »Če kdaj ravno ni bilo priročnega razloga za zločin, je zalezoval in moril brez razlike tako nedolžne kot tudi krive; v zločinski krutosti je vztrajal brez pravega povoda, bržkone zato, da bi roke in vest v pomanjkanju dejavnosti ne izgubile ostrine.«

16.5 In Italia nullus exercitus, Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat; ipsi consulatum petenti magna spes, senatus nihil sane intentus: tutae tranquillaque res omnes, sed ea prorsus opportuna Catilinae.³⁴⁰

Vsaj v eni trditvi – *in Italia nullus exercitus* –, ta notica tudi ni povsem točna; tik pred izbruhom zarote je pred mestom na triumf z delom vojske še vedno čakal Q. Marcius Rex (konzul 68 pr. Kr.) in Q. Caecilius Metellus Creticus (konzul 69 pr. Kr.), podobno tudi L. Licinius Lucullus (konzul 74. Pr. Kr.), kakor izvemo pri Ciceronu;³⁴¹ v nadaljevanju, v tridesetem poglavju, pripovedovalec tej svoji trditvi tudi sam nasprotuje:

30.3 Igitur senati decreto Q. Marcius Rex Faesulas, Q. Metellus Creticus in Apuliam circumque ea loca missi — hi utrique ad urbem imperatores erant, impediti ne triumpharent calumnia paucorum quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat — ...³⁴²

Znova naj opozorimo na parentezo (*hi utrique ... mos erat*), znotraj katere si pripovedovalec očitno dovoli oseben komentar v sozvočju z otvoritveno tezo moralnega razkroja v prologu.

17.1–7: PRVO SREČANJE ZAROTNIKOV

V poglavju, s katerim pripovedovalec pričinja pravo pripoved o zaroti, navajanje natančnejših podatkov³⁴³ nakaže premik v pripovedovalčevi dikciji od moralno orientirane dikcije k izraziteje historični. Katilina, produkt *dominatio Sullana* in simptom postsulanske dobe (propadli projekt kandidature za konzulat je s stališča pripovedovalca zapostavljen, sekundaren razlog, saj ga v 16.5 omenja zgolj bežno: *ipsi consulatum petenti magna spes*), se prvič sestane s sozarotniki; pri njihovem naštevanju sledi hierarhiji: najprej našteje senatorje, nato viteze, nato aristokracijo iz italskih mest. V celoti torej ostaja osredotočen na aristokracijo: *ceterum iuventus pleraque sed maxume nobilium* (17.6), pomemben moment pa so tudi (vplivni) posamezniki iz ozadja:

340 »V Italiji ni bilo nobene vojske, Gn. Pompej se je vojskoval v daljnih deželah, sam se je z velikim upanjem nadejal konzulata, senat ni slutil ničesar; vse je bilo popolnoma varno in mirno in prav te razmere so Katilini nadvse ustrezale.«

341 Cic. Mur. 37: *L. Luculli exercitus qui ad triumphum convenerat idem comitiis L. Murenae praesto fuit ...*

342 »Senat je torej z odlokom poslal Kv. Markija Reksa v Fajsule, Kv. Metela Kretskega pa v Apulijo in okoliške kraje – oba poveljnika sta bila pred mestom in zaman čakala na triumf, ki jima ga je branila spletkarska škodoželjnost skupinice posameznikov, ki prav vsemu, častnemu ali nečastnemu, postavijo ceno – ...«

343 C 17.1: *Igitur circiter Kalendas Iunias ...*

17.5 Erant praeterea complures paulo occultius consili huiusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur quam inopia aut alia necessitudo.³⁴⁴

Enako kot v primeru 14.7 pa tudi v 17.7 naletimo na sekvenco notranjega žarišča, pri katerem pripovedovalec navaja težko preverljiv podatek:

17.7 Fuere item ea tempestate, qui crederent M. Licinium Crassum non ignarum eius consili fuisse; quia Cn. Pompeius, invisus ipsi, magnum exercitum ductabat, cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere, simul confisum, si coniuratio valuisset, facile apud illos principem se fore.³⁴⁵

Žariščevalec v pričujočem odlomku je znova nekdo tretji, izražen v osebi glagola žariščevanja *so bili prepričani (crederent)*; ožariščenec je M. Licinij Kras in pa dejstvo, da je vedel za zaroto. Bistvena razlika med dikcijo v 14.7. in 17.7 je, da je v prvem primeru pripovedovalec trditev, ki jo skozi notranje žarišče pripisuje nekemu drugemu, sam – kot primarni žariščevalec – demantiral, v slednjem primeru pa ne; nasprotno, zdi se, da je slabo preverljiva trditev neznanega sekundarnega žariščevalca uvod v zastranitev, ki je v smislu historične kontinuitete slabo postavljena in kviri strukturo pripovedi;³⁴⁶ umeščena je natanko med epizodo o prvem sestanku zarotnikov (17.1–6) in Katilinov govor, ki jim je namenjen (20.1–17).

Prav tu se pokaže dvojna vrednost vsebine sekundarnega žariščevalskega kota – z njo pripovedovalec dobi legitimen razlog, da skuša osvetliti na videz tujo trditev, ki obenem ustvarja vtis, da gre za slabo preverljivo vsebino, na kar namiguje tudi v sami zastranitvi (18.2 *de qua quam verissime potero dicam*; 19.4 *sunt qui ita dicant ...*).

18.1–19.6: ZASTRANITEV O PRVI ZAROTI

Historični okvir: na konzularnih volitvah l. 66 sta bila izvoljena Avtronij Pajt (*Autronius Paetus*) in Kornelij Sula (*P. Cornelius Sulla*), ki sta ju njuna protikandidata, Manlij Torkvat (*L. Manlius Torquatus*) in Avrelij Kota (*L. Aurelius Cotta*), obtožila prestopka *ambitus*. Obtožba je bila uspešna; Avtronij in Sula sta bila odstavljena, Torkvat in Kota pa sta po ponovljenih volitvah zasedla po-

344 »Bili pa so pri tem načrtu udeleženi, le da bolj v ozadju, tudi mnogi drugi plemiški, ki jih je bolj kot gmotno stanje ali kaka druga stiska podžigalo upanje na oblast.«

345 »V tistem času so bili tudi takšni, ki so bili prepričani, da je z zaroto seznanjen tudi M. Licinij Kras; ker je bil Gn. Pompej, njegov osebni sovražnik, na čelu velike vojske, naj bi /Kras/ želel, da bi vpliv kogar koli že narasel proti Pompejevemu, pri tem pa se nadejal, da bo v primeru uspeha zarotnikov sam zlahka postal njihov prvak.«

346 R. Syme, *Sallust*, Berkeley, Los Angeles, London 2002, 100.

ložaja svojih tekmecev. V času prvih volitev je bil Katilina še v Afriki; v času njegovega mandata je v Rim prispelo več poslancev iz province s pritožbami o njegovih postopkih in nezakonitem ravnanju, kar je bilo v senatu sprejeto s precejšnjim neodobravanjem. Ne oziraje se na to je Katilina kljub možnosti obtožbe *de repetundis* oznanil kandidaturo na ponovljenih volitvah, vendar je predsedujoči konzul Volkakij Tul (*L. Volcacijs Tullus*) njegovo kandidaturo zavrnil.

Nadaljevanje zgodbe je problematično in potrebuje rekonstrukcijo po različnih virih, ki v razlagi dogodkov niso enotni, razhajajo pa se zlasti v dataciji prve zarote in v vprašanju, kdo naj bi zasedel mesto konzulov po umoru Torkvata in Kote: Katilina in Pizon sta pripravila načrt za *caedes optimatum* (Ciceron *In toga candida, Pro Murena*),³⁴⁷ Ciceron (*Pro Sulla*) omenja Avtronijev in Katilinov načrt, da bi sama postala konzula, in obtožbo postavlja *ad Kalendas Ianuarias*;³⁴⁸ Svetonij na mestu konzulov omenja Avtronija in Sulo, v zaroto pa vpleta tudi Cezarja in Krasa, ne da bi posebej omenjal Pizona in Katilino, predvsem pa je Pizonova služba v Hispaniji obravnavana kot ločena zadeva.³⁴⁹ Pri Salustijevi razlagi so v zaroto neposredno vpleteni Avtronij, Katilina in Pizon; po načrtu, ki naj bi ga bili skovali v decembru 66 in izvedli v začetku januarja 65, naj bi konzula postala Avtronij in Katilina. V sklopu zarote so načrtovali tudi *perniciem senatoribus*.³⁵⁰

V smislu pripovedne strategije malo posrečena zastranitev je prekratka in zlasti datacijsko preveč netočna³⁵¹ – razlog za to je najverjetneje črpanje iz sekundarnih virov, predvsem Ciceronovega govora *Pro Sulla* –,³⁵² da bi lahko pripovedovalec v tako omejenem obsegu uresničil kakršno koli pravo historično ambicijo. Kot kaže zgradba devetnajstega poglavja, je tudi v resnici nima; epizodi o imenovanju Gn. Pizona kot propretorskega namestnika v Hispaniji namreč nameni komaj dobro poglavje – osemnajsto –, dovršen del tega poglavja pa je namenjen »katilinarijski« karakterizaciji:

18.4 Erat eodem tempore Cn. Piso, adulescens nobilis, summae audaciae, egens, factiosus, quem ad perturbandam rem publicam inopia atque mali mores stimulant. ³⁵³

347 Cic. *Tog. Cand.*, *Mur.* 81; Askonij v komentarju k Ciceronovemu govoru *In toga candida* postavlja zaroto v začetek leta 65 (*Ascon.* 92)

348 Cic. *Sull.* 68.

349 Suet. *Iul.* 9.

350 Sall. *C* 18.

351 R. Syme, *Sallust*, 100.

352 R. Seager, *The First Catilinarian Conspiracy*, *Hist.* 13 (1964), št. 3, 341.

353 »Bil pa je tisti čas tudi mladenič plemenitega rodu, Gn. Pizon, predrzen, obubožan spletkar, ki sta ga gmotno stanje in izprijenost v družbi navdušili za prevrat v državi.«

Ključen moment zastranitve je prehod iz osemnajstega v devetnajsto poglavje; osemnajsto poglavje se konča s pogojno konjunktivno dikcijo, ko pripovedovalec govori o tem, kar se ni zgodilo (18.8: *quod ni Catilina maturasset ... eo die pessimum facinus patratum foret*), nato pa v devetnajstem poglavju Pizona takoj poveže s Krasom; v odlomku, ki sledi, zaznamo izrazito nihanje v pripovednem žarišču:

19.1–2 Postea Piso in citeriorem Hispaniam quaestor pro praetore missus est adnitante Crasso, *quod eum infestum inimicum Cn. Pompeio cognoverat*. Neque tamen *senatus provinciam invitus dederat; quippe foedum hominem a republica procul esse volebat*, simul quia *boni complures praesidium in eo putabant et iam tum potentia Pompei formidulosa erat*.³⁵⁴

Glede epizode o Pizonovi kvesturi v Hispaniji bi se le stežka strinjali, da zanj ni treba iskati nobene posebne razlage;³⁵⁵ predvsem se zdi smiselna ugotovitev, da sta v 18. in 19. poglavju stopljeni dve različni zgodbi,³⁵⁶ kar bi ustrezno pojasnilo vsebinska odstopanja pri različnih virih. Tudi sicer ne moremo mimo vtisa, da je Pizon v prvo Katilinovo zaroto vpleten neprepričljivo; razlaga je v nadaljevanju v celoti odvisna od razmišljanj in hotenj, izraženih skozi tuji, sekundarni žariščevalski kot: v razlago o prvi zaroti, ki je tako predvsem historično pomanjkljiva, je v seriji treh sekvenc z notranjim pripovednim žariščem vnovič pritegnjen Krasov konflikt s Pompejem iz 17.7 (tokrat (ne)posredno skozi oči drugostopenjskega žariščevalca Krasa), nato hotenja v senatu in nazadnje še splošno razpoloženje med, pozor, številnimi dobrimi posamezniki v Rimu (*boni complures*);

19.1 *adnitante Crasso, quod eum infestum inimicum Cn. Pompeio cognoverat*

Žariščevalec v tem odlomku, ki pa vendar »misli« v odvisnem diskurzu, torej je njegove misli težko ločiti od in pripovedovalčevih, je Kras, ožariščenec je Pizonov konflikt s Pompejem. Ker manjka kakršen koli demanti teh trditev znotraj sekundarnega žariščevalskega kota, kakršnega smo videli v primeru 14.7, je izpostavljanje Krasovega konflikta s Pompejem očiten manever. Pripovedovalec se s tem, da Krasu delno »prepusti« pripovedno žarišče, izogne temu, da bi se sam

354 »Pizon je bil kasneje poslan v Tostransko Hispanijo kot kvestor s pretorskimi pooblastili; za to je poskrbel Kras, ki je bil že ugotovil, da je oni Pompeju gorak sovražnik. Pa tudi sicer mu je senat zaupal provinco vse prej kot nerad; tako zavržene ga človeka je namreč hotel odstraniti čim dlje proč od državnih zadev, obenem pa je marsikateri spodoben posameznik v njem videl branik pred tedaj že skrb zbujajočim Pompejevim vplivom.«

355 P. McGushin, n. d., 131.

356 R. Seager, n. d., 343.

kot prvi žariščevalec, odgovoren za pripovedne partije, neposredno opredeljeval bodisi pozitivno bodisi negativno, vendar pa dejstvo, da je Kras v celotno epizodo pritegnjen kot sponzor Pizonovega imenovanja v Hispaniji, bralca sili v interpretacijo, da je bil s prvo zaroto zares vsaj seznanjen (17.7).³⁵⁷

V naslednji trditvi je žariščevalec senat:

19.2 *Neque tamen **senatus** provinciam invitus dederat; quippe foedum hominem a republica procul esse volebat*

Izraz *volebat* (je *hotel*) je izraz hotenja (k temu vtisu prispeva tudi izraz *invitus* – *nerad* v prejšnji povedi), torej notranjega miselnega procesa. Ožariščenec je Pizon, ki je opredeljen z vse prej kot nevtralnimi izrazom *zavržen človek* (*foedus homo*); karakterizacija, ki jo je bil pripovedovalec že uporabil pri opisu Katilinovega duševnega stanja,³⁵⁸ ima znotraj tega specifičnega žariščevalskega kota globok učinek, ki pa se še poglobi, ko pride do novega nihanja v pripovednemu žarišču, tokrat od senata k novemu žariščevalcu:

19.2 *simul quia **boni complures** praesidium in eo putabant et iam tum potentia Pompei formidulosa erat*

S tem da vlogo žariščevalca »prevzame« neoprijemljiv subjekt, ki ga opredeljuje ena sama ključna točka moralne karakterizacije iz prologa – namreč dejstvo, da gre za *številne dobre posameznike* (*boni complures*) –, preide ekskurz v zaključno fazo usmerjanja pozornosti: k Pompeju oziroma konfliktu med Pompejem in Krasom (prim. 17.7). Ožariščenca sta v odlomku dva: Pizon, v katerem so ljudje – čeprav gre za nekoga, ki je s stališča senata *foedus homo* – videli branik pred drugim ožariščencem, Pompejem in njegovim vplivom, ki je predmet dejavnosti žariščevanja *formidulosa erat* – *je bil skrb zbujač /sc. vpliv/*.³⁵⁹

Pripoved o Pizonu kot propretorskem namestniku v Hispaniji se konča s kratko ugotovitvijo pripovedovalca, tokrat v obliki pripovedi brez žarišča, da so Pizona v Hispaniji ubili hispanski konjeniki, ki jih je imel pod svojim poveljstvom : *sed is Piso in provincia ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens occisus est* (19.3). Takoj zatem že naletimo na novo serijo sekvenc notranjega pripovednega žarišča:

19.4 *Sunt, qui ita dicant: imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequivisse pati; alii autem: equites illos, Cn. Pompei veteres fidosque clientis, voluntate*

357 Slabo argumentirana vpletenost Krasa v zaroto je povsem možno posledica črpanja snovi pri sekundarnih virih, zlasti Ciceronu (B. A. Marshall, *Cicero and Sallust on Crassus and Catiline*, *Latomus* 33 (1974), 810).

358 C 15.5: *colos ei exsanguis, foedi oculi ...*

359 Prim. C 7.2: *nam regibus ... semper aliena virtus formidulosa est.*

eius Pisonem aggressos; numquam Hispanos praeterea tale facinus fecisse, sed imperia saeva multa antea perpressos. Nos eam rem in medio relinquemus.³⁶⁰

Podobno kot v primeru 14.7 si pripovedovalec tudi tu dovoli »logografski« moment; pred bralca postavi dve različni verziji o Pizonovi smrti v prostoru razlage drugostopenjskega žariščevalca, ki je zopet nekdo tretji, izražen zgolj v obliki pomožnega glagola *sunt*, v drugem primeru pa z izrazom *alii* (*drugi*);

19.4 **Sunt, qui ita dicant:** *imperia eius iniusta ... barbaros nequivisse pati; alii autem /sc. dicant/ equites illos, Cn. Pompei veteres fidosque clientis, ...; numquam Hispanos ...*

Bralec je soočen z dvema neznanima drugostopenjskima žariščevalcema, ki podajata dva različna pogleda na Pizonovo smrt, pri tem pa je pomembno, da so ožariščenec v prvi sekvenci *barbari* in njihovo doživljanje Pizonove krutosti (v tem pa bi lahko zaznali tudi moment tretjestopenjskega žarišča, saj drugostopenjski žariščevalc izpostavlja notranje stanje specifičnega subjekta – *barbarov*), v drugi pa sta ožariščenca dva, in sicer: *a*) v negaciji trditve iz prve žariščevalske sekvence znova *barbare* (tokrat precizirano v izrazu *Hispani*) in *b*) stare, zveste Pompejeve privržence. V razlago o Pizonovi smrti je tako skozi sekundarni žariščevalski kot pritegnjen Pompej, zlasti v sintagmi *voluntate eius*.

Pomenljivo je, da pripovedovalec ne o eni ne o drugi razlagi ne poda nobenega definitivnega mnenja, pač pa ostaja neodločen oziroma prepušča interpretacijo bralcu: *nos eam rem in medio relinquemus*.

Devetnajsto poglavje moramo razdeliti na dva dela (19.1–3 in 19.4–6); v prvem delu nihanje pripovednega žarišča tvori *Ringkomposition*: pripovedovalec – Kras – senat – *boni complures* – pripovedovalec; v prvem delu devetnajste ga poglavja pripovedovalec v pripovedi brez žarišča ponudi zgolj dva gotovo preverljiva podatka: da je bil Pizon poslan v Hispanijo in da je bil tam ubit;³⁶¹ skozi prizmo (sekundarnih) žariščevalcev pa bralec izve, da je bil Kras v tej zadevi Pizonov sponzor, ker je vedel, da je Pizon Pompejev sovražnik (sam pa je

360 »Nekateri pravijo, da barbari niso več mogli prenašati njegovih krivičnih, ošabnih, krutih ukazov, drugi zopet, da so ga tisti konjeniki, stari in zvesti Pompejevi privrženci, napadli na njegovo željo; Hispanci, menijo, niso nikoli prej zagrešili česa podobnega, temveč so potrpežljivo prenesli dosti hudih ukazov. Sam glede ene oziroma druge razlage ostajam zadržan.«

361 Prim. D.C. 36.44.5: ἐπει δ' οὖν καὶ ὡς ὁ Πίσων ἐθρασύνετο, ἐφοβήθη τε ἡ γερούσια μὴ τι συνταράξῃ, καὶ εὐθὺς αὐτὸν ἐς Ἰβηρίαν, πρόφασιν ὡς καὶ ἐπ' ἀρχὴν τινα, ἔπεμψε. καὶ ὁ μὲν ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, ἀδικήσας τι αὐτούς, ἐσφάγη. »Potem ko je tudi Pizon pričel postajati vse bolj predrzen, se je senat zbal, da ne bi sprožil kakih nemirov, zato ga je nemudoma poslal v Iberijo, kjer so si zanj izmislili poveljstvo. Tamkajšnji prebivalci so ga zaradi nekih krivic umorili.«; tudi *CIL* I².749 *quaestor pro pr. ex s.c. provinciam Hispaniam obtinuit*.

bil pripravljen na vse, da bi se Pompejev vpliv zmanjšal – 17.7), da se je senat bal Pizona, ki pa so se ga *boni complures* vseeno bali manj kot Pompejevega vpliva. V drugem delu se bralec sreča z dvema razlagama Pizonove smrti, v kateri sekundarni žariščevalec znova pritegne Pompeja in njegov vpliv: v svoji odsotnosti je lahko dosegel celo Pizonov umor v Hispaniji.

De superiore coniuratione satis dictum. Vprašanje je, katera od ponujenih razlag – Ciceronova, Salustijeva ali Svetonijeva – je najnatančnejša, toda zgovorno je že to, da ne pri Ciceronu ne pri Svetoniju Pizon v tej zaroti nima nobene vloge, pri Salustiju pa je vanjo vpleten, kakor da bi jo sporočal – ne zgodovinopisni pripovedovalec, temveč *Crassi ac Pompei obtrectator*. O ozadju te zarote tako rekoč vse izvemo od drugostopenjskih žariščevalcev. Učinek je, čeprav se zdi, da pripovedovalec o zaroti kaj dosti več niti ne bi mogel povedati, sporočilo, da je pri tej zaroti šlo zgolj za boj za prestiž med Krasom in Pompejem, medtem ko o Cezarju, ki ga Svetonij v zaroto jasno vpleta, ne izvemo ničesar, niti skozi drugostopenjski žariščevalski kot.

Preden se lotimo naslednjega odlomka, Katilinovega govora, moramo na kratko odgovoriti na vprašanje, kaj natanko v zgodovinski monografiji lahko opredelimo kot govor. Povedano na kratko, moramo kot *govor* obravnavati vsak del besedila, v katerem se v neposredni ali posredni obliki pojavlja govorno dejanje, ne glede na njegovo dolžino, zvrst in kraj. Pri govoru, zlasti v direktnem diskurzu, je besedilo v popolni lasti govorca in njegov edini relevantni »avtor«³⁶²; pripovedovalec je v tem primeru odsoten. Povsem drugo vprašanje je, *kako* naj obravnavamo govor; v to razpravo velja pritegniti pomembno ugotovitev, da govorne partije pripadajo isti objektivni stvarnosti kot dogodki; govorne partije v bodisi odvisnem bodisi neodvisnem diskurzu so v vsakem primeru konstrukti, ki nastanejo tako, da »akt govora« postane predmet specifičnih pripovednih postopkov.³⁶³

Govor je v tem smislu izenačen z dejanjem oziroma dogodkom; *akt govora* in *dejanja* oziroma *dogajanja* v stvarnosti so nedosegljiva kategorija – *govori* v nekem zgodovinskem delu so v tem smislu popolnoma izenačeni z *dejstvi*³⁶⁴ –, zato je poleg vprašljivega zgodovinskega jedra v govorih enako kot prezentiranih dejstvih enako problematično tudi vprašanje, česa v pripovedi ni oziroma kaj nam je pripovedovalec zamolčal.³⁶⁵ Ob povedanem pa je pomembna ugotovitev tudi, da pripovedovalčeva odsotnost pripomore k specifičnim učinkom

362 M. Marinčič, Advertising One's Own Story. Text and Speech in Achilles Tatius' Leucippe and Clitophon, v: *Seing Tounges, Hearing Scripts. Orality and Representation in the Ancient Novel*, ur. Victoria Rimmel, Groningen 2007, 181.

363 A. Laird, *Powers of Expression, Expressions of Power: Speech Presentation and Latin Literature*, Oxford 1999, 150.

364 A. Laird, n. d., 150.

365 T. J. Luce, *The Greek Historians*, London; New York 1997, 71.

pri bralcu in da je govor v neodvisnem diskurzu pomembno sredstvo karakterizacije, kar je v Katilinovem primeru – še toliko bolj pa v primeru Cezarjevega in Katonovega govora v 51. in 52. poglavju – ključnega pomena.

Nekateri pomisleki proti obravnavi govora kot zgodovinskega dokumenta so zato na mestu: govorov (navadno) ni nihče stenografiral, poleg tega pa so kot del zgodovinskega besedila pogosto predstavljeni v jeziku pisca oziroma vsebujejo stilistične posebnosti ne govornika, temveč avtorja dela, v katerem so povzeti.³⁶⁶ Pozornost velja tudi govornikovim aluzijam na sobesedilo, v katerem je pripovedovalec že govoril o določenih historičnih realijah – ali pa o njih šele namerava spregovoriti.

Problematično izhodišče je tudi dolžina teh govorov: njihovo branje, celo z vsemi poudarki in premori, pokaže, da so razmeroma kratki, morda celo prekratki. Vendar pa bi govori v celotni dolžini brez dvoma kompozicijsko porušili celotno delo, zato na ta pomislek lahko odgovorimo z dejstvom, da *verbatim* reprodukcija govorov v antičnih zgodovinopisnih delih bržkone sploh ni dokazljiva.³⁶⁷ Govora v zgodovinopisnem besedilu tudi sicer ne moremo obravnavati kot zgodovinski dokument *per se*, pač pa ga moramo s precejšnjo mero previdnosti obravnavati kot svojevrstno avtopsijo oziroma pripoved očitvidcev.³⁶⁸

S stališča naratološke razprave je govor v neodvisnem diskurzu seveda prostor, v katerem se pripovedovalec v največji meri loči od subjekta govorne partije in mu pusti, da se v svojih razmišljanjih osamosvoji. Govorcu je dovoljeno izraziti stališča, ki se lahko – vsaj na videz – bistveno razlikujejo od programa pripovedovalca.

20.1–22.3: KATILINOV GOVOR ZAROTNIKOM

Glede na zgoraj dano definicijo govora moramo korigirati obravnavani obseg Katilinovega govora³⁶⁹ pred zarotniki in kot *govor* obravnavati ne le besedilo 20. temveč tudi del 21. poglavja, kjer pa je njegov govor – ali bolje rečeno, tisto, kar je povedal – predstavljen v odvisnem diskurzu. Govor – prvi od štirih v tej monografiji – zaradi zastranitve v poglavjih 18–19 deluje kot otvoritveni akt zarote. Postavljen je v neformalno okolje, o katerem pripovedovalec za razliko od povsem zgrešenega časovnega okvira – *circiter Kalendas Iunias L. Cae-*

366 M. Grant, *Greek and Roman Historians. Information and Misinformation*, New York 1995, 44.

367 A. J. Woodman, *Rhetoric in Classical Historiography. Four Studies*, London 1988, 13.

368 D. S. Potter, *Literary Texts and the Roman Historian*, London; New York 1999, 28.

369 Prim. P. McGushin, n. d., 134; K. Vretska, *De Catilinae coniuratione*, Heidelberg 1976, 302.

sare et C. Figulo consulibus –³⁷⁰ ne pove ničesar natančnejšega, kar je skladno s skrivnim značajem zarote, vendar pa obenem dodatno prispeva k argumentu, da (vsak) govor funkcionira predvsem kot retorična vaja in sredstvo karakterizacije. Glede na napačno datacijo začetka zarote je ta ocena v pričujočem primeru tudi povsem na mestu. Pripovedovalec se proti temu vtisu sicer zavaruje v 23. poglavju s pojasnilom o enem od zarotnikov, Kv. Kuriju, in njegovem razmerju s Fulvijo, ki je »številnim« (compluribus) razkrila podrobnosti o zaroti, »ne da bi omenila, kdo jo načrtuje«: *at Fulvia ... sublato auctore de Catilinae coniuratione, quae quoque modo audierat, compluribus narravit* (23.4), to naj bi po mnenju pripovedovalca tudi botrovalo Ciceronovi izvolitvi na volitvah l. 64: *ea res in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni*; Kurij se kot vir informacij o zaroti pojavlja še kasneje (26.3, 28.2), v zvezi z dogodki l. 63, o čemer bomo natančneje spregovorili v nadaljevanju.

Kolikor torej govor dejansko funkcionira kot προσωποποιία, v kateri opazamo podobno uporabo govora nekega protagonista za analizo trenutnih razmer kot pri v Tukididovi *Peloponeški vojni*, natančneje v Nikijevem govoru 7.61–64;³⁷¹ z analizo trenutnih razmer – tudi če ni natančna –, projekcijo izida vojaškega spopada in demagoškimi spodbujanjem govor funkcionira podobno kot govori vojaških poveljnikov pri Tukididu. Katilinove besede imajo pomemben učinek za karakterizacijo Katiline kot mislečega bitja, čigar duševnega stanja se je pripovedovalec bežno dotaknil v petnajstem poglavju.³⁷² Pomemben učinek tega govora kot sredstva karakterizacije je v tem, da Katilina uporablja isto retoriko kot pripovedovalec v prologu; v uvodnih besedah govora je vzpostavljeno razmerje med govorcem in naslovljenci govora ter danimi razmerami:

20.2 Ni virtus fidesque vostra spectata mihi forent, nequiquam opportuna res cecidisset; spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent, neque ego per ignaviam aut vana ingenia incerta pro certis captarem.³⁷³

V uvodnih besedah govora je pojasnjen tudi Katilinov cilj – *dominatio*, kar je povsem v sozvočju s pripovedovalčevimi besedami v 5.6: *hunc post dominationem L. Sullae lubido maxuma invaserat rei publicae capiundae ...*

V razmerah, ki jih Katilina opisuje kot *spes magna* in *incerta*, je njegovo razmerje z zarotniki po njegovih besedah *firma amicitia* (20.4), to razmerje pa napolnjujeta koncepta *virtus* in *fides* (20.2), k čemur se govorec večkrat vrne: *vos*

370 Prim. R. Syme, *Sallust*, 69–77.

371 E. Keitel, *The Influence of Thucydides 7,61–77 on Sallust Cat. 20–21*, CQ 82 (1986), 297–300; T. F. Scanlon, *Influence of Thucydides on Sallust*, Heidelberg 1980, 109–110.

372 Gl. str. 113.

373 »Ko bi ne bil prepričan o vašem pogumu in zvestobi, bi bila ta ugodna priložnost povsem brez pomena; veliki obeti, oblast v naših rokah bi bili zaman, jaz pa se ne bi zanašal na neodločnost in nečimrnost in bi ne menjal gotovosti za negotovost.«

cognovi fortis fidosque mihi (20.3); *quae quo usque tandem patiemini, o fortissumi viri* (20.9). Govor tako poteka v rabi malodane istega besednjaka, kot ga je že bil uporabil pripovedovalec, le da gre v specifičnem kontekstu za povsem sprevrženo retoriko,³⁷⁴ čeprav je to v skladu s trditvijo, da je *virtus* s svojimi manifestacijami ambivalentna kategorija, ki je kot argument na voljo vsakomur, tudi nekemu, ki je moralno oporečen. Vendar pa je karakterizacija Katiline, ki temelji na sprevačanju retorike, očiten maneuver: že v opisu lastnega razpoloženja (20.6: *ceterum mihi in dies magis animus accenditur, cum considero, quae condicio vitae futura sit ...*) se Katilina povsem približa pripovedovalčevim besedam: *agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris ...* (5.7). Katilina dikcija se povsem zbliža s pripovedovalčevo predvsem na mestih, kjer komentira podobne družbene fenomene, kot jih je pripovedovalec v prologu, in z istega stališča, le da so seveda njegovi cilji diametralno nasprotni:

	Katilina		pripovedovalec
20.9	Nonne emori per virtutem praestat quam vitam miseram atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueris, per dedecus amittere?	1.3	Quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere et, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere.
20.11	Etenim quis mortalium ... tolerare potest illis divitias superare, quas profundant in exstruendo mari et montibus coaequandis, nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse?	13.1	Nam quid ea memorem, quae nisi iis, qui videre, nemini credibilia sunt: a privatis compluribus subvorsos montis, maria constrata esse?
20.12	Cum tabulas, signa, toreumata emunt, nova diruunt, alia aedificant, postremo omnibus modis pecuniam trahunt, vexant, tamen summa lubidine divitias suas vincere nequeunt.	11.6	Ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, vasa caelata mirari, ea privatim et publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere.

Kje moremo še iskati »pripovedovalčeve vrvke« v Katilinovem govoru – oziroma če se vprašamo drugače, kje se dikcija Katiline zbliža z dikcijo pripovedovalca? Pomembna točka, v kateri skozi Katilina usta dejansko spregovori pripovedovalec, je 20.9: *quae quo usque tandem patiemini, o fortissumi viri*? Gre za zavestno posnemanje Ciceronovih uvodnih besed v prvem govoru proti Katilini,³⁷⁵ torej besede, ki jih Katilina na pričujočem sestanku ni mogel izreči, vsaj ne kot ironičen poskus parodije na uvodne besede Ciceronovega govora:³⁷⁶ Ciceron je s prvim govorom nastopil 8. novembra 63, znatno pozneje kot

374 Tudi to ne ostane brez komentarja; prim. Katonov govor 52.11 v nadaljevanju.

375 Cic. *Cat.* 1.1: *quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*

376 R. Renhan, *A Traditional Pattern of Imitation in Sallust and His Sources*, *CPh* 71 (1976), 99.

Katilina pred svojimi sozarotniki – ne glede na napačno datacijo začetka zarote. Parodija na Ciceronov govorniški slog se sicer zdi verjetna,³⁷⁷ vendar pa lahko skladno s sprevrženo rabo moralnih konceptov v 20.2–3 v pričujočem momentu prepoznamo predvsem isto sredstvo karakterizacije, tj. rabo pozitivnih konceptov – v tem primeru čustvenega oziroma nazorskega stanja, ki ga pripovedovalec pozna s historične perspektive –, v negativnem retoričnem kontekstu.³⁷⁸

Prav tako se dikcija Katiline delno zbliža s pripovedovalčevo v nadaljevanju govora v odvisnem diskurzu v 21. poglavju:

21.2 Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quae bellum atque lubido victorum fert. Praeterea esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consili sui participes ...³⁷⁹

V pričujočem odlomku je žariščevalec še vedno Katilina, le da se, ker je njegov govor v tem poglavju predstavljen v odvisnem diskurzu, pripovedovalec te žariščevalske sekvence znova tesneje oklene in jo, kot bomo pokazali v nadaljevanju, tudi prevzame za potrebe karakterizacijske sheme. V tej sekvenci notranjega žarišča zaznamo predvsem dva učinka, ki razkrivata »prisotnost« pri-povedovalca; konkretni ukrepi, ki jih navaja Katilina, zlasti *proscriptiones locupletium*, dejansko razkrivajo, da pripovedovalec vidi zaroto kot produkt oziroma učinek Sulovega režima, to pa še dodatno podkrepi (Katilinova) obljudba *rapinas, alia omnia, quae bellum atque lubido victorum fert*, ki je moralno negativno determiniran z izrazi *rapinae* in *lubido* in kot tak sodi v idejno polje pripovedovalca, ne Katiline.

Nekoliko več težav imamo s Katilinovo trditvijo, da se (vojaško) zanaša na Pizona v Hispaniji in Nukerina v Mavretaniji: *praeterea esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum*; pripovedovalec je namreč v devetnajstem poglavju že pojasnil, da so Pizona v Hispaniji ubili pripadniki konjenice, ki ji je poveljeval: *is Piso in provincia ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens occisus est*. Pizon je bil ubit, kolikor smemo sklepati po Askonijevih opombah k Ciceronovemu govoru *In toga candida*, še pred volitvami leta 64;³⁸⁰ zdi se malo verjetno, da Katilina v času svojega govora

377 B. R. Katz, Dolor, invidia and misericordia in Sallust, *Acta Classica* 24 (1981), 74.

378 D. C. Innes, Quo usque tandem patiemini?, *CQ* 71 (1977).

379 »Katilina jim je tedaj obljubil odpis dolgov, proskripcije premožnih, državne in svečeniške službe, plenjenje in vse ostalo, kar prinese vojna in samovolja zmagovalcev. Poleg tega da sta v Tostranski Hispaniji Pizon, v Mavretaniji pa z vojsko Publij Sitij Nukerin, ki vesta za njegov načrt ...«

380 Ascon. 83: *Piso autem, cum haec dicerentur, perierat, in Hispaniam missus a senatu ...*; Cicero je z govorom *In toga candida* nastopil v senatu nekaj dni pred volitvami l. 64.

pred sozarotniki tega ne bi vedel, zato lahko odlomek obravnavamo kot očiten pripovedovalčev vrivek med (pogojno rečeno) Katilinovimi razmišljanji. Če ne gre za površnost pri nizanju historičnih dejstev – tudi Nukerin med letoma 66 in 64 v Mavretaniji ni bil na čelu vojske, temveč se je tam po vsej verjetnosti zadrževal le v zvezi s posojili mavretanskemu kralju –,³⁸¹ lahko o namenu teh netočnosti zgolj ugibamo, vendar je vtis, da je bila zarota zasnovana na norih, neuresničljivih načrtih ne povsem razsodnega uma povsem v skladu z eksterno (pripovedovalčevo) karakterizacijo Katiline iz petega poglavja.

V nekaterih momentih se, ravno nasprotno, Katilina in pripovedovalec v svoji dikciji popolnoma razhajata; Katilinove besede *tantum modo incepto opus est; cetera res expediet* (20.10) so v popolnem nasprotju s pripovedovalčevimi besedami iz 1.6: *nam et, prius quam incipias, consulto et, ubi consulueris, mature facto opus est*. Nasprotje je hoteno: Katilina je kot kontrast pripovedovalčeve predstave, da sta *virtus animi* in *vis corporis* soodvisna koncepta (1.7: *utrumque per se indigens alterum alterius auxilio eget*), personifikacija odsotnosti prvega, kar je zopet skladno z opisom v petem poglavju.

Kot sredstvo karakterizacije pa deluje tudi epizoda apokrifne narave v 22. poglavju, ki je pričakovano predstavljena skozi sekundarni, notranji žariščevalski kot:

22.1–3 *Fuere ea tempestate, qui dicerent Catilinam oratione habita, cum ad ius iurandum popularis sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse ... Nonnulli ficta et haec et multa praeterea existumabant ab iis, qui Ciceronis invidiam, quae postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum, qui poenas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parum comperta est.*³⁸²

V pričujočem odlomku zaznamo kar tri sekvence notranjega pripovednega žarišča; podobno kot v primeru 14.7 in 19.4 žariščevalski kot od pripovedovalca preide k nekemu tretjemu, neimenovanemu, nazadnje pa se poudarjeno vrne k pripovedovalcu, v izrazu *nobis ea res ... parum comperta est* (22.3). Kar je v pričujočem odlomku posebej zanimivo, je prekrivanje teh žariščevalskih kotov, pri čemer sta dve sekvenci notranjega žariščevanja pravzaprav predmet žariščevanja širšega žariščevalskega kota:

→ v prvi sekvenci notranjega žarišča je žariščevalec izražen v 3. os. glagolske osebe *fuere*, ožariščenelec pa je Katilina in njegovo zarotniško mešanje krvi z vinom:

³⁸¹ Cic. Sull. 56.

³⁸² »Nekateri so takrat pravili, da je Katilina, ko je po govoru hotel zapriseči svoje tovariše v zločinu, ponudil naokrog v čašah vino, pomešano s človeško krvjo ... Marsikdo pa je bil mnenja, da so si to in še mnogo drugega izmislili tisti, ki so upali kasnejše ogorčenje proti Ciceronu ublažiti s podarjanjem grozovitosti zločina na smrt obsojenih. Sam zadeve glede na njeno težo ne poznam dovolj dobro.«

22.1 **fuere ... qui dicerent *Catilinam ... humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse***;

- v drugi sekvenci je žariščevalec kolektiv – *nonnulli* –, ožariščenelec pa dejavnost žariščevanja prve in tretje sekvence, poleg tega pa še *mnogo drugega (multa praeterea)*:

22.3 ***Nonnulli* ficta et haec et multa praeterea existumabant ab iis ...**

- v tretji sekvenci je žariščevalec znova nekdo tretji – *ii* –, ožariščenelec je *sovraštvo do Cicerona*, dejavnost žariščevanja pa je sporočena v izrazu hotenja – so *hoteli ublažiti sovraštvo do Cicerona*:

22.3 ***ab iis***, qui *Ciceronis invidiam, quae postea orta est, leniri credebant*.

Odlomek torej zaznamuje intenzivno nihanje žariščevalskega kota od ene tretje osebe k naslednji, ki bralca zaplete v težko pregledno shemo trditev, ki jih je težko pripisati konkretni osebi; bralec v tem odlomku ni deležen nobene gotove informacije, za katero bi pripovedovalec (prvoosebno) jamčil. Še posebej to velja za malo verjetno zgodbo o človeški žrtvi v 22.1, za katero ne najdemo nobene omembe pri Ciceronu;³⁸³ epizodo pravzaprav tudi pripovedovalec obravnava kot govorico s tem, da v pripoved pritegne interpretacijo o izmišljeni zgodbi (22.3: *nonnulli ficta et haec et multa praeterea existumabant*).

S stališča pripovedne strategije je ta faza ključnega pomena; skozi notranji žariščevalski kot (ožariščenelec v tej sekvenci sta, kot smo že povedali, obe ostali sekvenci notranjega žarišča), ki zgodbo o žrtvovanju obravnava kot izmišljeno, je v pripoved posredno pritegnjen tudi Ciceron, vendar ne kot aktiven udeleženec epizode, temveč kot delni ožariščenelec tretje sekvence notranjega pripovednega žarišča. V tem primeru je narejena, če se smemo tako izraziti, podobna »škoda« kot v primeru opisa prve Katilinove zarote (C 18–19), ki v pripoved vpleta Pompeja in Krasa; vendar pa se zdi malo verjetno, da bi šlo – vsaj v tem primeru – za pripovedni manever proti Ciceronu,³⁸⁴ kar smemo utemeljevati tudi s pripovedovalčevo polemiko s trditvami v sekvenci notranjega žarišča v 14.7 (gl. spodaj) in v 23.5–6 (gl. str. 131). Obenem smemo ugovarjati tudi

383 Pač pa najdemo namig o človeški žrtvi pri Plutarhu, *Cic.* 10.3: τοῦτον /sc. Κατιλίαν/ οὖν προστάτην οἱ πονηροὶ λαβόντες, ἄλλας τε πίστει εἶδοσαν ἀλλήλοις καὶ καταθύσαντες ἄνθρωπον ἐγέυσαντο τῶν σαρκῶν; »Njega so si torej malopridneži izbrali za vodjo in zaprisegli med sabo; žrtvovali so človeka in zaužili njegovo meso.« Najnatančnejši opis najdemo pri Kasiju Dionu, 37.30.3: παῖδα γὰρ τινα καταθύσας, καὶ ἐπὶ τῶν σπλάγχων αὐτοῦ τὰ ὄρκια ποιήσας, ἔπειτ' ἐσπλάγχνευσεν αὐτὰ μετὰ τῶν ἄλλων; »Žrtvoval je otroka, nad njegovim drobnojem izrekel zaprisego in nato drobno je zaužil skupaj z ostalimi.«

384 T. R. S. Broughton, n. d., 37s.

ugotovitvi, da pripovedovalčeva ugotovitev *nobis ea res ... parum comperta est* (22.3), s katero se distancira od sporočil vseh treh sekvenc notranjega pripovednega žarišča, izraža njegovo odklonilno stališče do takšnih apokrifnih epizod.³⁸⁵ V doslej naštetih primerih takšnih sekvenc z notranjim pripovednim žariščem namreč ne moremo mimo zaznave dejstva, da se pripovedovalec do teh sekvenc z notranjim pripovednim žariščem – pač odvisno od primera – opredeljuje vsakič drugače.

V *Katilinovi zaroti* beležimo deset primerov notranjega pripovednega žarišča,³⁸⁶ pri katerem je žariščevalec nekdo tretji, neznan oziroma neimenovan; poleg že navedenih in obravnavanih pasusov 14.7 (*scio fuisse nonnullos ...*),³⁸⁷ 15.2 (*pro certo creditur*),³⁸⁸ 17.7 (*fuere item ea tempestate, qui crederent*),³⁸⁹ 19.4 (*sunt qui ita dicant*),³⁹⁰ 22.1 (*fuere ea tempestate, qui dicerent*) ter 22.3 (*nonnulli ficta ... existumabant*) še v odstavkih, ki jih obravnavamo v nadaljevanju: 24.3 (*ea tempestate ... dicitur*), 43.2 (*ea divisa hoc modo dicebantur*), 48.3 (*quem ad Catilinam ... retractum aiebant*), 48.7 (*erant eo tempore, qui existumarent ... alii Tarquinium a Cicerone inmissum aiebant*) in 59.3 (*quam ... C. Marius in exercitu habuisse dicebatur*). Pri teh primerih moramo posebej podariti tudi časovno orientacijo teh sekvenc notranjega pripovednega žarišča: odlomke 15.2, 19.4 in 24.3 determinira sedanji čas, ostale odlomke pa pretekli čas, pri tem da odlomke 17.7, 22.1–3 in 48.7 poudarjeno (*fuere ea tempestate, erant eo tempore*) zaznamuje kontemporalen žariščevalski kot,³⁹¹ ki med vsebino sekundarnega žariščevalskega kota in retrospektivno pozicijo pripovedovalca nujno vrivajo časovno distanco.

V petih primerih je pripovedovalec v »dialogu« z interpretacijami iz sekvenc sekundarnega žariščevanja, in sicer v 14.7 (*sed ex aliis rebus ... haec fama valebat*), 15.2 (*quae quidem res mihi in primis videtur causa fuisse facinus maturandi*), 19.4–5 (*nos eam rem in medio relinquemus*), 22.1–3 (*nobis ea res pro magnitudine parum comperta est*), 48.7–9 (*ipsam Crassum ego postea praedicantem audivi tantam illam contumeliam sibi a Cicerone inpositam*). Samo ena od teh sekvenc, s katero je pripovedovalec v dialogu, vsebuje retrospektivni žariščevalski kot (15.2: *pro certo creditur ... fecisse*), ki je časovno izenačen s pripovedovalčevo retrospektivno funkcijo; tako se tudi odziv pripovedovalca zdi umerjen z mne-

385 Ibid.

386 Pod pogojem da odlomek 22.1–3, v katerem smo, kot smo pokazali zgoraj, zabeležili tri sekvence notranjega žarišča, vendar pa pripovedovalec polemizira z vsemi tremi.

387 Gl. str. 112.

388 Gl. str. 113.

389 Gl. str. 117.

390 Gl. str. 120.

391 Pogojno lahko tudi odlomek 14.7 obravnavamo kot sekvenco sodobnega žariščevanja, vendar le, če dopustimo interpretacijo, da pripovedovalec v tem odlomku dejansko meri na Cicerona oziroma z njim polemizira (gl. str. 112).

njem v sekvenci notranjega žarišča, kar je nakazano tudi v dikciji: *pro certo creditur ... mihi videtur*.

Dva primera izstopata; pri odlomkih 17.7 ter 22.1–3 je pripovedovalec v lastnem komentarju zadržan. Z *govoricami* v 14.7 sam zelo naravnost polemizira, prav tako je odločne zavrnitve deležna vsebina zelo zapletene sekvence kontemporalnega notranjega pripovednega žarišča v 48.7, vendar pa ne neposredno s stališča pripovedovalca, temveč znova skozi sekundarni (Krasov) žariščevalski kot.³⁹²

Ob vsem povedanem smemo ugotoviti, da moramo sekvence (zlasti kontemporalnega) notranjega žarišča, pri katerih je žariščevalec nekdo tretji, neimenovan, obravnavati predvsem v luči učinka sporočanja specifičnih vsebin skozi sekundarni žariščevalski kot; so več kot zgolj maneuver izogibanja odgovornosti za sporočanje težko preverljivih vsebin – govoric.³⁹³ V naštetih sekvencah notranjega žarišča atributivna znamenja (*credere, existumare, aestimare*) kažejo, da pripovedovalec raziskuje *mnenja*,³⁹⁴ ki so na nekaterih mestih poudarjeno časovno oddaljena in zato tudi poudarjeno težko dostopna – podobno kot duševna stanja, o katerih bomo spregovorili v nadaljevanju –, do njih pa se lahko po potrebi tudi opredeljuje in jih kritizira, ne da bi jih posebej imenoval.³⁹⁵

Pomembna ugotovitev je, da se do vseh naštetih primerov opredeljuje kot *zgodovinopisni pripovedovalec*, torej kot intelektualna avtoriteta; celo v primeru najbolj nezaslišanih dejstev, kot je denimo uživanje človeške krvi (22.1), kot moralna avtoriteta ne podaja nobene ocene, to pa nedvoumno pogloblja vtis, da ga v tej fazi zanima zgolj historična vrednost poročanega. Gre za vprašanje virov. Navivno stališče, da pripovedovalec v naštetih primerih išče rešitev za pomanjkanje bolj zanesljivih pričevanj, zanemarja pomembno dejstvo, da pripovedovalca viri ne obremenjujejo, ker sodijo na ustvarjalno ravnino, na kateri deluje *avtor*.³⁹⁶

23.1–26.5: OD JUNIJA 64 DO VOLITEV L. 63

Postavitev dogodkov, opisanih v pogl. 17 in 20.1–22.3, v čas ok. junija 64, medtem ko jih Cicero postavlja v obdobje malo pred volitvami 63,³⁹⁷ daje vtis,

392 Analizo odlomka gl. na str. 150.

393 P. McGushin, n. d., 152.

394 Le v enem primeru pa poudarjeno govorice, ki jih označuje z izrazom *fama* – atributivni znak *dicere* je preveč nevtralen, da bi vse sekvence notranjega žarišča, ki jih uvaža, obravnavali kot *govorice*.

395 V. E. Pagán, *Conspiracy Narratives in Roman Historiography*, Austin 2004, 35.

396 Vendar pa ob tem ne smemo prezreti dejstva, da tudi pripovedovalec na nekaterih mestih na viro posebej opozarja, kot denimo v primeru enega od zarotnikov, Kv. Kurija (gl. str. 124).

397 Cic. *Mur.* 50.

da zlasti 23. poglavje obvisi prez prave vsebinske povezave s kronologijo zarote. Pripovedovalec to poglavje izkoristi za legitimacijo pripovedi o skrivnih sestankih zarotnikov (gl. omembo Kv. Kurijsa, str. 118), obenem pa v dejanski historiat zarote jasno pritegne Cicerona kot protagonista – znova skozi sekundarni žariščevalski kot:

23,5–6 Ea res in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. *Namque antea pleraque nobilitas invidia aestuabat et quasi pollui consulatum credebant, si eum quamvis egregius homo novus adeptus foret. Sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere.*³⁹⁸

Čeprav znotraj same sekvence notranjega žariščevanja Cicero ni eksplicitno omenjen, ni dvoma, da je ožariščenec – pol vseh ostalih, ki jih izraz *homo novus* v zgodovinskem smislu lahko zajema –, tudi on:

pleraque nobilitas invidia aestuabat et quasi pollui consulatum credebant, si eum quamvis egregius homo novus adeptus foret

Žariščevalec – večji del plemstva (*pleraque nobilitas*) – svojo dejavnost žariščevanja usmerja na ožariščenca razpršeno: dejavnost žariščevanja označujeta dve atributivni znamenji, *invidia aestuabat* (so bili na moč zavistni) in *credebant* (so menili); tehnično je neposredni ožariščenec atributivnega znamenja *credebant* izraz *consulatus* v konstrukciji ACI, vendar pa je pravi ožariščenec izraz *homo novus*, ki se nahaja v kondicionalni periodi, odvisni od te konstrukcije. V tem primeru se še posebej izkaže vrednost oziroma učinek sekvence notranjega žarišča kot sredstva karakterizacije in interpretativnega manevrskega prostora; strogo s stališča žariščevalca so ožariščenec *homines novi*, zlasti še glede na časovno vrednost sekvence, ki jo posebej določa kalifikator *antea* (*pred tem*). Kakšno interpretacijo pa sugerira, če se smemo tako izraziti, pripovedovalec bralcu, pa postane jasno v pripovedovalčevem polemичnem komentarju te sekvence notranjega žarišča: *sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere* (23.6). Pripovedovalec namiguje na Cicerona.

Poglavja 24.1–26.5, vsebujejo kronološko slabo utemeljeno pripoved o obdobju do volitev l. 63, ki jo je pripovedovalec namenja predvsem novim karakterizacijskim poudarkom o Katilini in zaroti; glede na očitno podvajanje dikcije v nekaterih pasusih (24.2 *neque tamen Catilinae furor minuebatur, sed in dies plura agitare ...* 1 5.7 *agitabatur magis magisque in dies animus ferox ...*) in krajšo zastranitev o Semproniji v 25. poglavju se zdijo celo nekateri historični drobci prisiljeno vkomponirani v strukturo teh poglavij, tako da služijo predvsem kot

398 »Prav to je ljudi spodbudilo, da so se zavzeli za konzulat M. Tulija Cicerona. Pred tem je namreč med večjim delom plemstva vrelo od zavisti in so čutili, kakor da je služba konzula omadeževana, če jo doseže kak samorastnik, pa čeprav zaslužen. V času nevarnosti pa sta bili zavist in prevzetnost pozabljeni.«

sredstvo karakterizacije Katiline, njegovih sozarotnikov in skrivnega značaja zarote. Tak podatek, je bežna omemba »nekega Manlija« (v nadaljevanju, v 27.1 in 30.1, ga omenja kot Gaja Manlija), h kateremu je Katilina ukazal spravljati denar (24.2); Manlija, ki je bil Sulov častnik, s Sulo zelo jasno povezuje tudi Cicero,³⁹⁹ zato smemo domnevati, da tudi pripovedovalec na tem mestu znova vzpostavlja povezavo med okoliščinami in Sulovo zapuščino. V podobni karakterizacijski vlogi najdemo novo sekvenco notranjega žarišča; žariščevalec je tretjeosebni, neimenovan, kar v dani situaciji pogloblja skrivni značaj zarote:

24.3 *Ea tempestate plurimos cuiusque generis homines adscivisse sibi dicitur, mulieres etiam aliquot, quae primo ingentis sumptus stupro corporis toleraverant, post, ubi aetas tantummodo quaestui neque luxuriae modum fecerat, aes alienum grande conflaverant.*⁴⁰⁰

Čeprav je ožariščenec v sekvenci notranjega žarišča Katilina, izražen v atributivnem signalu *dicitur*, so v konstrukciji nominativa z infinitivom kot objekt Katilinove dejavnosti v žarišče pritegnjeni tudi tisti, ki jih je skušal pridobiti na svojo stran: *vsakovrstni ljudje (cuiusque generis homines)*, katerih obupanost pooseblja množica desperatnih, ostarelih žensk, ki se ne morejo več preživljati s prostitucijo. Pripovedovalec se do vsebine sekvence notranjega žarišča prvoosebno ne opredeljuje; moralna ocena ga ne zanima. Vendar je sporočilo te sekvence jasno: zarota je potencial zajemala z moralnega dna.

V ta potencial – prostituiranih žensk, ki so se vdajale razkošju – je verjel Katilina, žariščevalec zaključne misli tega poglavja:

25.4 *Per eas se Catilina credebat posse servitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adiungere sibi vel interficere.*⁴⁰¹

Atributivno znamenje je glagol *credebat*, celotna sekvenca notranjega žarišča pa je v odvisnem diskurzu, torej jo ima pripovedovalec »pod nadzorom«. Čeprav je ne komentira, je pozicija sekvence notranjega žarišča takoj po karakterizaciji v 24. poglavju ključnega pomena za interpretacijo: zaupanje v tak potencial ilustrira pokvarjen, pa tudi nor značaj.

399 *Cic. Cat. 2.20: Tertium genus est aetate iam adfectum, sed tamen exercitatione robustum; quo ex genere iste est Manlius cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex eis coloniis quas Sulla constituit ...;* »Tretja generacija je že nekoliko ostarela, a utrjena v vojaški službi; prav tej generaciji pripada Manlij, ki mu zdaj sledi Katilina. Ti možje so iz kolonij, ki jih je ustanovil Sula ...«

400 »V tistem času naj bi na svojo stran pridobil množico vsakovrstnih ljudi, med njimi tudi nekaj žensk, ki so svojo neznansko potratnost sprva vzdrževale s prostitucijo, pozneje pa, ko jim leta niso več omogočala tolikšnega zaslužka, skromnejše pa tudi niso bile nič bolj, so si nabrale velik dolg.«

401 »Katilina je verjel, da bo z njihovo pomočjo pretresel državne institucije, v mestu zažgal požar, njihove može pa pridobil zase ali pa pobil.«

Kombinacija omembe Sulovega centuriona Manlija, ki, kot bomo videli v nadaljevanju, Katilino pri zaroti celo prehitil (30.1), in splošna omemba številnih, anonimnih zarotnikov (*plurimi cuiusque generis homines*) – v sedemnajstem poglavju jih pripovedovalec še omenja poimensko, urejeno glede na njihov socialni status –⁴⁰² dajeta vtis, da je zarota v tem obdobju tik po volitvah postala stihijski dogodek, Katilina pa le eden najpomembnejših protagonistov.

V tej luči lahko razumemo tudi zastranitev o Semproniji, ki je »ženska različica«⁴⁰³ Katiline; njena podoba dopolnjuje vrzeli v Katilinovi karakterizaciji v petem poglavju – je zgled kriminalnosti in pokvarjenosti rimske aristokracije,⁴⁰⁴ in Katilinov kontrapost.⁴⁰⁵ Poleg tega pa prisotnost žensk pri zaroti posebej problematizira ne samo značaj zarote, temveč je njihova udeležba pri zaroti tudi prisposoda stanja v (feminizirani) rimski družbi,⁴⁰⁶ čeprav že v dikciji enajstega poglavja *luxuria* povezuje (tudi) z razvadami, ki jih je Sulova vojska prinesla iz Azije: *huc accedebat, quod L. Sulla exercitum, quem in Asia ductaverat, quo sibi fidum faceret, contra morem maiorum luxuriose nimisque liberaliter habuerat* (11.5), podoben moment pa sledi tudi v 28.4:

28.4 interea Manlius in Etruria plebem sollicitare egestate simul ac dolore iniuriarum novarum rerum cupidam, quod Sullae dominatione agros bonaque omnia amiserat, praeterea latrones cuiusque generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Sullanis coloniis, quibus libido atque luxuria ex magnis rapinis nihil relicui fecerat.⁴⁰⁷

V 28.4 pripovedovalec Sulo še tesneje poveže z zaroto prek njegovih kolonistov, ki posebej razpuščenost Sulove vojske (11.5), obenem pa izpostavi socialno krizo, ki je v pokrajinah, prizadetih po Sulovih proskripcijah in razlastitvah, pomagala netiti nemire; Etrurija, Samnij in Lukanija, kjer se je naselilo precej Sulovih veteranov, so bile v teh razlastitvah zemlje še posebej prizadete.⁴⁰⁸

Dejstvo, da *luxuria* izrinja *virtus*, namiguje pripovedovalec, je potemtakem Sulova zapuščina, simptomatičen znak zanjo pa med drugim ta, da so tudi v

402 V. E. Pagán, n. d., 34.

403 B. Weiden Boyd, *Virtus Effeminata and Sallust's Sempronia*, *TAPhA* 117 (1987), 183.

404 R. Syme, *Sallust*, 133–34.

405 E. Tiffou, n. d., 366.

406 B. Weiden Boyd, n. d., 190.

407 »Manlij je medtem v Etruriji hujskal prebivalstvo, ki je bilo zaradi revščine in prizadejanih krivic – med Sulovo vladavino so bili namreč izgubili zemljo in vso posest – vneto za prevrat. Poleg tega je okrog sebe zbral vseh vrst plenilce, ki jih v tistih krajih ni manjkalo, nekatere prav iz Sulovih kolonij, kajti ti so v razsipnosti in razkošju zapravili ves svoj nagrabljeni plen.«

408 Prim. Cic. *Att.* 1.19.4.

očitno moškem svetu – kakršen je denimo nasilen puč – prisotne ženske, ki jih pripovedovalec z *luxuria* jasno povezuje v 24.3. Najbolj tipična udeleženka zarote je Sempronija, katere izstopajoča karakteristika je *virilis audacia*;⁴⁰⁹ pripovedovalec jo dvakrat povezuje z *luxuria* (25.2 in 25.4), njen opis pa že po obliki kaže, da je »ženska različica Katiline«:

Katilina		Sempronija	
5.1	L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque.	25.1	Sed in iis erat Sempronia ... Haec mulier genere atque forma, praeterea viro atque liberis satis fortunata fuit ...
5.3	Corpus patiens inediae, alboris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est. Animus audax, subdolos, varius, cuius rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae, sapientiae parum.	25.2	litteris Graecis et Latinis docta, psallere et saltare elegantius quam necesse est probae, multa alia, quae instrumenta luxuriae sunt ...
		25.5	Verum ingenium eius haud absurdum: posse versus facere, iocum movere, sermone uti vel modesto ...; prorsus multae facetiaemultusque lepos inerat.
5.5	Vastus animus inmoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat	25.3	Sed ei cariora semper omnia quam decus atque pudicitia fuit; pecuniae an famae minus parceret, haud facile discerneres; lumbido sic accensa, ut saepius peteret viros quam peteretur.
5.7	Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum ... Incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant	25.4	Sed ea saepe antehac fidem prodiderat, creditum abiuraverat, caedis conscia fuerat; luxuria atque inopia praeceps abierat

27.1–36.3: ZAROTA DO KATILINOVEGA BEGA IZ RIMA

Poglavja o 27.1–36.3 predstavljajo osrednji del *Katilinove zarote*; opisujejo dogodke med poletjem 63 pr. Kr. in novembrom tega leta. Branje »poglavja« o poteku zarote do Katilinovega bega iz Rima je težavno, ker pripovedovalec ne sledi strogo kronološkemu zaporedju dogodkov; glede na nekatere vrzeli v kronologiji teh dogodkov kaže, da je medsebojna vzročnost posameznih dogajanj s stališča pripovedovedi v teh poglavjih prvi imperativ, dejansko kronološko sosledje je žrtvovano zavoljo učinkovitejšega prikaza prav teh medsebojnih vzročnih povezav med posameznimi dejanji oziroma dogajanja.

⁴⁰⁹ K. Vretska, *Bemerkungen zum Bau der Charakteristik bei Sallust*, SO 31 (1970), 107.

Če želimo ugotoviti, kakšna je strategija pripovedovalca v tem odlomku, moramo kronologijo dogajanja tega obdobja razčleniti nekoliko natančneje:⁴¹⁰

pozno poletje → oktober 63	Katilina s pomočjo pristašev organizira priprave na oboroženo vstajo v različnih delih Italije (C 27.1), v Rimu pa povzroča nered (C 27.2–4)
/20. oktober/	/Cic. Cat. 1.11–12: Cicero po zasebni korespondenci (non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi) izve za nevarnost zarote/
21./22. oktober	senat izglasuje senatus consultum ultimum (C 29.2) /Cic. Cat. 1.4, 1.7; Ascon. 5.15/
27. oktober	Manlij v Fesulih prične oboroženo vstajo (C 30.1)
/28. oktober/	/Cic. Cat. 1.7: Katilina v Rimu načrtuje pomor pomembnejših meščanov/
/1. november/	/Cic. Cat. 1.8: zarotniki neuspešno napadejo Praeneste/
v začetku novembra	v senatu je po pismu (L. Saenius) sporočena novica o začetku oborožene vstaje v Fesulih (30.1) in nemirih v drugih delih Italije (C 30.2)
pred 8. novembrom	L. Emilij Pavel proti Katilini sproži postopek (lex Plautia de vi) v senatu (C 31.4)
6./7. november	Katilina skliče nočni sestanek zarotnikov v hiši M. Porcija Lajke (C 27.3) / natančen datum pri Cic. Sull. 52/
7. november	spodletel poskus atentata na Cicerona (C 28.1–3)
8. november	sestane senata in prvi Ciceronov govor proti Katilini (C 31.5) /Cic. Cat. 2.12: senat se je sestel v templju Jupitra Statorja/
8./9. november	Katilina ponoči pobegne iz Rima in se pridruži Manliju (32.1)
/9. november/	/Cic. Cat. 2: drugi Ciceronov govor proti Katilini/
sredi novembra	senat Katilino in Manlija razglasi za sovražnika (hostis iudicat), konzuloma da pooblastila, da zbereta vojsko, ki naj jo Antonij vodi proti Katilini (36.1–3)

Odlomek je težaven zaradi časovne in tudi krajevne inkoncinitete; pripovedovalec podaja dogodke na več ravninah. Poleg tega, da v dogajanju ne sledi naravni kronologiji, mora pokazati tudi, kaj se je ob istem času dogajalo med zarotniki in kaj na strani državnega aparata; dogajanje med zarotniki je razbito razdeljeno na Rim in Etrurijo, dogajanje v Rimu pa na senat, mesto in posameznike (Cicero). Časovna raztrganost in neenotnost kraja v pripovedi tega odlomka imata več pomembnih učinkov; poleg tega, da zlasti krajevna nee-

⁴¹⁰ V oglatih oklepajih so dopisani viri za rekonstrukcijo dogodkov, ki v *Katilinovi zaroti* niso omenjeni; potemnjeni so tisti datumi, katerih kronološki vrstni red se ne uje ma z vrstnim redom v besedilu.

notnost bistveno prispeva k vtisu o kaotičnosti kritičnih razmer, ki so zavlada-
le ob začetku zarote, časovni skoki v pripovedi pomagajo ustvariti vtis, da so te
izredne razmere vladale dlje kot v resnici.

Posledica neskladij med točnim datumom začetka oborožene vstaje – *ante diem VI Kalendas Novembris*, torej 27. oktober –, ki ga bralec izve šele v 30. poglavju, in kasnejšim sestankom zarotnikov v hiši M. P. Lajke (27.3–5) je predvsem ta, da v opisu dogodkov v poglavjih 27.1–29.2 (za katere se v 30.1 izkaže, da so že del dejanske oborožene vstaje) izstopata figuri Katiline in zlasti Cicerona. Pri tem ne smemo prezreti, kako pripovedovalec obravnava (kolektivna) dejanja zarotnikov in kako dejanja posameznikov – Katilinovo rovarjenje in Ciceronove ukrepe: delovanje zarotnikov, ki ni usmerjeno proti posameznikom, v dveh sekvencah, ki ju uvaja prislov *interea*, je delovanje zarotnikov predstavljeno v seriji historičnih infinitivov,⁴¹¹ ki ju »preseka«
sekvenca s historičnim prezentom:

27.2	interea Romae multa simul <i>moliri</i> : consulibus insidias <i>tendere</i> , <i>parare</i> incendia, opportuna loca armatis hominibus <i>obsidere</i> ; ipse cum telo <i>esse</i> , item alios <i>iubere</i> , <i>hortari</i> uti semper intenti paratique essent; dies noctisque <i>festinare</i> <i>vigilare</i> , neque insomniis neque labore <i>fatigari</i> ...	27.3	postremo, ubi multa agitanti nihil procedit, rursus intempesta nocte coniurationis principes <i>convocat</i> ...
28.4	interea Manlius in Etruria plebem <i>solicitare</i> ...	29.1	ea cum Ciceroni nuntiarentur, ... rem ad senatum <i>refert</i> ...

Opazen asindeton, ki spominja na primer podobne rabe v Katilinovi karakterizaciji v petem poglavju,⁴¹² serija historičnih infinitivov in hiastično urejenih stavkov pripomorejo k vtisu kaosa; povsem nasproten učinek ima historični prezent v hitro tekoči pripovedi zlasti 29. poglavja, ki opisuje prostorsko lokalizirana dejanja, ta pa so v obeh primerih povezana s Ciceronom: v 28. poglavju je na tak način opisan neuspeli poskus atentata nanj, v 29. poglavju, v katerem zasledimo tudi sekvenco notranjega žarišča, pa njegova skrb za državo:

29.1 ea cum Ciceroni nuntiarentur, *incipiti malo permotus, quod neque urbem ab insidiis privato consilio longius tueri poterat, neque exercitus Manli quantus aut quo consilio foret, satis conpertum habebat*, rem ad senatum refert iam antea volgi rumoribus exagitatam.⁴¹³

411 Obravnavanje dogajanja s historičnim infinitivom Podobno dikcijo pripovedovalec uporablja tudi v nadaljevanju, v precej čustvenem odlomku 31.2–3 (gl. spodaj).

412 Gl. str. 96.

413 »Ko je bil Cicero obveščen o vsem tem, je bil dvakrat zaskrbljen: države ni več mogel obvarovati z zasebnimi prizadevanji, poleg tega pa tudi ni mogel natančno izve-

V sekvenci notranjega žarišča je žariščevalec Ciceron, dejavnost žariščevanja pa je izražena v participiju *permotus*, ki izraža duševno stanje – zaskrbljenost; polje notranjega žarišča je razširjeno še na vsebino vzročnega odvisnika z vezinkom *quod*, ki pojasnjuje vzrok žariščevalčevega duševnega stanja. Celotno sekvenco notranjega žarišča lahko razumemo (tudi) kot sredstvo karakterizacije, ki izpostavlja Cicerona kot iskrenega domoljuba, s tem pa dobimo tudi nov argument v pomoč utemeljevanju trditve, da pripovedovalec do Cicerona nima odklonilnega stališča.⁴¹⁴ Izraz *permotus* je tudi stična točka med Ciceronom in Rimom kot kolektivom v podobnem primeru notranjega žarišča v 31.1 (o tem gl. v nadaljevanju). V razlago, da Salustijev pripovedovalec v resnici ne polemizira proti Ciceronu, lahko pritegnemo tudi branje odlomka 29.2–3.:

29.2–3 Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, senatus decrevit darent operam consules ne quid res publica detrimenti caperet. Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxuma permittitur: exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios atque civis, domi militiaeque imperium atque iudicium summum habere; aliter sine populi iussu nullius earum rerum consuli ius est.⁴¹⁵

Precej natančen elaborat mehanizmov izrednega senatnega odloka (*senatus consultum ultimum*), zlasti pa navedba polnomočja v pravnih zadevah (*domi militiaeque imperium atque iudicium summum habere*), kar pomeni suspenz možnosti priziva (*ius provocationis*), kaže na to, da pripovedovalec s tem ukrepom v danih okoliščinah soglašaja in da Ciceronovih dejanj ne problematizira.

Kljub prostorskim in časovnim preskokom ter nekaterim elizijam pripovedovalec zlasti v poglavjih 27–36 (z izjemo precej čustvene dikcije v 31. poglavju) nastopa predvsem kot zgodovinopisna avtoriteta: na to opozarja precej tehnična dikcija, s katero navaja pooblastila senatnega odloka,⁴¹⁶ poleg tega pa pri

deti, kolikšna je Manlijeva vojska in kakšni so njeni nameni. Zato je zadevo, o kateri so med ljudmi že dolgo krožile govorice, predstavil v senatu.«

⁴¹⁴ Gl. str. 130.

⁴¹⁵ »Kakor je torej v navadi v skrajnih okoliščinah, je senat odločil, naj konzula preprečita, da bi država utrpela škodo. Po rimskih zakonih je to najvišje pooblastilo, ki ga senat izvoli uradniku; dovoljuje mu zbrati vojsko in izvajati vojaške operacije, z vsemi sredstvi sme uveljavljati oblast nad zavezniki in državljani, tako v vojaških kot tudi civilnih zadevah ima vso izvršilno oblast, skratka, ukrepe, za katere sicer brez ukaza ljudstva konzul nima nobene nobene pravne podlage.«

⁴¹⁶ V tem smislu morda lahko razumemo odsotnost veznika *ut* v povedi *senatus decrevit darent operam consules ne quid res publica detrimenti caperet* (C 29.2), kakor ga sicer zasledimo pri Ciceronu (*Cat.* 1.4: *decrevit quondam senatus uti L. Opimius consul videret ne quid res publica detrimenti caperet*); ne smemo prezreti, da je tako rekoč enaka kot pri Salustiju dikcija *s.c.u.* pri Cezarju (*B.C.* 1.7: *quotienscumque sit decretum, darent operam magistratus, ne quid res publica detrimenti caperet*).

samem podatku o začetku zarote namiguje na dokument – pismo, ki ga je v senatu prebral senator L. Sajnij, poleg tega pa tudi pričevanja drugih (30.2: *alii portenta atque prodigia nuntiabant*). To pismo učinkuje kot vir in kot govor (ker je bilo prebrano v senatu), podobno tudi ostala pričevanja; kot del pripovedne strategije lahko razumemo dejstvo, da bralec za začetek zarote izve skozi sekundarni žariščevalski kot zgodovinskega vira, ne pa kot dano dejstvo iz ust pripovedovalca:

30.1–2 Post paucos dies L. Saenius senator in senatu litteras recitavit, quas Faesulis adlatas sibi dicebat, in quibus scriptum erat C. Manlium arma cepisse cum magna multitudine ante diem VI. Kalendas Novembris. Simul, id quod in tali re solet, alii portenta atque prodigia nuntiabant, alii conventus fieri, arma portari, Capuae atque in Apulia servile bellum moveri.⁴¹⁷

V prvi sekvenci je žariščevalec formalno sicer senator Sajnij, vendar samo kot bralec vsebine pisma; ker ne pove, kdo mu je pismo poslal, je dejanski žariščevalec pravzaprav neznan, enako kot v drugi sekvenci, kjer je žariščevalec nekdo tretji – *alii*. Ožariščenec je zarota v vseh svojih razsežnostih, skupaj s suženjskim uporom v Apuliji, za katerega šele kasneje (46.3) izvemo, na kakšen način je povezan z zarotniki.

Hitro tekočo in precej dokumentarno pripoved poglavij 28–30 prekine 31. poglavje, ki predstavlja prelomnico v pripovedi; pozicionirano na diametralni sredini Katilinove zarote prinaša tudi kritično točko v celotni strukturi *Katilinove zarote*,⁴¹⁸ namreč razkritje in razkrinkanje Katilinovih namenov v senatu. Pripoved odslej ne govori več o zaroti, temveč o vojni, njen glavni krivec pa odslej deluje zunaj Rima (32.1). 31. poglavje zaznamuje tudi jasna prelomnica v obravnavi dogajanja na dveh prostorih: v mestu in v senatu.

Odlomek 31.1–3 se začne s sekvenco notranjega žarišča, v kateri je žariščevalec kolektiv in kjer je dejavnost žariščevanja »razdrobljena« na vrsto izrazov psihološkega stanja, vendar celotno sekvenco lahko razumemo kot razlago ključnega izraza *permotus*, ki smo ga srečali že pri opisovanju Ciceronovega duševnega stanja v 29.1:

417 »Nekaj dni zatem je senator Lukij Sajnij v senatu prebral pismo, ki ga je po njegovih besedah dobil iz Fesulov, v njem pa je pisalo, da je Gaj Manlij 27. oktobra z veliko množico prijel za orožje. Obenem so, kakor se v takšnih okoliščinah pogosto primeri, od vsepovsod prihajale vesti o nenavadnih dogodkih in znamenjih, o zbiranju oboroženih množic, o suženjskih uporih v Kapui in Apuliji.«

418 F. Giancotti, *Struttura del Catilina del Sallustio*, *Sicilorum Gymnasium* 20 (1967), 154ss.

31.1 quibuss rebus *permot*a civitas atque inmutata urbis facies erat. Ex summa laetitia atque lascivia, quae diuturna quies pepererat, repente omnis tristitia invasit ...⁴¹⁹

Signalizator premika pripovednega žarišča k notranjemu je izraz *permotus*, v polje notranjega pripovednega žarišča pa sodi še serija historičnih infinitivov, ki zaznamujejo odlomek 31.1–3 in ki so del znane prakse pripovedovalca (nanjo smo opozorili pri obravnavi odlomkov 27.2 in 28.4, gl. zgoraj), kadar hoče opozoriti na kaotične razmere: ***festinare, trepidare, neque loco neque homini cuiquam satis credere, neque bellum gerere neque pacem habere, suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc mulieres, ... afflictare sese, manus supplicis ad caelum tendere, miserari parvos liberos, rogitare omnia, <omni rumore> pavere, <adripere omnia,> superbia atque deliciis omissis sibi patriaeque diffidere.***

V odlomku, ki bi ga brez posebne škode na račun zgodovinske doslednosti povzel z enim samim stavkom, se pripovedovalec raje izraža z izrazito psihološko terminologijo (*trepidare, neque credere, neque pacem habere, pericula metiri, pavere, diffidere*). Posebej moramo opozoriti, da je žariščevalec v sekvenci 31.1–2 sicer kolektiv (*civitas*), vendar pa pride ob koncu tega odlomka v 31.2 do nihanja v tem polju notranjega žarišča: *suo quisque metu pericula metiri*; nedoločni zaimek *quisque* ob povratno svojilnem zaimku *suus* pomeni, da žariščevalec tu ni več kolektiv *civitas*, temveč posamezniki kot del tega istega kolektiva. Pripovedovalec v tej kratki sekvenci pokaže, da je bil v vsesplošnem ozračju izrednega stanja, ki je obladovalo vse mesto, strah nekaj osebnega.

Kot poseben poudarek v celotno sliko kaosa v 32.2 pripovedovalec vplete še prikaz, kako so obup in strah izrednih razmer doživljale ženske (!), ki vojne niso vajene (*ad hoc mulieres, quibus ... belli timor insolitus incesserat*); njihovo doživljanje zarote je v zapleteni strukturi infinitivov prikazano od zunaj navznoter:⁴²⁰ od opaznega fizičnega izražanja čustev (*afflictare sese, manus ... tendere*) do (opaznega) psihičnega izražanja zaskrbljenosti (*miserari ... liberos, rogitare omnia, omni rumore pavere*) in nazadnje (nezaznavnega) intimnega čustvenega stanja (*sibi patriaeque diffidere*). V tem, zadnjem primeru nastopajo ženske (*mulieres*) tudi kot specifični žariščevalec znotraj kolektiva (*civitas*), atributivno znamenje, ki signalizira njihovo specifično dejavnost žariščevanja, je glagol *diffidere*.

Podoba stanja, v katerem so zavladovala najbolj nevarna čustva, pripovedovalec torej zaokroži z močnim izrazom psihičnega stanja, tj. vsesplošnim nezaupanjem (*diffidere*), in sicer nezaupanjem celo v državne institucije – in razlog temu je Katilina.

419 »Vse to je meščane močno pretreslo in podoba mesta je bila povsem spremenjena: veselje in brezskrbnost, ki sta se porodila iz dolgotrajnega miru, je zamenjala globoka žalost ...«

420 K. Vretska, *De Catilinae coniuratione*, 385.

H Katilini se pripovedovalec vrne v 31.4, potem ko ga je v 28.3 nazadnje omenil v zvezi s poskusom spodletelega atentata na Cicerona (7. november); pripoved, ki se je v 30. poglavju z dogodkov 7. novembra vrnila nazaj v začetek novembra (Sajnijevo pismo v senatu v 30.1), se zdaj vrne na logično kronološko izhodišče – zasedanje senata 8. novembra.

V odlomku 31.4–9 pripoved znova postane stvarna in hitro tekoča, vse do omembe Ciceronovega govora (31.6), v 31.7–9 pa je Katilina znova povsem izpostavljen, vendar pripovedovalec njegovi osebnosti ne doda nobene nove dimenzije – njegova dejanja v senatu v 31.7 (*Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, voce supplicii postulare ...*) potrjujejo njegov opis v karakterizaciji petega poglavja (5.4: *cuius rei lubet simulator ac dissimulator*). Podobno je z njegovim opisanim značajskim vedenjem (24.2: *neque tamen Catilinae furor minuebatur, sed in dies plura agitare ...*) v sekvenci notranjega žarišča usklajen tudi njegov nasilni izbruh po konfrontaciji s senatorji in Ciceronom (31.8):

31.9 tum ille furibundus: »quoniam quidem circumventus,« inquit »ab inimicis praeceps agor, incendium meum ruina restinguam.«⁴²¹

Odlomek je popolna dramatizacija le delne historične vrednosti,⁴²² ki skupaj skupaj z začetno trditvijo 32. poglavja – *deinde se ex curia domum proripuit* – deluje kot tragiški *eksodos*.⁴²³ Medtem ko pripovedovalec celo Ciceronov govor zgolj omenja v odvisnem diskurzu (31.6: *orationem habuit luculentam atque utilem rei publicae*), je Katilinov izbruh poudarjeno v premem govoru; premik pripovednega žarišča od zunanjega proti notranjemu, Katilinovemu, je enako silovit kot Katilinova reakcija na napad senatorjev (31.8: *obstrepere omnes, hostem atque parricidam vocare ...*).

Na prelomni točki zarote (in monografije) je vedenje glavnega protagonista v celoti v skladu z njegovo poprejšnjo karakterizacijo: njegova dejanja – bodisi opisano pretvarjanje v odvisnem diskurzu bodisi njegove grožnje v sekvenci sekundarnega žariščevanja –, med zasedanjem senata in konfrontacijo s Ciceronom kažejo podobo premetenega lažnivca in zločinca, kakršno slika v svojem govoru tudi Cicero.⁴²⁴

Tudi v 32. poglavju beležimo razmeroma dolgo sekvenco notranjega pripovednega žarišča, tokrat v odvisnem diskurzu; skozi je bralec seznanjen s

421 »Tedaj je Katilina v navalu besa izustil: ‚Ker me sovražniki z vseh strani rinete v prepad, bom požar okrog sebe pogasil z razdejanjem.‘«

422 Po Ciceronovem pričevanju sodeč je Katilina to grožnjo izrekel na sestanku pred konzularnimi volitvami l. 63; Mur. 51: *paucis diebus ante Catoni, fortissimo viro, iudicium militanti ac denuntianti respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua.*

423 E. Cesare, *Le orazioni nell' opera di Sallustio*, Palermo 1938, 69.

424 A. T. Wilkins, *Villain or Hero: Sallust's Portrayal of Catiline*, New York 1994, 45.

Katilinovimi načrti po neuspelem atentatu in posledični odločitvi, da zapusti Rim:

32.1–2 Deinde se ex curia domum proripuit. Ibi multa ipse secum volvens, quod neque insidiae consuli procedebant et ab incendio intellegebat urbem vigiliis munitam, optimum factu credens exercitum augere ac, prius quam legiones scriberentur, multa antecapere quae bello usui forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est. Sed Cethego atque Lentulo /.../ mandat /.../ caedem, incendia aliaque belli facinora parent: sese prope diem cum magno exercitu ad urbem accessurum.⁴²⁵

Analiza te sekvence notranjega žarišča je nekoliko problematična, ker se pripovedovalec precej tesno oklepa Katilinovega žarišča, kar mu omogoča odvisni diskurz, zato je njune »misli« mestoma težko razložiti. Signalizator premika pripovednega žarišča, katerega žariščevalec je Katilina, je v prvem delu sekvence participialni izraz *multa secum volvens*; znotraj iste sekvence notranjega žarišča se kot njegov signalizator pojavi še en participialen izraz, *optimum factu credens*, od katerega sta odvisna tudi dva infinitiva, ki vsebujeta Katilinove načrte: *exercitum augere* in *multa antecapere quae bello usui forent*. Od slednje- ga infinitiva odvisni časovni odvisnik s *priusquam* (*prius quam legiones scriberentur*) in konjunktivom, ki odraža pričakovanje, je povsem v skladu s premikom pripovednega žarišča k notranjemu, manj pa indikativni vzročni odvisnik s *quod*, ki je odvisen od *multa secum volvens*, tj. *quod neque insidiae consuli procedebant et ab incendio intellegebat urbem vigiliis munitam*. V tem delu se pripovedovalec najtesneje oklene Katilinovega žariščevalskega kota; ker gre za pravi vzročni odvisnik, ga kljub tesnejši navezavi pripovedovalca lahko beremo nevtralnno, tudi izraz *insidiae*, zlasti še glede na to, da Katilina odslej zaroto dojema kot *vojno* (32.1: *antecapere quae bello usui forent*; 32.2: *aliaque belli facinora parent*).

V poglavjih 33–36 pripoved znova postane precej dokumentarna, kar je predvsem učinek povzemanja korespondence med zarotniki (Manlijem in Katilino) in predstavniki oblasti (Markij Reks, senat) v pogl. 33–35, pri kateri je v obliki premege govora poudarjeno zastopana retorika zarotnikov. Vprašanje, ali je korespondenca med Marcijem Regom in Manlijem potekala po pismih⁴²⁶

425 »Nato je iz zbornice oddivjal domov. Tam se je vdal svojim mislim: njegovi naklepi proti konzulu so spodleteli, vedel pa je tudi, da je zaradi straž mesto varno pred požarom; sklenil je torej, da bi bilo najbolje zbrati vojsko in pripraviti vse potrebno za vojno, preden se zberejo legije. S tem načrtom se je v maloštevilnem spremstvu v temi noči odpravil proti Manlijevemu taboru. Še prej pa je Lentulu in Ketegu naročil, ... naj morijo, požigajo in izvajajo druge vojaške operacije: sam naj bi se kmalu vrnil pred mesto z veliko vojsko.«

426 Manlijevo sporočilo kot pismo obravnava vrsta razprav: A. La Penna, *Sallustio e la rivoluzione romana*, Milano 1968, 147; P. McGushin, n. d., 189; P. Hamblenne, *Exempla*

ali v obliki govorov,⁴²⁷ je s stališča učinka postranskega pomena: (zgodovinski) pripovedovalec oba odlomka »uporablja« v isti namen in na zelo podoben način. Glede na dikcijo, s katero uvaja oba dokumenta, je jasno, da želi predvsem prikazati, kako so se v času, ko je bila zarota razkrinkana in se je žarišče dogajanja preselilo iz Rima v različne pokrajine, vedli zarotniki, ki očitno niso delovali usklajeno. V obeh primerih pripovedovalec uvaja zgolj vzorec komunikacije: v primeru Manlijevega sporočila, ki ga v duhu razprave obravnavajmo nevtoralno kot »depešo«,⁴²⁸ že v uvodni dikciji *cum mandatis huiuscemodi* (32.3), ki v kombinaciji z dejstvom, da so to depešo v Regov tabor prinesli Manlijevi poslanci (32.3: *ex suo numero legatos ... mittit*), sugerira, da gre za govor, pripovedovalec nakazuje, da ne gre za natančen dokument, kakršnega sicer z besedami *earum exemplum infra scriptum est* (34.3) uvaja v primeru Katilinovega pisma,⁴²⁹ ki pa je samo eno iz množice pisem (34.2: *at Catilina ex itinere plerisque consularibus, praeterea optumo cuique litteras mittit ...*). V vsakem primeru tudi Katilinovo pismo, ki ga je Kv. Kátul v senatu prebral, deluje kot govor.

V obeh primerih se pripovedovalec v kar največji meri umika v ozadje in se glede na direktni diskurz odreka nadzoru nad pripovednim žariščem, ki vnovič močneje zaniha proti notranjemu. A samo v primeru zarotnikov; dikcija na strani Rima, tj. odgovor Marcija Rega na Manlijevo pismo (34.1) in ukrepi senata po Katilinovem pismu v senatu (36.1–3), je v odvisnem diskurzu, stvarna in kratka:

Manlijevo pismo 33.1–5	Regov odgovor 34.1	Katilinovo pismo 35.1–5	ukrepi senata 36.2–3
neodvisni diskurz; 157 besed	odvisni diskurz; 33 besed	neodvisni diskurz; 133 besed	odvisni diskurz; 43 besed

Dikcija Manlijevega pisma kaže, da je bil Katilinov program odpisa dolgov in distribucije zemlje morda več kot le demagoška poteza, čeprav se Manlij v svoji dikciji v eni bistveni točki, namreč negaciji želje po oblasti, povsem loči od Katilinovega programa prevzema oblasti (20.2: *spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent*):

Sallustiana (Ad Sall., Cat., 34,3 et 44,4; 51,27) *Latomus* 40 (1981), 67; R. Syme, *Sallust*, 71.

427 Argument, da ne gre za pismo, temveč govor, najdemo v: K. Vretska, *De Catilinae coniuratione*, 399.

428 J. T. Ramsey, *Sallust's Bellum Catilinae*, Oxford 2007, 22.

429 Na primeru podobnega dokumenta, ki ga pripovedovalec prav tako z izrazom *exemplum* uvaja v 44.4 in ki ga v drugačni obliki navaja tudi Cicero, vidimo, da izraz *exemplum* ni zagotovilo, da to pomeni natančno, *verbatim* povzemanja pisem ali govorov (R. Syme, *Sallust*, 72).

33.4 At nos non imperium neque divitias petimus, quarum rerum causa bella atque certamina omnia inter mortalis sunt, sed libertatem, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit.⁴³⁰

Odstopanje od Katilinovega programa je zgovorno: zarotniki so imeli v tem času bistveno drugačna izhodišča in Manij, ki se je začel pripravljati na konflikt, še preden je Katilina v Rimu povlekel prve poteze (gl. kronološko tabelo na str. 131), je morda v precejšnji meri deloval na lastno pest.

To postane očitno tudi ob retoriki Katilinovega pisma, v katerem njegov avtor znova potrjuje podobo, ki mu jo je v petem poglavju v karakterizaciji namenil pripovedovalec. Tako že v pismih, katerih vsebina je v odvisnem diskurzu zgolj povzeta v 34.2, kjer se znova kaže kot *cuius libet rei simulator ac dissimulato* (34.2: *se falsis criminibus circumventum ... Massiliam in exilium proficisci ... uti res publica quieta foret neve ex sua contentione seditio oreretur*). Besedilo njegovega pisma, ki ga Kátul prebere v senatu in ki je sodeč po formulaciji *ab his longe divorsas* ter netipičnem besedišču avtentično⁴³¹ – na to kaže tudi uvodna formulacija *earum exemplum infra scriptum est* –,⁴³² je v popolnem nasprotju s pozitivnimi moralnimi koncepti, kakor jih je pripovedovalec zgradil v uvodnem delu (Katilina izpostavlja npr. *dignitas* in *honestas*) in v sozvočju z njegovo karakterizacijo v prvem delu monografije:

35.3–4 Iniuriis contumeliisque concitatus, quod fructu laboris industriaeque meae privatus statum dignitatis non obtinebam, publicam miserorum causam pro mea consuetudine suscepi, non quin aes alienum meis nominibus ex possessionibus solvere non possem /.../ sed quod non dignos homines honore honestatos videbam meque falsa suspicione alienatum esse sentiebam. Hoc nomine satis honestas pro meo casu spes reliquae dignitatis conservandae sum secutus.⁴³³

Jasno je, da je tako sprevržena raba pozitivnih moralnih konceptov, s katerimi se povezuje govorec, možna zgolj v sekvenci notranjega žarišča, od katere se pripovedovalec distancira v največji možni meri.

430 »Ne gre nam za oblast ali bogastvo, ki med ljudmi netita vojne in vse mogoče spore, pač pa za svobodo, ki se ji noben dober človek ne bi odpovedal, razen za ceno življenja.«

431 A. T. Wilkins, n. d., 46.

432 Gl. spodaj analizo Lentulovega pisma Katilini 44.5.

433 »Prizadet sem in ponižan; prikrajšan sem bil za sad svojega truda in prizadevanj, nisem dobil sebi primerne častne službe, zato sem se po svoji navadi zavzel za javno dobro vseh v stiski – ne zato, ker ne bi mogel iz lastnega imetja poplačati svojih zadolžnic ... pač pa zato, ker vidim, da nezaslužni posamezniki uživajo časti, jaz pa sem izobčen brez vsake prave podlage. Iz tega razloga sem se odločil za dejanja, povsem častna v mojih okoliščinah, s katerimi upam ohraniti vsaj nekaj dostojanstva.«

Katilinovemu odhodu v Manlijev tabor (36.1) sledi stvaren pregled dogodkov, ki so sledili v senatu sredi novembra, s čimer je prva zgodovinska epizoda – potek zarote v Rimu do odkritja – zaključena. V naslednjih dveh epizodah – o vlogi Alobrogov v zaroti (39.6–47.4) ter ukrepih proti zaroti in zadušitev zarote v Rimu (48.1–55.6) – se Katilina tako rekoč ne pojavlja, kar je pričakovano, glede na to, da se v teh dveh epizodah pripovedovalec posveča dogodkom, na katere Katilina ni imel vpliva. Katilino kot osrednjo figuro dogajanja pripovedovalec ponovno vključi v pripoved šele v 56. poglavju; vmesni historični epizodi se v opisih bistveno razlikujeta od prve in v smislu Katilinove karakterizacije predstavljata tranzicijo, ki legitimira odsotnost njegovih negativnih lastnosti v zadnji epizodi o končnem spopadu zarotnikov z rimsko vojsko (56.1–61.9).

V poglavjih 36.4–39.5 se pripovedovalec znova posveča stanju v Rimu, v tem odlomku se vsebinsko navezuje na opazno cezuro v 31. poglavju in poglavja 11–13, vendar se v tem prostoru posveti predvsem nekaterim vprašanjem, ki so pomembna za razmere v Rimu v letu 63. Formulacija *ea tempestate mihi imperium populi Romani multo maxume miserabile visum est* (36.4) kaže na osebni interes pripovedovalca (poleg osebnega stališča, izraženega v dativnem zamku *mihi*, na to kaže tudi aliteracija v podarjeno okrepljenem pridevniku *multo maxume miserabile*). Trditev bi zlasti zaradi formulacije *multo maxume miserabile* lahko razumeli kot čustveno in simpatetično, vendar 37. poglavje kaže predvsem na obžalovanje zgodovinopisnega pripovedovalca splošnega stanja v rimski družbi, ki ga opisuje kot »bolezenski razkroj duha večine državljanov« (36.5: *tanta vis morbi ac veluti tabes plerosque civium animos invaserat*; prisposodba umske bolezni se nadaljuje še v 37.1 z izrazom *mens aliena* – »blaznost«), kar se sklada z razlago moralnega razkroja, kakor ga je delno opisal že v pogl. 11–13.⁴³⁴

Posebej moramo opozoriti na prikaz tega, kako je bil Katilinov »politični program« sprejet pri množici:

37.1–2 *Neque solum illis aliena mens erat, qui conscii coniurationis fuerant, sed omnino cuncta plebes novarum rerum studio Catilinae incepta probabat. Id adeo more suo videbatur facere.*⁴³⁵

Trditev, da je bilo v tem času moralno stanje »celotnega sloja preprostih ljudi« (*cuncta plebes*) ugodno za razvoj politične klime, v kateri je Katilina med množicami dejansko lahko užival ugled zaščitnika nižjih slojev, bralca sili v novo vrednotenje nekaterih temeljnih izhodišč, kar je, to smo že omenili, zlasti pomembno za dojetje Katilinove podobe v zaključnih poglavjih dela; po-

434 Gl. str. 107ss.

435 »Pa saj niso bili samo tisti tako poblazneli, ki so bili udeleženi v zaroti, ne, vsi ljudje preprostega stanu so v želji po spremembah pozdravljali Katilinov podvig. To je bilo, tako se zdi, v njihovi naravi.«

doba »preproste množice«, kakor jo prikazuje pripovedovalec, se še okrepi v 48. poglavju, kjer je izpostavljena njena nestanovitnost:

48.1 Interea plebs coniuratione patefacta, quae primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente Catilinae consilia exsecrari, Ciceronem ad caelum tollere, veluti ex servitute erepta gaudium atque laetitiam agitabat.⁴³⁶

V tem primeru sicer ne smemo zanemariti dejstva, da je na razpoloženje javnosti po razkriti zaroti in vlogi Alobrogov k spremembi javnega mnenja pomembno prispeval Cicero s tretjim govorom proti Katilini, ki ga je *ad populum* govoril takoj po sestanku senata, opisanem v 47. poglavju. Opozoriti pa moramo tudi na pomembno odstopanje med Ciceronovim videnjem tega, kakšno podporo je užival Katilina, in tem, kakšna podoba se ustvarja v *Katilinovi zaroti*: v drugem govoru proti Katilini Cicero ne podaja enako pesimistične ocene o vsesplošni podpori (*omnino cuncta plebes*), pač pa *ad populum orationem habens* pričakovano govori o *istae copiae* – teh množicah:

2.17 Sed cur tam diu de uno hoste loquimur /.../ de his, qui dissimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? /.../ Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur ...⁴³⁷

Cicero je Katilni sicer priznaval podporo med podeželskim ljudstvom (*Cat. 2.8: verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat*), v Katilinovi zaroti pa se ustvarja podoba, da je Katilina neomajno podporo užival tudi med meščanstvom (*sed urbana plebes, ea vero praeceps erat de multis causis*), kar pripovedovalec povezuje z moralnim in političnim stanjem te družbe (kot moralno *in* politično kategorijo moramo v tem delu razumeti vrednotno orientacijo *boni – mali*):

373–4 Nam semper in civitate, quibus opes nullae sunt, bonis invident, malos extollunt, vetera odere, nova exoptant, odio suarum rerum mutari omnia student, turba atque seditionibus sine cura aluntur, quoniam egestas facile habetur sine damno. Sed urbana plebes, ea vero praeceps erat de multis causis.⁴³⁸

436 »Medtem pa si je preprosta množica, ki je bila sprva željna sprememb in naklonjena vojni, po razkritju zarote premislila: Katilinove naklepe so zdaj vsi preklinjali, Cicero na so poveličevali do neba, skratka, bilo jih je eno samo veselje, kakor da bi jih kdo rešil sužnosti.«

437 »Sicer pa, zakaj ves ta čas govorimo o enem samem sovražniku ... nič pa o teh, ki so se potuhnili in so še vedno v Rimu, med nami? Povedal vam bom, Kviriti, kakšnih vrst ljudi se zbirajo v teh množicah ...«

438 »V vsaki državi namreč tisti, ki so brez vsega, zavidajo onim boljšega stanu in poveljujejo malopridneže, sovražijo ustaljeni red in pričakujejo novega, v nezadovoljstvu nad lastnimi okoliščinami hočejo občin sprememb; brez težav vztrajajo v izrednih

V odlomku 37.5–7 pripovedovalec pomembno relativizira izjavo o *cuncta plebes* iz 37.1; v njegovi dikciji tega odlomka ne moremo mimo vzporednice s Ciceronovim naštevanjem, kakšnih vrst ljudje so sodelovali v zaroti (*ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur*), vsaj v eni točki – nekdanjih Sulo-vih veteranih – pa oba merita na isto skupino sodelujočih:

Cic. Cat. 2.18–23

Sall. C. 37.5–7

unum genus est eorum, qui magno in aere alieno maiores etiam possessiones habent ... **alterum genus** est eorum, qui quamquam premuntur aere alieno, dominationem tamen expectant ... **tertium genus** est aetate iam adfectum, sed tamen exercitatione robustum ... **quartum genus** est sane varium et mixtum et turbulentum ... **quintum genus** est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum

primum omnium, qui ubique probro atque petulantia maxime praestabant ... **deinde multi memores Sullanae victoriae** ... **praeterea** iuventus, quae in agris manuum mercede inopiam toleraverat ... eos atque alios omnis malum publicum alebat

Na ilustracijo družbene skupine podpornikov Katilinovega programa, ki jo pripovedovalec zaključuje z mislijo »njih in vse ostale je podpihovalo nevzdržno stanje v družbi« (37.5: *eos atque alios omnis malum publicum alebat*), je navezana izrazito osebna intervencija pripovedovalca (*quo minus mirandum*) kot moralne avtoritete v obliki komentarja, ki razloge za takšno stanje znova išče tudi v razmerah postsulanske družbe:

37.8–11 Quo minus mirandum est homines egentis, malis moribus, maxuma spe, rei publicae iuxta ac sibi consuluisse. Praeterea, quorum victoria Sullae parentes proscripti, bona erepta, ius libertatis in minutum erat, haud sane alio animo belli eventum expectabant. Ad hoc, quicumque aliarum atque senatus partium erant, conturbari rem publicam quam minus valere ipsi malebant. Id adeo malum multos post annos in civitatem revertat.⁴³⁹

Vprašanje, kaj pomeni *malum publicum*, pripovedovalec znova razišče v dveh težje zaznavnih sekvencah notranjega žarišča:

razmerah sredi neredov, saj v revščini nimajo kaj izgubiti. Toda množice v mestu, med temi je nevarno vrelo zaradi več razlogov.«

439 »Potemtakem ni presenetljivo, da se ljudje sprevrženih načel, ki so bili v stiski in so se mnogočesa nadejali, niso ozirali na stanje države nič bolj kot na lastno korist. S podobnimi občutki so se vojne nadejali tisti, katerih starše so ob Sulovi zmagi zadele proskripcije in so bili ob premoženje ter svoboščine. Vrh tega so člani strank, nasprotnih senatski, raje videli, da bi državo zajeli nemiri, kot pa da bi bili ob svoj vpliv. Tako zelo se je to zlo po mnogih letih razraslo v družbi.«

38.3 Namque, uti paucis verum absolvam, post illa tempora quicumque rem publicam agitavere honestis nominibus, alii sicuti populi iura defenderent, *pars quo senatus auctoritas maxuma foret*, bonum publicum simulantes pro sua quisque potentia certebant.⁴⁴⁰

39.2 Ei magistratus provincias aliaque omnia tenere; ipsi innoxii, florentes, sine metu aetatem agere ceterosque iudiciis terrere, *quo plebem in magistratu placidius tractarent*.⁴⁴¹

V obeh odlomkih, ki ju zaznamuje izrazito »salustijanska« dikcija (inkonciniteta v 38.3: *alii ... pars*), je notranje žarišče izraženo v finalnem odvisniku. Odlomka obravnavata potencialno različni časovni obdobji: zlasti izraz *post illa tempora* bi se lahko nanašal na obdobje pred Sulovimi reformami (prim. 37.11: *id adeo malum multos post annos in civitatem reverterat*) ali pa tudi na obdobje *post dominationem Sullae* (5.6). Kljub temu je žariščevalec v obeh odlomkih ista skupina *paucorum potentium* (39.1), ki je v prvem primeru formalno izražena v besedi *pars*.

Inkonciniteta v 38.3 je popolna; poleg uvodnih izrazov *alii – pars* zajema tudi funkcijski paralelizem obeh stavkov, saj prvega uvaja komparativen izraz *sicuti*, drugega pa finalni veznik, tako da nihanje pripovednega žaruišča v smeri sekundarnega žariščevalca beležimo samo v drugem stavku:

alii sicuti populi iura defenderent, pars quo senatus auctoritas maxuma foret

Ob tem se ne moremo izogniti opažanju, da pripovedovalec skozi notranje žarišče raziskuje samo namero vplivnih posameznikov v senatu, kar je zlasti pomembno v drugi citirani sekvenci notranjega žarišča – *quo plebem in magistratu placidius tractarent* –, v kateri je jasno izražena namera, da si ti *pauci potentes* utrdijo položaj v Pompejevi odsotnosti (39.1: *postquam Cn. Pompeius ad bellum ... missus est*).

V odlomku 39.3–4 so strnjene morebitne posledice vseh fenomenov političnih razmer naštetih v poglavjih 36.4–39.3. V spekulativnem komentarju, ki je *argumentum ex post*, najdemo pripovedovalčevo pojasnilo, kaj je v resnici *periculi novitas*; to ni zgolj zarota kot taka ali njen morebiten uspeh, temveč možnost, da bi lahko v takem primeru znova prišlo do že znane borbe za oblast – *vetus certamen*:⁴⁴²

440 »Skratka, v tistem času je vsakdo, ki je v imenu plemenitih ciljev netil nemire v državi – bodisi da je stopal v bran pravicam ljudstva bodisi, *da bi utrdil veljavo senata* –, se je pod pretvezo skrbi za javno dobro boril zgolj za lasten vpliv.«

441 »Ti /maloštevilni/ so prav vse imeli v svojih rokah, od uradniških položajev do upravljanja provinc. Njim ni bilo hudega; uživali so blaginjo in bili brez vsakega strahu, obenem pa uradnikom grozili s sodnim pregonom, da bi jih prisilili v previdnejšo politiko pri ljudstvu.«

442 Prim. BJ 42.1 *certamen dominationis*.

39.3–4 Sed ubi primum dubiis rebus novandi spes oblata est, vetus certamen animos eorum adrexit. Quod si primo proelio Catilina superior aut aequa manu discessisset, profecto magna clades atque calamitas rem publicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuisset, quin defessis et exsanguibus, qui plus posset, imperium atque libertatem extorqueret.⁴⁴³

Vtis poglavij 36.4–39.2 skupaj s komentarjem pripovedovalca v 39.3–4 je, da Katilinova zarota sama po sebi ni bila največja nevarnost; pripovedovalčev komentar je namreč moč aplicirati tudi na kasnejše zgodovinske dogodke, predvsem na Cezarja, tj. na zaroto senatorjev in atentat ter posledično borbo za oblast med Antonijem in Oktavijanom.

39.6–47.4: VLOGA ALOBROGOV V ZAROTI

Kratka notica o Fulviju, ki ga oče ob spoznanju, da se je pridružil zarotnikom, ubije (39.5), se zdi precej ohlapno povezana s pripovedovalčevim komentarjem v 39.4, vendar pa ekskurz o političnih razprtijah, s katerim seže celo v obdobje pred Sulo (38.3; gl. zgoraj), uspešno poveže s točko, od koder lahko z izrazom *isdem temporibus* (39.6) časovno smiselno nadaljuje pripoved, kjer jo je v 36.3 prekinil. V 39.6 se navidezna zastranitev o stanju v Rimu v času zarote konča, vendar pripovedovalec učinke zarote raziskuje še naprej v zastranitvi o vlogi Alobrogov v zaroti (39.6–47.4), v kateri ostaja zvest že izkazani metodi menjave prizorišča dogajanja (prim. 26.1–30.7).

Poglavje o vlogi Alobrogov v zaroti ima več pomembnih učinkov. Gre za tranzicijo k zadnji epizodi *Katilinove zarote*; po analizi in rekapitulaciji (39.4) velike nevarnosti, ki ob zaroti preti Rimu zaradi podpore zarotnikov med ljudstvom (36.4–37.8) in političnih trenj (37.9–39.3), je ob začetku naslednje, zadnje epizode, tj. zmage državnega aparata nad zarotniki, stanje v Rimu že bistveno drugačno, pri čemer je najbolj opazno prav to, da zarotniki ne uživajo več podpore pri ljudstvu (48.1–2), politično prizorišče pa se konsolidira (50–55). Poleg tega poglavje o Alobrogih in njihovi vlogi v zaroti prvič zelo jasno širi prostor nevarnosti na območje zunaj Rima – če izvzamemo kratko notico o pripravah na zaroto v Etruriji, Apuliji in Picenu (27.1).

Posebej moramo opozoriti na nihanje rabe časov skozi celotno poglavje o Alobrogih; omemba Lenutolove dejavnosti v Rimu je v imperfektu, vendar že ob njegovih navodilih Umbrenu preide v prezent. Omahovanje Alobrogov ob

443 »Kakor hitro pa so se v negotovih okoliščinah pokazali obeti za spremembo, je nekdanje stremušstvo znova zbudilo njihove strasti. Če bi torej Katilina v prvem spopadu zmagal ali vsaj izbojeval neodločen izid, bi to za državo nedvomno pomenilo pravo katastrofo, vendar pa zmagovalci svojega uspeha ne bi mogli dolgo uživati, kajti zmagobiti jim, izčrpanim in upehanim, iz rok iztrgal nekdo močnejši.«

njegovi ponudbi je v pretekliku (41.1–3: perfekt → imperfekt → perfekt); Ciceronovi ukrepi v prezentu (41.4–5) kratek pregled dejanj zarotnikov zunaj Rima v celoti v imperfektu (42); dejanja zarotnikov (Lentulovi načrti) v Rimu v imperfektu (43); kritična faza – sestanek Alobrogov z zarotniki, Katilinova korespondenca, propad Umbrenovega načrta – v celoti v prezentu (44–45); zaslišanje zarotnikov (46–47) v prezentu z izjemo 46.2 (perfekt → imperfekt). V preteklem času pripovedovalec obravnava zgolj tiste dogodke, ki so se sočasno ali neposredno pred dogodki, povezanimi z Alobrogi, zgodili zunaj Rima (42), ali pa niso bili neposredno povezanimi z Alobrogi (43). V 40. poglavju je nihanje v rabi časov še bolj očitno:

40.1	Lentul Umbrenu naroči, naj pridobi Aloborge za zaroto	prezent
40.2	notica o Umbrenu v Galiji	pluskvamperfekt, perfekt
40.3–6	Umbren skuša pridobiti poslance Alobrogov za zaroto	prezent

Prehod v prevladujočo prezentno pripoved v 40.3 zaznamuje tudi premik v pripovednem žarišču; v 40.3–4 se izmenjata dve izraziti sekvenci notranjega pripovednega žarišča:

40.3–4 Postquam illos videt queri de avaritia magistratuum, accusare senatum, quod in eo auxili nihil esset, miseriis suis remedium mortem exspectare: »At ego«, inquit, »vobis, si modo viri esse voltis, rationem ostendam, qua tanta ista mala effugiatis.« Haec ubi dixit, Allobroges in maxumam spem adducti Umbrenum orare, ut sui miseretur: nihil tam asperum neque tam difficile esse, quod non cupidissime facturi essent, dum ea res civitatem aere alieno liberaret.⁴⁴⁴

V prvi sekvenci notranjega žarišča, ki ga signalizirata dve atributivni znamenji – *videt* in *inquit* –, je žariščevalec Umbren; v drugem primeru premik pripovednega žarišča od Umbrena k Alobrogom signalizira izraz duševnega stanja: *in maxumam spem adducti*.

V naslednjem primeru notranjega žarišča je žariščevalec znova Umbren, ki je na sestanek z Alobrogi povabil Gabinija, »da bi imel pogovor večjo težo«: *praeterea Gabinium arcessit /sc. Umbrenus/, quo maior auctoritas sermoni inesset* (40.6). V tem primeru je notranje žarišče izraženo v namernem odvisniku, ki se

⁴⁴⁴ »Ko je spoznal, da so nezadovoljni nad lakomnostjo uradnikov in da krivijo senat, ker jim ni nič v pomoč, edino rešitev za svoje tegobe pa vidijo v smrti, je dejal: »Jaz vam bom, če le hočete biti možje, pokazal, kako se lahko rešite iz teh težav.« Na te njegove besede so Alobrogi, ki jih je navdalo veliko upanje, rotili Umbrena, naj se jih usmili, z obljubami, da jim nič ne bo pretežko ali odvrtno – vse bodo radi storili, da se le njihova skupnost reši dolgov.«

ponovi še v nadaljevanju (*quo legatis animus amplior esset*), tako da se zdi, da je celoten odstavek 40.6 postavljen v Umbrenovo perspektivo.

Ta učinek se ponovi tudi v prvem odstavku 41. poglavja:

41.1 *Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam consili caperent. In altera parte erat aes alienum, studium belli, magna merces in spe victoriae, at in altera maiores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa praemia.* Haec illis volventibus tandem vicit fortuna rei publicae.⁴⁴⁵

V pričujočem primeru je razmerje med notranjim in pripovedovalčevim žariščem manj stabilno. Signalizator premika pripovednega žarišča sekvence, v kateri so žariščevalci Alobrogi, je vnovič izraz duševnega stanja – *in incerto habuere*; ožariščenelec je formalno vsebina odvisnega vprašalnega stavka *quidnam consili caperent*; vendar pa celotna naslednja poved pojasnjuje vsebino odvisnika, tako da lahko tudi to poved še obravnavamo kot del sekvence notranjega žarišča, čeprav bi zlasti zaradi misli *pro incerta spe certa praemia* lahko sodila na videz tudi v miselno polje pripovedovalca; v njej bi namreč lahko beležili aluzijo na Katilinovo misel *neque ego ... incerta pro certis captarem* (20.3), vendar pa po drugi strani v 50.1 izvemo, da je senat Alobrogom volil nagrado: *dum legatis Allobrogum et T. Volturcio ... praemia decernuntur ...*

Po kratkem pregledu dogajanj zunaj Rima in načrtov zarotnikov v poglavjih 42–43, ki sta, kot smo že omenili, obe postavljeni v imperfekt, se pripovedovalec znova osredotoči na Alobroge in pripoved nadaljuje v prezentu. V 44.5 znova beležimo izrazito nihanje pripovednega žarišča proti notranjemu; pripovedovalec v momentu izrazito dokumentarne vrednosti uvaja pismo, ki ga Lentul po Volturkiju pošlje Katilini. Vendar moramo tu opozoriti na posebnost odlomka: sekvenca notranjega pripovednega žarišča zajema ne le odstavek 44.5, ki vsebuje dejansko besedilo pisma, temveč tudi naslednji odstavek, ki vsebuje zgolj ustna navodila:

44.4–6 *Ipse Volturcio litteras ad Catilinam dat, quarum exemplum infra scriptum est: »Qui sim, ex eo, quem ad te misi cognosces. Fac cogites in quanta calamitate sis, et memineris te virum esse. Consideres quid tuae rationes postulent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab infumis.« Ad hoc mandata verbis dat: cum ab senatu hostis iudicatus sit, quo consilio servitia repudiet? In urbe parata esse, quae iusserit; ne cunctetur ipse propius accedere.»*⁴⁴⁶

445 »Toda Alobrogi so dolgo omahovali v negotovosti, kako naj se odločijo. Na eni strani dolg, navdušenje za vojno in obet dobrega plačila v primeru zmage; na drugi pa še več sredstev, varni načrti, gotova nagrada namesto negotovih obetov. Ko so tako tehtali vse omenjeno, je naposled vendar zmagala sreča za državo.«

446 »Sam /Lentul/ mu je dal pismo za Katilino, v katerem je stalo zapisano tole: 'Kdo sem, boš izvedel po tem, ki ga pošiljam k tebi. Misli na to, v kolikšni nevarnosti si in nikar ne pozabi, da si mož. Premisli, kaj zahtevajo tvoji načrti. Išči pomoči pri vseh,

Pismo, ki ga pripovedovalec uvaja s formulacijo *quarum exemplum infra scriptum est* (podobno kot Katilinovo pismo v 35. poglavju), citira tudi Cicero v skoraj identični obliki (*Cat.* 3.11).⁴⁴⁷ Primerjava pokaže, da je dikcija pisma, ki ga Cicero ohranja v bolj avtentični obliki,⁴⁴⁸ v *Katilinski zaroti* prirejena.⁴⁴⁹ Čeprav v smislu učinka pisma v pripovedi njegova avtentičnost ni bistvenega pomena,⁴⁵⁰ je podatek o avtentični vsebini pomemben za vzorec formulacije, s katero pripovedovalec uvaja v pripoved prave dokumente historične vrednosti: pri tem je beseda *exemplum* pomemben kvalifikator.

V tem oziru je dikcija verbalne note, ki jo Lentul pošilja Katilini, posebej pomembna: ne glede na to, da gre za del iste sekvence notranjega žarišča, jo pripovedovalec posebej uvaja z drugačno formulacijo kot pismo; podobno kot v primeru Manlijevega sporočila v 33. poglavju, ki ga uvaja formulacija *mandata huiusce modi*, je tudi tu uvod v ustno sporočilo podoben izraz – *mandata dat*. Vsebina Lentulovih besed daje vtis, da se Lentul osamosvaja.⁴⁵¹ Številne omembe (17.3, 32.2, 39.6) so utrdile status Lentula kot Katilinovega podrejenega, vendar natančni načrti o poteku zarote v Rimu po Katilinovem odhodu v 43. poglavju in ustno sporočilo v 44.6 ustvarjajo enako podobo kot v Manlijevem primeru v »depeši« v 33. poglavju, da ima namreč v okviru zarote že lastne ambicije, ki presegajo jasna Katilinova navodila iz 32.2.

Lentulova razmišljanja imajo nekaj pomembnih učinkov; v kombinaciji z Manlijevim pismom in poglavji 36.4–39.5 nastaja vtis, da zarota presega Katilino. Predvsem pa se začenja krepiti podoba Katiline kot pripadnika starega patricijskega sloja, ki tega, kar imenuje *maximum atque pulcherrimum facinus* (22.3), noče mazati s tem, kar mu svetuje Lentul.

Po razpletu celotne epizode z Alobrogi v 45. poglavju v začetku 46. poglavja, ki se osredotoča na Ciceronove ukrepe proti pomembnim udeležencem za-

tudi pri tistih najnižjega stanu.‘ K temu je dodal še ustna navodila: če ga je že senat razglasil za sovražnika, zakaj vendar odklanja sužnje? V mestu je vse pripravljeno, kar je ukazal; naj torej ne odlašaj več in pride.«

447 *Cat.* 3.11: *Quis sim, scies ex eo, quem ad te misi. Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus. Vide, ecquid tibi iam sit necesse, et cura, ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum.*

448 R. Syme, *Sallust*, 72.

449 Predvsem v smeri konkretizacije: *fac cogites in quanta calamitate* je konkretnejši napotek kot *cogita quem in locum sis progressus*. Poleg tega se v *Katilinski zaroti* izgubi epistolarni značaj Lentulovega pisma (*fac cogites* namesto *cura, ut ...*).

450 Avtentični status pisma sicer zagotavlja tudi notica o skrinjici s pismi, ki jih konzul predloži na obravnavi zarotnikov po razkritju zarote v 46.6: *Flaccum praetorem scriinium cum litteris quas a legatis acceperat eodem adferre iubet.*

451 A. T. Wilkins, n. d., 91.

rote (*tantis civibus deprehensis*), naletimo na novo pomembno sekvenco notranjega žarišča:

46.1–2 Quibus rebus confectis omnia propere per nuntios consuli declarantur. *At illum ingens cura atque laetitia simul occupavere. Nam laetabatur intelligens coniuratione patefacta civitatem periculis ereptam esse: porro autem anxius erat dubitans, in maximo scelere tantis civibus deprehensis quid facto opus esset: poenam illorum sibi oneri inpunitatem perdundae rei publicae fore credebat*⁴⁵²

Žariščevalec je v celotni sekvenci Cicero; premik v pripovednem žarišču proti notranjemu, Ciceronovemu, signalizira več atributivnih žariščevanj, prvi povsem na začetku sekvence: (*illum*) *ingens cura atque laetitia simul occupavere*. Izrazito antitezo med *laetitia* in *cura*, ki se ponovi v paralelizmu *poenam illorum ... sibi oneri, inpunitatem perdundae rei publicae*, dodatno okrepi izraz *simul*. Ostala atributivna znamenja sodijo v isto polje duševnega stanja kot posledice nekega védenja, pri tem da je ožariščenec odvisen od slednjega glagola:

laetabatur intelligens ... civitatem periculis ereptam esse

Cicero

anxius erat dubitans ... quid facto opus esset

poenam illorum sibi oneri, inpunitatem ... credebat

Izraz *credebat* kot signalizator pripovednega žarišča odraža jasno dilemo, pred katero je bil postavljen Cicero v tistem trenutku, čeprav ni izključeno, da ne gre tudi za namig na pravno podlago za njegov izgon 58 pr. Kr.

V 47. poglavju se zastranitev o Alobrogih in njihovi vlogi v zaroti konča, čeprav se nekateri dogodki, opisani v 48. poglavju, še navezujejo na to epizodo. Glede na prevladujoči prezent v pripovedi je nujen vtis, da pripovedovalec snov obravnava kot izredno dinamično epizodo, katere glavni moment se zdijo Alobrogi, vendar je zlasti na račun 46. poglavja nujen sklep, da je glavni moment v resnici Cicero, ki se v kritičnih trenutkih pojavlja v vseh poglavjih epizode (41.5, 44.1, 45.1, 46), vključen pa je tudi v načrte zarotnikov kot tarča napada (43.2).

Epizoda o Alobrogih in zaroti se ob vsem povedanem zdi malodane slepi len maneuver; ker sledi pripovedovalčevemu komentarju o političnih razmerah, v katerih je zarota predstavljala *periculi novitas* (39.4), ne more izostati vtis, da je tudi morebitno sodelovanje Alobrogov predstavljalo realno nevarnost. Historične podlage za to pravzaprav ni: pripovedovalec kot realno nevarnost opi-

452 »Ko je bila zdeva mimo, je bil konzul po slih brž o vsem obveščen. Navdala sta ga neizmerno veselje in skrb obenem. Veselilo ga je namreč spoznanje, da je ob razkritju zarote mimo nevarnost za državo, bil pa je tudi zaskrbljen, saj ni bil gotov, kako naj ravna s tako vplivnimi meščani, ki so jih zasačili pri tako hudem zločinu; menil je, da bi bilo, ko bi jih kaznoval, to zanj obremenilno, če pa bi jih oprostil, bi to bilo pogubno za državo.«

suje dogodek, do katerega sploh ni prišlo – po zaslugi Cicerona. Obenem ne moremo mimo opažanja, da je dogodek, ki pomaga ustvarjati vtis, da se je zarota razširila celo do severnih provinc, povsem lokaliziran in obravnavan izključno v Rimu. Večji del poteka »zarote« Alobrogov tako pripovedovalec raziskuje oziroma predstavlja skozi osebne dileme različnih protagonistov: Alobrogov, Lentula in Cicerona. Končni in prevladujoči vtis: Cicero je uspešno preprečil (potencialno) nevaren dogodek.

48.1–55.6: ZADUŠITEV ZAROTE V RIMU

Poglavji 48 in 49 služita kot uvod v zadnjo epizodo *Katilinove zarote*, tj. debato v senatu in zadušitev zarote;⁴⁵³ uvodna dva paragrafa 48. poglavja pripovedovalec izkoristi za komentar splošnega razpoloženja v Rimu, ki je po razkritju zarote naravnano izrazito proti Katilini,⁴⁵⁴ poleg tega pa sta v teh dveh poglavjih v zaroto pomembno implicirana Kras in Cezar. Morebitna vpletenost Krasa, ki ga je bil med zaslišanjem pred senatom inkriminiral Lukij Tarkvinij (48.5), je predmet polemične razprave, ki poteka skozi sekundarni žariščevalski kot, pri katerem je žariščevalec nekdo tretji:⁴⁵⁵

48.7 *Erant eo tempore, qui existumarent indicium illud a P. Autronio machinatum, quo facilius appellato Crasso per societatem periculi reliquos illius potentia tegetet. Alii Tarquinium a Cicerone inmissum aiebant, ne Crassum more suo suspecto malorum patrocinio rem publicam conturbaret. Ipsum Crassum ego postea praedicantem audivi tantam illam contumeliam sibi a Cicerone inpositam.*⁴⁵⁶

Podobno kot v 22.1–22.3 je bralec tudi tu soočen z intentzivnim nihanjem pripovednega žarišča, pri čemer se posamezni koti žariščevanja prekrivajo. V odlomku beležimo dve ločeni sekvenci žariščevanja, pri katerih se žariščevalca – v obeh primerih neznana tretja oseba – razlikujeta, tj. (*erant*) *qui* – *alii*; v obeh primerih je znotraj žariščevalskega kota izražena še ena perspektiva oziroma nov kot žariščevanja:

erant ... qui existumarent indicium illud a P. Autronio machinatum

453 K. Vretska, *Der Aufbau des »Bellum Catilinae«*, H 72 (1937), 202ss.

454 Gl. prevod in obravnavo odlomka na str. 147.

455 Obravnavo podobnega primera gl. na str. 155.

456 »Tisti čas so nekateri menili, da si je to obtožbo izmislil Publij Avtronij, da bi Kras ob omembi lastnega imena s svojim vplivom, ker bi bil vpleten, ščitil ostale. Drugi so govorili, da je Cicero dal Tarkvinija privedi, da se Kras ne bi po svoji navadi zavzel za malopridneže in v državi povzročal nemirov. Prav Krasa sem kasneje slišal govoriti, da ga je v teh govoricah blatil Cicero.«

quo facilius ... reliquos illius potentia tegeret
alii Tarquinium a Cicerone **inmissum aiebant**,
ne Crassus ... rem publicam conturbaret

V obeh sekvencah notranjega žarišča, v katerih je dosledno izpeljan konstrukcijski paralelizem, je žariščevalec, kot že rečeno, tretjeosebni; v prvi je izražen v sintagmi *erant qui* – »nekateri« –, ožariščenec pa je Avtronij in njegova domnevna laž (*machinatum* ...); obenem je Avtronij sam žariščevalec, vsebina njegovega žariščevalskega kota pa je izražena v namernem odvisniku. Enak primer je druga sekvenca, v kateri so žariščevalec »drugi« (*alii*); ožariščenec je v tem primeru zaradi pasiva sicer Tarkvinij, vendar je agens v tej specifični sekvenci Cicero, ki je tudi sam žariščevalec, ožariščenec – njegova skrb za državo, pa je izražen v namernem odvisniku.

Razlika v obravnavi obtožb proti Krasu in Cezarju je pomemben del naših opazanj. Obtožbe proti Krasu demantira Kras sam (48.9: *ipsum Crassum ego postea praedicantem audivi tantam illam contumeliam sibi a Cicerone inpositam*);⁴⁵⁷ obtožbe proti Cezarju v 49. poglavju so predstavljene izključno v pripovednem polju pripovedovalca, ki v tem primeru nobene sekvence odlomka ne prepusti sekundarnemu žariščevalcu. Morebitno vpletenost Cezarja v zaroto pripovedovalec označi za *verjetno* (49.3: *res autem opportuna videbatur, quod is privatim egregia liberalitate, publice maxumis muneribus grandem pecuniam debebat*), vendar vsebino obtožb jasno demantira že v samem začetku 49. poglavja:

49.1 Sed isdem temporibus Q. Catulus et C. Piso neque precibus neque gratia neque pretio Ciceronem inpellere potuere, uti per Allobroges aut alium indicem C. Caesar falso nominaretur.⁴⁵⁸

Dikcija odlomka – *neque precibus neque gratia neque pretio* –, kaže na absurdnost obtožbe, ki je zahtevala tovrstna sredstva prepircjevanja, vendar pa predvsem z avderbialnim izrazom *falso*, ki se v Salustijevih monografijah pojavi le dvakrat,⁴⁵⁹ pripovedovalec sam (ne pa skozi sekundarni žariščevalski kot, kot v primeru Krasa) jasno zavrne možnost Cezarjeve vpletenosti v zaroto.

457 Opozorili smo že na pomembne razlike v »dialogu« z vsebino sekundarnega žariščevalskega kota (neznanega tretjeosebnega žariščevalca) in stališči pripovedovalca; o tem gl. zgoraj.

458 »Prav tedaj pa sta Kv. Kátul in G. Pizon zaman skušala s prošnjami, z uslugami ali z denarjem pripraviti Cicerona do tega, da bi bil po kom izmed Alobrogov ali kaki drugi priči med osumljenci po krivem imenovan tudi G. Cezar.«

459 *Cat.* 49.1, *Iug.* 1.1; v Jugurtinski vojni poudarjeno na prvem mestu: **falso queritur de natura sua genus humanum** ... Interpretacija odlomka 1.1 v Jugurtinski vojni nam je

Na prvi pogled se zdi, da sta oba, tako Cezar kot Kras, v poglavjih 48–49 razbremenjena očitkov o sodelovanju pri zaroti; toda tudi če z (navidezno) nevtralnega stališča pripovedovalca to drži, pa Kras v očeh bralca suma o sodelovanju pri zaroti ne more biti povsem rešen – glede na to, da je pripovedovalec Krasa v začetku 19. poglavja skozi sekundarni žariščevalski kot povezal s Pizonom,⁴⁶⁰ bi takšen sklep bi kvečjemu sprožil vprašanje o namenu 48. poglavja – posledično pa bi se morali spraševati tudi, zakaj je zanikanje obtožb prepuščeno Krasu samemu (48.9) in senatnemu odloku *consulis consilio*, da se obtožbe *zdijo* neresnične (48.6: *itaque consulente Cicerone frequens senatus decernit Tarquini indicium falsum videri*). Dejansko stanje je zamegljeno – tako za pripovedovalca (ki je zgolj slišal Krasove protiargumente) kot tudi za bralca. Preveč je možnih razlag.⁴⁶¹

Cezar je v »zgodbo« 49. poglavja pritegnjen zgolj kot pasiven statist, medtem ko so aktivni protagonisti Cicero, ki se vnovič izkaže (49.4: *sed ubi consulem ad tantum facinus impellere nequeunt*), ter Kv. Kátul in Gn. Pizon. Tudi porušena kronologija na koncu 49. poglavja prispeva k predstavitvi Cezarja kot žrtve: incident z vitezi, ki so Cezarju grozili z orožjem (49.4), ustvarja vtis, da je bil žrtev Kátulovih in Pizonovih spletk (*ipsi singillatim ... magnam illi invidiam conflaverant*), čeprav se je po drugih virih sodeč zadeva pripetila šele po razpravi v senatu 5. decembra;⁴⁶² vsekakor pa se ustvarja vtis, da so dejanja vitezov neupravičena in da se Cezarju dogaja krivica.

50.1–55.6: RAZPRAVA V SENATU 5. DECEMBRA

Razpravo v senatu 5. decembra obvladujeta govora Cezarja in Katona. O samem postopku zasedanja v senatu je bralec poučen zgolj v poglavjih 50.3–5 in 55.1–6. Primerjava z eksternimi viri, zlasti Ciceronom, je nujna, zlasti glede dogodkov prejšnjega dne, o katerih v *Katilinovi zaroti* bralec izve nekaj skopih informacij v časovnem vrivku v 50.3, ki zaradi zgoščenosti nekoliko onemogoča jasno kronološko rekonstrukcijo dogodkov 3. in 4. decembra:

50.3 Consul ubi ea parari cognovit, dispositis praesidiis, ut res atque tempus monebat, convocato senatu refert, quid de iis fieri placeat, qui in custodiam traditi

lahko v pomoč tudi pri razlagi pripovedovalčevega stališča v pričujočem odlomku *Katilinove zarote*; natančnejšo razlago *Iug.* 1.1 gl. na str. 172ss.

460 O tem natančneje gl. analizo zastranitve o prvi zaroti, str. 119ss.

461 W. W. Batstone, *Incerta pro certis: An Interpretation of Sallust Bellum Catilinae* 48.4–49.4, *Ramus* 15 (1986), 112.

462 *Plut. Caes.* 8, *Suet. Iul.* 14.2.

erant. Sed eos paulo ante frequens senatus iudicaverat contra rem publicam fecisse.⁴⁶³

Podatek *in custodiam traditi* ustreza vsebini Ciceronovega tretjega govora proti Katilini; dogodki, opisani v 50.4 (*tum D. Iunius Silanus ... de eis qui in custodiis tenebantur ... supplicium sumundum decreverat*), že sodijo v 5. december, kakor tudi še večji del vsebine prvega stavka 50.3 (*consul ubi ea parari cognovit ... refert, quid de eis fieri placeat*). Parentetično vstavljen podatek o sklepu senata *sed eos ... iudicaverat contra rem publicam fecisse*, ki ga Cicero v svojem govoru 3. decembra (*Cat. 3*) in 5. decembra (*Cat. 4*) ne omenja, je specifičen in delno dopolnjuje sliko o vsebini razprave 4. decembra, katere glavne točke so bile Tarkvinijevo pričevanje (48.3–9), volilo nagrad Alobrogom in Volturkiju (50.1) ter ohlapen sklep *contra rem publicam*. Epizoda s Tarkvinijevo obtožbo proti Krasu, ki je med senatorji povzročila pravo ogorčenje (48.5), tako morda pojasnjuje dejstvo, da 4. decembra še ni prišlo do končnega sklepa obsodbe zarotnikov.⁴⁶⁴ Konzul je torej večer poprej razkril poskus nekaterih že zaprtih zarotnikov, predvsem Publija Kornelija Lentula Sura in Gaja Kornelija Ketega, da bi s pomočjo svojih sužnjev na silo pobegnili na prostost (50.2), zato je dal svetišče, v katerem je zasedal senat, dodatno zastražiti in nato za naslednje jutro sklical nadaljevanje seje v *aedes Concordiae* (50.3, gl. zgoraj).⁴⁶⁵

Na vprašanje historičnega jedra v govorih – zlasti v zvezi s Katilinovim govorom v pogl. 20–22 smo že opozorili;⁴⁶⁶ v primeru Cezarjevega in Katonove-

463 »Ko je konzul izvedel, kaj se pripravlja, je dal glede na trenutne okoliščine razpostaviti straže, nato pa sklical senat k posvetu glede tega, kako naj ravnajo s tistimi, ki so jih bili priprli. Zastran njih je bil namreč senat ob veliki udeležbi ugotovil, da so ravnali proti državi.«

464 D. H. Garrison, *The Events of December 4, 63 B.C. and Sallust Cat. 50.3–4*, *CJ* 57 (1962), št. 8, 361.

465 Dejstvo, da je bilo zasedanje v svetišču boginje Sloge (lat. *aedes Concordiae*) in ne v senatski zbornici, ni nenavadno: v času pozne republike so bila zasedanja senata pogosto na različnih krajih, najpogosteje v svetiščih, v času cesarja Avgusta tudi v knjižnici Apolonovega svetišča na Palatinu. Razlogi za to so bili različni: eden pomembnejših je, da senatska zbornica niti ni premogla dovolj prostora za vseh 600 senatorjev (Taylor, Scott, 1969), poleg tega pa je bila tudi preveč dostopna; izredne razmere ob koncu l. 63 so narekovale posebno previdnost zavoljo varnosti senatorjev (morda pa tudi priprtih osumljencev, na kar se morda lahko nanaša odredba T. Nerona v 50.4 *praesidiis additis*), zato je konzul sejo sklical na kraju, ki ga je bilo moč lažje varovati – tudi prva seja osmega novembra 63 je bila v svetišču Jupitra Statorja, ali vsaj ob vznočju Palatina v neposredni bližini (D. L. Thompson, *The Meetings of the Roman Senate on the Palatine*, *AJA* 85 (1981), št. 3, 335). Cicero (*Cat. 3.7*) in Salustij (*C* 48.6) navajata, da so se senatorji seje množično udeležili (*frequens*), zato lahko sklepamo, da je bil tudi to razlog neobičajnega kraja zasedanja.

466 Gl. tudi str. 120ss.

ga govora je historično jedro dokazljivo: primerjava s sinoptično vsebino govorov pri drugih piscih, zlasti Svetoniju in Plutarhu, ki sta črpala (tudi) pri drugih virih, pokaže, da pričujoča govora vsebinsko ne moreta bistveno odstopati od povedanega v senatu. O ostalem lahko sklepamo: Ciceron je na preliminarnem zasedanju 3. decembra 63 pr. Kr. določil senatorje, ki so vodili zapisnik.⁴⁶⁷ Postopek je po vsej verjetnosti ponovil tudi na naslednjih sejah.⁴⁶⁸ Plutarh namiguje, da je bil Katonov govor edini ohranjeni primer njegovih govorov, in sicer prav zaradi Ciceronovega ukrepa vodenja natančnega zapisnika seje.⁴⁶⁹ Vsekakor je malo verjetno, da zapisnik ne bi vseboval vsaj sinoptičnih povzetkov govorov in da obstoj zapisnika za pisca pri sestavljanju zgodovinopisnega dela ne bi bil zavezujoč dejavnik.⁴⁷⁰

O številu govornikov, ki so se udeležili razprave – iz Cezarjevih besed je razvidno, da jih je pred njim spregovorilo več –,⁴⁷¹ izvemo pri Ciceronu: v enem od pisem Atiku omenja, da jih je pred Cezarjem spregovorilo šestnajst;⁴⁷² kljub temu dogajanje v senatu povzemata zgolj dva govora, Cezarjev in Katonov, učinek tega pa je, da iz celotne razprave izstopita dva glavna pogleda na bistvena vprašanja, ki na tej točki zadevajo državo.

Vendar ne samo dva »pogleda«. Do te točke v pripovedi se je namreč bralec soočal zgolj z *mores* in *animi* posameznikov ali skupin, ki so državo privedle v trenutne okoliščine – v ta *periculum novum*. Zdaj pa pripovedovalec zgradi še diametralno nasprotno podobo *mores* in *animi* dveh posameznikov, dveh *exempla virtutis*, ki doseže vrhunec v *synkrisis* v 54. poglavju. Tehnika je izrazito »tukididovska«: na to povsem nedvoumno opozori že uvodna formulacija obeh govorov – *huiusce modi verba locutus est* (50.5) in *huiusce modi orationem habuit* (52.1) –, ki je tako rekoč prevedek Tukididove uvodne formulacije ἔλεξε τοιαύδε; tehnika sporočanja samo dveh govorov v »antilogijskem sklopu« kaže na morebitno naslanjanje na model antilogijskega sklopa Kleontovega in Diodotovega govora na skupščini v Atenah (Thuc. 3.36–49).⁴⁷³

467 Cic. *Sull.* 41ff: *introducitur in senatum indicibus constitui senatores qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. ... non solum summa virtute et fide ... sed etiam quos sciebam memoria, scientia, celeritate scribendi facillime quae dicerentur persequi posse.*

468 R. Syme, *Sallust*, 73.

469 Plut. *Cato Min.* 23.3.

470 G. Pobežin, Ut in aere incideretur. Vprašanje beleženja govorov v senatus consulta, *Annales* 18 (2008), št. 2, 432–435.

471 BC 51.9: *plerique eorum qui ante me sententias dixerunt ...* (lat. »večina tistih, ki so pred mano povedali svoje mnenje ...«).

472 Cic. *Att.* 12.21.

473 H. Patzer, *Sallust und Thukydides*, *NJ* 4 (1941), 134ss.; T. F. Scanlon, *Influence of Thucydides on Sallust*, 91.

Retorika je sicer podrejena izgradnji osebnosti govornikov,⁴⁷⁴ vendar sta oba govora zgrajena po principih retorične sheme.

Cezarjev govor 51.1–43:

1–6	prooemium	
1–3	<i>principium a re</i>	pri državnih zadevah morajo biti čustva odsotna;
4–6	<i>exempla</i>	primer ravnanja z Rodošani po vojni s Perzejem;
7	κατάστασις	senatorji morajo biti pozorni tudi na ugled – pri odločanju o kazni jih ne sme voditi jeza;
8	<i>partitio</i>	če je moč najti zločinu primerno kazen, govornik odobrava nov postopek; v nasprotnem primeru ni mogoče mimo zakonov;
9–42	tractatio	
9–15	<i>dignum</i>	razpredati o belli saevitia nima nobenega pravega pomena: kogar ni ganila teža samega zločina, ga tudi besede ne bodo; dejanja magno imperio praeditorum so bolj vsem na očeh kot dejanja obsurorum; zarotnikov se torej ne sme obravnavati zgolj glede na njihov prekršek, temveč tudi z ozirom na mnenje potomcev;
16–25	<i>legitimum</i>	Silanov predlog smrtne kazni ni krut, pač pa nezakonit (aliena a re publica); smrt ni kazen, temveč odrešitev – zakaj torej ne bi zarotnikov tudi mučili? Ker to prepoveduje zakon (lex Porcia), zakoni pa prepovedujejo tudi usmrnitev in predvidevajo le izgon;
26–36	<i>utile</i>	kazen bo služila tudi kot zgled in vzorec ravnanja: slaba dejanja se porodijo iz poštenih namer in kadar oblast preide na nevešče, ta slaba ravnanja zadevajo tudi nedolžne; pomislite samo na primer trideseterice v Atenah in Sulove proskripcije; kdo bo torej brzdal konzula z velikimi pooblastili, ki bo ravnal na podlagi tega primera?
37–42	<i>acquum</i>	naši predniki so prevzemali tudi tuje primere, če so se zdeli dobri; od Grkov so prevzeli tudi telesno kazen in smrtno kazen, a so ju kasneje omilili z uvedbo izгона (lex Porcia); to naj bo razlog za ta premislek, kajti naši predniki so bili modrejši od nas;
43	conclusio	dictio sententiae: premoženje zarotnikov je treba podržaviti, zarotnike naj se internira v municipijih, njihov primer pa ne sme biti več predmet obravnave pred senatom.

474 R. Ullman, *La technique des discours dans Salluste, Tite-Live et Tacite*, Oslo 1927, 28.

Katonov govor 52.2–36 v svoji razdelitvi delno ustreza Cezarjevemu govoru, kar je glede na naravo razprave razumljivo:

2–6	prooemium	
2–4	<i>principium ab adversariis</i>	glede na okoliščine je mnenje govornika povsem drugačno od predlogov drugih, ki so govorili o kazni zločincev; ne samo proti že storjenim prekrškom, boriti se je treba tudi proti tistemu, kar se še lahko zgodi;
5–6	<i>principium ab auditoribus</i>	tokrat ne gre za davke, krivice zaveznikov ipd., pod vprašajem sta svoboda in življenje; naloga prisotnih je stopiti v bran državi;
7–10	κατάστασις	govornik je že večkrat grajal razkošje in pohlep v lastno škodo; čeprav so bile njegove besede prezrte, je bila država močna in je prenesla zlorabe; tokrat pa ne gre zgolj za dobre ali slabe nravi, temveč za to, ali si bo državo treba deliti z zločinci;
11–35	tractatio	
11–18	<i>tutum</i>	o kakem usmiljenju sploh ni govora, sploh pa ne, odkar se tudi nizkotna dejanja imenujejo z velikimi besedami; Cezarjev predlog o razlastitvi in internaciji je neučinkovit, saj so zarotniki po vsej Italiji, ne le v Rimu; ko bodo senatorji odločali o priprtih zarotnikih, bodo odločali tudi o vsej Katilinovi tolpi;
19–23	<i>aequum</i>	veličine rimske države predniki niso ustvarili zgolj z orožjem (saj je orožja in zaveznikov zdaj več, zakaj potem ni država še boljša?), temveč z vrednotami, ki jih zdaj primanjkuje, nadomestile pa so jih protivrednote; nič čudnega, saj vsak brani le svoje interese, tudi med senatorji;
24–29	<i>necessarium</i>	v času velike nevarnosti pač ne sme biti dvoma o tem, kaj storiti z zajetimi zarotniki; ne sme biti usmiljenja za mladostno častihlepje; zdaj ni čas za omahljivost in slepo zaupanje v bogove, temveč za budno ukrepanje in tehten premislek;
30–35	<i>dignum</i>	zgled bi moral biti primer Manlija Tokrvata, ki je v vojni z Galci dal ubiti lastnega sina zaradi neposlušnosti; življenje zarotnikov ne odtehta njihovega zločina; zunaj Rima je Katilinova vojska, sovražniki so tudi znotraj mestnega obzidja – skrivni protiukrepi niso več mogoči, ukrepati je treba hitro;
36	conclusio	dictio sententiae: tisti, ki se jim bo ob pričevanju Volturkija in Alobrogov dokazala krivda, morajo biti usmrčeni po zakonu o smrtni kazni.

Cezar se v svojem govoru – zlasti v tistem delu, ki ga označujemo kot *legitimum*,⁴⁷⁵ kaže kot izrazit legalist, ki zavrača tiranske *topoi* v govorih predhodnikov (51.9: *quae belli saevitia esset, quae victis acciderent, enumeravere ... Sed per*

475 Natančno razčlenitev ponuja R. Ullman (*La technique des discours*), po katerem je povzeta terminologija za posamezne τόποι v obeh govorih.

deos immortalis, quo illa oratio pertinuit?);⁴⁷⁶ njegovo izhodišče je, da bi usmrnitev zarotnikov, rimskih državljanov, predstavljala nevaren presedan kršenja *lex Sempronia* in *lex Porcia*; v smislu Cezarjeve karakterizacije je to pomemben moment – Cezarjeva *clementia* se kaže v tem, da je politika v njegovem govoru podrejena pravnim aspektom razprave.⁴⁷⁷

Govornikov poskus, da bi v razpravo o Silanovem predlogu o smrtni kazni vnesel filozofsko dilemo (51.20: *mortem aerumnarum requiem, non cruciatum esse; eam cuncta mortalium mala dissolvere; ultra neque curae neque gaudio locum esse*),⁴⁷⁸ ki se nadaljuje v *reductio ad absurdum* pri razmišljanju o mučenju namesto smrtne kazni (51.21–24), kaže na morebitno zavest, da je njegova argumentacija glede *senatus consultum ultimum* v tem primeru šibka; na to kaže tudi Ciceronovo razmišljanje, da *lex Sempronia* prepoveduje smrtno kazen za rimske državljane, ne pa za sovražnike države in da je Cezar to vedel.⁴⁷⁹ Zarotniki pa so bili *hostes* uradno po odloku senata že 4. decembra. To sicer ne zmanjša teže Cezarjevega argumenta *de provocatione*; njegovo opozorilo, da bi bila smrtna kazen v tem primeru nevaren presedan kršenja zakona, je smiselna, ker rimski državljan tudi na podlagi izdaje ni mogel *ipso iure* postati *hostis rei publicae*, ne da bi mu bil akt izdaje dokazan na sodnem procesu.⁴⁸⁰

Katon v svojem govoru, v katerem mestoma zaide v malodane proskripcijsko dikcijo,⁴⁸¹ ni tako sistematičen kot Cezar, vendar bolj učinkovito izrablja poglavitni τόπος govora, tj. *tutum*; čeprav govornik posamezne dele svojega govora začenja z različnih izhodišč, je varnost države in ukrepi, s katerimi to varnost zagotoviti, prisoten v vseh delih njegovega govora, ne samo v *tractatio*, temveč tudi v proemiju. Prvi in odločilni del *tractatio*, ki je tudi najdaljši, *tutum*, se naravnost sklicuje na Cezarjev predlog (*conclusio*, 51.43) o kazni za zarotnike. Drugi del, *aequum*, vsebinsko najbolj neposredno polemizira s Cezarjevim govorom, vendar govornik razpravlja na podlagi moralnih izhodišč: (*domi*) *industria*, (*foris*) *iustum imperium*, *animus* (*in consulendo*) *liber* ≠ *luxuria*, *avaritia*, *divitiae*, *inertia*, *ambitio*. Isti τόπος – *tutum* – se ponavlja še v tretjem in četrtem delu Katonovega *tractatio*, le da se moralna izhodišča opazno spreminjajo: v tretjem delu (*necessarium*) govornik izpostavi mnenje, da *misericordia dis immortalibus confidentium* (52.28) ni primerna glede na okoliščine; v četrtem delu (*dignum*) ob primeru *priscae virtutis* Manlija Torkvata (52.30) govornik obliku-

476 J. R. Dunkle, *The Rhetorical Tyeant in Roman Historiography: Sallust, Livy and Tacitus*, *CW* 65 (1971), št. 1, 15–16.

477 R. Ullman, *La technique des discours*, 30.

478 V. Pöschl, *Sallust*, Darmstadt 1970, 386.

479 *Cic. Cat.* 4.5.10: *at vero C. Caesar intellegit legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam; qui autem rei publicae sit hostis, eum civem esse nullo modo posse.*

480 A. H. J. Greenidge, *Roman Public Life*, London 1930, 281.

481 G. Perl, *Sallust und die Krise der Römischen Republik*, *Philol.* 113 (1969), 205.

je pravo enačbo *cetera vita (coniuratorum) ≠ scelus* (52.31), *tractatio* pa zaokroži ponovitev vseskozi pristonega τόπος (52.35): *undique circumventi sumus ...*

Čeprav govora tvorita antilogijski sklop, Katon v osrednjem delu svojega govora (*tractatio*) poleg otvoritvene refutacije v *tutum* (52.13–14: *bene et composita C. Caesar paulo ante in hoc ordine de vita et morte disseruit ... itaque censuit pecunias eorum publicandas, ipsos per municipia in custodiis habendos ...*) ob istih vsebinskih izhodiščih s Cezarjem polemizira le v drugem delu (*aequum*), kar omogoča sklep o skromnih posegih v govorniško materijo. Govornika se torej vsebinsko ujemata le v 51.37–42 = 52.19–23; pomenljivo je, da isto vsebinsko izhodišče (*maiores*) Katon izkoristi za navezavo na specifične vrednote in anti-vrednote ter nezmožnost razlikovanja med njimi, medtem ko je Cezar to izhodišče uporabil za navezavo na *legitimum*. V smislu karakterizacije je to odločilen moment, ki v danih okoliščinah kaže Cezarja, kot smo že ugotovili, kot izrazitega legalista, Katona pa kot moralista, čeprav mestoma zajedljivi ton njegove razprave – zlasti v 52.32–33, kjer popadljivo kritizira Cezarjev predlog kazni za zarotnike –, ni povsem v skladu s podobo umirjenega rimskega politika,⁴⁸² ki »se je s skromnimi meril v zadržanosti« (54.6: *cum modesto pudore ... certabat*) in ki je bil *perfectissimus Stoicus*.⁴⁸³

Oba govornika pa se v svojih govorih mestoma zbližata z dikcijo pripovedovalca v poprejšnjih odlomkih pripovedi. Oba govora vsebujeta historične perspektive, ki so s pripovedjo v tesni povezavi, vendar pa med obema govornikoma zija ta razlika, da se Cezar zazira v prihodnost, Katon pa v preteklost.⁴⁸⁴ Izhodišča za politično debato, ki jih razvija Cezar v proemiju svojega govora, so podobna kot teoretska izhodišča pripovedovalca v uvodnem delu pripovedi; že v uvodni formulaciji Cezarjevega govora *omnis homines ... qui de rebus dubiis consultant ab odio ... vacuos esse decet* (51.1) jasno odmeva pripovedovalčev uvodni argument, da ljudje, ki stremijo k višjim ciljem, svojega življenja ne smejo preživeti kot živali (1.1: *omnis homines qui sese student praestare ceteris animalibus ...*). Pomembna stična točka je čustvena razbremenjenost; govornikov argument da morajo biti pri presojanju o *res dubiae* čustva odsotna (51.1 *ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos*), je blizu pripovedovalčevemu argumentu, da se zgodovine loteva *quod mihi a spe, metu, partibus rei publicae animus liber erat* (4.2). Cezarjeva zavezanost hladni razumski presoji (51.3 *ubi intenderis ingenium, valet; si libido possidet, ea dominatur, animus nihil valet*), ki je razbremenjena teh čustev in nanjo ne vpliva *libido*, je v celoti usklajena s pripovedovalčevim »programom«, ki je glavni τόπος prologa, tj. antagonizem med *animi virtus* in negativnimi kategorijami (2.3–6); Cezar se v proemiju svojega govora

482 H. C. Nutting, *Bellum Catilinae* 52.31, *CJ* 25 (1930), št. 4, 303.

483 Cic. *Brut.* 118

484 V. Pöschl, *Sallust*, 387.

zavzema za isti ideal kot pripovedovalec, ki v 4.3 obljubi, da bo o Katilinovi zaroti poročal *quam verissime potero*.

Cezarjeva idealizacija rimskih *maiores* (52.42: *profecto virtus atque sapientia maior illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere ...*), ki jo govornik nakazuje že v proemiju (*exemplum* ravnanja z Rodošani), je blizu pripovedovalčevi idealizaciji starejše zgodovine Rima v devetem poglavju, zlasti 9.5: *in pace vero, quod beneficiis magis quam metu imperium agitabant et accepta iniuria ignoscere quam persequi malebant*. Podobno ima tudi zadnji historični τόπος Cezarjevega govora podlago v pripovedovalčevi pripovedi: v njegovem razmišljanju o Suli in njegovih proskripcijah (51.32–34) odzvanja pomemben τόπος v prejšnjih delih pripovedi, h kateremu se pripovedovalec pogosto vrača, tj. da je zarota »simptom« razmer, ki jih je ustvarila Sulova strahovlada (5.2, 5.8, 11.4–8, 16.4, 21.2, 28.4, 37.5–7, 37.8–11).

Tudi v Katonovem govoru so ubesedeni odmevi pripovedovalčeve dikcije, najbolj očitno v komentarju sprevrčanja vrednot v Katilinovem govoru (20.1–21.4): *iam pridem equidem nos vera vocabula rerum amisimus: quia bona aliena largiri liberalitas, malarum rerum audacia fortitudo vocatur ...* O propadu vrednot, ki ga govornik opaza v 52.22 (*domi industria, foris iustum imperium, animus in conselundo liber ... pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam*), je spregovoril tudi pripovedovalec v poglavjih 10–12.

Če se znova dotaknemo očitka Salustiju, da je pisal kot strankarski zagovornik Cezarja,⁴⁸⁵ moramo ugotoviti, da bi bil učinek obeh govorov pristranskega avtorju, cezarijancu, v zadrego;⁴⁸⁶

52.1 postquam Caesar dicundi finem fecit, ceteri verbo alius alii varie adsentiebantur ...⁴⁸⁷

53.1 postquam Cato adsedit, consulares omnes itemque senatus magna pars sententiam eius laudant, virtutem animi ad caelum ferunt, alii alios increpantes timidos vocant. Cato clarus atque magnus habetur; senati decretum fit, sicuti ille censuerat.⁴⁸⁸

485 E. Schwartz, Die Berichte über die catilinarische Verschwörung, *Hermes* 33 (1897).

486 J. Dangel, Dogmatisme et art du dialogue dans les discours des historiens latins: formes grammaticales et moyens de persuasion, *RPh* 62 (1988), 57; W. Schur, *Sallust als Historiker*, Stuttgart 1934, 92ss.

487 »Potem ko je Cezar zaključil z govorom, so ostali pritrdjevali temu ali onemu predlogu ...«

488 »Potem ko je Katon sédel, so vsi konzulari, pa tudi velik del ostalih senatorjev, z navdušenjem pozdravili njegov predlog, kovali so trdnost njegovega duha med zvezde in drug drugemu očitali plašnost. Katon jim je bil svetel zgled veličine; držali so se njegovega predloga in sprejeli sklep senata.«

Vendar pa obravnava historične materije v 53.2–3, v kateri pripovedovalec sumarno ponovi historične τόποι iz pogl. 6–13, pokaže, da – vsaj s stališča pripovedovalca – te zadrege ni; na to opozori uvod v zastranitev o značajih Katona in Cezarja:

53.4–6 Ac mihi multa agitanti constabat paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse eoque factum uti divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed postquam luxu atque desidia civitas corrupta est, rursus res publica magnitudine sua imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat ac, sicuti effeta parente, multis tempestatibus haud sane quisquam Romae virtute magnus fuit. Sed memoria mea ingenti virtute, divorsis moribus fuere viri duo, M. Cato et C. Caesar.⁴⁸⁹

Dikcija 53. poglavja, ki nam z izrazom *memoria mea ... fuere duo* pomaga k dataciji nastanka ali vsaj objave *Katilinove zarote* po Cezarjevi smrti, postavlja Cezarjev in Katonov govor jasno v funkcijo njune karakterizacije, ki jo kapitalizira *synkrisis* v 54. poglavju. V historičnem kontekstu 53.2–6 se pripovedovalec navezuje na sosledje dogajanj, kakor ga je bil izpostavil v razširjenem prologu 6–13 in znova izpostavi osnovni koncept *virtus*: potem ko je *virtus* rimskih državljanov omogočila napredek države (53.4: *constabat paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse*), sta *luxuria* in *desidia* uničili državo (53.3: *sed postquam luxu atque desidia civitas corrupta est*) in iztrebili *virtus* (53.3: *haud sane quisquam Romae virtute magnus fuit*), tako da *virtute magni* izstopata le dva posameznika.

Karakterizacija teh dveh posameznikov potemtakem poteka znotraj konceptualnega polja *virtus*;⁴⁹⁰ kolikšnega pomena je ta moment, kaže dikcija v uvodni formulaciji pred *synkrisis*:

53.6 quos quoniam res obtulerat, silentio praeterire non fuit consilium, quin utriusque naturam et mores, quantum ingenio possum, aperirem.⁴⁹¹

Dikcija, ki je blizu uvodni formulaciji *ne vitam silentio transeant* (1.1), napoveduje, da je ekskurz o krepostih eden od vrhuncev pripovedi, v katerega mora

489 »Po temeljitem premisleku sem prišel do sklepa, da je vse to omogočila krepost peščice državljanov; revščina je tako slavila nad bogastvom in maloštevilni nad množico. Celo potem ko sta družbo izpridila razkošje in lenoba, je država v svoji veličini še vedno vzdržala prekrške generalov in uradnikov. Rim je bil kakor od porodov izčrpana mati: celo večnost je bil tako rekoč brez slehernega visoko krepostnega človeka. V mojem spominu pa sta vendar dva posameznika izjemne kreposti, a zelo različnih značajev, namreč Mark Katon in Gaj Cezar.«

490 H. Last, Sallust and Caesar in the »Bellum Catilinae«, *Mélanges de philologie offertes à J. Marouzeau* (1948), 366ss.

491 »Predmet razprave mi narekuje, da ju ne smem molče prezreti, pač pa sem sklenil, da po svojih najboljših močeh orišem njuno naravo in značaj.«

pripovedovalec vložiti vse svoje retorične sposobnosti;⁴⁹² v močnem kontrastu s prelomnim poglavjem 36.4–37.7, v katerem pripovedovalec izpostavlja duševno stanje kolektiva in poglavjem 48.1–2 v podobni funkciji,⁴⁹³ je tu izpostavljena *virtus* dveh posameznikov. Njune kakovosti, ki se izkristalizirajo skozi vsebino govorov, so povsem v sozvočju s programskimi usmeritvami prologa; oba posameznika usresničujeta postulat v 2.9: *verum enim vero is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit*.

Synkrisis v 54. poglavju je ravno toliko glorifikacija *virtus* Cezarja in Katona, kot je tudi ugotovitev, da ta *virtus* ni zagotovilo *conservandae rei publicae*. Katon in Cezar sta primerljiva glede na svoje okoliščine (54.1: *igitur genus, aetas, eloquentia prope aequalia fuere*), v izrazito antitetični paralelni dikciji pa pripovedovalec izpostavlja, katere kreposti so vsakemu od njiju pomagale k *par gloria*:

Caesar	Cato
beneficia ac munificentia	integritas
mansuetudo et misericordia	severitas
dare, sublevare, ignoscere	nihil largiri
miseris per fugium	malis perniciis
facilitas	constantia

Oba govornika karakterizirajo iste temeljne manifestacije *virtus* – *magnitudo animi, eloquentia, gloria*; ostale antitetično zoperstavljenе manifestacije *virtus* pa imajo poleg pozitivne karakterizacijske funkcije tudi negativno: ustvarja se vtis, da lastnosti enega ali drugega manjkajo njegovemu nasprotniku, pri tem pa več »škoda«⁴⁹⁴ utрпи Cezar, pri katerem zlasti antiteza *dare* ≠ *nihil largiri* implicira, da je bil sicer velikodušen (*dare*), da pa mu tudi *malae artes*, zlasti *largitio*, niso bile tuje.

V zadnjih dveh povedih pripovedovalec oblikuje povzetek celotnega koncepta *virtus* v skladu z uvodnimi formulacijami v prologu:

54.4–6 Postremo Caesar in animum induxerat laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus sua neglegere, nihil denegare, quod dono dignum esset; sibi magnum imperium, exercitum, bellum novum exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium modestiae, decoris, sed maxume severitatis erat; non

⁴⁹² W. W. Batstone, *Quantum Ingenio Possum: On Sallust's Use of Ingenium in Bellum Catilinae* 53.6, *CJ* 83 (1988), št. 4, 305.

⁴⁹³ Gl. str. 145.

divitiis cum divite neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat; esse quam videri bonus malebat: ita, quo minus petebat gloriam, eo magis illum sequebatur.⁴⁹⁴

Močna vpletenost pripovedovalca v odlomek je stilistično dokazljiva: serija historičnih infinitivov v Cezarjevi karakterizaciji (*laborare, vigilare; ... neglegere, nihil denegare*) prispeva k vtisu o njegovi dinamični naravi, medtem ko ima asindeton v seriji kar petih paralelizmov (*divitiis cum divite ... factione cum factioso ... cum strenuo virtute ... cum modesto pudore ... cum innocente abstinentia*), odvisnih od zgolj enega glagola, *certabat*, povsem nasproten učinek, namreč vtis o umirjeni, dostojanstveni drži Katona. Znova ne moremo mimo pomisleka, da Katonova karakterizacija *non divitiis cum divite neque factione cum factioso* meri tudi na Cezarja, ki si je velikodušnost zares lahko privoščil šele po tem, ko je obogatel in dosegel politično moč po kampanji v Galiji.⁴⁹⁵

Obenem sta pomembna poudarka ob koncu vsakega karakterizacijskega sklopa; antitetično postavljeni ugotovitvi

bellum novum exoptabat, ubi virtus enitescere posset ≠ quo minus petebat gloriam, eo magis illum sequebatur

jasno izpostavljata Cezarjevo ambiciozno naravo, ki ga je silila v to, da se je vojaško osamosvojil (*bellum novum*), ker ni hotel ostati v senci nadrejenih; to Cezarjevo prizadevanje za *gloria* je postavljeno v ostro nasprotje s Katonovim izogibanjem slavi (*quo minus petebat gloriam*), ki pa je bilo kljub temu s slavo nagrajeno.

V raziskovanju posledic, ki sta jih povzorčili *luxuria atque avaritia*, nas tako pripovedovalec pripelje do sklepa, da je edina pot k rešitvi tista, ki jo kažeta Cezar in Katon v iskanju *gloria*, in ki jo narekuje *virtus*;⁴⁹⁶ *Synkrisis* je teoretični model *virtus*, ki je omogočal rast in razvoj rimske države. 54. poglavje je pomembna cezura tik pred zadnjo fazo pripovedi o zaroti, kjer pripovedovalec pred bralca postavi nekaj pomembnih spoznanj: primeri *animi mali* iz začetka pripovedi (Katilina, Sula v 5. in 11. pogl.) najdejo svoje nasprotje v primerih *animi boni, malae artes* so »uravnotežene« z *virtus*. Vendar pa je kakršen koli vtis

494 »Skratka, Cezar se je posvetil neumorno dejavnemu življenju: v lastno škodo je pazil le na koristih prijateljev, odrekel ni drugim ničesar, kar bi bilo vredno podariti; zase je želel veliko moč, poveljstvo nad vojsko in novo vojno, da bi lahko tam njegova krepost prišla do izraza. Katon pa si je prizadeval za umerjenost, dostojanstvo, najbolj pa za resnost. Ni se meril v bogastvu z bogatimi ali v politični veljavi s strankarskimi veljaki; ne, tekmoval je s pokončnimi možmi v kreposti, s skromnimi v preprostosti, s poštenimi v zadržanosti. Ni le vzdrževal videza poštenjaka, hotel je zares biti dober; bolj ko se je torej izogibal iskanju slave, več je je bil deležen.«

495 R. Syme, *Sallust*, 115.

496 R. Ullman, *Essai sur Catilina de Salluste, Rév. phil.* 42 (1918), 21.

uravnoteženosti *mali* in *boni animi*, *malae* in *bonae artes* v bistvu nemogoč: pripovedovalec namreč z osredotočanjem na malodane *edina* izjemna posameznika (53.5–6: *haud sane quisquam Romae virtute magnus ... sed memoria mea ingenti virtute ... fuere viri duo*), ki ju –to je pravzaprav edina prava razlaga – občuduje v enaki meri,⁴⁹⁷ sporoča, da so možje, ki premorejo pravo rimsko *virtus*, redki. Še pomembnejša je ugotovitev, da ta dva posameznika nista dve množici istih ali vsaj enakih *bonae artes* (delita si, kot smo ugotovili, le *eloquentia* in *magnitudo animi*), pač pa sta v tem pogledu precej polarizirana; skupaj predstavljata Cezar in Katon celovit, popoln model rimske *virtus*, ki bi res lahko pomagala rešiti rimsko državo. Ker pa je ta *virtus* razdrobljena med dva politična nasprotnika, razlogov za optimizem v resnici ni.

56.1–61.9: KONEC ZAROTE

Z opisom usmrtitve zarotnikov in Tuliana v 55.3–6 se pripovedovalec v ostrem kontrastu vrne v prejšnji okvir pripovedi o zaroti. V zadnjih poglavjih dobi zarota dramatično drugačen značaj; tokrat ne gre več za pripoved o prikritem rovarjenju zločincev znotraj mestnih zidov, pač pa pripoved o vojni državljanov proti državljanom. Na to zelo jasno opozarja ugotovitev o sestavi Katilinove vojske:

56.5 Interea servitia repudiabat, cuius generis initio ad eum magnae copiae concurrebant, *opibus coniurationis fretus, simul alienum suis rationibus existumans videri causam civium cum servis fugitivis communicavisse.*⁴⁹⁸

Katilina, ki je bil v pripovedi odsoten vse od 36. poglavja, se vrne tako rekoč v velikem slogu: zbral je za dve legiji privržencev (56.1) in upal še na okrepitve. Odlomek 56.4–5 vsebuje obsežno sekvenco notranjega žarišča, pri kateri je žariščevalec Katilina;

*sperabat propediem magnas copias sese habiturum ...
opibus coniurationis fretus ...*

Oba signalizatorja notranjega žarišča, *sperabat* (»je upal«) in *fretus* (»zanašajoč se«) izražata Katilinovo trdno zaupanje v uspeh zarote; o razkritju zarote v Rimu, o zajetju zarotnikov, o Alobrogih in o spremembi javnega mnenja ne ve ničesar. Njegova prizadevanja na tem mestu tako prvokrat v pripovedi do-

497 A. R. Hands, Sallust and Dissimulatio, *JRS* 49 (1959), 59.

498 »Medtem pa je še naprej zavračal sužnje, ki so se sprva k njemu zatekali v velikem številu; zanašal se je na oborožene sile zarotnikov, poleg tega pa je bil mnenja, da bi ne bilo primerno v stvar državljanov vpletati pobegle sužnje.«

bijo tragičen predznak.⁴⁹⁹ Še posebej je za ta moment pomemben del sekvence notranjega žariščenja, odvisen od participa *existumans*: tu je prav Katilina kot žariščevalec, da je zarota pravzaprav konflikt med *državljeni*, poleg tega pa v skladu s 44.6, kjer je že bilo omenjeno, da Katilina zavrača sužnje v svojih vrstah, tu še ni opaziti, da bi bil prisiljen spremeniti to svoje načelo.

Pripoved o spopadu med Katilinovimi enotami ves čas zaznamuje tragiški patos: po novici o razkritju zarote Katilino zapustijo vsi oportunisti (57.1) in glede na okoliščine – vojsko Kv. Metela Celera v Picenu in Antonijeve enote v bližini (57.2–4) –, je s stališča bralca jasno, da za zarotnike ni več upanja na uspeh. Odlomek 57.5–58.18 je obsežna sekvenca notranjega žarišča, v kateri je žariščevalec Katilina; po oceni trenutnega položaja ugotovi, da je najboljša možnost takojšnji spopad (57.5); v govoru, s katerim nato nastopi pred zbranimi zarotniki, je glavni τόπος *virtus* (58.1; 58.12; 58.19; 58.21), s katerim se govor tudi začne: *conpertum ego habeo ... verba virtutem non addere* (58.1). Trditev *verba virtutem non addere* implicira govornikovo zavest, da *virtus* pogojuje posameznikov *animus*, kakor je bilo poprej pokazano pri Cezarju in Katonu.

Na nekaterih mestih je možna primerjava s prvim govorom pred začetkom zarote (20–21), zaradi česar se nekatera Katilinova stališča zdijo legitimna. V trditvi v 58.11 *nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus* zasledimo aluzijo na 20.9 *nonne emori per virtutem praestat ...* ter na Manlijevo trditev v 33.1 *nos arma ... cepisse ... uti corpora nostra ab iniuria tuta forent*; v trditvi *illis supervacuaneum est pugnare pro potentia paucorum* (58.11) Katilina ponovi svoje stališče iz 20.8 *omnis gratia, potentia, honos, divitiae apud illos sunt*.

V Katilinovih zadnjih besedah *cavete inulti animam amittatis, neu capti potius sicuti pecora trucidemini* (58.21) je jasna aluzija na primerjavo z drobnico v uvodnih besedah prologa; Katilina od svojih mož pričakuje, da se bodo borili *virorum more*.

Zaradi izrazito topičnega značaja se zdi Katilinov govor neprepričljiv, vendar ima njegovo sklicevanje na *virtus* za razliko od govora 20–21 trdno podlago v opisu spopada in smrti Katiline ter njegovih privržencev, ki so v tem opisu označeni ne več kot *coniuratores*, temveč kot *hostes* (60.1; 60.5), v čemer so izenačeni z Antonijevimi enotami, ki so med spopadom s Katilinove perspektive deležne iste oznake (60.4; 60.7; 61.4); *virtus*, o kateri govori Katilina v svojem govoru, dobi podlago v 60.3: *veterani, pristinae virtutis commemores, comminus acriter instare ...* Opis Katilinove junaške smrti v 61. poglavju – *Catilina vero longe a suis inter hostium cadavera repertus est* (61.4) – potrjuje njegov fizični opis iz petega poglavja (*magna vi et animi et corporis*), vendar pa je posebej pomenljiv način, kako je bralec seznanjen z njegovo *virtus*. O Katilini, ki se

499 T. F. Scanlon, *Spes frustrata. A Reading of Sallust*, Heidelberg 1987, 33.

med spopadom bojuje *cum libertis et colonis*,⁵⁰⁰ tj. s svojim najtesnejšim osebnim spremstvom, je namreč bralec poučen skozi sekvenco notranjega žarišča:

60.5 **Petreius ubi videt *Catilinam* contra ac ratus erat *magna vi tendere***

Petrej, žariščevalec v tej sekvenci, proti pričakovanjem vidi, da se Katilina bojuje na vso moč; bralec je v tej sekvenci tako rekoč prisiljen deliti njegovo presenečenje, kar je ustreznna podlaga za trditev *memor generis atque pristinae dignitatis* (60.7). Katilina lahko fizične manifestacije svoje *virtus* dokaže šele v zadnjem spopadu, z zaupanjem v *virtus* svojih vojakov pa izkazuje tudi *virtus animi*.

Defetistični pogled na *virtus* ob modelu Cezarja in Katona v 54. poglavju ter obravnavanje Katiline kot tragičnega (anti)junaka pa sploh omogočata opis razdvojenega doživljanja izida spopada, ko namesto vsesplošnega veselja nekateri izid spopada doživljajo osebno kot razlog za žalost:

61.8–9 Multi autem, qui e castris visundi aut spoliandi gratia processerant, volventes hostilia cadavera amicum alii, pars hospitem aut cognatum reperiebant; fuere item, qui inimicos suos cognoscerent. Ita varie per omnem exercitum laetitiae, maeror, luctus atque gaudia agitabantur.⁵⁰¹

S sporazom zarotniške vojske in Katilinovo smrtjo je historični okvir pripovedi izčrpan. Pripoved se na tem mestu precej abruptno konča, brez vsake razlage o kasnejših dogodkih.⁵⁰² Vendar pa je, kot smo že pokazali, obravnava historične materije sekundarnega pomena; razdvojeno doživljanje zmage nad zarotniki ne ogrozi osnovnega sporočila pripovedi: krize *virtus*.

500 Prim. G. Perl, Sallust Cat. 59.3 Ipse cum libertis et colonis, *H* 97 (1969), 501.

501 »Marsikdo od tistih, ki so prišli iz tabora, da bi si ogledali prizorišče ali nagrabil plen, je med obračanjem trupel prepoznal prijatelja, morda znanca, tudi sorodnika. Nekateri so prepoznali tudi svoje sovražnike. Vojsko so tako prevevala različna čustva, veselje in žalost; nekateri so žalovali, drugi praznovali.«

502 Dogodke neposredno po spopadu obravnava Kasij Dion, 37.4.oss.

Bellum Iugurthinum

PROLOG

Salustijev drugi »monografski podvig«⁵⁰³ obravnava snov, ki v kronološkem zaporedju zavzema obdobje pred dogodki prve Salustijeve monografije, zato bi se na prvi pogled zdelo smiselno obratno zaporedje analitične obravnave. Vendar pa pripoved *Jugurtinske vojne* kaže na eni strani razvoj proti kompozicijsko manj zahtevni strukturi, po drugi strani pa so abstraktni izhodiščni koncepti, ki so *Katilinovi zaroti* še precej splošni in najdejo navezavo predvsem na simptomatičnega posameznika – Katilino, v prologu *Jugurtinske vojne* konkretizirani in prirejeni specifičnemu historičnemu okviru,⁵⁰⁴ denimo izprijenost specifične politične skupine (4.7: *homines novi*).⁵⁰⁵

Jugurtinska vojna je nastala kasneje kot *Katilinova zarota*,⁵⁰⁶ tako da delo sicer kaže iste splošne stilistične posebnosti, vendar tudi popravke zlasti v besedišču;⁵⁰⁷ podobno kot v primeru *Katilinove zarote* tudi prolog k *Jugurtinski vojni* na prvi pogled nima posebne vsebinske povezave s predmetom pripovedi v pri-

503 L. Canfora, Il programma di Sallustio, *Belfagor, rassegna di varia umanità* 27 (1972), 144.

504 D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 61.

505 Opomba: zlasti pri obravnavi prologa pa tudi posameznih odlomkov iz t.i. pripovednega korpusa bomo besedilo *Jugurtinske vojne* primerjali z besedilom *Katilinove zarote*; kjer so citirani posamezni odlomki *Jugurtinske vojne*, je označeno samo poglavje in paragraf (4.7), pri odlomkih iz *Katilinove zarote* pa za lažjo orientacijo navajamo tudi okrajšavo za delo po OLD (C. 4.7).

506 Pisanja *Katilinove zarote* se je Salustij lotil v zgodnjih mesecih l. 42 (prim. R. Syme, *Sallust*, 59), kmalu po Ciceronovi smrti; *Jugurtinska vojna* je nastala v obdobju drugega triumvirata, na kar kaže kritika koncentracije oblasti (3.4: *potentia paucorum*); možno je, da je bil prolog k *Jugurtinski vojni* napisan pozno l. 40 (R. Syme, *Two Emendations in Sallust, Philol.* 106 (1962), št. 3/4, 304), vendar je natančnejša datacija precej negotova (R. Syme, *Sallust*, 216–217).

507 Prim. R. Syme, *Sallust*, 266ss. in 305ss.

povednem korpusu.⁵⁰⁸ Tako kot v primeru *Katilinove zarote* tudi uvodne besede *Jugurtinske vojne* ustvarjajo vtis specifičnega, nehistoričnega žanra.⁵⁰⁹

Pripoved druge monografije se začne celo bolj dramatično kot pripoved prve – z negacijo *falso*:⁵¹⁰

1.1–2 Falso queritur de natura sua genus humanum, quod inbecilla atque aevi brevis forte potius quam virtute regatur. nam contra reputando neque maius aliud neque praestabilius invenias magisque naturae industriam hominum quam vim aut tempus deesse.⁵¹¹

Prolog, ki obsega poglavja 1.1–5.3, pri čemer zgolj odlomek 5.1–3 tvori historično relevanten uvod, znova predstavlja predvsem idejni okvir, znotraj katerega se sestavi figura pripovedovalca, ki s pomočjo določenih τόποι utemelji izbiro historičnega predmeta obravnave. Vsaj na prvi pogled je prolog k *Jugurtinski vojni* bistveno manj zapleten in idejno jasnejši kot prolog *Katilinove zarote*;⁵¹² glede na to, da je *Leitmotiv* pripovedi o vojni v Numidiji *avaritia* in *superbia nobilitatis*, bi po branju kompleksnega prologa *Katilinove zarote* pričakovali večjo dodelanost pozitivnih in negativnih moralnih konceptov, tj. zlasti *virtus* in njenih nasprotij, v kontekstu časovnega okvira. Pripovedovalec se te teme precej bežno dotakne v drugi polovici prologa (gl. v nadaljevanju), vendar bistveno manj natančno kot v prologu *Katilinove zarote*. Kljub pomisleku, da gre morda za provizoričen prolog, ker je *Jugurtinska vojna* zgolj fragment, namenjen vpetju v širšo historiografsko celoto,⁵¹³ ne moremo mimo ugotovitve, da se pripovedovalec tokrat v renunciaciji politike precej bolj odločno postavlja predvsem v bran zgodovinopisja kot *ars animi*, kar kaže na precej spremenjena izhodišča.

Prolog lahko v grobem razdelimo na dva dela, tj. poglavji 1.1–2.4 ter 3.1–4.9. Zlasti v prvem delu, v katerem naletimo na podobno izrazito dihotomijo dobrih in slabih duševnih lastnosti (1.3–5) ter telesnega in duševnega (2.1–3), so opazne vsebinske navezave oziroma ideje, sorodne tistim v prologu h *Katilinovi zaroti*; podobno idejno izhodišče napoveduje že trditev *sed dux atque impe-*

508 O razmerju med prologom in pripovednim korpusom gl. uvodno razlago v podpogl. »Prolog 1.1–4.5«.

509 D. C. Earl, Prologue Form in Ancient Historiography, 849.

510 R. Syme, *Sallust*, 214.

511 »Po krivem se človeštvo pritožuje zastran svoje narave, češ da ji, šibki in obsojeni na kratek vek, vladajo prej naključja kakor pa kreposti. Po tehtnem premisleku namreč ugotoviš prav nasprotno: da ni večje in imenitnejše stvari in da človeški naravi bolj kakor zmožnosti ali časa primanjkuje marljivosti.«

512 A. D. Leeman, Sallust's Prologe und seine Auffassung von der Historiographie. Das Jugurtha Proömium, *Mnem.* 8 (1955), 38.

513 D. S. Levene, Sallust's Jugurtha: An Historical Fragment, *JRS* 82 (1992).

rator vitae mortalium animus est (1.3),⁵¹⁴ ki ga lahko zasledimo tudi v nadaljevanju, opazno tudi v stoicizmu zasidrana misel⁵¹⁵ *abunde pollens potensque et clarus est neque fortuna eget*⁵¹⁶ ter v *at ingeni egregia facinora sicuti anima immortalia sunt* (2.2).⁵¹⁷ Opazen pa je premik od terminologije v prologu *Katilinove zarote*, kjer pripovedovalec, ki si prizadeva za moralno avtoriteto, govori o *virtus animi* (C 1.5); v prologu *Jugurtinske vojne* je *animus* samostojen koncept, ki mu je *virtus* tako rekoč podrejena kot sredstvo, s katerim *animus* – podobno kot z *artes bonae* (1.3) –, doseže *gloria* (1.3: *qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur ...*).

V tem smislu je argumentacija v prologu k *Jugurtinski vojni* bistveno bolj neposredna kot v *Katilinovi zaroti*; po nevtralnem uvodu v 1.1–2 sledi zelo jedrnata epitoma osnovne teze, da je »vodnik in vladar človeškega življenja duh« (1.3: *sed dux atque imperator vitae mortalium animus est*), ki jo nato pripovedovalec v nadaljevanju prve polovice prologa dokazuje v »cikcakastem« vzorcu pozitivnih in negativnih primerov:⁵¹⁸

- + če stopa po poti kreposti, je močan in mu sreča ne obrača hrbta (1.3)
- če se pusti ujeti nizkotnim poželenjem, je vsega kriva šibka narava (1.4)
- + če bi se ljudje toliko posvečali dobrim stvarjem, kolikor si prizadevajo za nekoristne, bi sami vladali okoliščinam in zlahka dosegali nesmrtno slavo (1.5)

Podobno kot v *Katilinovi zaroti* nekateri osnovni koncepti tudi v prologu *Jugurtinske vojne* niso končno definirani, kar pušča prostor za interpretacijo v nadaljevanju pripovedi; tako tudi pojem »nizkotnih poželenj« (*pravae cupidines*, 1.4) v prologu ni posebej idejno napolnjen, imamo pa z njim izkušnjo iz *Katilinove zarote*, kjer pripovedovalec v petem, karakterizacijskem poglavju *Katilino* označi kot *ardens in cupiditatibus* (5.4), kar je v nadaljevanju kvalificirano v trditvi *vastus animus inoderata ... cupiebat* (5.5) in predvsem v trditvi *hunc ... lubido maxima invaserat rei publicae capiundae* (5.6).

Drugo poglavje se nadaljuje z dokazovanjem okrepljene teze v 1.5: ponovi se τóπος dihotomije duha in telesa (2.1: *nam uti genus hominum compositum ex corpore et anima est*) s poglobitvijo v dveh antitezah telesnega oziroma gmotnega in duševnega:

⁵¹⁴ Prim. C 1.2 *animi imperio, corporis servitio magis utimur.*

⁵¹⁵ A. La Penna, Il significato dei proemi Sallustiani, *Maia* 11 (1959), 31ss.

⁵¹⁶ Prim. C 2.5: *fortuna simul cum moribus inmutatur.*

⁵¹⁷ Prim. C 1.4: *virtus clara aeternaque habetur.*

⁵¹⁸ A. D. Leeman, Sallust's Prologe und seine Auffassung von der Historiographie. Das Jugurtha Proömium, 41ss.

2.2	<i>praeclara facies, magnae divitiae ... vis corporis ... brevi dilabuntur</i>	≠	<i>ingeni egregia facinora sicuti anima immortalia sunt</i>
2.3	<i>corporis ... ut initium sic finis est, omniaque orta occidunt et aucta senescunt</i>	≠	<i>animus incorruptus, aeternus, rector humani generis ...</i>

V sklepnem komentarju k prvemu delu prologa torej pripovedovalec zavzame pozicijo moralne avtoritete:

2.4 Quo magis pravitas eorum admiranda est, qui, dediti corporis gaudiis, per luxum et ignaviam aetatem agunt, ceterum ingenium, quo neque melius neque amplius aliud in natura mortalium est, incultu atque socordia torpescere sinunt, cum praesertim tam multae variaeque sint artes animi, quibus summa claritudo paratur.⁵¹⁹

Prvi del prologa v idejnem smislu ne prinaša nobene posebne osvežitve izhodiščnih konceptov v primerjavi s prologom *Katilinove zarote*; zlasti v trditvi *quom praesertim tam multae variaeque sint artes animi, quibus summa claritudo paratur* se pripovedovalec konkretno navezuje na tamkaj že oblikovane ideje.⁵²⁰

Na prvi pogled je nekoliko presenetljiv dramatičen zasuk v dikciji med drugim in tretjim poglavjem. Zaradi precej izrazite vsebinske cezure med prvim in drugim delom prologa se zdi (zlasti v primerjavi s prologom *Katilinove zarote*) dihotomija *virtus animi ≠ virtus corporis* prisiljena:

3.1 Verum exi iis magistratus et imperia, postremo omnis cura rerum publicarum minime mihi hac tempestate cupiunda videntur, quoniam neque virtuti honos datur neque illi, quibus per fraudem iis fuit uti, tuti aut eo magis honesti sunt.⁵²¹

Tretje poglavje je stvaren, skoraj že defetističen in ciničen komentar rimske politične stvarnosti:

519 »Zato je tem bolj presenetljiva izprijenost tistih, ki, vdani telesnemu ugodju, življenje živijo v potratnosti in brezdelju, um pa, najboljši in najpomembnejši del človekove narave, puščajo vnevar, da propada, sploh pa zato, ker je toliko različnih zaposlitvev duha, ki človeku odprejo pot do najvišje slave.«

520 Prim. C 3.1: *pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est; vel pace vel bello clarum fieri licet.*

521 »Ta čas pa se mi med temi zaposlitvami duha zdijo uradniške in vojaške službe, državni posli nasploh, še najmanj vredni tega, da bi se človek potegoval zanje. Častnih služb namreč ne dobijo zaslužni zaradi kreposti, pa tudi tisti, ki se do njih domorejo z nepoštenostjo, niso zaradi tega nič bolj poštene, pa tudi nič varnejši.«

3,3–4 Frustra autem niti neque aliud se fatigando nisi odium quaerere extremae dementiae est; nisi forte quem inhonesta et perniciose libido tenet potentiae paucorum decus atque libertatem suam gratificari.⁵²²

Pripovedovalec je jasen: v svetu, kjer kreposti ne pomenijo nič, je potegovanje za javne službe toliko kot žrtvovanje lastnega ugleda; poleg tega je (v težko dokazljivi aluziji na Cezarja⁵²³) izpostavljen še drugi aspekt: tudi če se posameznik vzpne visoko v strukturi javnih služb, ni zaradi tega nič bolj varen, kaj šele pošten (3.1: *neque illi, quibus per fraudem iis fuit uti, tuti aut eo magis honesti sunt*). Ostro in neposredno stališče pripovedovalca je, da nobenemu konzulu, ki ga promovirajo triumvirji, ne kaže zaupati kot *homini honesto*.

Misel, ki se zdi za Rimljana malodane škandalozna,⁵²⁴ preseneča tudi zato, ker je v precejšnjem razkoraku z idejo o nadrejeni poziciji javnih in vojaških služb v odnosu do zgodovinopisja, kakor jo je bil pripovedovalec oblikoval v *Katilinovi zaroti*.⁵²⁵ Vsekakor pripovedovalec zgodovinopisje kot *ars animi*, ki tlakuje pot do *gloria*, tokrat obravnava veliko bolj samozavestno kot v prologu *Katilinove zarote*. Razvoj stališč je silovit: v komentarju političnih razmer, ki so bržkone aluzija na konkretne, sodobne razmere v času nastanka *Jugurtinske vojne*,⁵²⁶ na kar namiguje tudi izraz *hac tempestate*,⁵²⁷ pripovedovalec zavzema izrazito moralno držo, obenem pa zlasti v četrtem poglavju svojo zgodovinopisno manifestacijo zamenjuje za *izkustveno*, s čimer ponavlja prakso iz *Katilinove zarote*. Tu beležimo tudi eno od bolj dramatičnih sprememb: v prologu *Katilinove zarote* je pripovedovalec v svoji izkustveni manifestaciji precej defenziven⁵²⁸ in svojo odločitev za zgodovinopisje pojasnjuje z osebno politično izkušnjo, pri

522 »Za brezplodno naprežanje in napore, ki jih poplača zgolj sovraštvo, za kaj takega mora biti človek brez vsake pameti in le nepošten, poguben pohlep ga morda pripravi do tega, da svojo čast in svobodo žrtvuje peščici oblastnikov.«

523 W. C. Summers, A Note on Sallust's Jugurtha, CR 17 (1903), št. 1, 33.

524 E. Tiffou, n. d., 224.

525 Prim. C. 3.2: *haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et auctorem rerum*.

526 K. Vretska, Studien zu Sallusts »Bellum Iugurthinum«, Wien 1955, 20–21; R. Syme, Sallust, 216–217.

527 Izvzemši fragmente *Historiarum* je poleg pričujočega mesta izraz *hac tempestate* uporabljen le še v Salustijevem pismu Cezarju *de re Publica* (2.13.5): *namque hac tempestate tametsi domi militiaeque praeclara facinora egisti ... Nasprotno najdemo izraz *ea tempestate* v povezavi s (s stališča pripovedovalca) preteklimi dogodki v *Katilinovi zaroti* petkrat (7.1; 17.7; 22.1; 24.3; 36.4), v *Jugurtinski vojni* pa desetkrat (8.1; 13.7; 30.4; 32.5; 35.1; 37.1; 40.5; 65.5; 90.1; 114.4).*

528 R. Syme, Sallust, 215.

kateri sta pomembna dejavnika mladost in neizkušenost.⁵²⁹ Drugi del prologa *Jugurtinske vojne* sta torej glasna in neposredna obsodba nasilno vzdrževane oblasti (3.2: *vi quidem regere patriam aut parentes*) s strani manjšine (*potentia paucorum*) ter kritika plemstva, ki se lažno navdušuje nad *virtus* prednikov (4.5), še toliko bolj pa kritika *homines novi*, ki jim priznava *virtus* v preteklosti, v sedanjosti pa opaža njihovo stremušstvo (4.7); v značilnem primeru »salustijanske«⁵³⁰ inkoncinitete jim pripisuje krahoborstvo *furtim aut per latrocinia* (4.7), pri čemer ni nemogoč sklep, da meri na točno določene posameznike (morda Salvidijena Rufa in Kornelija Balba).⁵³⁰

Obramba zgodovinopisja (*memoria rerum gestarum*) je tokrat utemeljena ne na splošni primerjavi z javnimi službami,⁵³¹ temveč z osebno moralno presojo politike na podlagi osebne izkušnje, obenem pa tudi na malodane aksiomatični trditvi, od kod človek črpa *virtus*:

4.3–6 atque ego credo fore qui, quia decrevi procul a re publica aetatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertiae inponant, certe quibus maxuma industria videtur salutare plebem et conviviis gratiam quaerere ...
nam saepe ego audivi Q. Maximum, P. Scipionem, praeterea civitatis nostrae praeclaros viros solitos ita dicere, quom maiorum imagines intuerentur, vehementissime sibi animum ad virtutem adendi. scilicet non ceram illam neque figuram tantam vim in sese habere, sed memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adaequaverit.⁵³²

V prologu k *Jugurtinski vojni* je umik iz političnega življenja posledica degeneracije razmer v *res publica*; zgodovinopisna dejavnost, sicer v podrejenem položaju v razmerju do zdrave politike oziroma javnega udejstvovanja, pa je v prostoru udejstvovanja v korist države postavljena celo nad javne službe, vsekakor

529 Prim. C. 3.3–4.2: *sed ego adolescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rem publicam latus sum ... ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit et mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam decrevi* (gl. prev. na str. 64)

530 R. Syme, *Two Emendations in Sallust*, 303.

531 Prim. C. 3.1–2: *pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est ... ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et actorem rerum, tamen in primis arduum videtur res gestas scribere* (gl. prev. na str. 85)

532 »In seveda vem, da se bodo našli tudi taki, ki bodo, ker sem se pač odločil umakniti iz politike, moje pomembno in koristno delo imenovali lenoba, sploh tisti, ki se jim zdi nadvse važno opravilo klanjati se ljudem in na gostijah iskati njihovo naklonjenost ... Pogosto sem slišal Kvinta Maksima, Publija Scipiona in druge imenitne moze naše države govoriti, kako se jim srce vnema za krepostna dejanja, kadar zrejo v podobe prednikov. Vosek, seve, že nima take moči, pa tiste podobe tudi ne, pač pa le spomin na preteklost razplamti v prsih izjemnih mož ta plamen, ki noče ugasniti, prej kakor slava njihove kreposti ne seže v enake višave kot tista njihovih prednikov.«

pa nad vsako politiko, ki je utemeljena na *salutare plebem et conviviis gratiam quaerere*.⁵³³ Kljub začetnemu vtisu slabše dodelanosti prologa k Jugurtinski vojni se torej izkaže, da gre za domišljeno in kompleksno strukturo,⁵³⁴ ki iz od splošne teme – dihotomije telesa in duha ter aksiomatične superiornosti slednjega –, prek loka kritike (trenutnih) političnih razmer in predstavnikov politične elite razvije v obrambo zgodovinopisja.

BELLUM SCRIPTURUS SUM ...

To je primeren nastavek za pričetek »prave« pripovedi; šele v petem poglavju je torej formalni historiografski uvod (5.1–3); z ugotovitvijo, da »ga je v odporu in sramu za razmere v državi zaneslo nekoliko predaleč«, iz izkustvene manifestacije na izrazito moralni poziciji pripovedovalec v 4.9 preide v svojo zgodovinopisno manifestacijo: *verum ego liberius altiusque processi, dum me civitatis morum piget taedetque. nunc ad inceptum redeo*. Šele v začetku petega poglavja so pojasnjeni razlogi za izbiro historične materije; uvodna formulacija napovedi predmeta je po obliki primerljiva z napovedjo predmeta pripovedi v Katilinovi zaroti:

- C. 4.3: *Igitur de Catilinae coniuratione quam verissime potero paucis absolvam ...*
 Iug. 5.1: *Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha rege Numidarum gessit ...*

Z dikcijo prologa *Katilinove zarote* je primerljivo tudi to, kako pripovedovalec po napovedi predmeta pripovednega korpusa med drugim razkrije razloge za izbiro specifične historične teme:

5.1–3 *Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha rege Numidarum gessit, primum quia magnum et atrox variaque victoria fuit, dein quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est; quae contentio divina et humana cuncta permiscuit eoque vecordiae processit, ut studiis civilibus bellum atque vastitas Italiae finem faceret. sed prius quam huiusce modi rei initium expedio, pauca supra repetam, quo ad cognoscendum omnia illustria magis magisque in aperto sint.*⁵³⁵

⁵³³ A. La Penna, *Sallustio e la rivoluzione romana*, 28.

⁵³⁴ A. D. Leeman, *Sallust's Prologe und seine Auffassung von der Historiographie. Das Jugurtha Proömium*, 38.

⁵³⁵ »Opisal bom vojno, ki jo je rimsko ljudstvo vojevalo z numidijskim kraljem Jugurto; najprej zato, ker je bila težka, krvava in negotova, dalje pa zato, ker je bila tedaj prvič resno izzvana vzvišena vladavina plemstva. Nastali spor je prav vse, božjo in človeš-

Ne glede na napoved v »formalnem« historičnem uvodu, da je predmet pripovedi vojna z Jugurto, gre zgolj za historičen okvir, ki niti ni pretirano zavezujoč: zlasti s kronološkega, pa tudi geografskega stališča je pripoved v *Jugurtinski vojni* še bolj nenatančna kot v *Katilinovi zaroti*, vendar je historični okvir z mestoma pomanjkljivo datacijo podrejen obravnavi političnih vprašanj.⁵³⁶

Izraz *quia magnum et atrox variaque victoria fuit* je τόπος o pomembnosti vojne kot opisovane materije, ki je pričakovan, čeprav teže dokazljiv, kot otvortvena misel o novi vrsti zločinskega početja v *Katilinovi zaroti* (*nam id facinus in primis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate*).⁵³⁷ Vojne z Jugurto po pomenu ali težavnosti ni mogoče primerjati npr. s tretjo Punsko vojno v istem stoletju ali celo z vojnami s Kimbri in Tevtoni; pred l. 107 v Numidiji bržkone ni bilo več rimskih vojakov kot običajni dve konzularni legiji s podpornimi zavezniškimi kontingenti.

Pomembneje je, da pripovedovalec ne pripoveduje te zgodbe zgolj *quia magnum et atrox variaque victoria fuit*, torej ker gre za »pomembno in težko vojno«, temveč tudi *quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est* – torej zato, ker v tem obdobju beleži razkroj državnega reda⁵³⁸ ter začetek konflikta z *avaritia* in *superbia nobilitatis*. *Jugurtinska vojna* ni le biografsko uokvirjen prikaz vojne, ki je imela na zunanjepolitičnem področju prej trgovske kot pomembne politične implikacije,⁵³⁹ pač pa je prikaz vojne, pri kateri gre v resnici za notranjepolitični konflikt, ki se odvija na vojnem prizorišču na numidijskih tleh. Drugi pomemben vidik, ki ga pripovedovalec dobro razume, je dejstvo, da je ta vojna zgolj uvod v državljansko vojno (*bellum Italicum*) – *bellum atque vastitas Italiae*.

5.4–19.8: ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Pričujoči »naslov« obravnave poglavij 5.4–16.5 je aluzija na odlomek Tuki-didove *Peloponeške vojne*, ker obravnavajo del predzgodovine vojne z Jugurto.⁵⁴⁰ Vprašanje »tekstualne geografije«⁵⁴¹ za pričujočo analizo sicer ni usodnega

ko stvarnost, postavil na glavo in pognal v tolikšno norost, da je strankarskim razprtijam napravila konec še le vojna in razdejanje Italije. A preden začnem pripovedovati prav o tem, bom segel nekoliko dlje v preteklost, da bo celotna snov jasnejša in lažje razumljiva.«

536 H. V. Canter, *The Chronology of Sallust's Jugurtha*, *CJ* 6/7 (1911), 295.

537 Prim. Sall. C. 4.1–5; Th. 1.1.1–2.

538 D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 61.

539 Prim. 26.3 pobjo italskih trgovcev pri Cirti in 67.3 pri Vagi.

540 Prim. Th. 1.1–23 in C. 6–13 (»Razširjeni prolog«); gl. str. 100ss.

541 Prim. T. F. Scanlon, *Textual Geography in Sallust's The War with Jugurtha*, *Ramus* 17 (1988).

pomena, moramo opozoriti, da novejše študije o strukturi dela kažejo precej nesoglasij.⁵⁴² Čeprav se zdi misel, da delo ob nastanku ni bilo vnaprej strukturirano, ali kvečjemu le zelo ohlapno,⁵⁴³ sprejemljiva, pa vendar ne moremo mimo ugotovitve, da je Salustij pisal *structe* (Front. *Ad. Antonin.* 1.2.4);⁵⁴⁴ poleg tega pa se zgodovinska pripoved ne more izogniti časovnim in prostorskim orientacijskim točkam.⁵⁴⁵ Predvsem moramo razlikovati med ideološkimi in kronološkimi mejniki v pripovedi; v kronološkem smislu lahko pripoved razdelimo po letih in poveljujočih na rimski strani, ki sovpadajo s pogavji:⁵⁴⁶

- prvo leto vojne (111 pr. Kr.): poveljujoči L. Kalpurnij Bestia (27.1–34);
- drugo leto vojne (110 pr. Kr.): poveljujoči Spurij in Avel Albin (35–36);
- tretje leto vojne (109 pr. Kr.): poveljujoči Avel Albin (37–39.5), Spurij Albin (39.6–43), Metel (43–61.2);
- četrto leto vojne (108 pr. Kr.): poveljujoči Metel (62.10–83);
- peto leto vojne (107 pr. Kr.): poveljujoči Marij (84–91);
- šesto leto vojne (106 pr. Kr.): poveljujoči Marij (92.5–100);
- sedmo leto vojne (105 pr. Kr.): poveljujoči Marij (103–1114).

Za pomembne idejne cezure v smislu političnega vzdušja moramo šteti Memijev govor (31), predvsem pa ekskurz o političnih razmerah v Rimu (41–42) in Marijev govor (85); kot vsebinske sklope glede na politični razvoj v Rimu bi lahko torej šteli 1. predzgodovina in prva faza vojne (5–42), 2. Metel in Marij (43–83), 3. *Marius victor* (84–114).⁵⁴⁷

Prva »navidezna« orientacijska oziroma definicijska točka v pripovedi o vojni z Jugurto (po koncu prologa 5.3) je ekskurz o Afriki (17.1–19.8), ki se mu bomo natančneje posvetili v nadaljevanju, vendar ta vsebinska cezura ni tudi kronološki preobrat v dogajanju; njen »namen« je, kot bomo pokazali, še vedno izrazito »arheološki«. Kot začetek vojne oziroma preobrat v zunanjepolitični drži Rima do Jugurte moramo šteti pobjo italjskih trgovcev v Cirti (112/111

542 Med novejšimi študijami, ki se posvečajo temu vprašanju in ki jih bomo citirali tudi v nadaljevanju, naj navedemo K. Büchner, *Der Aufbau des von Sallusts Bellum Iugurthinum*, *Hermes Einzelschriften* 9 (1953); K. Vretska, *Studien zu Sallusts »Bellum Iugurthinum«*, Wien 1955; A. D. Leeman, *Aufbau und Absicht von Sallusts Bellum Iugurthinum*, Amsterdam 1957; C. Kraus, *The Jugurthine Disorder*, v: *The Limits of Historiography: Genre and Narrative in Ancient Historical Texts*, ur. C. S. Kraus, Leiden, Boston 1999; R. Syme, *Sallust* (140 ss).

543 A. La Penna, *Sallustio e la rivoluzione romana*, 324.

544 R. Syme, *Sallust*, 141.

545 T. F. Scanlon, *Textual Geography in Sallust's The War with Jugurtha*, 138.

546 H. V. Canter, *The Chronology of Sallust's Jugurtha*, *CJ* 6/7 (1911), 295.

547 E. Lefèvre, *Argumentation und Struktur der moralischen Geschichtsschreibung der Römer am Beispiel von Sallusts Bellum Iugurthinum*, *G* 86 (1979), 258.

pr. Kr.) v pogl. 25.6–26.3. Poglavja 5.4–16.5 obravnavajo, kot že rečeno, del predzgodovine vojne v Numidiji: po smrti Masinise, s katerim je bil med tretjo vojno s Kartagino Scipion Emilijan sklenil zavezništvo, je numidijski prestol zasedel Mikipsa (5.4–5). Mikipsa je v skladu z obveznostmi Scipionu med numantinsko vojno poslal kontingent numidijske konjenice in pehote, med njimi tudi Jugurto, ki se je v numantinski vojni izkazal in si pridobil tudi naklonjenost Scipiona, ki ga priporoči Mikipsi (7.2–7, 8.2–9.3). Po Mikipsovi smrti (ok. 118 pr. Kr.) pride do razdora med Jugurto, Hiempsalom in Adherbalom; po načelni razdelitvi kraljestva na tri dele (9.4–12.2) Hiempsal kmalu pade kot žrtev atentata (12.3–6), Adherbal zaprosi za pomoč senat, vendar doživi poraz proti Jugurti (13.1–4); Adherbal se pred senatom pritoži, senat pa v razpravi določi desetčlansko komisijo, ki kraljestvo razdeli na dva dela (117/116 pr. Kr. – 13.5–16.5). Kljub temu, da v poglavju 17.1–19.8 nastopi vsebinska cezura, prva kronološka faza še ni zaključena: k njej moramo prišteti še pogl. 20.1–27.5, ki obravnavajo padec Cirte in smrt Adherbala ter incident z italškimi trgovci (112 pr. Kr.).

Znotraj tega vsebinskega sklopa moramo opozoriti na pomembno »karakterizacijsko« poglavje, v katerem pri karakterizaciji Jugurte beležimo precej vzporednic s karakterizacijo Katiline (C. 5.1–8):

6.1–3 Qui ubi primum adolevit, pollens viribus, decora facie, sed multo maxime ingenio validus, non se luxu neque inertiae conrumpendum dedit, sed, uti mos gentis illius est, equitare, iaculari; cursu cum aequalibus certare et, quom omnis gloria anteiret, omnibus tamen carus esse; ad hoc pleraque tempora in venando agere, leonem atque alias feras primus aut in primis ferire: plurimum facere, minimum ipse de se loqui. *quibus rebus Micipsa tametsi initio laetus fuerat, existumans virtutem Iugurthae regno suo gloriae fore, tamen, postquam hominem adulescentem exacta sua aetate et parvis liberis magis magisque crescere intellegit, vehementer eo negotio permotus multa cum animo suoolvebat. terrebat eum natura mortalium avida imperi et praeceps ad explendam animi cupidinem, praeterea opportunitas suae liberorumque aetatis, quae etiam mediocris viros spe praedae transvorsos agit, ad hoc studia Numidarum in Iugurtham adcensa, ex quibus, si talem virum dolis interfecisset, ne qua seditio aut bellum oriretur, anxius erat.*⁵⁴⁸

548 »Ko je Jugurta, telesno močan in lepe zunanosti, predvsem pa bister, odrastel, se ni dal pokvariti razkošju in brezdelju, temveč se je po šegah svoje dežele posvetil ježi, metanju kopja, tekmoval je s sovrstniki v teku; in dasiravno je njegov sloves zasenčil vse ostale, je bil vendar vsem pri srcu. Precej časa je preživel tudi na lovu, vedno prvi ali med prvimi, ki so se pognali nad leva in druge zveri. Delal je ogromno, govoril o sebi le malo. Vse to je bilo Mikipsi sprva v veselje, bil je menja, da bodo Jugurtove kreposti njegovemu kraljestvu v slaven okras, toda ko je doumel, da je mladenič iz dneva v dan bolj vpliven, medtem ko je sam že v letih, otroka pa še nedorasla, ga je to na moč vznemirilo in pogosto je mislil le na to. Skrbela ga je človeška narava, polna pohlepa po oblasti in pripravljena ustreči vsem svojim hotenjem, še bolj pa ga je skrbela ranlji-

V karakterizaciji Jugurte, ki ga pripovedovalec še v nadaljevanju označi kot posameznika *impigri atque acri ingenio* (7.4), prepoznamo podobne (pozitivne) psihofizične lastnosti kot pri karakterizaciji Katiline: *pollens viribus, decora facie, sed multo maxime ingenio validus* (6.1).⁵⁴⁹ Tudi v pozitivnih atributih, ki sodijo v področje *vis corporis* in lahko predstavljajo aspekt *virtus*, je Jugurta primerljiv s Katilino: *non se luxu neque inertiae conrumpendum dedit, sed, uti mos gentis illius est, equitare, iaculari; cursu cum aequalibus certare*.⁵⁵⁰ S tem pripovedovalec gradi podobo Jugurte, ki je v celoti znotraj idejnega polja *virtus* – vsaj v njenem opredeljenem fizičnem segmentu. V tem oziru pripovedovalec tesno sledi svojemu »programu« *virtus* (prim. prvi del prologa, pogl. 1–2), ki je izpeljana iz njenega aristokratskega arhetipa: ta *virtus* je dosegljiva vsakomur, ki svoj *ingenium* uporabi v plemenitih naprezanjih, *egregia facinora*. Jugurta ta ideal izpolnjuje – pri njem je ravno *ingenium* najbolj izpostavljen: *pollens viribus, decora facie, sed multo maxime ingenio validus* (6.1).

Pomemben moment Jugurtove karakterizacije – v tem beležimo tudi veliko metodološko razliko med Jugurtovo in Katilinovo karakterizacijo – pa je obsežna sekvenca notranjega žarišča (6.2–3);

initio laetus fuerat existumans

virtutem Iugurthae regno suo gloriae fore

Micipsa postquam intellegit

hominem adolescentem crescere

terrebat (eum)

natura mortalium avida imperi (!)

opportunitas suae liberorumque aetatis ... quae

etiam mediocris viros spe praedae transvorsos

agit

Žariščevalec v vsej sekvenci notranjega žarišča je Mikipsa; signalizatorji (atributivna znamenja) notranjega žarišča kažejo razvoj Mikipsovega duševnega stanja, medtem ko je spremljal Jugurtov napredek: veselje → spoznanje → zaskrbljenost. Ožariščenec je v prvih dveh primerih Jugurta, v zadnjem primeru pa zgolj implicitno: Mikipsa se (upravičeno) boji lakomne človeške narave (*natura mortalium*) in boji se, da bi njegovo starost (ne)kdo izkoristil – le kako je ne bi, saj bi takšno priložnost pograbil celo povprečen človek (*etiam medio-*

va starost njega in njegovih otrok, ki bi tudi povprečne može, lakomne plena, speljala na stranpot. Še en razlog za skrb je bilo navdušenje Numidijcev nad Jugurto; bal se je morebitnega upora ali celo vojne med njihovimi vrstami, če bi dal takega moža z zvijačo umoriti.«

549 Prim. C. 5.1: *Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis.*

550 Prim. C. 5.3: *Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est.*

cros viros spe pradae transvorsos agit). Mikipsov strah je potrjen v osmem poglavju, ki je tudi prva jasna aluzija na stanje med rimsko aristokracijo:

8.1 *Ea tempestate in exercitu nostro fuere conplures novi atque nobiles, quibus divitiae bono honestoque potiores erant, factiosi domi, potentes apud socios, clari magis quam honesti, qui Iugurthae non mediocrem animum pollicitando ad-cendebant, si Micipsa rex occidisset, fore uti solus imperi Numidia potiretur: in ipso maxumam virtutem, Romae omnia venalia esse.*⁵⁵¹

Tudi v tem odlomku naletimo na sekvenco notranjega žarišča, katere žariščevalec so *conplures novi atque nobiles*; ti so *factiosi, potentes, clari magis quam honesti*, skozi njihov žariščevalski kot pa izvemo, da je v Rim, ožariščeneč sekvence, tako rekoč talec njihove *avaritia*.

Scipionova ocena Jugurte v pismu Mikipsi (9.2), ki z uvodno formulacijo *earum* (sc. *litterarum*) *haec sententia erat* kaže, da ne gre za *verbatimim* reprodukcijo pisma,⁵⁵² je intermezzo, ki vtisa ne more popraviti, pravzaprav s stališča karakterizacije vtis še poslabša z mislijo *quam rem tibi certo scio gaudio esse*, ki ob primerjavi z Mikipsovimi čustvi v 6.2–3 deluje ironično. Ocena, ki je utemeljena na vojnem prijateljstvu (7.6: *omnis fere res asperas per Iugurtham agere, in amicis habere ...*), z vsebino, da se je Jugurta v vojni odlikoval s svojimi sposobnostmi (*Iugurthae tui in bello ... longe maxima virtus fuit*), pove več o aristokratskem dojemanju *virtus* kot o Jugurti.

Učinek karakterizacije, ki je v pripovednih drobcih razvlečena na več poglavij (v primerjavi z razmeroma monolitno karakterizacijo Katiline v petem poglavju *Katilinove zarote*), je hoten – na to ne nazadnje kaže ohlapna kronologija poglavij 9.3–11.2 (prim. 9.3 *rex ... Iugurtham ... statim adoptavit ...* ≠ 11.7 *ipsum illum tribus proxumis annis adoptione in regnum pervenisse*), v kateri se v časovni oznaki *ipse* (sc. *Micipsa*) *paucos post annos ... confectus* »izgubi« večji del 15-letnega obdobja od 133 (konec numantinske vojne) in Mikipsovo smrtjo ok. l. 118.⁵⁵³ Jugurta, ki se je *amisso patre, sine spe, sine opibus* (10.1) uspel povzpeti do prestolonaslednika, je v okviru določenih parametrov *virtus* sicer potencial, vendar že Mikipsovi strahovi kažejo njegovo nagnjenost k *ambitio atque avaritia*. Jugurtova karakterizacija je klasičen vzorec propada od *virtus* k *ambi-*

551 »Tisti čas so v naši vojski ni manjkalo mož, plemičev in povzpeticov, ki jim je bogastvo pomenilo več kakor poštenost in čast, ki so bili doma stankarski politikanti in ošabni v odnosih z zavezniki; bili so prej razvpiti kot pa spoštovani. Ti so že tako ambicioznega Jugurto še podžigali z nenehnim spodbujanjem, naj se v primeru Mikipsove smrti polasti kraljestva: saj je vendar nadvse sposoben, v Rimu pa prav vse naprodaj.«

552 Prim. C. 32.3 (*mandata huiuscemodi*), 50.5 (*huiuscemodi verba*), 52.1 (*huiuscemodi oratio*) z uvodno formulacijo *huiusce modi* v nasprotju z *exemplum* (34.3).

553 D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 63s.

tio; Jugurta postopoma – od Hiempsalovega umora (12.4–6) do *largitio* v Rimu (13.8: *pars spe, alii praemio inducti singulos ex senatu ambiundo nitebantur*) – postane paradigma *avaritiae*. Tej *avaritia* se v govoru, katerega uvodna formulacija kaže, da gre za približek povedanega (13.9: *Adherbalem hoc modo locutum accepimus*) zoperstavi le Adherbal.⁵⁵⁴ V govoru, ki je skladen z njegovo kratko karakterizacijo v 20.2 *quietus, inbellis, placido ingenio, opportunus iniuriae, metuens magis quam metuendus*, Adherbal precej nepovezano predstavi svoje težave v naslednjih opornih točkah, v katerih se v dikciji precej »zbliža« s pripovedovalcem (zlasti v 2. točki): 1. *familia nostra cum populo Romano bello Carthaginiensi amicitiam instituit* – Numidija je bila s svojimi uslugami vedno na voljo Rimu (14.1–2, 14.5, 14.8, 14.10, 14.12–13, 14.17–18); 2. *regnum Numidiae nostrum est* – Numidija je tako rekoč last rimske državi in zato je prav, da jo brani pred plenilcem (14.1, 14.8, 14.25); 3. *maiestatis populi Romani est prohibere iniuriam* – dostojanstvo nalaga Rimu, da varuje pred krivicami (14.7, 14.16, 14.25); 4. *Iugurtha, homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissimus* – Jugurta je brezbožen zločinec (14.2, 14.11, 14.15, 14.21).

Sekvenca notranjega žarišča v 8.1 je pri Jugurtovi karakterizaciji ena njenih ključnih točk: v to karakterizacijo je v numantinski epizodi pritegnjena tudi *avaritia nobilitatis* v Rimu, ki se ponovi v senatski razpravi v 15.2–5:

15.2–5 *senatus statim consulitur. fautores legatorum, praeterea senatus magna pars gratia depravata Adherbalis dicta contemnere, Iugurthae virtutem extollere laudibus; gratia, voce, denique omnibus modis pro alieno scelere et flagitio, sua quasi pro gloria, nitebantur. at contra pauci, quibus bonum et aequum divitiis carius erat, subveniendum Adherbali et Hiempsalis mortem severe vindicandam censebant, sed ex omnibus maxime Aemilius Scaurus, homo nobilis impiger factiosus, avidus potentiae honoris divitiarum, ceterum vitia sua calide occultans. is postquam videt regis largitionem famosam inpuidentemque,*

554 Ob številnih aluzijah na tragiško dikcijo (C. Dué, *Tragic History and barbarian Speech in Sallust's Jugurtha*, *HSPH* 100 (2000), 318ss.) je jasno, da je govor močno literariziran, in da v njem najdemo »pripovedovalčeve komentarje« (gl. zgoraj), vendar uvodna formulacija *Adherbalem hoc modo locutum accepimus* ne pomeni nujno, da gre za popoln konstrukt; uvodni izraz *accepimus*, ki ga najdemo tudi v C. 6.1 (*urbem Romam, sicuti ego accepi*) prav lahko namiguje tudi na pisni vir (o praksi beleženja govorov ali pisem v senatu gl. G. Pobežin, *Ut in aere incideretur*, 2008). Tudi zgradba govora v skladu s principi retorike (R. Ullmann, *La technique des discours*, 33–35) ne dokazuje *a priori*, da gre za retorični konstrukt; numidijski dvor je v nekaterih potezah opisan kot precej heleniziran, zato ni nemogoč sklep, da bi bili Hiempsal, Adherbal in Jugurta deležni grške izobrazbe – tudi sicer pripovedovalec namiguje na njihovo vzgojo v 5.7 (*quem Masinissa ... eodem cultu quo liberos suos domi habuit*).

veritus, quod in tali re solet, ne polluta licentia invidiam adcenteret, animum a consueta lubricine continuit.⁵⁵⁵

Tu šele pripovedovalec potegne črto pod Jugurtovo karakterizacijo: Jugurta kot potencial za *virtus* ni samo labilen, kakor ga je videl Mikipsa, pač pa je tudi produkt *avaritiae* med rimsko (!) *nobilitas atque homines novi*. V tem smislu gre tudi za karakterizacijo te iste *nobilitas*.

Zastranitev o Afriki (17.1–19.8) bi zgolj z geografskega ali zgodovinskega stališča lahko tudi izostala: namerni molk o Kartagini razkriva odsotnost ambicije po temeljiti zgodovinski in geografski obravnavi, poleg tega pa glede na trditev o rabi »domnevno Hiempsalovih kartažanskih knjig« (17.7: *uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur*) kaže, da ni sestavljena po avtopsiji.⁵⁵⁶ Pripovedovalec jo uvaja z mislijo *res postulare videtur Africae situm paucis exponere et eas gentis* (17.1),⁵⁵⁷ ki jo navezuje na razmejitev Numidije na dva dela (16.5), pri kateri je znova izpostavljena *avaritia* – tokrat poslancev, članov komisije *regno dividendo*, ki jih je Jugurta s podkupovanjem – *dando et pollicendo* (16.3–4) – pridobil na svojo stran.

Ekskurz deluje kot cezura med predzgodovino konflikta in samim začetkom sovražnosti, v katere je nazadnje tudi aktivno vpletena rimska država. Razen očitne geografske vrednosti pa določeni (hoteni) izrazni indici⁵⁵⁸ namigujejo, da je *loci opportunitas* pravzaprav sekundarni vzrok za ekskurz. Vzporednice med dikcijo »razširjenega prologa 6–13« in ekskurzom o Afriki omogočajo sklep, da ima ta ekskurz, kot smo že omenili, v bistvu še vedno »arheološko« funkcijo, primerljivo s funkcijo »razširjenega prologa 6–13« v *Katilinovi zaroti*.⁵⁵⁹

555 »Senat je nemudoma pričel zasedanje. Privrženci odposlancev in z njimi večina v senatu, ki je bila podkupljena, so z zaničevanjem sprejeli Adherbalove besede in pričeli navdušeno hvaliti Jugurtove kakovosti; tuji krivdi in zločinu so na ves glas postavljali v bran lasten ugled, kakor da bi varovali svojo čast. Nasprotno pa se je peščica tistih, ki sta jim poštenost in pravica pomenila več kot bogastvo, vztrajala, da je treba Adherbalu poslati pomoč in strogo kaznovati Hiempsalovo smrt. Med temi je bil še posebej glasen Emilij Skaver, plemenitega rodu in sposoben politik, a lakomen vpliva, časti in bogastva, vendar je znal svoje pomanjkljivosti dobro skriti. Ko je videl, kako brezsravno in splošno znano je kraljevo podkupovanje, se je zbal, da bi utegnila, kakor se v takšnih primerih pogosto zgodi, ta izprijena samovolja razsrditi javnost, zato je tokrat obrzdal svoj oblastniški pohlep.«

556 R. Syme, *Sallust*, 152.

557 Prim. C. 5.9: *res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit ...*

558 T. F. Scanlon, *Spes frustrata. A Reading of Sallust*, 38.

559 T. F. Scanlon, *Textual Geography in Sallust's The War with Jugurtha*, 139ss.

C. 6.1	urbem Romam ... <i>habuere initio Troiani ... cumque eis Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum</i>	Iug. 18.1	<i>Africam initio habuere Gaetuli et Libyes, asperi incultique ... ei neque moribus neque lege aut imperio cuiusquam regebantur.</i>
C. 7.3	sed civitas ... <i>brevi creverit</i>	Iug. 18.11	sed res Persarum <i>brevi adolevit</i>
C. 6.4–6	at Romani ... sociis atque amicis auxilia portabant ... imperium legitimum, nomen imperi regium habebant	Iug. 18.12	deinde utrique alteris freti finitimos armis aut metu sub imperium suum cogere, nomen gloriamaque sibi addidere
C. 10.3	igitur primo pecuniae, deinde <i>imperi cupido</i> crevit	Iug. 19.1	postea Phoenices ... pars <i>imperi cupidine</i> sollicita plebe et aliis novarum rerum avidis ...

Razvojne podobnosti, ki so resda precej bežne, kljub vsemu kažejo sporočilno vrednost: obe »državni« tvorbi sta nastali v nekultiviranem okolju (*genus hominum agreste = asperi incultique*) in brezzakonju (*sine legibus, sine imperio = neque lege aut imperio ... regebantur*); po naglem razvoju (*brevi creverit = brevi adolevit*) pa se pokaže bistvena razlika: medtem ko so si Rimljani, potem ko so se s svojimi sposobnostmi otreli nevarnosti, zaveznike pridobivali *magis dandis quam accipiendis beneficiis* (C. 6.5), so si v afriškem prostoru »vsi, v različnih zavezništvih« podredili svoje sosede, bodisi z grožnjami bodisi z orožjem (*Romani ... sociis atque amicis auxilia portabant ≠ utrique alteris freti finitimos armis aut metu sub imperium suum cogere*).

V obeh primerih je preobrat oblastiželjnost – *imperi cupido*; v primeru *Katilinove zarote* se razgradnja *virtus* v *avaritia* in *ambitio* pojavi v času Sulove diktature (C. 11.1–12.5); v primeru Jugurte – glede na to, da pripovedovalec nalašč zamolči usodo Kartagine (19.2) – se cikel razkroja *virtus* začne med numantinsko epizodo (7.4–8.1), zaključi pa se šele z dejansko razdelitvijo numantinskega kraljestva na dva dela v 20.1; preobrazba iz potenciala za *virtus* v paradigmo *sceleris* je končana v sekvenci notranjega žarišča, ki jo nakazujeta dva signalizatorja – *contra timorem animi* (»v nasprotju s svojimi strahovi«) in *certum esse ratus* (»prepričan, da je res«), ko se v Jugurti ob spoznanju, da »mu je proti pričakovanjem uspel zločinski podvig«, utrdi zavest, da je v Rimu vse naprodaj:

20.1 Postquam diviso regno legati Africa decessere et Iugurtha contra timorem animi praemia sceleris adeptum sese videt, certum esse ratus quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romae venalia esse, simul et illorum pollicitationibus adensus, quos paulo ante muneribus expleverat, in regnum Adherbalis animum intendit.⁵⁶⁰

560 »Ko so člani komisije razdelili kraljestvo in zapustili Afriko, je Jugurta videl, da se je proti svojim strahovom uspel polastiti predmeta svojega zločinskega pohlepa. Zdaj je

»Zastranitev« o Afriki sodi v tkivo tega preobrazbenega ciklusa in ima v njem enako funkcijo kot poglavja 6–13 v »razširjenem prologu« v *Katilinovi zaroti* – s hoteno (mestoma) podobno dikcijo⁵⁶¹ in seveda nujnimi odstopanji. Strukturna umestitev tega pasusa v obliki zastranitve šele po »arheoloških« poglavjih 5.4–16.5 potrebuje navezavo na iztočnico o afriškem prostoru, ker pripoved ni osredinjena okrog rimskega posameznika, kar narekuje ravno toliko geografsko kot zgodovinsko obravnavo: pripovedovalec mora nekje ločeno obravnavati tudi razvojno spiralo državnih tvorb v Afriki, ki jo lahko navezuje na ustreznega posameznika – Jugurto. Zaradi ugotovitve o tradiciji nasilnega podrejanja sosednih ljudstev (18.12) bralec do Jugurte tudi ne goji nobenih pričakovanj – »saj drugega ne more poznati«. ⁵⁶² Jugurtova samozavest (20.1: *certum esse ratus quod ... acceperat*) izvira iz spoznanja o koruptivnosti *nobilitas* v Rimu; bralec mora na podlagi doslej povedanega z Jugurto deliti njegovo ugotovitev: kakršna je bila nekoč Kartagina, je sedaj postal Rim. ⁵⁶³ Pripoved uvodnih poglavij torej izpostavi tri poglavitne teme: vojno, ki je zaenkrat najmanj pomembna, poleg nje pa še Jugurtovo *virtus* in proces njene degeneracije ter *avaritia nobilitatis*, s katero je ta proces neločljivo povezan. ⁵⁶⁴

20.1–29.7: OBLEGANJE CIRTE IN ZAČETEK VOJNE

Po »ekskurz« o Afriki se pripovedovalec v pripovedi vrne na točko iz 16.5, neposredno po razdelitvi Mikipsovega kraljestva; del pripovedi, ki smo ga poimenovali »arheologija«, obravnava naštete razloge za vojno v Numidiji, epizoda o obleganju Cirte pa neposredni povod, ki je prav v tako v tesni povezavi z Jugurtovim značajem ter njegovimi nadejanji, da bo *avaritia nobilitatis* v Rimu pomagala legitimirati njegova dejanja proti Adherbalu.

Pripovedovalec v poglavjih 5.6–20.1, kot že rečeno, opravi celovito tranzicijo od Jugurtove *virtus* do *ambitio atque avaritia*; ta tranzicija je za razliko od Katiline (gl. opombo 570) popolna. Jugurte namreč pripovedovalec s svojega zunanjega žariščevalskega kota niti enkrat ne poveže več z *virtus*; vse od Hiempsa-

verjel, da zagotovo drži, kar so mu bili povedali tovariši pri Numantiji, da je namreč v Rimu vse naprodaj; vrh tega so mu samozavest vlivale obljube onih, ki jih je nedavno zasul z darovi. Začel se je ozirati proti Adherbalovemu kraljestvu.«

⁵⁶¹ T. F. Scanlon, *Textual Geography in Sallust's The War with Jugurtha*, 142.

⁵⁶² V *Katilinovi zaroti*, ravno nasprotno, se Katilina nikoli povsem ne odpove svojemu (izkrivljenemu) modelu aristokratske *virtus* – na to kaže njegovo zavračanje sužnjev v organizaciji zarotnikov (C. 44.6) in ne nazadnje njegova junaška smrt (C. 60–61), ki ga vsaj v fizični manifestaciji *virtus* rehabilitira.

⁵⁶³ T. F. Scanlon, *Spes frustrata. A Reading of Sallust*, 40.

⁵⁶⁴ D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 65.

lovega umora ga z *virtus* povezuje sekundarni žariščevalec, prvič v 15.2, ko je žariščevalec kolektiv (podkupljenih) senatorjev:

15.2: ***senatus magna pars ... Adherbalis dicta contemnere, Iugurthae virtutem extollere laudibus***

V drugem primeru je žariščevalec Jugurta, ko se pred rimskimi poslanci, ki intervenirajo ob njegovem obleganju Cirte, spominja numantinske epizode; v obsežni sekvenci notranjega žarišča se v seriji ožariščencev kažejo poteze oblastne arogance in sprevržene (pripovedovalčeve) retorike, predvsem v rabi moralnih konceptov *virtus*, *ius* (*gentium*) in *scelus*:⁵⁶⁵

22.2 quorum Iugurtha accepta oratione respondit *sibi neque maius quicquam neque carius auctoritate senatus esse. ab adulescentia ita se enisum, ut ab optumo quoque probaretur; virtute, non malitia P. Scipioni, summo viro, placuisse; ob easdem artis a Micipsa, non penuria liberorum in regnum adoptatum esse. ceterum, quo plura bene atque strenue fecisset, eo animum suum iniuriam minus tolerare. Adherbalem dolis vitae suae insidiatum; quod ubi conperisset, scelere eius obviam isse. populum Romanum neque recte neque pro bono facturum, si ab iure gentium sese prohibuerit. postremo de omnibus rebus legatos Romam brevi missurum.*⁵⁶⁶

Struktura Jugurtovih odgovorov kaže dodelano *Ringkomposition*; v strukturi A – B – C – C – B – A si izmenjaje sledijo teme
senatus – čut za pravično in dobro – *virtus* – *virtus* (eaedem artes) – čut za pravično in dobro – *populus Romanus*

Iugurtha respondit

A: *sibi neque maius quicquam neque carius auctoritate senatus esse*

B: *ab adulescentia se enisum, ut optumo quoque probaretur*

C: *virtute non malitia (!) P. Scipioni ... placuisse*

C: *ob easdem artis (!) a Micipsa ... in regnum adoptatum esse*

B: *quo plura bene fecisset ... eo minus iniuriam tolerare. Adherbalem ... insidiatum ... scelere eius obviam isse*

⁵⁶⁵ Prim. Katilinov govor C. 20–22.

⁵⁶⁶ »Jugurta jih je (poslance, op. prev.) sprejel v avdienco in jim odvrnil, da pri njem nič ne velja toliko kot avtoriteta senata, nič ni od nje pomembnejšega. Že od mladosti si prizadeva, da bi si zaslužil priznanje najboljših ljudi; naklonjenost Publija Scipiona, tega izjemnega moža, si je zaslužil s krepostjo, ne s hudobijami in tudi Mikipsa ga je kot dediča zakraljevi prestol posinovil zaradi teh kakovosti, ne pa zato, ker bi mu manjkalo sinov. Sicer pa, pogosteje ko je v svojih dejanjih izkazal vrlega duha, tem težje se zdaj sprizajni s krivicami; prav Adherbal mu s spletkami streže po življenju in ko je to izvedel, mu je prepričal njegov zločinski naklep. Če mu bo rimsko ljudstvo branilo zgolj uresničevati mednarodno pravo, bo to vse prej kot v dober in pravičen namen. Sicer pa bo zastran vseh teh reči kmalu v Rim poslal poslance.«

A: populum Romanum neque recte neque pro bono facturum, si ab iure gentium sese prohibuerit

Vse to omogoča sklep, da se pripovedovalec zelo tesno oklepa te sekvence notranjega žarišča in vanjo aktivno posega s preurejanjem Jugurtovih odgovorov poslancem; zlasti v rabi pojmov *virtus* (= *eadem artes*) in *scelus*, ki daleč odstopa od teh konceptov v pripovedovalčevem žariščevalskem prostoru, gre za pomembno karakterizacijsko sredstvo, h kateremu prispeva učinek zaključne trditve v tej sekvenci notranjega žarišča – od zgoraj razčlenjene strukture jo loči izraz *postremo* –, s katero Jugurta poslance odpusti, češ da bo kmalu (*brevis*) po poslancih o vsej zadevi poročal v Rimu.

Nadaljevanje pripovedi v naslednjem poglavju, kjer se nadaljuje epizoda o obleganju Cirte (20.1–26.3), pomaga ustvarjati vtis, da Jugurta uresničuje svoj načrt glede na spoznanje o *avaritia nobilitatis* v Rimu. Na to kažeta dve fazi v obleganju Cirte; prvič namreč senat pošlje v Rim odposlance, o katerih ne izvedemo nič osebnega, pač pa pripovedovalec posebej izpostavlja njihovo mladost: *postquam senatus de bello eorum accepit, tres **adulescentes** in Africam legantur* (21.4). Izraz *adulescentes* pri tem ne namiguje zgolj na specifično starost prve skupine poslancev, temveč politično neizkušenost oziroma nizek politični status⁵⁶⁷ in kvečjemu relativno mladost v primerjavi z izkušeno starostjo;⁵⁶⁸ nato kaže tudi opazka v 25.4 (gl. spodaj). Dejstvo, da je Jugurta zgolj izkoristil njihovo naivnost ali nizek politični vpliv, nakazuje nadaljevanje obleganja v 23.1: *Iugurtha ubi eos Africa decessisse ratus est neque propter loci naturam Cirtam armis expugnare potest, vallo atque fossa moenia circumdat ...* Adherbalovo pismo 24.2–10, v katerem se zgolj ponovijo ideje, izražene že v njegovem govoru pred senatom 14.1–25, ki utrjujejo njegovo podobo žrtve v konfliktu z Jugurto; pomemben dodatek v tem pismu pa je misel v 24.5, ki skozi Adherbalov žariščevalski kot utrjuje vtis o Jugurtovih naklepih, da se namreč želi polastiti njegovega dela kraljestva, ne da bi pri tem izgubil svoje povezave z zavezniki v Rimu:

*tamen **intellego illum** ... simul amicitiam vostram et regnum meum sperare*

Adherbalovo pismo prinese preobrat v drugo fazo obleganja Cirte, ko senat sklene v Numidijo poslati starejše – in izkušene –, poslance: *legantur tamen in Africam maiores natu nobiles, amplis honoribus usi* (25.4); Jugurtov odnos do poslancev, med katerimi je imenovan le Mark Skaver, je tokrat diametralno nasproten; v sekvenci, ki znova zaniha proti notranjemu žarišču, pripovedova-

⁵⁶⁷ Prim. C. 3.3: *sed ego **adulescentulus** initio ... studio ad rem publicam latus sum*; Hist. 1.86: *Curionem quaesit, uti **adulescentior** et a populi suffragiis integer aetati concederet Mamerci*.

⁵⁶⁸ Prim. C. 49.2: *Catulus ex petitione pontificatus odio incensus quod **extrema aetate** ... **ab adulescentulo** Caesare victus discesserat*.

lec raziskuje Jugurtove strahove, ki so osredotočeni predvsem na Skavra, vendar tokrat prvič tudi na jezo senata:

25.7 **timebat** /sc. **Iugurtha**/ *iram senatus, ni paruisset legatis ...*

25.10 *neque quod intenderat efficere potest, ut, prius quam legatos conveniret, Adherbalis potiretur / ne amplius morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet ...*

Zlasti v slednji sekvenci (Jugurtovega) notranjega žarišča je očitno, da so njegovi strahovi pred jezo senata in predvsem Skavra v konfliktu z njegovimi aspiracijami, izraženimi v namernem odvisniku, in sicer da bi mu prišel v Adherbal v roke, še preden bi se sestal z novimi odposlanci.

Poboj Italcev, ki so sodelovali pri obrambi Cirte in ki so zaradi prisotnosti rimskih poslancev pregovorili Aherbala, naj mesto preda (26.1–3), se tako zdi posledica dveh dejavnikov: najprej inertnosti rimske *nobilitas*, ki je šele po Adherbalovem pismu v Afriko poslala izkušene odposlance, nato pa še Jugurtove naglice, h kateri ga je silil skorajšnji sestanek s Skavrom – vprašanje je, ali bi dal Jugurta italske trgovce pobiti tudi v drugačnih okoliščinah.⁵⁶⁹

Tudi začetek vojne oziroma odločnejše ukrepanje senata je kvalificirano skozi dve sekvenci notranjega žarišča; senat namreč poseže po strožjih ukrepih šele zaradi zavesti o sokrivdi (*delicti conscientia*) ter iz strahu pred javnim neodobravanjem (*populum timet*):

273 *sed ubi senatus delicti conscientia populum timet ...*

Novico o dodelitvi province Kalpurniju in pripravah na vojno Jugurta sprejme s presenečenjem in v strahu za svoj načrt (*contra spem*); tu se znova ponovi *topos* o *avaritia nobilitatis*, še vedno znotraj Jugurtovega žariščevalskega kota:

28.1 *at Iugurtha contra spem nuntio accepto, quippe quoi Romae omnia venire in animo haeserat ...*

Že v naslednji sekvenci notranjega žarišča, ki jo spremlja »katilinarijska« karakterizacija, pa se pokaže, da se Jugurta v svojih pričakovanjih še vedno ne moti:

28.4–5 *interim Calpurnius parato exercitu legat sibi homines nobilis factiosos, quorum auctoritate quae deliquisset munita fore sperabat. in quis fuit Scaurus, quoniam de natura et habitu supra memoravimus. nam in consule nostro multae bonaeque artes <et> animi et corporis erant, quas omnis avaritia praepediebat:*

⁵⁶⁹ R. Morstein-Marx, The Alleged Massacre at Cirta and its Consequences (Sallust Bellum Iugurthinum 26–27), *CPh* 95/4 (2000), 469ss.

patiens laborum, acri ingenio, satis providens, belli haud ignarus, firmissumus contra pericula et invidias.⁵⁷⁰

Kalpurnij je opisan na povsem enak način kot Jugurta (6.1–2) ali Katilina (5.1–4); njegove eksterne lastnosti in spretnosti v celoti sodijo v polje *virtus*, vendar pa ga trditev, da ga je pri uresničevanju potencialov ovirala lakomnost (*avaritia*), ter vsebina sekvence notranjega žarišča, katere žariščevalec je sam, postavljata v položaj paradigme *avaritiae nobilitatis*:

28.4 *quorum auctoritate quae deliquisset munita fore sperabat /sc. Calpurnius/*

Kalpurnij v upanju, da bodo *nobiles* prikrili njegove morebitne napake, kolaborira z Jugurtovimi nadejanji, da mu bo *avaritia nobilitatis* pomagala uresničiti načrte; ko Kalpurnij za svoje koruptivne namene pridobi tudi Skavra (29.2: *administer omnium consiliorum adsumitur Scaurus*) – ta je bil med epizodo obleganja Cirte omenjen kot paradigma rimske *virtus*, ki bi utegnila ogroziti njegove načrte (25.1–11) –, se v dveh sekvencah notranjega žarišča, v katerih je žariščevalec Jugurta, znova okrepi tudi Jugurtova vera v podkupljivost rimskega plemstva;

29.3 *sed Iugurtha primo tantummodo belli moram redimebat, existumans sese aliquid interim Romae pretio aut gratia effecturum. postea vero quam participem negoti Scaurum accepit, in maxumam spem adductus recuperandae pacis statuit cum iis de omnibus pactionibus praesens agere.*⁵⁷¹

O samem dogajanju v prvem letu vojne pripovedovalec poroča – vsaj kar zadeva vojaške operacije –, pravzaprav razmeroma malo: v zelo skopem orisu omeni zgolj, da je Kalpurnij z legijami s Sicilije odrinil v Afriko, si zagotovil redno oskrbo, vdrl v Numidijo in brez posebnih težav zavzel nekaj mest (28.4–7). Bistveno močnejši vtis ustvari psihološki razvoj v prvem letu vojne, ki se v sekvencah notranjega žarišča od začetne odločnosti senata vrne v *status quo* izpred začetka sovražnosti, ključni moment pa je znova *avaritia nobilitatis*, ki

570 »V tem je Kalpurnij zbral vojsko in si izbral podrejene med člani vplivnih družin in političnimi somišljeniki, in sicer v upanju, da bodo s svojim vplivom pomagali zakriti njegove morebitne napake. Med njimi je bil Skaver, o čigar osebnosti in vedenju sem že spregovoril. Naš konzul je namreč premogel številne dobre lastnosti, tako telesne kot tudi duševne, ki pa jih je vendar dušila lakomnost: dobro je prenašal napore, bil je ostrega duha in daljnoviden, izkušen vojak, ki je v nevarnostih in nenadnih okoliščinah znal ohraniti povsem mirno kri.«

571 »Jugurta si je sprva nameraval kupiti odlog sovražnosti; nadejal se je, da bo v tem času v Rimu že kaj dosegel bodisi s podkupninami bodisi z službami. Toda potem ko se je z njim spajdašil Skaver, se je v njem prebudilo silno upanje, da lahko doseže premirje; sklenil je torej, da se bo o vseh dogovorih pogajal z Rimljani osebno.«

jo v tem primeru poseebljata Kalpurnij in Skaver. Jugurtovo notranje razpoloženje v tej epizodi zaniha od razočaranja oziroma strahu v prvi sekvenci notranjega žarišča (28.1: 1 *at Iugurtha contra spem*) proti posledični pripravljenosti na kompromis (29.3: *existumans sese aliquid ... effecturum*) in nazadnje, ob spoznanju o Kalpurnijevi in Skavrovi *avaritia*, proti vnovičnemu optimizmu in samozavesti (29.3: *in maxumam spem adductus*). Razlog za to je Skavrova tranzicija *a virtute ad avaritiam*, ki je zaključena v 30.2, ko je ravno Skavrova avtoriteta razlog, da senat ob novicah o fingirani predaji ter premirju v Numdiji, ki je posledica dogovorov med Jugurto ter Bestijo in Skavrom, ne ukrepa proti Kalpurnijevemu kompromitiranemu ravnanju (30.2: *ac maxume eos potentia Scauri, quod is auctor et socius Bestiae ferebatur, a vero bonoque impediabat*). Bralec je tako vseskozi pod vtisom, da *regis fautores* (25.3), Jugurtovi zavezniki v Rimu, ves čas delujejo iz enega in istega vzgiba – *avaritia*.

30.1–42.5: MEMIJEV GOVOR – DRUGO LETO VOJNE – QUAESTIO MAMILIA – STRANKARSTVO V RIMU

Ko Kalpurnijeva dejanja in splošno stanje v Afriki postanejo predmet javnih razprav v Rimu, postane vojna z Jugurto del socialnega boja med degenerirano oligarhijo in plebejskim razredom:⁵⁷² *apud plebem gravis invidia, patres solliciti erant* (30.1). Simptomatično je, da vladajoča garnitura – povsem v sozvočju z Jugurtovimi pričakovanji – še vedno ne ve, kakšno držo naj zavzame do konzulovih dejanj in fingiranega premirja (30.1: *probarentne tantum flagitium an decretum consulis subverterent, parum constabat*); v to dilemo je, kot že rečeno, vnovič pritegnjen Skaver, čigar vpliv je zdaj celo *impedimentum a vero bonoque* (30.2), ovira, ki stoji napoti pravičnemu ravnanju.

Pomembna prelomna točka, ali bolje, del prelomne točke v pripovedi, katere *Leitmotiv* je *avaritia nobilitatis*, je nastop tribuna Memija, ki je bil že ob razpravi v senatu o ukrepih glede obleganja Cirte predstavljen kot *vir acer et infestus potentiae nobilitatis* (27.2). Njegov nastop v senatu, eden od številnih, kakor se izrazi pripovedovalec (30.4: *existumavi unam ex tam multis orationem eius perscribere*), je pomemben katalizator pri preobrazbi tako rekoč minornega zunanjepolitičnega dogodka, vojne z Jugurto, v prvorazredno notranjepolitično temo, konflikt med družbenimi sloji:

30.3 at C. Memmius, quous de libertate ingeni et odio potentiae nobilitatis supra diximus, inter dubitationem et moras senatus contionibus popululum ad vindicandum hortari, monere, ne rem publicam, ne libertatem suam desererent,

572 K. von Fritz, Sallust and the Attitude of the Roman Nobility at the Time of the Wars against Jugurtha, *TAPhA* 74 (1943), 134.

multa superba et crudelia facinora nobilitatis ostendere; prorsus intentus omni modo plebis animum incendebat.⁵⁷³

Uvodna formulacija Memijevega govora *huiusce modis verbi disseruit* nakazuje, da ne gre za *verbatim* reprodukcijo govora; tudi če domnevamo, da za besedilom govora stoji kak dejanski dokument,⁵⁷⁴ ne moremo mimo pomembnega opažanja, da so si namreč temeljne ideje Memijevega govora in pripovedovalčeve ideje iz zastranitve o strankarstvu v Rimu (41.1–42.5) zelo blizu.

Oba odlomka »uokvirjata« razvoj dogajanja v drugem letu vojne, v katerem beležimo podobno psihološko »sliko« kot v prvem letu vojne po obleganju Cirte: po Memijevem govoru (natančneje se mu bomo posvetili v nadaljevanju), ki ne ostane brez učinka, je prva Jugurtova reakcija »strah in negotovost zaradi slabe vesti« (32.5: *at Cassius ... ad Iugurtham proficiscitur eique timido et ex conscientia diffidenti rebus suis ...*), kar pa se znova spremeni na skupščini v Rimu, ki se je udeleži na povabilo pretorja Lucija Kasija – vnovič se ponovi *topos de avaritia*, ko Jugurta podkupi ljudskega tribuna Gaja Memija. Vrhunec pripovedi o *avaritia nobilitatis* v začetni fazi vojne pa je epizoda o atentatu na Numidijca Masivo, ki je kot Masinisov vnuk na prigovarjanje konzula Spurija Albina (konzulat v drugem letu vojne) skušal uveljaviti pravico do numidijskega prestola (35.1–10); na malodane diametralni sredini odlomka 30.1–42.5 beležimo pomembno sekvenco notranjega žarišča, ki je tako rekoč slogan konflikta med aristokracijo in populari:⁵⁷⁵

35.10 et ipse paucis diebus eodem profectus est, iussus a senatu Italia decedere. sed postquam Roma egressus est, fertur saepe eo tacitus respiciens postremo dixisse: ‚urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit.‘⁵⁷⁶

V nekoliko paradoksalni ugotovitvi – mesto je vendar kupca že našlo –⁵⁷⁷ žariščevalec Jugurta povzame *topos de avaritia* v ugotovitvi, ki je potrditel tistega, kar je bil slišal od rimskih prijateljev pri Numantiji (8.1: *Romae omnia ve-*

573 »Gaj Memij, čigar neupogljivega duha in odpor do samovoljnosti plemstva smo že omenili, je med omahovanjem in zavlačevanjem v senatu na ljudskih zborovanjih ljudi spodbujal k dejanjem, svaril jih je, naj se nikar ne odpovejo svoji državi, svoji svobodi, opozarjal je na številne ošabne in krute zločine plemstva; skratka, vztrajno je skušal na vse načine razvneti duha množic.«

574 Prim. R. Syme, *Sallust*, 156.

575 J. Hellegouarc’h, *Vrbem venalem ...* (Sall., »Iug.« 35,10), *Bulletin Budé* 2 (1990), 165.

576 »Tudi sam se je na ukaz senata, da mora zapustiti Italijo, v nekaj dneh odpravil na isto pot. Ko je zapustil Rim, se je bojda večkrat v tišini ozrl in nasposled dejal: ‚Da, to mesto je naprodaj in če bo našlo kupca, bo kmalu propadlo ...‘ «

577 J. Hellegouarc’h, n. d., 163.

nalia esse). Moment povzemajo tudi drugi avtorji,⁵⁷⁸ vendar je ob primerjavi z odlomkom 8.1 njegova dramatična vrednost več kot naključna, čeprav se pripovedovalec avtorizaciji momenta odreče z razpršitvijo pripovednega žarišča na neimenovanega kolektivnega žariščevalca v konstrukciji NCI, ki je izražen v nevtralnem izrazu *fertur* (»baje«):

fertur* /sc. *Iugurtha*/ *saepe eo tacitus respiciens postremo dixisse: urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit

Jugurtovo žariščevalski kot je tako pozicioniran znotraj sekundarnega žariščevalskega kota, ki ga ni mogoče pripisati konkretnemu žariščevalcu, kar je, kot smo že pokazali, ustaljena praksa poročanja dogajanj, katerih historična avtorizacija je nemogoča ali pa omogoča polemičen ugovor pripovedovalca.⁵⁷⁹

Strateška pozicija trditve, ki opisuje popolno porušenje ravnotežja med družbenimi sloji in popolno dekadenco najvišjih slojev,⁵⁸⁰ je tudi najnižja moralna točka prvega obdobja vojne, pri katerem je pozornost pripovedovalca še vedno v večji meri usmerjena na dogajanje v Rimu, kolikor smemo sklepati po zelo sumarnem orisu Albinovih vojaških prizadevanj v 37. poglavju, v katerem najpomembnejši konzulov motiv ostaja politično dogajanje v Rimu, še vedno pa se – v sekvenci tretjeosebnega notranjega žarišča, ki ga pripovedovalec ne komentira – ponavlja tudi *topos de avaritia*:

36.1–3 Interim Albinus renovato bello conmeatum, stipendium aliaque, quae militibus usui forent, maturat in Africam portare; ac statim ipse profectus, uti ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis aut deditioe aut quovis modo bellum conficeret. ... *ac fuere qui tum Albinum haud ignarum consili regis existumarent neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum socordia magis quam dolo crederent.*⁵⁸¹

Vnovič razpršeni žariščevalac, izražen v *fuere qui* (»bili pa so, ki ...«), ustvarja vtis, da se je v tistem času oblikoval splošen konsenz o *avaritia nobili-*

578 Liv. Per. 64: *Cum periclitaretur causam capitis dicere, clam profugit et cedens urbe fertur dixisse: O urbem venalem et cito perituram si emptorem invenerit!*

579 Gl. str. 122–123.

580 J. Hellegouarc'h, n. d., 174.

581 »Medtem je Albin ponovno pričel vojaške operacije in v Afriko v vsej naglici poslal živež, plače in vse ostalo, kar so vojaki potrebovali; tudi sam je takoj odpotoval, da bi še pred volitvami, ki niso bile več daleč, bodisi z orožjem, bodisi s predajo, bodisi na kateri koli drugi način vojno pripeljal h koncu. /.../ Nekateri so tedaj menili, da je Albin še predobro poznal kraljeve načrte, zato se po njihovem mnenju vojna po tolikšni začetni vnemi ni mogla tako zavleči zaradi neučinkovitosti, temveč zaradi nečistih računnic.«

tatis, ki je v tem primeru posebljena v ožariščencu te sekvence – konzulu Albinu.

To je primeren uvod v drugi del »uokvirjene« pripovedi, kjer se topos *avaritiae* nadaljuje v epizodi o ponesrečenem poskusu obleganja Sutula (37.3–38.10), ki se ponesreči najprej zaradi nesposobnosti Albinovega namestnika, brata Avla, potem pa zaradi podkupljivosti vojske:

38.3–7 interea per homines callidos diu noctuque exercitum temptabat, centuriones ducesque turmarum, partim uti transfugerent, conrumpere, alii signo dato locum uti desererent. /.../ sed ex eo numero, quos paulo ante conruptos diximus, cohors una Ligurum cum duabus turmis Thracum et paucis gregariis militibus transiere ad regem, et centurio primi pili tertiae legionis per munitionem, quam uti defenderet acceperat, locum hostibus introeundi dedit, eaque Numidae cuncti inrupere.⁵⁸²

Ugotovitev o podkupljivosti vojakov, ki je delno razlog za poraz pri Sutulu, je še bolj uničujoča kot Jugurtova opazka o vsesplošno razrasli podkupljivosti v Rimu, ker ustvarja vtis, da se je podkupljivost razširila tudi na nižje sloje, kar v konfliktu med plemstvom in populari slednjim jemlje moralno prednost.

S tega stališča je problematična tudi reakcija, predstavljena v »krizni« dikciji,⁵⁸³ na podrobnosti o porazu rimske vojske pri obleganju Sutula in sramotnih pogojih predaje, ki jih je Avel prisiljen sprejeti (38.9: *incolumis omnis sub iugum missurum*):

39.1 Sed ubi ea Romae conperta sunt, metus atque maeror civitatem invasere: pars dolere pro gloria imperi, pars insolita rerum bellicarum timere libertati; Aulo omnes infesti, ac maxume qui bello saepe praeclari fuerant, quod armatus dedecore potius quam manu salutem quaesiverat.⁵⁸⁴

Nujni vtis je, da je reakcija na *avaritia nobilitatis*, ki glavni izraz doseže v Mamilijevem zakonskem predlogu (*quaestio Mamilia*) o sodni preiskavi proti vsem Jugurtovim zaveznikom in tistim, ki so jemali podkupnine (40.1), pos-

582 »Medtem je skušal /sc. Jugurta/ podnevi in ponoči po pretkanih pomočnikih podkupiti vojsko, njene centurione in konjeniške častnike, bodisi da bi se mu pridružili bodisi da bi ob danem znamenju dezertirali. /.../ Med tistimi pa, za katere smo že malo prej omenili, da so sprejeli podkupnino, se je ena kohorta Ligurov, dve konjeniški enoti Tračanov in še nekaj nevardnih pehotnih vojakov pridružilo kralju, centurion prvega oddelka tretje legije pa je na utrjenem odseku, za katerega obrambo je bil zadolžen, odprl prehod, skozi katerega so vdrli vsi Numidijci. «

583 Prim. reakcijo v Rimu ob razkritju Katilinove zarote, C. 31.1–3.

584 »Ko se je za vse to izvedelo v Rimu, sta mesto zajela preplah in žalost: nekateri so obžalovali okrnjeni ugled države, drugi, ki niso bili vajeni vojnih razmer, so se bali za svojo svobodo. Vsi pa so bili jezni na Avla, še najbolj tisti, ki so se proslavili v vojnah, ker si je, čeprav je bil oborožen, raje izprosil življenje, kakor da bi si ga izbojeval.«

ledica strahu (vendar ne *metus hostilis*, ki je pozitiven moment, kakor pripovedovalec opozori v nadaljevanju, v ekskurzu o konfliktih med strankami), ne pa iskrene ogorčenosti zaradi korupcije in nesposobnosti, čeprav je Mamilij ta zakonski predlog po vsej verjetnosti oblikoval takoj ob nastopu službe, najbrž še preden se je v Rimu razvedelo o Avlovi predaji.⁵⁸⁵ Pomenljivo je tudi izrazje v pripovedi o *quaestio Mamilia*: motivacija *plebis* za zakon, ki so mu nasprotniki razumljivo nasprotovali zaradi zavesti o sokrivdi (40.2: *huic rogationi partim conscii sibi, alii ex partium invidia pericula metuentes ... impedimenta parabant*), ni skrb za državo (*cura rei publicae*), temveč sovraštvo do plemstva (*odium nobilitatis*). Pripovedovalčev komentar je jasen: *tanta lubido in partibus erat* (40.3). Ugotovitev je s stališča konflikta med *plebs* in *nobilitas* uničujoča: *lubido* je negativen koncept, ki je tesno povezan z *ambitio*, *avaritia* in ostalimi antivrednotami.

Epizoda o Mamilijevem zakonskem predlogu se sicer zdi iztočnica za ekskurz o strankarskih konfliktih v Rimu, vendar zgradba celotnega odlomka 30.1–42.5 kaže bolj zapleteno strukturo. Vrnimo se torej k »okviru« opisanih dveh epizod, k Memijevemu govoru in ekskurzu o strankarstvu v Rimu. Čeprav je govor, kakor smo že večkrat omenili, ena sama sekvenca notranjega žarišča, imata Memijev govor in ekskurz o strankah nekaj idejnih skupnih točk, ki v Memijevem govoru razkrivajo sledove pripovedovalčeve strategije.

Oba, Memij in pripovedovalec, opozarjata na *potentia paucorum* – moč v rokah maloštevilnih, pri tem pa se dikcija govornika in pripovedovalca o tej temi, to nam ne more ostati skrito, zbliža celo v stilističnih učinkih; v obeh pasusih namreč zasledimo asindeton:

31.20 nisi forte nondum etiam vos dominationis eorum satietas tenet et illa quam haec tempora magis placent, quom regna provinciae leges iura iudicia bella atque paces, postremo divina et humana omnia penes paucos erant.⁵⁸⁶ (Memij)

41.7 paucorum arbitrio belli domique agitabatur; penes eosdem aerarium provinciae magistratus gloriae triumphique erant⁵⁸⁷ (Pripovedovalec)

V borbi proti samovolji oligarhije se oba sklicujeta na *libertas*:

30.3–31.5 at C. Memmius ... inter dubitationem et moras senatus contionibus populum ad vindicandum hortari, monere, ne rem publicam, ne libertatem suam

585 Prim. G. M. Paul, *A Historical Commentary on Sallust's Bellum Iugurthinum*, Liverpool 1984, 116.

586 »Morda pa vam še vedno ni dovolj njihovega oblastništva in so vam ljubši kakor današnji tisti časi, ko je bilo prav vse v rokah peščice: kraljestva, province, zakoni, prava, sodstvo, vojna in mir, skratka, vsa človeška in božja stvarnost. «

587 »V zunanji in notranji politiki je vladala volja peščice; zakladnica, province, državne službe, odlikovanja in triumfi, vse je bilo v njihovih rokah «

deserent, multa superba et crudelia facinora nobilitatis ostendere /.../ certe ego libertatem, quae mihi a parente meo tradita est, experiar. verum id frustra an ob rem faciam, in vostra manu situm est, Quirites.⁵⁸⁸ (Memij)

42.1 Gracchi vindicare plebem in libertatem et paucorum scelera patefacere coepere ...⁵⁸⁹ (Pripovedovalec)

Usoda Grakhov oziroma predstavnikov popularov v konfliktu proti optimatom je stalen *topos* Memijevega govora, ki se ponovi v omembah nasilja in krivičnih procesov; v historični shemi *Jugurtinske vojne* je omemba Grakhov prva zelo jasna problematizacija državljanske vojne po vojni s Kartagino:

31.7 occiso Ti. Graccho, quem regnum parare aiebant, in plebem Romanam quaestiones habitae sunt; post C. Gracchi et C. Fulvi caedem item vestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt: utriusque cladis non lex, verum lubido eorum finem fecit. /.../

31.13 pars eorum occidisse tribunos plebis, alii quaestiones iniustas, plerique caedem in vos fecisse pro munimento habent.⁵⁹⁰

Isti motiv se pojavi tudi pri pripovedovalcu:

42.1 nam postquam Ti. et C. Gracchus, quorum maiores Punico atque aliis bellis multum rei publicae addiderant, vindicare plebem in libertatem et paucorum scelera patefacere coepere, nobilitas noxia atque eo percussa ... Gracchorum actionibus obviam ierat ...⁵⁹¹

Oba se strinjata, da je o usodi ljudstva odločala samovolja plemstva (31.7 *utriusque cladis non lex verum lubido eorum finem fecit*; 42.4 *ea victoria nobilitatis ex lubidine usa*); obenem pa ne smemo zanemariti stališča pripovedovalca, ki se

588 »Gaj Memij /.../ je med omahovanjem in zavlačevanjem v senatu na ljudskih zborovanjih ljudi spodbujal k dejanjem, svaril jih je, naj se nikar ne odpovejo svoji državi, svoji svobodi, opozarjal je na številne ošabne in krute zločine plemstva ... Jaz bom svobodo, zapuščino svojega očeta, prav gotovo izkoristil. V vaših rokah pa je, Kviriti, ali bo moje prizadevanje imelo smisel ali pa bo zaman.«

589 Gl. prevod v nadaljevanju.

590 »Ko so ubili Tiberija Grakha, češ da si hoče zagotoviti kraljevo krono, so proti rimskemu ljudstvu sprožili sodne preiskave; po umoru Gaja Grakha in Marka Fulvija so bili zopet mnogi ljudje vašega stanu pobiti v ječi. Vsakokrat je strahotam napravila konec šele njihova samovolja, nikakor zakon. /.../ Nekateri med njimi so se zavarovali s pobjem tribunov, drugi s krivičnimi sodnimi procesi, večina pa z morijo takšnih, kot ste vi.«

591 »Potem ko sta namreč Tiberij in Gaj Grakh, katerih očetje so v punski in še drugih vojnah pomagali povečevati državo, skušala ljudstvu priboriti njihovo pravico do svobode in razkriti zločine peščice iz vrst plemstva, so vpleteni iz strahu pred posledicami skušali preprečiti njuna prizadevanja ...«

izkristalizira v epizodi o *quaestio Mamilia*, da je namreč tudi motiv popularov v konfliktu z optimati *lubido*. To spoznanje se še utrdi ob koncu ekskurza 41.1–42.5, v trditvi, ki prizadevanja Grkahov ovrednoti ravno v kontekstu *lubido*:

42.2–3 et sane Gracchis cupidine victoriae haud satis moderatus animus fuit. sed bono vinci satius est quam malo more iniuriam vincere.⁵⁹²

Kam natanko meri pripovedovalec v problematični trditvi *sed bono vinci satius est*, je vprašanje, ki zahteva posebno obširno razpravo,⁵⁹³ vendar je sporočilo v kontekstu *lubido* precej jasno; Grakha sta bila neuspešna iz razloga, na katerega Memij, ki je *odio infestus nobilitati*, ne pomisli: v svojem boju proti optimatom sta izbirala nepravilna sredstva, ker so bili tudi njuni vzgibi nepravi. Vendar pa ekskurz o konfliktu med družbenimi sloji na tej točki vsebinsko še ni razrešen, nasprotno; Grakha sta bila neuspešna, ker so *nobiles* proti njenemu gibanju vpregli ves možen aparat (42.1 *socios ac nomen Latinum*), najbolj pa viteze, ki jih je morebitno zavezništvo z aristokracijo odtujilo ljudstvu (42.1 *interdum per equites Romanos, quos spes societatis a plebe dimoverat*). Ekskurz tako zgolj beleži zgodnjo fazo historičnega ciklusa, med katero je vladajoča *nobilitas* zatrla poskus revolucije; vprašanje razrednega boja in še posebej vloge vitezov v tem konfliktu je tako odloženo na kasnejšo pripoved, tj. o Mariju in njegovem konzulatu (65.1ss.).

43.1–62.10: METEL

Podobno kot je ekskurz o Afriki predstavljal prvo vsebinsko cezuro med časom pred vojno in nastopom prvega rimskega poveljnika, drugi ekskurz o strankarskih razprtijah v Rimu predstavlja naslednjo vsebinsko cezuro: nastop novega generala Metela.⁵⁹⁴ V tem delu pripovedi je vsa pozornost osredotočena na vojno pod novim poveljnikom, pomemben Leitmotiv pripovedi o vojni pa je, kot bomo pokazali v nadaljevanju, *spes pacis*; po sramotni epizodi s predajo pri Sutulu, ki je poudarjeno izražena v aliteraciji v 43.1 (*post Auli foedus exercitusque nostri foedam fugam ...*), pripovedovalec zavzame povsem novo, optimistično držo.⁵⁹⁵ Ta je izražena skozi sekvenco notranjega žarišča, ki se je pri-

592 »V duhu obeh Grakhov je seveda tlela prevelika želja po zmagi. Bolje je namreč v duhu poštenosti biti poražen kakor z nepravimi sredstvi premagati krivico.«

593 Prim. J. Christes, *Sed bono vinci satius est* (Iug. 42,3). Sallust über die Auseinandersetzung der Nobilität mit den Gracchen, *G* 109 (2002); B. Latta, Sallusts Einstellung zu den Gracchen im Spiegel des sog. Parteienexkurses, *Maia* 42 (1990).

594 T. Wiedemann, Sallust's 'Jugurtha': Concord, Discord and the Digressions, *Greece & Rome* 40/1 (1993), 50.

595 K. Vretska, *Studien zu Sallusts »Bellum Iugurthinum«*, Wien 1955, 58.

povedovalec tesno oklepa, vendar skozi raziskuje splošno klimo, povezano z Metelom:

43.5 itaque ex sententia omnibus rebus paratis conpositisque in Numidiam proficiscitur, magna spe civium quom propter artis bonas tum maxume quod advorsum divitias invictum animum gerebat et avaritia magistratum ante id tempus in Numidia nostrae opes contusae hostiumque auctae erant.⁵⁹⁶

Mnenje, izraženo znotraj sekvence notranjega žarišča, katerega žariščevalec so *cives*, »državljan«, si sekundarni in primarni žariščevalec zaradi indikativne dikcije odvisnika *quod ... gerebat et avaritia ... erant* tu pravzaprav delita. Zadržanost pripovedovalca, ki Metela delno ocenjuje skozi splošni žariščevalski kot državljanov (*cives*), je razumljiva zaradi negativne ocene plemstva v ekskurzu 41.1–42.5, poleg tega je celo znotraj njegove osebne karakterizacije posebej poudarjeno, da je bil nasprotnik popularov (43.1 *advorsus populi partium*), zelo pomembna pa je tudi ugotovitev, da je bil ošaben in zaničevalen (64.1 *inerat contemptor animus et superbia*), kar pomembno zaznamuje njegov odnos z Marijem (gl. v nadaljevanju).

Sicer pa je Metel pozitivno okarakteriziran v kontekstu *virtus*: bil je ostrega duha (43.1 *acer vir*), slovel je po svoji pravičnosti in neomadeževanosti (43.1: *fama aequabili et inviolata*), bil je poln dobrih lastnosti (43.5 *artis bonae*), ni se dal pokvariti denarju (43.5 *advorsum divitias invictum animum gerebat*), prav tako ga ni pokvarila *ambitio*, kar pripovedovalec v izrazu *conperior* posebej umešča v polje svoje zgodovinopisne dejavnosti:

45.1 sed in ea difficultate Metellum nec minus quam in rebus hostilibus magnum et sapientem virum fuisse conperior: tanta temperantia inter ambitionem saevitiamque moderatum.⁵⁹⁷

Kakor hitro je Metel energično nastopil s prenovno vojske v Numidiji, se spremeni tudi Jugurtov odnos:

596 »Ko je bilo torej vse pripravljeno, kakor si je zamislil, je (Metel, op. prev.) odpotoval v Numidijo; pričakovanja državljanov ob tem so bila velika, tako zaradi njegovih dobrih lastnosti kakor tudi zaradi njegovega neupogljivega duha, ki se ni dal pokvariti bogastvu, lakomnost uradnikov pa je pred tem naše sile v Numidiji oslabila, medtem ko se je sovražnik okrepil.«

597 »Vendar pa se je po mojih dognanjih Metel v teh težavnih razmerah izkazal za velikega in modrega moža, prav toliko kot pred sovražnikom; sposoben je bil zares izjemnega ravnotežja med iskanjem priljubljenosti in strogostjo.«

46.1 Interea Iugurtha, ubi quae Metellus agebat ex nuntiis accepit, simul de innocentia eius certior Roma/e/ factus, *diffidere suis rebus ac tum demum veram deditionem facere conatus est.*⁵⁹⁸

Metelova karakterizacija v kontekstu *virtus*, predvsem pa delna karakterizacija skozi sekundarni žariščevalski kot kolektivnega žariščevalca (*cives*), ustvarja vtis tranzicije od konflikta med družbenimi razredi, ki je pospeševal razpad *virtus* celo v rimski vojski v Numidiji, proti *concordia*, ki vojno srečo obrne v prid Rimljanom; skozi Jugurtov žariščevalski kot pa je Metel viden kot najpomembnejši katalizator sprememb v dejanski vojni v Afriki.

Vtis se še okrepi v naslednji sekvenci notranjega žarišča, pri kateri je žariščevalec znova Jugurta; njegova stališča se med Metelovo kampanjo dramatično spremenijo, najprej od spletkarskega podkupovanja proti ugotovitvi, da je postal žrtev podobne strategije, kot si jo je bil sprva zamislil sam:

48.1 Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis conposuit ac *se suis artibus temptari animadvortit, quippe quoi verbis pax nuntiabatur, ceterum re bellum asperrimum erat, urbs maxuma alienata, ager hostibus cognitus, animi popularium temptati, coactus rerum necessitudine statuit armis certare.*⁵⁹⁹

V obeh navedenih primerih signalizatorji premika (atributivno znamenje) v pripovednem gledišču *diffidere rebus suis*, »je bil v negotovosti«, *animadvortit*, »je opazil«, Jugurto vse bolj potiskajo v vlogo nemočnega opazovalca dogajanja, medtem ko Metel, ravno nasprotno, ostaja tisti, ki diktira tempo vojne. Ta vtis se nadaljuje tudi v obsežnem odlomku pripovedi o napornem spopadu pri reki Mutulu (48.3–53.8):

54.5 Igitur Metellus, *ubi videt etiam tum regis animum ferocem esse, bellum renovari, quod nisi ex illius lubricitate geri non posset, praeterea incum certamen sibi cum hostibus, minore detrimento illos vinci quam suos vincere, statuit non proeliis neque in acie sed alio more bellum gerendum.*⁶⁰⁰

598 »Medtem je Jugurta, ki je po oglednikih izvedel za Metelove ukrepe, obenem pa je bil iz Rima obveščen o njegovi poštenosti, začel obupavati nad svojim položajem in končno je pričel razmišljati o pravi predaji.«

599 »Jugurta je primerjal Metelove besede in dejanja in spoznal, da je proti njemu usmerjena njegova lastna taktika: obljubljali so mu namreč mir, v resnici pa je divjala vojna v polnem zamahu, največje mesto je bilo v tujih rokah, deželo je nadziral sovražnik, ljudstvo ga ni več podpiralo. V teh razmerah se je bil prisiljen odločiti za spopad.«

600 »Ko je torej Metel videl, da kralj še naprej ostaja bojevit in da se vojna vnovič razplamteva, pa čeprav samo po volji kralja, da gre za boj s podrejenim sovražnikom, ki pa bi jim bil poraz vendar v manjšo škodo kakor njegovim zmaga, se je namesto spopadov v urejenih oddelkih odločil za nov način vojskovanja.«

54.7–9 *quae negotia multo magis quam proelium male pugnatum ab suis regem terrebant; quippe, quioius spes omnis in fuga sita erat, sequi cogebatur et, qui sua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerere.*⁶⁰¹

V vsakem primeru je signalizator premika pripovednega žarišča zgovoren že sam po sebi:

Metellus ubi videt etiam tum regis animum ferocem esse ... statuit ... alio more bellum gerendum quae negotia ... regem terrebant; quippe quioius spes omnis in fuga sita erat

V obeh sekvencah notranjega žarišča se ponavlja motiv *spes pacis*, na katerega smo že opozorili, vendar med obema žariščevalcema zija velika razlika; Medtem ko je Metel kot žariščevalec povsem osredotočen na dejanja nasprotnika, kar je izraženo v nevtralnem izrazu *videt*, in na vojno, kar je izraženo v razumski dejavnosti *statuit*, je Jugurta ob njegovih potezah zaskrbljen in svoje upe polaga v beg – v spopad je le še prisiljen, sicer pa svoje možnosti vidi le še v begu pred rimsko vojsko.

V Rimu, ravno nasprotno, je po novicah o uspešni Metelovi kampanji vtis sloge še okrepljen, tokrat povsem v nasprotju s krizno dikcijo odlomka 30.1–2 po novici o Avlovem porazu:

55.1–2 *Interim Romae gaudium ingens ortum cognitis Metelli rebus, ut seque et exercitum more maiorum gereret, in adorso loco victor tamen virtute fuisset, hostium agro potiretur, Iugurtham magnificum ex Albinis socordia spem salutis in solitudine aut fuga coegisset habere. itaque senatus ob ea feliciter acta dis immortalibus supplicia decernere; civitas, trepida antea et sollicita de belli eventu, laeta agere; de Metello fama praeclara esse.*⁶⁰²

Metelova vojaška kampanja v Numidiji je opisana v obsežnem pasusu v zelo stvarni dikciji z malo nihanji v pripovednem tonu, izmenjava med Metelovim, Jugurtovim in pripovedovalčevim pripovednim žariščem bralca vodi

601 »Ti ukrepi so kralja skrbeli precej bolj kot to, da so se njegovi v spopadu slabo odrezali, zlasti še, ker je vse svoje upe stavil na beg, zdaj pa je bil prisiljen slediti sovražniku, še več, ker si ni mogel izbirati obrambnih položajev, se je moral z njim spopadati na neugodnem terenu.«

602 »Medtem je v Rimu zavladovalo neizmerno veselje ob novicah o Metelovih dejanjih, o tem, kako je je s svojo vojsko pokazal vso krepost prednikov, kako je zahvaljujoč svojim sposobnostim slavil zmago kljub neugodnim razmeram na bojišču, kako je osvojil sovražnikovo ozemlje, kako je Jugurto, ki je postal prevzeten ob Albinovi nespobnosti, prisilil, da išče rešitev v puščavi ali na begu. Zaradi vseh teh uspehov je senat odredil zahvalne daritve bogovom; državljani, ki so prej trepetali v negotovosti glede izida vojne, je navdalo veselje, Metelova slava pa se je širila daleč naokrog.«

predvsem skozi Jugurtov psihološki propad v tej drugi fazi vojne; pripoved o Metelu vseskozi ostaja znotraj okvirov izhodiščne karakterizacije v okviru *virtus*, ki pa jo pripovedovalec vendar kvalificira tudi v kontekstu njegovega odnosa do nižjih razredov, kar pomembno zaznamuje njegov odnos z njegovim podrejenim, Marijem:

64.1 Igitur ubi Marius haruspicias dicta eodem intendere videt, quo cupido animi hortabatur, ab Metello petundi gratia missionem rogat. quoi quamquam virtus, gloria atque alia optanda bonis superabant, tamen inerat contemptor animus et superbia, commune nobilitatis malum.⁶⁰³

Marij se v pripovedi o Metelovih vojaških akcijah sicer pojavlja vseskozi v bolj ali manj bežnih omembah, prvič že v 46.7 (*in postremo C. Marius legatus cum equitibus*),⁶⁰⁴ vendar njegova »formalna«, karakterizacijska predstavitev sledi šele v poglavjih 63.1–64.6; temu primerno se druga faza pripovedi o vojni zaključí z motivom *spes pacis*, namreč z Metelovo odločitvijo, da med zimo 109/108 pr. Kr. vojsko pošlje v prezimovališča, sam pa okupira tista mesta v Numidiji, kjer mu je uspelo pridobiti prebivalstvo na svojo stran (61.1–2). Ko spodleti diplomatski poskus končanja vojne (61.3–62.7), se skozi sekvenco notranje-ga žarišča vnovič pokažejo Jugurtovi razlogi za njeno nadaljevanje:

62.8–9 igitur Iugurtha, ubi armis virisque et pecunia spoliatus est, quom ipse ad imperandum Tisidium vocaretur, *rursus coepit flectere animum suum et ex mala conscientia digna timere*. denique multis diebus per dubitationem consumptis, *quom modo taedio rerum advorsarum omnia bello potiora duceret, interdum secum ipse reputaret, quam gravis casus in servitium ex regno foret*, multis magnisque praesidiis nequiquam perditis de integro bellum sumit.⁶⁰⁵

V teh okoliščinah je Jugurta, žariščevalec odlomka, popoln moralni poraženec, ki se v zavesti o svoji krivdi boji zaslužene kazni, ki je v tej sekvenci ožariščenec:

603 »Ko pa je Marij videl, da svečenikove besede merijo prav v tisto smer, kamor ga je vleklo srce, je prosil Metela za odpust, da bi se mogel potegovati za konzulat. Metel pa, ki so ga odlikovale krepost, slava in mnoge druge lastnosti, ki jih cenijo pošteni ljudje, je bil vendar v duhu tudi zaničevalen in ošaben, kar je sicer nasploh hiba plemstva.«

604 Poleg 46.7 še v 50.2, 55.5–8, 56.3–5, 57.1, 58.5, 60.5.

605 »Jugurta pa, ki je ostal brez orožja, moštva in denarja, in so ga poklicali v Tizidij po konzulova navodila, je znova začel omahovati; zavest o krivdi ga je navdajala s strahom pred zasluženimi kaznjami. Več dni je okleval, v razočaranju nad nesrečno usodo se je nagibal najprej k misli, da je vse boljše kakor vojna, nato pa si znova premislil in spoznal, da bi bil padec s kraljevega prestola v sužnost prehud, zato se je naposled kljub ogromnim vložnim sredstvom, ki so zaman šla v nič, vnovič odločil za vojno.«

Iugurtha ... rursus coepit flectere animum suum et ex mala conscientia digna timere

Njegova razmišljanja so v bistvu rekapitulacija njegove usode skozi ves prvi in drugi del pripovedi o vojni:

/Iugurtha/ quom modo taedio rerum advorsarum omnia bello potiora duceret, interdum secum ipse reputaret, quam gravis casus in servitium ex regno foret

Posledica njegovih odločitev je, da senat vnovič Metelu prisodi provinco Numidijo in vojna se nadaljuje: *et Romae senatus de provinciis consultus Numidiam Metello decreverat* (62.10), čeprav se ustvarja vtis, da je vojna *de facto* že končana in da Jugurta ne predstavlja več nobene prave vojaške nevarnosti.

63.1–79.10: MARIJ – KONEC METELOVEGA POVELJSTVA – ZASTRANITEV O FILENIH

Poglavja 63.1–65.5 predstavljajo kratko zastranitev, s katero pripovedovalec zelo neposredno v pripoved Marija uvede kot pomembnega protagonista; ta »formalna« predstavitev Marija se navezuje neposredno na konec druge faze pripovedi o vojni z Jugurto, glede katere pa smo že ugotovili, da je ravno skozi Jugurtovo žariščevalsko prizmo tako rekoč končana. Tudi sicer Marij kot pomemben protagonist ne vstopa na vojaško prizorišče, ker se, kot smo že omenili, kot vojak v pripovedi pojavlja že prej, tudi v kritičnih momentih, denimo med spopadom pri Zami (58.5), pač pa na politično prizorišče – s kratko epizodo o svečeniških napovedih, ki so povezane z njegovimi političnimi ambicijami, za katere je imel, kot se izrazi pripovedovalec, vse potrebne pogoje razen družinske tradicije:

63.1–2 Per idem tempus Uticae forte C. Mario per hostias dis supplicanti magna atque mirabilia portendi haruspex dixerat: proinde quae animo agitabat, fretus dis ageret, fortunam quam saepissime experiretur; cuncta prospere eventura. at illum iam antea consulatus ingens cupido exagitabat, ad quem capiundum praeter vetustatem familiae alia omnia abunde erant: industria, probitas, militiae magna scientia, animus belli ingens, domi modicus, lubricus et divitiarum victor, tantummodo gloriae avidus.⁶⁰⁶

606 »Prav takrat je Gaju Mariju, ki je ravno v Utiki med obredno daritvijo molil k bogovom, haruspeks povedal, da se mu napovedujejo velike, čudovite stvari; naj torej le zaupa v bogove in usreñi svoje načrte, naj skuša srečo kolikor le mogoče pogosto, saj se bo vse ugodno izteklo. Saj v njem je že prej tlela neznanska želja, da bi postal konzul, za kar je več kot izpolnjeval vse pogoje, manjkala mu je le ugledna družinska

V primerjavi z Metelom, čigar osebnostne lastnosti so razdrobljene na več bolj ali manj bežnih opazk, ki so raztresene po vsem drugem segmentu pripovedi,⁶⁰⁷ Marijeva karakterizacija v okviru prave »salustijanske« *virtus* bolj spominja na Katilinovo (C. 5.1–5) ali Jugurtovo (*Iug.* 6.1), kar Mariju v celotni pripovedi daje vsaj toliko pomemben položaj kot Jugurti; ob tem ne smemo prezreti Marijeve samokarakterizacije v njegovem govoru na *contio plebis* (85.1–50), ki to njegovo podobo kasneje dopolni v kontekstu fizičnih manifestacij *virtus*.⁶⁰⁸

Marijev dramatični vstop v pripovedni prostor v obliki te karakterizacije je povezan z več dejavniki, ki pomembno zaznamujejo nadaljnji tek pripovedi: vojna je, kakor smo že omenili, na tej točki *de facto* že končana (62.8–9), kralj pa se še ni predal – ponuja se vtis, da Metel brez Marijeve pomoči tega ne bo mogel doseči. Drugi pomemben dejavnik Marijevega vstopa je njegova posebej izpostavljena ambiciozna narava (*tantummodo gloriae avidus*), ki je v neposredni povezavi s tretjim ključnim dejavnikom malodane vse pripovedi, ki sledi, tj. konfliktom z Metelom, ki Marijevi ambicioznosti stoji na poti s svojo oholostjo in ošabnostjo, »hibo vsega plemstva« (64.1 *contemptor animus et superbia, commune nobilitatis malum*):

64.2 itaque primum conmotus insolita re mirari eius consilium et quasi per amicitiam monere, ne tam prava inciperet neu super fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupiunda esse, debere illi res suas satis placere; postremo caveret id petere a populo Romano, quod illi iure negaretur.⁶⁰⁹

Ta odlomek bralca od univerzalne *virtus* na bojnem polju vrne k strankarskim razprtijam; od tega trenutka naprej sta vojna v Afriki in razredni boj v Rimu tesno povezana, obe temi pa sta z nenehnim preskakovanjem z enega prizorjšča zapleteni v težko ločljiv vzorec.

Vendar pa je, ne glede na karakterizacijo, ki vodi k izgradnji Marijevega lika v popolno podobo *hominis novi*,⁶¹⁰ njegova reakcija na Metelove zadržke do njegove kandidature – napačna. O tem pripovedovalec ne pusti nobenega dvo-

preteklost. Sicer pa je bil prizadeven, pošten, izjemno več vojak, bojevitega duha, zasebno pa skromen; naslade in bogastvo ga niso ganili, hlepel je le po slavi.«

607 43.1, 45.1, 46.1, 52.1, 64.2.

608 Gl. obravnavo odlomka 85.31–38 v nadaljevanju.

609 »Sprva se je torej (Metel, op. prev.) presenečen nad nenavadno prošnjo (da bi Marija odpustil iz službe in mu dovolil kandidaturo za konzula, op. prev.) čudil njegovi nameri, ter ga prijateljsko opomnil, naj se ne začenja nečesa tako izkrivljenega, saj vendar ne smejo kar vsi stremeti k vsemu; s svojim trenutnim položajem bi torej moral biti povsem zadovoljen, vsekakor pa bi ne smel od rimskega ljudstva zahtevati česa takega, do česar nima nobene pravice.«

610 D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 73.

ma: njegova posebej izpostavljena lastnost *gloriae cupido* se izkaže kot hiba, ki mu narekuje, da na poti k svojemu cilju izbira tudi manj plemenita sredstva, kot je denimo spletkarsko rovarjenje proti Metelu v stikih s pretendentom za numidijski prestol Gaudo, ki ga pripovedovalec opiše v precej obsežnem pasusu (65.1–5); v tej luči Marijeva *gloriae cupido* ne odstopa dosti od Jugurtove – ali Katilinove –, le specifične okoliščine Marijevega političnega vzpona ustvarjajo vtis, da ima njegova *gloriae cupido* večjo legitimno podlago.⁶¹¹ Vendar pa pripovedovalec o Marijevi častihlepnosti ne ustvarja nobenih iluzij: nanjo povsem jasno opozori v trditvi, da ga je »kasneje povsem prevzelo častihlepje« (63.6: *postea ambitione praeceps datus est*); čeprav ima pri uresničevanju ambicij popolno zaslombo v ljudstvu, ki se zavzema za *homines novi* (zlasti po Mamilijevi komisiji, 65.5), je na njegovih prizadevanjih vendar tudi madež – *ambitio*.

V tej epizodi se potemtakem oba protagonista pokažeta tudi kot popolno nasprotje pozitivnega spektra *virtus*: Metel, ki je, kot že rečeno, neznačilno pošten predstavnik aristokracije (43.5, gl. zgoraj), je obremenjen s *superbia*, Marij pa, ki je sicer *industrius, probus, militiae magna scientia, animus belli ingens* itd., se takrat, ko *per virtutem* svoje poklicne kariere ne more nadaljevati na višji stopnji, postane moralna žrtev lastnih ambicij,⁶¹² njegova poklicna usoda pa paradigma razrednega boja, pri katerem zasluge niso bile več pravo merilo: *in utroque magis studia partium quam bona aut mala sua moderata* (73.4).

Spet je potrebno, tako kot v Jugurtovem primeru,⁶¹³ omeniti, da od tega trenutka naprej pripovedovalec Mariju ne pripisuje več *virtus* neposredno; v njegovi karakterizaciji v 63.1–2 je *virtus* implicitna, kasneje pa mu jo pripisujejo bodisi drugi bodisi sam.⁶¹⁴

Dve krajši epizodi, obleganje Vage po pokolu neoboroženih vojakov (66.2–69.4) in neuspešni Bomilkarjev poskus atentata na Jugurto (70.1–72.2), pozornost preusmerita nazaj na afriško bojišče, vendar ponovno predvsem potrđita vtis, da Jugurta ni več gonilni faktor vojne; njegovo duševno stanje že od 62.8–9 kaže isti vzorec:

72.2 neque post id locorum Iugurthae dies aut nox ulla quieta fuit: neque loco neque mortali quoiquam aut tempori satis credere, civis hostisque iuxta metuerre, circumspectare omnia et omni strepitu pavescere, alio <atque alio> loco, saepe contra decus regium, noctu requiescere, interdum somno excitus adreptis armis tumultum facere: ita formidine quasi vecordia exagitari.⁶¹⁵

⁶¹¹ T. F. Scanlon, *Spes frustrata. A Reading of Sallust*, 49.

⁶¹² D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 74.

⁶¹³ Gl. str. 183.

⁶¹⁴ Gl. v nadaljevanju analizo poglavja 73.1–7 in Marijev govor 85.1–50.

⁶¹⁵ »Jugurta odtlej ni imel več nikjer miru ne podnevi ne ponoči; nikjer in nikoli se ni počutil varnega, nikomur ni prav zaupal, bal se je podložnikov in sovražnikov, brez

Po teh dveh kratkih epizodah v afriškem prostoru se pozornost preusmeri nazaj na razredni konflikt, ki ga v tej fazi še vedno pooseblja razmerje med Marijem in Metelom. Pripoved se na tem mestu s časovnega in prostorskega vidika precej zaplete; poglavja 73.1–76.6 obravnavajo dogodke, ki se odvijajo istočasno na dveh ločenih prizoriščih: v 73. poglavju je razdor med Marijem in Metelom popoln – slednji popusti bolj Marijevim izsiljevanjem kot pa njegovim upravičenim zahtevam po napredovanju:

73.1–2 Igitur Metellus, ubi de casu Bomilcaris et indicio patefacto ex perfugis cognovit, rursus tamquam ad integrum bellum cuncta parat festinatque. Marium fatigantem de profectioe, *simul et invitum et offensum sibi parum idoneum ratus*, domum dimittit.⁶¹⁶

Dejstvo, da je odnos med obema poveljnikom prišel na najnižjo točko, se pokaže skozi žariščevalski kot Metela, ki Marija vidi kot otopelega in užaljenea posameznika, ki mu ni v nobeno pomoč:

/Metellus/ simul et invitum et offensum sibi parum idoneum /Marium/ ratus ...

Opis dogodkov, ki sledijo v Rimu, je povsem v skladu z vzorcem v zastranitvi o strankarskem konfliktu v Rimu: strankarska pripadnost, ne *virtus*, je postala ključno merilo pri ocenjevanju obeh posameznikov (73.4: *ceterum in utroque magis studia partium quam bona aut mala sua moderata*). V tem momentu sledi prva resna aluzija na eno od misli iz prologa, namreč, da so strankarske razprtije med vojno z Jugurto naposled privedle do razdejanja Italije (5.2):

73.6 denique plebes sic accensa, uti opifices agrestesque omnes, quorum res fidesque in manibus sitae erant, relictis operibus frequentarent Marium et sua necessaria post illius honorem ducerent. ita percussa nobilitate post multas tempestates novo homini consulatus mandatur.⁶¹⁷

razlike; ves čas se je na vse strani oziral in vznemiril ga je že vsak šum. Prenočeval je zdaj na tem zdaj na onem mestu, pogosto povsem neprimernem za kralja; včasih je planil iz spanca, pograbil orožje in zagnal preplah. Od nenehnega strahu je bil napol blazen.«

616 »Ko je Metel od dezerterjev izvedel za Bomilkarjevo smrt in razkritje zarote, je vnovič začel v vsej naglici pripravljati vse potrebno, kakor za povsem novo vojno. Mariju, ki je še kar naprej silil vanj s prošnjo za odpust, je ob spoznanju, da mu nedejaven in sovražno razpoložen ne koristi kaj prida, dovolil domov.«

617 »Končno je bilo ljudstvo že tako razvneto, da so vsi obrtniki in kmetje, katerih dohodki in dolgovi so bili v celoti odvisni od njihovega dela, vse spustili iz rok in trumoma oblegali Marija; njihove lastne potrebe so se jim zdele manj pomembne kot njegovo napredovanje. Plemstvo je bil s tem zadan hud udarec; konzulat je bil po dolgem času zaupan človeku s skromnim družinskim ozadjem.«

Omemba državljanske vojne v uvodu preprečuje, da bi ta politični preobrat predstavljal pozitiven moment, zlasti še, če bralec vzame v ozir, da je Marij do svojega konzulata prišel prej *studio partium* kot pa *virtute*. Metelova usoda odstavljenega poveljnika (73.7: *sed paulo <ante senatus Numidiam Metello> decreverat: ea res frustra fuit*) je opisana v naravnost ironičnih potezah: poveljnik, ki ga razen *superbia* sicer krasi prava aristokratska *virtus*, postane žrtev strankarskega hujskaštva: »prekucuški uradniki« (*seditiosi magistratus*) ga dolžijo zločinov, medtem ko Mariju, pomenljivo, pripisujejo *virtus* (73.5: *seditiosi magistratus ... Metellum omnibus contionibus capitis arcessere, Mari virtutem in maius celebrare*).

V trenutku, ko ljudstvo izsili Marijevo vrhovno poveljstvo v vojni proti Jugurta, s čimer postane senatska odločitev nična (gl. citat 73.7), je Metel še vedno ves osredotočen, kako bi vojno proti kralju – v zvezi z Jugurto se v 74.1 ponovi zdaj že *topos de fuga ac formidine* (prim. 54.8, 55.1, 62.8–9, 72,2) – privedel do čim prejšnjega konca, kar se pokaže v epizodi o obleganju Tale, ki nas vnovič preseli na afriško prizorišče:

75.2 quae postquam Metello conperta sunt, quamquam inter Thalam flumenque proximum in spatio milium quinquaginta loca arida atque vasta esse cognoverat, tamen *spe patrandi belli, si eius oppidi potitus foret*, omnis asperitates supervadere ac naturam etiam vincere adgreditur.⁶¹⁸

V kratki sekvenci notranjega žarišča, žariščevalec je Metel, ki jo signalizira izraz *spes* – »upanje«, je izpostavljena njegova osredotočenost na *patrandum bellum* – vojno in njen morebitni konec (ožariščeneč), kar žariščevalec sam pogojuje z vsebino pogojnika *si eius oppidi potitus foret*; kljub prevedku, ki sugerira, da je tudi nadaljevanje citata del sekvence notranjega žarišča (>odločil se je premagati ...«), precej nevtralni izraz *adgredi* oziroma *aggredi* (pristopiti/lotiti se) ne dopušča nujno te razlage, čeprav pomensko vsebuje tudi namero; pripovedovalec je pri nevtralnem izrazu *aggredi* žariščevalsko bolj prisoten, celotno sekvenco *omnis asperitates supervadere ac naturam etiam vincere adgreditur* pa lahko razumemo kot izraz naklonjene obravnave Metela, čeprav ga kasneje v polemiki s tujimi mnenji, izraženimi v sekundarnem žariščevalskem kotu, ocenjuje negativno:

82.2–3 interim Roma per litteras certior fit provinciam Numidiam Mario datum; nam consulem factum ante acceperat. quibus rebus supra bonum aut honestum percussus neque lacrimas tenere neque moderari linguam, vir egre-

618 »Ko je Metel to izvedel (da se je Jugurta umaknil z ostanki svoje vojske v Talo, mesto v puščavi, op. prev.), se je, čeprav je vedel, da se med Talo in najbližjo reko razprostira petdeset milj suhe puščave, v upanju, da bo z osvojitvijo mesta vojno končal, odločil premagati vse prepreke in zmagati celo nad samo naravo.«

gius in aliis artibus nimis molliter aegritudinem pati. *quam rem alii in superbiam vortebant, alii bonum ingenium contumelia ad censum esse, multi quod iam parta victoria ex manibus eriperetur*. nobis satis cognitum est illum magis honore Mari quam iniuria sua excruciatum, neque tam anxie laturum fuisse, si adempta provincia alii quam Mario traderetur.⁶¹⁹

V citiranem odlomku se ponavlja situacija, kakršno smo zabeležili tudi v *Katilinovi zaroti*, ko pripovedovalec polemizira (gl. str. 122) s tretjeosebni mnenjem, izraženim v sekundarnem žariščevalskem kotu; v tem primeru najdemo tri sekvence (tretjeosebnega) notranjega žarišča:

- *quam rem alii in superbiam vortebant*;
- *alii bonum ingenium contumelia ad censum esse / vortebant/*;
- *multi quod iam parta victoria ex manibus eriperetur / vortebant/*.

Možne razloge za Metelovo razočaranje pripovedovalec torej raziskuje skozi razpršeno mnenje sekundarnega žariščevalca, mednje pa uvršča tako osebne razloge (*superbia ≠ bonum ingenium contumelia ad censum*) kot tudi stvarne (*quod iam parta victoria ex manibus eriperetur*), pri tem da se prav stvarni razlogi glede na žariščevalca (*multi* – »mnogi«) zdijo najverjetnejši. Z vsemi temi mnenji pripovedovalec odločno polemizira z argumentom napetih odnosov med Marijem in Metelom (*nobis satis cognitum est illum magis honore Mari quam iniuria sua excruciatum*), ki ga je bil do te točke konsistentno izgrajeval (64.1–4, 65.3–5, 73.2–4).

Metelov odnos do vojne se po izgubi province Numidije dramatično spremeni v diametralno nasprotje njegovih prejšnjih prioritet, tj. čimprejšnjega končanja vojne (prim. 54.5, 73.1, 75.2), kar se znova pokaže v sekvenci notranjega žarišča:

83.1 igitur eo dolore inpeditus et *quia stultitiae videbatur alienam rem periculo suo curare*, legatos ad Bocchum mittit postulatum, ne sine causa hostis populo Romano fieret: *habere tum magnam copiam societatis amicitiaeque coniungundae, quae potior bello esset, et, quamquam opibus suis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare. omne bellum sumi facile, ceterum aegerrime desinere; non in eiusdem potestate initium eius et finem esse; incipere quoivis etiam ignavo licere, deponi quom victo-*

619 »Medtem je bil po pismih iz Rima obveščten, da je bila provinca Numidija dodeljena Mariju, o čigar izvolitvi za konzula je bil izvedel že prej. Vse to ga je prizadelo bolj, kot bi bilo prav ali bi se spodobilo; ni mogel zadrževati solz ne brzdati jezika in za moža, ki je bil naravnost izjemen v drugih pogledih, je vse preveč mehkužno prenašal razočaranje. Nekateri so njegovo nejevoljo pripisovali ošabnosti, drugi so menili, da je bila žalitev prehuda za plemenitega duha, mnogi pa, da je razlog tičal v dejstvu, da mu je bila že gotova zmaga iztrgana iz rok. Sam pa zagotovo vem, da ga je dosti bolj kot njemu storjena krivica mučila Mariju izkazana čast in da bi ga veliko manj prizadelo, ko bi njemu odvzeto provinco namesto Mariju dodelili komu drugemu.«

*res velint. proinde sibi regnoque suo consuleret neu florentis res suas cum Iugurthae perditis misceret.*⁶²⁰

Metelovo novo stališče, da se v vojni ne bo več trudil v korist nekoga drugega (*stultitiae videbatur alienam rem periculo suo curare*), je psihološko stvaren moment, obenem pa pomeni dokončno tranzicijo od paradigme *virtus* do popolne paradigme *superbia* ter *invidia*; v precej obsežni sekvenci notranjega žarišča, v kateri sledi precej splošno razmišljanje o vojni, je formalno žariščevalec še vedno Metel (atributivno znamenje notranjega žarišča je *postulatum*), vendar se ga pripovedovalec tesno oklepa, tako da si lahko misli znotraj te sekvence lasti tudi bralec in jih, čeprav so v celoti sprejemljive, ne povezuje nujno z Metelom kot njihovim subjektom.

Metel je sicer v kratki notici v nadaljevanju kot paradigma *invidiae* v celoti rehabilitiran:

88.1 Metellus interea Romam profectus contra spem suam laetissimis animis accipitur, plebi patribusque, postquam invidia decesserat, iuxta carus.⁶²¹

Metelova zmaga pri Tali in namestitvev rimske garnizije blizu mesta Lep-tis na prošnjo tamkajšnjih odposlancev (77.1–4) je primeren uvod za kratko zastranitev, pravzaprav dve zastranitvi, kratek geografski traktat o Lepti in nanj navezano zgodbo bratov Filenov,⁶²² ki sta se dala živa zakopati in se žrtvovala za svojo državo (78.1–79.10); zlasti zastranitev o žrtvi dveh bratov se zdi na prvi pogled precej ohlapno pripeta zgolj na geografsko vsebinsko izhodišče, vendar je zgodba v resnici tesno vpeta v tkivo pripovedovalčeve argumentacije, povezane (tudi) z odnosom med Metelom in Marijem: žrtev bratov Filen, *egregium atque mirabile facinus* (79.1), je v ostrem kontrastu z nezmožnostjo sodelovanja obeh rimskih poveljnikov. S primerom sodelovanja dveh bratov, ki simbolizir-

620 »Razočaranemu in brezvoljnemu se mu je zdelo zamalo, da bi za nekoga drugega tvegala glavo, zato je k Bokhu napotil poslance s sporočilom, naj ne postane brez razloga sovražnik rimskega ljudstva; zdaj je prava priložnost, da z njimi sklene prijateljsko zavezništvo, ki je pač boljše kakor vojna; tudi če je namreč prepričan o svoji moči, naj nikar ne zamenja gotovosti za negotovost. Vojno začeti je lahko, končati pa nadvse težko – o njenem začetku in koncu ne odloča en in isti človek; začne jo lahko še tak strahopetec, toda končala se bo le, ko bodo tako hoteli zmagovalci. Naj torej misli nase in na svoje kraljestvo in naj nikar ne povezuje svojega dobrega položaja s propadlo Jugurtovo usodo.«

621 »Metel pa, ki je medtem odpotoval v Rim, je proti svojim pričakovanjem pri ljudstvu doživel nadvse srčen sprejem; javnost ga je nehala črtiti in znova je bil priljubljen tako pri ljudstvu kakor tudi pri senatorjih.«

622 S. Corsi, Il sacrificio dei fratelli Fileni: un episodio fra storia e geografia, *Acta classica Univ. scient. Debrecen.* 33 (1997), 84.

ra eno najčistejših oblik *virtus*,⁶²³ pripovedovalec problematizira *virtus* Metella in Marija.

84.1–94.7: PO ZAMENJAVI VRHOVNEGA POVELJSTVA

Motiv nesodelovanja kot posledice razrednega boja se nadaljuje tudi po Marijevi izvolitvi za konzula in zamenjavi vojaškega poveljstva v Numidiji; Marij je označen kot sovražnik plemstva (84.1: *iam antea infestus nobilitati*), ki po dodelitvi konzulata konflikt z aristokracijo še zaostri (84.1: *tum vero multus atque ferox instare*). Vzdušje v stikih med *homines novi*, ki jih pooseblja Marij, in aristokracijo zaznamuje medsebojno spodkopavanje avtoritete in onemogočanje: senatorji so Mariju za vojne napore pripravljene nameniti vse rezervne oddelke vojske, da bi ga le ljudstvo zasovražilo (84.3: *ceterum supplementum etiam laetus decreverat, quia neque plebi militia volenti putabatur et Marius aut belli usum aut studia volgi amissurus*).

Marijev govor na *contio populi* sodeč po primerjavi s Plutarhovim besedilom (*Mar.* 9) ohranja avtentično jedro njegovih dejanskih besed,⁶²⁴ čeprav je brez dvoma konflikt med *homines novi* in *nobilitas* tudi v govoru dodatno artikuliran.⁶²⁵

Govor pogloblja vtis strankarske razdeljenosti: Marij v govoru napada simptomatične hibe aristokracije, s katerimi je v vojni povzročila krizo: *avaritia, inperitia atque superbia* (85.45). Predvsem so pomenljivi argumenti *hominis novi*, ki prinašajo redefinicijo *virtus* kot izrazito osebnega koncepta, ki ga ne po-
gojuje družinsko ozadje:⁶²⁶

85.4 ad hoc, alii si deliquere, vetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum et adfinium opes, multae clientelae, omnia haec praesidio adsunt; mihi spes omnes in memet sitae, quas necesse est virtute et innocentia tutari; nam alia infirma sunt.⁶²⁷

V tej točki Marijeva argumentacija povsem sovпада s pripovedovalčevo strategijo; zlasti na primeru katastrofalne nesposobnosti in koruptivnosti Spurija ter Avla Albina v začetku vojne (35.1–43.1) je pripovedovalec *virtus* kot here-

623 T. Wiedemann, Sallust's 'Jugurtha': Concord, Discord and the Digressions, 54–55.

624 Raimondi 1995, 96–97.

625 D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 77.

626 T. F. Scanlon, *Spes frustrata. A Reading of Sallust*, 53.

627 »Če poleg tega drugim kje kaj spodleti, jim je v oporo stari plemiški stan, junaška dejanja prednikov, vpliv sorodnikov in znancev, številni klienti; jaz pa se lahko zanesem le nase, vse svoje upe morem polagati zgolj v svoje sposobnosti in svoj pošteni značaj – vse drugo je zaman.«

ditaren aristokratski koncept v bistvu že v precejšnji meri nevtraliziral, čeprav Metel kot paradigma aristokratske *virtus* ta manever nekoliko blokira.

Govor, ki izzveni v izrazito provokativnem, avtoritarnem tonu,⁶²⁸ je uperjen skoraj izključno proti *nobilitas*:

85,5 et illud intellego, Quirites, omnium ora in me convorsa esse, aequos bonosque favere – quippe mea bene facta rei publicae procedunt –, nobilitatem locum invadundi quaerere.⁶²⁹

V trditvi *quippe mea bene facta rei publicae procedunt* se Marij nenadoma izkaže ravno toliko subjekt *superbia* kot Metel, trenutne okoliščine pa dojema predvsem kot politični konflikt, v katerem je sovražnik *nobilitas*; vojna z Jugurto postane malodane drugotnega pomena – v prvem planu je antagonizem med aristokracijo in njim samim ter med vrednotami, ki jih eni in drugi posebljajo, tj. *novitas* ≠ *ignavia*.

V funkciji vrednot, ki jih sam poseblja in ki so nasprotno vrednotam aristokracije, je tudi Marijeva samokarakterizacija v kontekstu *virtus*, s katero se govornik povezuje bolj, kot ga je v poprejšnji pripovedi pripovedovalec:

85,31–38 non sunt composita verba mea: parvi id facio. ipsa se virtus satis ostendit; illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant. neque litteras Graecas didici: parum placebat eas discere, quippe quae ad virtutem doctoribus nihil profuerant. at illa multo optuma rei publicae doctus sum: hostem ferire, praesidia agitare, nihil metuere nisi turpem famam, hiemem et aestatem iuxta pati, humi requiescere, eodem tempore inopiam et laborem tolerare. /.../ haec atque alia talia maiores vestri faciundo seque remque publicam celebravere. quis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos illorum aemulos contemnit et omnis honores non ex merito, sed quasi debitos a vobis repetit. ceterum homines superbissimi procul errant. maiores eorum omnia quae licebat illis reliquere: divitias, imagines, memoriam sui praeclaram; virtutem non reliquere, neque poterant: ea sola neque datur dono neque accipitur.⁶³⁰

628 D. A. West, Iugurtha 85.10, *Mnem.* 4/18 (1965), 75.

629 »Zavedam se, Kviriti, da so oči vseh uprte vame in vem da so mi pravični in pošteni naklonjeni (seveda, saj moja dejanja koristijo državi), medtem ko plemstvo le išče priložnosti za napad.«

630 »Ne izražam se izbrano, kajti za to mi je kaj malo mar. Krepost je očitna sama po sebi – izumetničenost koristi le njim, da z besedičenjem prikrijejo svoje sramotno početje. Tudi grške književnosti se nisem učil: ni se mi ljubilo z njo ukvarjati, ko pa vendar tudi učiteljem ni nič kaj prida pomagala do kreposti. Izučil pa sem se vsega tistega, kar najbolj koristi državi: pobiti sovražnika, stati na straži, čutiti strah le pred sramoto, prenašati tako vročino kakor mraz, počivati na tleh, vzdržati pomanjkanje in napore obenem. /.../ S takšnimi in podobnimi dejanji so vaši proslavili sebe in državo. Prav na to se opira plemstvo, samo povsem drugačnih navad, nas pa, ki si prizadevamo za podob-

Ta samokarakterizacija vsebuje predvsem topose iz vojaškega okolja in ga torej z *virtus* povezuje le v kontekstu *res militaris*.⁶³¹ Pomenljivo je, da v tej karakterizaciji odmevajo zelo podobne ideje kot v Katilinovi karakterizaciji (prim. C. 5.3: *corpus patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est*).

Pomembno je, da Marij o najpomembnejši trenutno pristni temi, vojni z Jugurto, spregovori šele ob koncu govora: *primum omnium de Numidia bonum habete animum, Quirites*. (85.45). Pri tem se iz njegovih besed v zvezi z vojno izluščita zlasti dve nezanemarljivi dejstvi: svojo vojno strategijo Marij utemeljuje na tesnem sodelovanju s skupino, ki mu je pomagala k političnemu uspehu, *plebs*, in jo v tem duhu tudi naslavlja: *quam ob rem vos, quibus militaris aetas est, adnitimini mecum ...* (85.47). Drugo pomembno dejstvo pa je, da Marij svoj vojaški uspeh zavestno utemeljuje tudi na elementu sreče in se opira na bogove: *et profecto dis iuvantibus omnia matura sunt: victoria, praeda, laus* (85.48). To se ujema z vzorcem, ki ga je pripovedovalec zgradil že v uvodnih poglavjih o Mariju: *proinde quae animo agitabat, fretus dis ageret, fortunam quam saepissime experiretur* (63.1).

V primerjavi z obravnavo nadaljevanja vojne, zlasti obleganja Kapse, Marijeve besede, da so skrbi glede vojne odveč (85.45), delujejo malodane ironično.⁶³² To se pokaže v poudarjanju toposa *de fortuna* v deh velikih epizodah nadaljevanja vojne:⁶³³ v epizodi obleganja Kapse, kjer je posebej poudarjeno, da se general »zanaša na bogove« (90.1: *igitur consul omnibus exploratis, credo dis fretus*), saj »v težavnih okoliščinah vsega ni mogel predvideti« (*nam contra tantas difficultates consilio satis providere non poterat*). Podobno se motiv »sreče« nadaljuje tudi v epizodi o osvajanju kraljeve zakladnice blizu reke Muluha; tudi tu pripovedovalec posebej izpostavi, da »so se njegovi načrti uresničili bolj po sreči kot po premisleku« (92.6: *sed ea res forte quam consilio melius gesta*).

To je v popolnem neskladju s pripovedovalčevimi uvodnimi besedami v prologu, da »človek, ki premore *bonae artes*, ni odvisen od sreče« (1.3: *qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, pollens potensque et clarus est neque fortuna eget ...*); od svojega vstopa zlasti na politično prizorišče v 63.1 torej Marij doživi tranzicijo od nekoga, ki ga označujejo *bonae artes* (63.2) in bi torej moral biti neodvisen od *fortuna*, v osebo, ki v negotovih razmerah čaka srečo, ki mu je že tolikokrat pomagala, kar se razkrije skozi sekvenco notranjega žarišča:

no, zaničuje; zase zahteva časti, pa ne od zaslug, ne, pričakuje jih od vas, kakor da jim jih dolgujete. A ti prevzetneži so se hudo ušteli. Njihovi očetje so jim zapustili vse mogoče: bogastvo, podobe prednikov, slaven spomin. Kreposti, te pa jim niso zapustili, ker je tudi niso mogli: kreposti ni mogoče ne dati v dar ne prejeti.«

631 C. D. Gilbert, *Marius and Fortuna*, CQ 67 (1973), 104–105.

632 K. Büchner, *Sallust*, 199.

633 Prim. H. C. Avery, *Marius Felix* (Sallust, Iug. 92–94), H 95 (1967), 326ss.

93.1 at Marius multis diebus et laboribus consumptis *anxius trahere cum animo suo, omitteretne inceptum, quoniam frustra erat, an fortunam opperiretur, qua saepe prospere usus fuerat.*⁶³⁴

Atributivno znamenje oziroma signalizator notranjega žarišča, *anxius trahere cum animo suo*, je pravzaprav že sam po sebi več kot dovolj zgovoren podatek, kakšno je Marijevo duševno stanje; ožariščeneč, tj. vsebina odvisne periode *omitteretne inceptum, quoniam frustra erat, an fortunam opperiretur*, pa je v še ostrejšem nasprotju s stališčem *animus ... pollens potensque non fortuna eget* (1.3).

Pripovedovalec sicer Marija v nadaljevanju še naprej obravnava z naklonjenostjo, tako npr. v trenutku, ko sta Jugurta in Bokh z združeno vojsko napadla Rimljane, ti pa so napad odbili (97.1–99.3); Marij se tedaj izkaže za razsodnega in pogumnega (98.1: *neque in eo tam aspero negotio Marius territus aut magis quam antea demisso animo fuit*), predvsem pa je izpostavljeno dejstvo, kako si je pridobil spoštovanje vojakov:

100.4–5 ipse armatus intentusque, item milites cogebat. neque secus atque iter facere, castra munire, excubitus in porta cohortis ex legionibus, pro castris equites auxilios mittere, praeterea alios super vallum in munimentis locare, vigiliis ipse circumire, non tam diffidentia futurum quae imperavisset, quam uti militibus exaequatus cum imperatore labor volentibus esset. et sane Marius illoque aliisque temporibus Iugurthini belli pudore magis quam malo exercitum coercebat.⁶³⁵

Tu se znova pokaže precejšen kontrast med Metelom, ki je vojsko obvladoval s strogo disciplino (45.1: *inter ambitionem saevitiamque*), in Marijem, ki je v vojakih zbudil čut za čast (100.5: *pudore exercitum coercebat*). Tudi tu beležimo že dobro znano pripovedovalčevo prakso, da določena vprašanja zastavlja skozi notranji žariščevalski kot tretjeosebnega, neznanega žariščevalca:

634 »Marij je potratil že precej časa in naporov, zato je tesnoben premišljeval, ali naj opusti neuspešno operacijo, ali naj čaka srečo, ki mu je bila že tolikokrat naklonjena.«

635 »Bil je vedno oborožen in na preži in od svojih mož je zahteval isto. Enako dosledno je dal utrjevati tabor, kakor je ravnal na pohodih; k vratom je na stražo postavljala kohorte legij, pred tabor konjenico pomožnih čet, druge pa razporedil po utrdbah na nasipu. Osebnostno je nadzoroval straže, pa ne ker jim ne bi zaupal, da ne bodo izpolnjevali njegovih ukazov, temveč zato, da bi se vojaki počutili enaki njegovemu poveljniku in tem bolj voljno prenašali napore. Prav res je Marij v tem in drugih obdobjih vojne z Jugurto vojsko obvladoval prej s čutom za čast kakor s strogo disciplino.«

100,5 *quod multi per ambitionem fieri aiebant: alii /quod/ a pueritia consuetam duritiam et alia, quae ceteri miserias vocant, voluptati habuisse; nisi tamen res publica pariter atque saevissimo imperio bene atque decore gesta.*⁶³⁶

V obeh sekvencah notranjega žarišča, pri katerih je žariščevalec neki neznani kolektiv, sta predstavljeni mnenji, ki Marijeve slike sicer ne spremenita bistveno, ker sta vsebinsko usklajeni z njegovo podobo iz 85.31–38; bolj pomenljivo je, da ti dve sekvenci notranjega žarišča pripovedovalec izkoristi kot vsebinsko iztočnico za Marijevo obrambo, ki jo utemelji na *virtus* v okviru *res militaris*, pri tem pa mu ni treba ugovarjati na temeljni očitak Mariju – *ambitio*.

Kljub temu bralcu ne more uiti ironija momenta, ko se predzadnja, »marijevska« faza vojne z Jugurto v pripovedi konča s toposom *de fortuna*: naključje je rešilo generalovo nepremišljenost in prineslo slavo Mariju (94.7: *sic forte conrecta Mari temeritas gloriam ex culpa invenit*), poveljniku, ki je na bojnem polju nadomestil Metela, ki je bil skozi vso svojo kampanjo osredotočen zgolj na vojaške operacije in si prizadeval za čim prejšnje končanje vojne, ne da bi se zanašal na *fortuna*.

95.1–114.4: SULA

Konec Marijeve faze v vojni zaznamuje formalna predstavitev Sule; vprašanje, ali je podatek o Sulevem prihodu v rimski tabor ravno med temi operacijami (95.1: *L. Sulla quaestor cum magno equitatu in castra venit, quos uti ex Latio et a sociis cogeret, Romae relictus erat*) točen (vsekakor sredi leta 106 pr. Kr.),⁶³⁷ je za pripoved pravzaprav nebstveno: podobno kot v Marijevem primeru, ko je bil protagonist formalno predstavljen šele po dejanskem vojaškem angažmaju, je tudi Sulova karakterizacija natanko umeščena zavoljo pripovednega učinka, in sicer kot že rečeno, takoj za epizodo o osvajanju utrdbe pri Muluhi, kjer se je ustvaril v pripovedi vtis, da Marijev vojaški genij peša, tudi če je ta vtis napačen.⁶³⁸

Karakterizacija Sule je nepričakovano blagohotna (zlasti za bralca, ki je najprej bral *Katilinovo zaroto*) in kaže le malo sovraštva popularov, uperjenega proti Suli:

636 »Mnogi so govorili, da je tako ravnal iz častihlepja, spet drugi, da je bil že od otroštva vajen trdega življenja in da mu je bilo to, kar se drugim zdi muka, njemu v veselje. Vsekakor je za državo delal vsaj tako dobro in primerno, kakor če bi poveljeval z najbolj krutimi ukazi.«

637 P. McGushin, n.d., 234; T. F. Scanlon, *Spes frustrata. A Reading of Sallust*, 57.

638 Prim. P. McGushin, n.d., 233–234.

95.2–4 Sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum visum est de natura cultuque eius paucis dicere. /.../ igitur Sulla gentis patriciae nobilis fuit, familia prope iam extincta maiorum ignavia, litteris Graecis atque Latinis iuxta /atque doctissime/ eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, sed gloriae cupidior; otio luxurioso esse, tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, nisi quod de uxore potuit honestius consuli; facundus, callidus et amicitia facilis, ad simulanda negotia altitudo ingeni incredibilis, multarum rerum ac maxime pecuniae largitor.⁶³⁹

Sulov portret kaže malodane diametralno nasprotno podobo kot Marijev, zlasti če upoštevamo Marijevo samokarakterizacijo v 85.31–38:

Marij	Sula
praeter vetustatem familiae omnia abunde esse	≠ gentis patriciae nobilis fuit
domi modicus	≠ otio luxurioso esse
neque litteras Graecas didici	≠ litteris Graecis atque Latinis iuxta eruditus
humi requiescere, inopiam et laborem tolerare	≠ otio luxurioso esse

V marsičem pa sta si Marij in Sula povsem enaka: podobno kot Marij je tudi Sula žejen slave (95.3: *gloriae cupidior*), podobno kot Marij tudi Sula premore mnoge *bonae artes*, vendar ima podobno kot Marij tudi Sula svoje usodne hibe – Marija uničuje *ambitio*, Sulo pa *voluptates*. Natančna obravnava na videz nepomembnega protagonista v vojni, ki je bila pravzaprav že pri kraju (vtis, da je vojna končana, se je ustvarjal že med Metelovim poveljstvom), je uganka. Po formalni Sulovi predstavitvi se pripoved o vojni osredotoči na Marija in njegovo vojsko, ki je na poti v prezimovališča; po zasedi, ki mu jo pripravita Jugurta in Bokh in ki se je Rimljani uspešno obranijo zahvaljujoč *virtus* vojakov (99.1–3), Marij pridobi pomenljiv epiteton *victor* (102.1). Konzul se z vojsko vrne v

639 »Ker smo že v pripovedi naleteli na tako pomembnega moža, je primerno na kratko spregovoriti o njegovem značaju in navadah. /.../. Sula je bil torej iz plemenitega patricijskega rodu, čeprav je lenoba njegovih prednikov družino že pahnila na rob propada. Bil je temeljito izobražen tako v grški kakor tudi v latinski književnosti, zelo sposoben, pa željan užitkov, a še bolj slave. V svoji zasebnosti je bil potraten, a užitki ga nikoli niso odtegnili od njegovih dolžnosti, le do svoje žene bi se lahko bil vedel bolj častno. Bil je dober govornik in premeten, zelo prijateljski. Neverjetno dobro je znal skrivati svoje namere, v marsičem je bil velikodušen, z denarjem pa že kar razsipen.«

Cirto, kar je poetičen moment: v Cirti so se sovražnosti med Jugurto in Rimom pravzaprav začele (26.1–3).⁶⁴⁰

Poglavja 102–114 precej detajlno obravnavajo zapletena pogajanja z Bokhom o predaji Jugurte, pri katerih ima Sula osrednjo vlogo: njegova karakterizacija v pogl. 95.2–4 se tu izkaže za pomemben moment, kajti Sula stopi med pogajanja z Bokhom v ospredje ravno zaradi svoje aristokratske izobrazbe: *itaque Sulla, quoniam facundiae, non aetati a Manlio concessum, pauca verba huiusce modi locutus ...* (102.4). Kljub veliki nalogi, ki jo Sula opravi pri teh pogajanjih in posledično pri zajetju Jugurte ter njegovi izročitvi Mariju (113.5–7), njegova vloga v pripovedi o vojni z Jugurto z vsebinskega stališča vseeno ostaja obrobna. Pač pa je vse prej kot obrobna njegova zgodovinska vloga in prav uvodna formulacija njegove formalne predstavitve v 95. poglavju to zelo jasno zaznamuje: *sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum visum est de natura cultuque eius paucis dicere.* (95.2)⁶⁴¹ Sulova vloga v zgodovini Rima, kot že rečeno, v Jugurtinski zaroti ne more biti integralen del pripovedi – že s čisto kronološkega stališča, pač pa je Sulova vladavina kot historični in moralni fenomen integralen del pripovedi *Katilinove zarote*. V tem oziru je Sulova vloga bralcu bolj jasna: jasna antagonistična karakterizacija v primerjavi z Marijem namiguje na dejstvo, da se je začel nov historični cikel in da se po simbolični Marijevi zmagi nad Metelom na novo odpira razredni boj – tokrat med Marijem in Sulo.

Zadnje, 114. poglavje prinaša po zajetju Jugurte v 113. poglavju nadvse dramatičen zasuk na povsem drugo prizorišče, tj. na bojišče pri Aravzionu po katastrofalnem porazu Rimljanov proti Kimbrom l. 105 pr. Kr, ki jih pripovedovalec morda zmotno, še bolj verjetno pa nalašč imenuje »Galci«.⁶⁴² Tehnika je osupljiva: s povezavo konca vojne v Numidiji in zajetja Jugurte s katastrofo pri Aravzionu doseže pripovedovalec vsebinsko zaokrožen zaključek. Vnovična izvolitev Marija za konzula in dobro znano dejstvo, da je bil ključna oseba za vojno proti Germanom, kar profetično napoveduje ključni stavek *et ea tempestate spes atque opes civitatis in illo sitae* (114.4), sta popolnoma v skladu z uvodno trditvijo, da so se v času vojne z Jugurto popolnoma premešala vsa do tedaj znana razmerja (5.2: *quae contentio divina et humana cuncta permiscuit ...*). Prav zaradi tega Jugurtova usoda po njegovem zajetju sploh ni omenjena:⁶⁴³ ni nareč pomembna. Skozi vso pripoved tudi Jugurta v resnici ni bil pomemben. Pomembno je, da je pred vojno z Jugurto vso družbo obvladovala *nobilitas*, po vojni pa so bili vsi upi položeni v posameznika, ki je bil *homo novus*.

640 T. F. Scanlon, *Spes frustrata. A Reading of Sallust*, 59.

641 Prim. C. 5.9: *res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit ...*

642 Malo verjetno je, da bi po natančnem Cezarjevem razločku med Galci in Germani Salustij ne vedel za razliko med dvema ljudstvom; prim. G. M. Paul, *A Historical Commentary on Sallust's Bellum Iugurthinum*, 257.

643 Prim. Plut. Mar. 12, Liv. Per. 67.

Zaključki

Ločiti človeka od njegovega bistva, niti ne meso in kri od uma, temveč um od uma, teoretično etiko od dejanske, je napor – ne toliko umski kot morda čustveni: vsota misli, čustev in dejanj se zdi nezapletena in jasna enačba, posamezne komponente, izvzete it te enačbe, pa težko določljive, izmuzljive neznanke. Ločiti »Salustija od njegove osebe«, torej ločiti od avtorja iz mesa in krvi idejo impliciranega avtorja in nato še pripovedovalca, je prav takšna težavna enačba. Vendar pa je ne nazadnje Salustij sam zapisal, da se je pisanja lotil, ko je opustil politično udejstvovanje: *a quo incepto studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus statui res gestas populi Romani ... perscribere. (C. 4.2).*

V tem poglavju vzporejamo predvsem nekatere poglede na Salustijevo kariero v primerjavi z njegovim delom in skušamo v uveljavljena spoznanja vrniti nekatera opažanja iz naratološke analize besedila. V zvezi s tem je treba, tako se zdi, nekatere poglede na Salustija in njegovo delo, ki so se uveljavili v preteklosti, razbiti ali vsaj korigirati. Med sodobnimi preučevalci velja posebej omeniti Schwartza, ki je Salustija zreduciral na navadnega političnega pamfletista.⁶⁴⁴ To stališče je korigirala vrsta preučevalcev, med njimi npr. Schur, ki je, kot smo pokazali že v poglavju »Priscorum Catonisque verborum ineruditissimus fur«,⁶⁴⁵ Salustija obravnaval kot resnega, filozofsko izobraženega pisca pod Pozejdonijevim vplivom.⁶⁴⁶ Reakcija na Schwartzovo stališče je pri nekaterih avtorjih zašla celo v svojevrsten hiperkorektizem, npr. pri K. Latteju,⁶⁴⁷ ki se je o Salustijevem odnosu do resnice izrazil izrazito pozitivno in ocenil, da Salustij svojo snov obvladuje in v razmerju do nje nastopa kot jasna avtoriteta. Sporno v njegovi oceni je to, da Salustija obravnava zgolj kot literata, ne pa (tudi) kot politika in zgodovinarja, čeprav je seveda eno pomembnih dejstev v zvezi s Salustijevo osebo ravno to, da je bil politično in vojaško dejaven, še preden je verjetno sploh pomislil na to, da bi postal pisec.⁶⁴⁸

644 E. Schwartz, Die Berichte über die catilinarische Verschwörung, *Hermes* 33 (1897).

645 Gl. str. 17ss.

646 W. Schur, n. d.

647 K. Latte, n. d.

648 R. Syme, *Sallust*, 2.

Morda prav pod vplivom začetnih del v sodobni kritiki se je vrsta preučevalcev posvetila Salustiju tudi ali predvsem na podlagi Salustijevega ozadja in skušala opredeliti njegov osebni odnos do »resnice« ali morebitno izkrivljanje resnice v politične namene. Bauhofer tako ocenjuje, da si Salustij pri obdelavi snovi sicer prizadeva za resnico, vendar posamezne pripovedne tehnike ocenjuje kot herodotsko sredstvo, s katerim skuša ugajati bralcu.⁶⁴⁹

Patzer⁶⁵⁰ v enem temeljnih člankov o Salustiju smiselno ocenjuje, da si Salustij v svojem delu prizadeva za podoben model karakterizacije kot Tukidid, vendar pri slednjem povezuje prostor za moralno vsebino zgolj v zastranitvah, čeprav so, kot smo pokazali v naratološki analizi besedila obeh monografij, poleg zastranitev eno ključnih sredstev karakterizacije tudi številne sekvence notranjega žarišča, kamor seveda uvrščamo tudi govor. Če je govor učinkovito sredstvo moralne karakterizacije posameznika, saj je, kakor smo že omenili, ena tistih žariščevalskih sekvenc, v katerih je pripovedovalec kot žariščevalec najmanj prisoten,⁶⁵¹ potem so tretjeosebne sekvence notranjega žarišča odlično sredstvo za karakterizacijo kolektiva. Kot primer smo navedli v *Katilinovi zaroti* odlomek C. 31.1–3, v katerem pripovedovalec skozi serijo historičnih infinitivov (*festinare, trepidare, credere, metiri ... diffidere*) raziskuje duševno stanje kolektiva ob novicah o zaroti.⁶⁵² Temu odlomku ostro zoperstavlja odlomek C. 48.1–2,⁶⁵³ v katerem se razpoloženje množice dramatično spremeni. Toda karakterizacijski krog rimske množice kot kolektiva s tem še ni popoln: vanj moramo uvrstiti še vsaj poglavje C. 37.1,⁶⁵⁴ v katerem je posebej izpostavljeno dejstvo, da je bila vsesplošna klima ugodna za razvoj takšnih političnih in moralnih odklonov, kot je Katilinova oseba in posledično zarota, ki jo je organiziral. Celotna karakterizacijska shema, ki jo topografsko odpira prav najobsežnejša sekvenca notranjega žarišča, ustvarja ugodne pogoje za karakterizacijsko sodbo, ne da bi pripovedovalec kjer koli jasno izjavil: »množica je bila nestanovitna«.

Ullman je v pomembnem članku o *Katilinovi zaroti* opazal, da Salustij psihološko karakterizacijo uporablja kot sredstvo za verifikacijo svojega dela, ki naj pri bralcu omogoči vtis dejanskosti obravnavanega in ki nazadnje omogoča tudi splošen vtis enotnosti in konciznosti. Ullman, ki *Katilinovo zaroto* po zasnovi primerja s tragedijo⁶⁵⁵ – kar samo po sebi ne bi bilo škodljivo, če si nekateri preu-

649 K. Bauhofer, *Die Komposition der Historien Sallusts* (disertacija), München 1935.

650 H. Patzer, n. d., 124–136.

651 Gl. str. 121–123.

652 Gl. str. 138ss.

653 Gl. str. 145, analizo poglavja o zadužitvi zarote na str. 153ss.

654 Gl. str. 144.

655 R. Ullman, *Essai sur Catilina de Salluste*, 5ss.

čevalci ne bi pretirano prizadevali za ta model preučevanja –,⁶⁵⁶ v psihološki karakterizaciji najde tudi sredstvo za splošen oris politične klime v Rimu, ki jo poseblja Katilina, in ki mu kot antipod postavlja ideal *virtus* Cezarja in Katona.

Katilina je, kot pokaže analiza, subjekt dvojne karakterizacije, neposredne in posredne; neposredna pripovedovalčeva karakterizacija pozitivna v fizičnem smislu, v psihološkem pa izrazito negativna (C. 5.1–4).⁶⁵⁷ Skozi glavno sekvenco notranjega žarišča, njegov prvi govor pred sozarotniki (C. 20.1–21.5),⁶⁵⁸ se potrdijo pripovedovalčeve negativne psihološke ocene iz karakterizacije 5.1–4, obenem pa se ustvarja tudi vtis, da kljub očitnim sposobnostim nima celotnega stika s stvarnostjo, saj očitno računa na vojaška sredstva, ki mu v resnici na voljo. Na tem mestu moramo zanemariti dejstvo, da gre po vsej verjetnosti za (pripovedovalčev) konstrukt brez realne osnove⁶⁵⁹ in ostati pri karakterizacijskih učinkih: Katilina je ambiciozen, pokvarjen in blazen.

Cezar in Katon, na drugi strani, sta popolno nasprotje, vendar ne vsak zase: predstavljata komplementaren model *virtus*, ki bi lahko rešil rimsko državo pred propadom – če le ne bi vsak pol te *virtus* pripadal političnima nasprotnikoma.⁶⁶⁰ Skozi dva govora, dve dolgi sekvenci notranjega žarišča, se ta dva modela oblikujeta, v analizi teh dveh modelov pa sledi ironična in brezupna ugotovitev, da je model *virtus*, kakršno je v primerjavi dveh likov pripovedovalec oblikoval, zgolj teoretična.⁶⁶¹ Vendar zlasti o Cezarju več v nadaljevanju.

Katilina kot antagonist, okrog katerega je delo osredinjeno, doživlja moralno metamorfozo: opis spopada značaj zarote – in zarotnikov –, dramatično spremeni v vojaški spopad. Legitimnost mu daje ravno Katilinova *virtus*, ki jo je bil izpričal najprej s tem, da zarote ni hotel kontaminirati s sužnji (C. 4.4.6), nato pa še z bojem do smrti. Eden ključnih momentov za legitimizacijo tega »plemenitega vztrajanja« v boju do zadnjega – v imenu Katilinove *virtus* –, je znova ravno sekvenca notranjega žarišča, pri kateri je žariščevalec Petrej in v kateri se znova potrdi jo vsaj fizične manifestacije Katilinove *virtus*,⁶⁶² ki jih je pripovedovalec v karakterizaciji C. 5.1–4 omenil, Katilina pa na tem mestu dokazal. Za Katilino je to moralna rehabilitacija, pač v tisti meri, kolikor je za antagonistu možna.

Cezar in Katon sta potemtakem seveda antipod Katilini, vendar zgolj toliko, kolikor nista zanetila nobene zarote in kolikor so njuni predlogi v danem

656 R. Syme, *Sallust*, 67.

657 Gl. str. 97ss.

658 Gl. str. 123ss.

659 Gl. str. 125–126.

660 Gl. analizo odlomka, str. 155ss.

661 Gl. str. 165.

662 Gl. str. 166–169.

trenutku koristni za državo; kljub temu ostaja jasno sporočilo, da ne Cezar ne Katon v resnici nista rešitev za vsesplošen razkroj moralnih in političnih vrednot, ki se manifestirajo v simptomih, kot je Katilina. V tem oziru sta ta dva posameznika neuspešna. Katilinov uspeh je v tem, da mu uspe odgovoriti na pomembno vprašanje, ki ga je zastavil v svojem prvem govoru: mar ni lepše umreti krepostno kakor pa zapraviti bedno in malopridno življenje v sramoti, ko si nekemu drugemu v posmeh?⁶⁶³

Eno pomembnejših teoretičnih izhodišč glede obeh monografij je, da se je Salustij od enega do drugega projekta historiografsko razvil.⁶⁶⁴ Temu nekateri, npr. Skard,⁶⁶⁵ pripisujejo tudi stilistični razvoj. To mnenje ni ostalo povsem brez odmevov niti pri novejših avtorjih, ki se ukvarjajo s Salustijem, saj ga delno povzema tudi Emma Pagan pri preučevanju Salustijevih stilističnih prijemov pri opisovanju Katilinove zarote.⁶⁶⁶ Temu stališču seveda ne kaže ugovarjati, saj je časovni razmik med nastankom obeh monografij daleč prekratek, da bi lahko stilistični razvoj pripisovali čemu drugemu kot nekoliko, vendar ne bistveno, spremenjeni historiografski podlagi. Posebej pa je treba opozoriti na razkorak med povezavo izhodiščnih konceptov, oblikovanih v prologih obeh monografij, z osrednjo temo ter na razvoj te teme, ki je dosti manj samoumevna, kot se zdi na prvi pogled.

Pri tem se velja na kratko obrniti na vsebino prologov, ki jim je bilo v primerjavi z drugimi deli besedila v obeh monografijah brez dvoma posvečeno precej več pozornosti.⁶⁶⁷ Že pri analizi besedila smo opozorili na vzporednice med besedili obeh prologov, pa tudi neizbežnimi razlikami.⁶⁶⁸ Glede na vlogo obeh prologov, ki v množici topov skrivata pripovedovalčeve intence,⁶⁶⁹ teme-

663 C. 20.9: *Nonne emori per virtutem praestat quam vitam miseram atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueris, per dedecus amittere?*

664 Prim. H. Oppermann, *Das Heutige Sallustbild*, NJ 11 (1935); med novejšimi razpravami B. Latta, *Der Wandel in Sallusts Geschichtsauffassung: vom Bellum Catilinae zum Bellum Jugurthinum*, *Maia* 40 (1988); B. Latta, *Die Ausgestaltung der Geschichtskonzeption Sallusts. Vom Bellum Jugurthinum zu den Historien*, *Maia* 41 (1989).

665 E. Skard, *Zur sprachliche Entwicklung des Sallust*, SO 10, (1932).

666 V. E. Pagan, n. d..

667 Med temeljnimi sodobnejšimi študijami naj posebej omenimo Earlovo delo (D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*), ki izstopa po tem, da se Salustija loteva z izrazito filološkega stališča, izhodišče za svoje preučevanje pa utemeljil v Salustijevem prispotju k moralnim vprašanjem. Pod Earlovim vplivom je eno temeljnih francoskih del prispeval Tiffou (E. Tiffou, n. d.), ki pa nekoliko kratkovidno Salustija zreducira na tradicionalističnega rimskega moralista, ki v svojem deziluzionizmu vse težave pozne rimske republike vidi zgolj v propadanju tradicionalne rimske *virtus*.

668 Gl. str. 169ss.

669 K. Vretska, *Die Geisteshaltung der Geschichtsschreiber Sallust und Livius*, G 60 (1953), 193.

ljiteje smo jih raziskali zlasti v poglavju »De Catilinae Coniuratione«, ⁶⁷⁰ naj se na tem mestu omejimo na že izraženo temeljno ugotovitev, da so ideje, oblikovane v obeh prologih, ki na videz nimajo nobene tesnejše povezave z vsebino pripovednega korpusa, v resnici v obeh prologih globoko domišljene in predvsem v tesni povezavi z osrednjim subjektom pripovedi. Za to v obeh monografijah »poskrbita« za prostorsko-časovni zastranitvi, »razširjeni prolog« (C. 6–13) in zastranitev o Afriki (*Iug.* 17.1–19.8), saj obe sodita v pripovedno tkivo problematizacije teh konceptov v povezavi s prevladujočo klimo specifičnega političnega obdobja in prostora ter potemtakem daleč presegata zgolj »strukturno funkcijo« in sta globoko zasidrani v pripovedovalčevo sporočilno intenco: ⁶⁷¹ spirala propada, kakršno beležimo v primeru Rima v *Katilinovi zaroti*, je univerzalen fenomen v razvoju državnih tvorb – posamezniki, kot je Katilina ali Jugurta, pa simptom razkroja. Pomešana kronologija *Katilinove zarote* kaže k posebej pomembnemu sklepu: kar hoče pripovedovalec pokazati, ni natančen kronološki prikaz poteka zarote, pač pa hoče upodobiti, kaj se zgodi, če se v neki krizi znajdejo različni značaji: krizo vrednot je povzročila travmatična izkušnja, ki je celotno nacijo potisnila v politično in moralno zmedo, ta pa ima neizbežne posledice za moralni kompas posameznika – v takšnem okolju je pojav Katiline simptomatičen, asimptomatičen pa je pojav posameznikov, kot sta Cezar in Katon.

Na tem mestu si moramo dovoliti še eno krajšo opazko v zvezi prav s Cezarjem. Če se za trenutek vrnemo k Schwartzevi oceni, da je bil Salustij nič kaj več kot navaden pamfletist – očitek, v katerem Schwartz seveda ni osamljen, se seveda nanaša tudi na prikrito cezarjanstvo, ki bi ga Salustiju morda res lahko očitati iz povsem zamolčane morebitne vloge v prvi zaroti, ki je v *Katilinovi zaroti* ravno prek sekvence notranjega žarišča povezana s Krasom (19.1–2) –, ⁶⁷² lahko nanjo znova odgovorimo ravno z obravnavo Cezarja in Katona kot akterjev oziroma govornikov, torej žariščevalcev v lastnih, obsežnih žariščevalskih sekvencah. Cezar se v svojih teoretičnih izhodiščih za politično debato zelo zbliža s pripovedovalcem (C. 51.1 = 1.1) in tudi Cezarjevo navduševanje nad vzori iz preteklosti (C. 52–42) si deli s pripovedovalcem (C. 6.1–13.5). Kljub naklonjeni obravnavi obeh govornikov in ugodnemu prikazu njunih osebnosti skozi sekvenci notranjega žarišča pa se ravno v njuni karakterizacijski primerjavi pokaže, da Cezarju ni prizaneseno: pokaže se problematičen očitek podkupovanja, strankarskega pridobivanja politične moči (C. 54.4) in ne nazadnje pretirane ambicioznosti – kjer pripovedno žarišče v namernem odvisniku zno-

670 Gl. str. 59–111.

671 Prim. E. Tiffou, n. d., 471: *Dans le Jugurtha la digression sur l' Afrique reste très extérieure à la pensée de Salluste ...*

672 Gl. str. 119.

va zaniha proti notranjemu, medtem ko pri Katonu ostaja na indikativni ravni stvarne ugotovitve: *bellum novum exoptabat, ubi virtus enitescere posset ≠ quo minus petebat gloriam, eo magis illum sequebatur* (C. 54.6).

V *Katilinovi zaroti*, katere prolog je vsebinsko dosti bolj zapleten, je temeljni problematizirani koncept *virtus* in njena specifična dihotomija fizičnih in psiholoških manifestacij, do katere pripovedovalec zavzame nedvoumno držo (C. 1.5–2.9) – tudi v obrambi zgodovinopisne dejavnosti (C. 8.1–5). V *Jugurtinski vojni* je ta dihotomija še vedno prisotna, čeprav dosti manj jasno in predvsem v povezavi s človekovimi sposobnostmi (*animus*), pridružen pa je še nadnaravni element *fortuna*, do katerega pripovedovalec v povzdigovanju psiholoških manifestacij *virtus* zavzame podobno odločno in nedvoumno držo (*Jug.* 1.3). Šele po natančni analizi, pri kateri se pokaže uporabnost naratološkega pristopa, se razkrije, kako sta obe poglavitni moralni in teoretični izhodišči povezani z osrednjim subjektom ter osrednjo problematiko pripovedi, kdo je v resnici osrednji subjekt in kaj je osrednja problematika.

V *Katilinski zaroti* je glavni subjekt, okrog katerega je pripoved večidel osredinjena, Katilina, ki ji kot subjekt dogajanja »konkurira« v centralnem delu pripovedi le Cicero. Toda ker je Katilina *motor primus coniurationis*, je prisoten ves čas, tudi ko pripovedovalec o njem sploh ne govori (38.1–55.6); celotna pripoved deluje kot *Ringkomposition*, ki se začne in zaključi s Katilino in njegovo *virtus*, vendar pa, kot smo že povedali, vmes pride do rehabilitacije osrednjega antagonist, pri katerem je ta *virtus*, ki jo je pripovedovalec v začetku pripovedi problematiziral, na koncu povsem funkcionalen koncept.

V vmesnem prostoru, tj. poglavjih 35.4–55.6, ko se Katilina kot protagonist »umakne« v ozadje in o njegovi dejavnosti zunaj Rima niti ne izvemo prav dosti, kot osrednji lik vseh dogajanj nastopa, kot smo že omenili, Cicero. Prav v zvezi s Ciceronom se v *Katilinski zaroti* pokaže velik del vrednosti naratološke analize; pripovedovalčeva polemika z vsebino sekvenc notranjega žarišča, v katerih je ožariščenec Cicero, zlasti 14.7, 22.3 itd.,⁶⁷³ pokaže, koliko manevrskega prostora je znotraj teh sekvenc za posameznikovo karakterizacijo. Ciceronov lik je ravno zaradi karakterizacijskih učinkov v sekvencah notranjega žarišča do točke, ko kot protagonist stopi v ospredje, precej kompleksen, in sicer predvsem zaradi tistih sekvenc, v katerih je žarišče kolektivnega žariščevalca razpršeno (npr. 14.7). V trenutku, ko namreč kolektivni žariščevalca v razpršenem žarišču oblikuje neko točko karakterizacije, nad to karakterizacijo ni več nobene nadzora: če pripovedovalec z vsebino takšne sekvence notranjega žarišča polemizira, to počne skozi svoj žariščevalski kot in oblikuje zgolj lastno stališče do ožariščenca, ne more pa bistveno vplivati na že oblikovano karakterizacijo. Z besedami *scio fuisse nonnullos* – pri tem pa ne pove niti, koliko je teh *nonnulli*

673 Gl. str. 112, 128–129.

bilo niti, kdo so bili, ta karakterizacija že dobi otipljivo telo tistih, ki za njo stojijo in jo avtorizirajo. V teh zapletenih razmerjih med protagonisti in antagonisti nekateri liki prav skozi sekundarni žariščevalski kot utrpijo skoraj nepopravljivo škodo, tako denimo Kras in Pompej v epizodi o prvi zaroti (17.1–19.6).⁶⁷⁴ Pri dveh glavnih protagonistih in nasprotnikih, Katilini in Ciceronu, pa beležimo zanimivo obratno situacijo; če se o Katilini pripovedovalec v skladu z lastno moralno orientacijo iz prologa izraža (kot primarni žariščevalec) izrazi to negativno (5.1–4), o Ciceronu pa pozitivno (14.7, 23.6), v sekvencah sekundarnega žariščevanja opazamo ravno obratno sliko: Katilina je kot izraziti antagonist v sekvencah sekundarnega žariščevanja deležen pozitivne obravnave (60.5), Cicero, ravno nasprotno, negativne, saj ga – podobno kot Krasa in Pompeja – kompromitira (14.7, 22.3). Razmerja med junaki in antijunaki so tako na neki način porušena in precej prepuščena bralcu: vsebina pripovedovalčevega žariščevalskega prostora in vsebina sekundarnih žariščevalskih sekvenc je lahko v precej izrazitem konfliktu.

V Jugurtovem primeru beležimo drugačno sliko: kot bomo pokazali na Marijevem primeru, se protagonisti v *Jugurtinski vojni* lahko kompromitirajo – sami. Podobno kot Katilina je tudi Jugurta simptom, toda če je Katilina notranjepolitični simptom moralnega razkroja v Rimu in je zato nevaren element, je Jugurta zunanjepolitični simptom podobnega razkroja v Rimu in zato moteč element. Napoved v prologu, da je bila vojna z Jugurto nevaren fenomen (*Iug. 5.1 quia magnum et atrox variaque fortuna fuit*), je seveda pretiran tukididski *topos*, zelo resna pa je ugotovitev o razrednem konfliktu: *tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est*. Jugurta večkrat v besedilu, sistematično pa vse od *Iug. 62.10*,⁶⁷⁵ ni več osrednji faktor pripovedi. Kdo potem je? Vrnimo se k presenetljivemu osrednjemu konceptu *fortuna* v prologu: (*animus*) *qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque et clarus est neque fortuna eget ...* (*Iug. 1.3*). Ob koncu pripovedi o vojni z Jugurto, pri kateri postane očitno, da je ta potisnjen že povsem na rob pozornosti – o tem govori podatek, da je med epizodo Sulovega zajetja Jugurte le zelo bežno omenjen, njegova usoda pa nam pri Salustiju sploh ni znana –,⁶⁷⁶ postane da je subjekt, ki mu je v pripovedi namenjena osrednja vloga, čeprav je formalno uveden zelo pozno (*Iug. 63.1*), Marij.⁶⁷⁷

Med vsebino sekvenc notranjega žarišča in avtorizirano pripovedjo ves čas poteka subtilen dialog in šele ta dialog, ne pa ločeno branje posameznih partij,

674 Gl. str. 117ss.

675 Gl. str. 200.

676 Gl. str. 211ss.

677 Gl. pogl. »63.1–79.10: Marij – konec Metelovega poveljstva – zastranitev o Filenih«, 200ss.

pomaga ustvariti skoraj virtualno podobo poljubnega protagonista. Sodeč po opisu v *Jugurtinski vojni* Marij vse do zaostritve razmer med *nobilitas* in *plebs* na političnem prizorišču ne opravlja vidne vloge, kljub naklonjenemu opisu njegovih vojaških sposobnosti;⁶⁷⁸ za razhod z Metelom se Marij odloči šele v času *quaestio Mamilia* (*Iug.* 40.1ss.), ko je v Rimu vladalo splošno nezadovoljstvo s potekom vojne. Marij v svojem govoru 85.1–50 nastopa s pozicije *hominis novi*, predvsem s tem, da skuša *virtus* čim bolj nevtralizirati v njenem hereditarnem, aristokratskem pomenu in jo potisniti v polje osebnih dosežkov. V tem se s pripovedovalcem, kakor smo pokazali,⁶⁷⁹ pravzaprav povsem »strinjata«: Marijeva *virtus* je zelo blizu univerzalni kategoriji, kakršno je pripovedovalec sestavil v prologu.⁶⁸⁰ To pa v ničemer ne zmanjša teže pripovedovalčeve ocene, da je glavni razlog za Marijev politični angažma *consulatus ingens cupido* (*Iug.* 63.2) in tudi vse spletke, h katerim se je zatekal v konfliktu z Metelom (*Iug.* 65.1–5) izvirajo iz prav tega čustva. Radikalne reforme, ki jih predlaga v svojem govoru, se zato zdijo prej kot kaj drugega retorična vaja,⁶⁸¹ za katero govornik s svojo osebo ne more jamčiti. Marij se zato kot celovit lik izkaže tako rekoč diametralno nasproten lastnim besedam, predvsem pa je njegova kritika plemstva, ki ga pooseblja Metel, malo posrečena.⁶⁸² Metel je namreč konsistenten lik, ki je paradigma *virtus* z nekaj hibami (64.1: *contemptor animus et superbia, commune nobilitatis malum*). Marij, ravno nasprotno, doživi tranzicijo od *bonae artes* iz mladosti, o kateri pa je bralec najnatančneje obveščen prav v Marijevem govoru (*Iug.* 85.31–38), do *ambitio*. Lastna sekvenca notranjega žarišča je tisto, kar Marija v primerjavi s povedanim v pripovedovalčevi žariščevalski sferi, v bistvu kot pozitiven lik uničuje.

Vrnimo se k primerjavi med Katilino in Jugurto. Karakterizacija Katiline in Jugurte kaže torej nekaj pomembnih skupnih točk, vendar tudi še pomembnejša razhajanja; prvo pomembno razliko predstavlja pripovedovalčev pristop: Katilino okarakterizira neposredno (*C.* 5.1–4), kot moralna avtoriteta, le kasneje se, kot smo že izpostavili, v več sekvencah notranjega žarišča (Katilinov govor 20.1–21., pismo 35.1–6) vrača k prav tem karakterizacijskim izhodiščem. Jugurto pa pripovedovalec okarakterizira v večji meri posredno, skozi »oči« (žariščevalski kot) Mikipse. Pri tem moramo opozoriti na očitno pomembno dejstvo: vsebino tiste sekvence notranjega žarišča, ki se jih pripovedovalec tesno oklepa, si lahko lasti tudi bralec oziroma jih lahko po naravi sprejemanja besedila sprejme, medtem ko so misli, ki si jih ni mogoče v tolikšni meri prisvojiti,

678 Prim. *Iug.* 46.7, 50.2, 55.5–8, 56.3–5, 57.1, 58.5, 60.5.

679 Gl. str. 207.

680 T. F. Scanlon, *Spes frustrata. A Reading of Sallust*, 53.

681 D. C. Earl, *The Political Thought of Sallust*, 77.

682 E. Tiffou, n. d., 482ss.

nujno locirane v sekvence notranjega žarišča, ki se jih pripovedovalec ne more okleniti oziroma se jim v največji možni meri odpove. Zakaj tolikšna razlika med Katilino in Jugurto? Zakaj je Katilina toliko pomembnejši?

Odgovor se zdi na dlani: Jugurta v resnici ni pomemben protagonist, temveč, kot smo že omenili, moteč simptom nekega drugega problematičnega procesa. Osrednja tema *Jugurtinske vojne* je konflikt med *rimsko* aristokracijo in plebsom, torej domača tema. Problematika neurejenih družbenih odnosov se najjasneje izraža v kaotičnosti rimskih odnosov z Jugurto, ki ni le razlog in simptom te kaotičnosti, temveč njeno pravo poosebljenje.⁶⁸³ Miselni preskoki z enega na drugo prizorišče, iz Afrike v Rim in spet nazaj, so zahtevni, vendar obenem tudi nujni; faze v vojni ta konflikt med družbenimi razredi v Rimu stopnjujejo. Prva faza vojne je za Rim katastrofalna, ker konzul Kalpurnij Bestia in Skaver ne utelešata lastne hereditarne *virtus*, temveč *avaritia* in *imperitia*; v drugi fazi vojne prevzame vojsko aristokratski general Metel, ki sicer vojaški aparat uspešno požene, vendar vojne ne privede do kraja zaradi nezmožnosti, da bi izkoristil potenciala svojega podrejenega, Marija. V zadnji fazi Marij vojno sicer uspešno zaključi, vendar šele s pomočjo svojega podrejenega, Sule. Ne glede na dvoumno karakterizacijo Sule v 95. poglavju je nujen vtis, da pripovedovalec namiguje na sklep, da niti najboljši poveljnik ni uspešen brez talentov nekoga, ki je *homo novus*, obratno pa tudi *homo novus* ne more uspešno delovati brez pomoči sposobnega aristokrata.⁶⁸⁴

Motiv korupcije v zgodovini ni Salustijeva iznajdba, vendar pa je sporočilo *Jugurtinske vojne*, da se je ta problem razrasel čez obvladljive meje.⁶⁸⁵ Rimsko aristokracija je v svoji *avaritia* »zavozila«⁶⁸⁶ republikansko dediščino vrednot, tem pa se je simbolično odpovedala svoji hereditarni predpravic do aristokratskega modela *virtus*; med aristokrati in *homines novi* se tako začnejo vzpostavljati nova razmerja v okviru vrednot in protivrednot. Pripoved o vojni z Jugurto se zdi tako predvsem neka »navidezna stvarnost«, ⁶⁸⁷ skozi katero pripovedovalec ta razmerja raziskuje.

Obenem pa je treba omeniti še eno pomembno dejstvo. V *Jugurtinski vojni* ne zasledimo nobene prave omembe *luxuria* kot momenta korupcije med *nobilitas*. Dejansko se ustvarja dvakraten vtis: da Salustija pri pisanju le ne vodi slepo sovraštvo do *nobilitas*, ki bi ji lahko ne nazadnje *sine discrimine* pripisoval hibe vseh vrst, enako v obeh monografijah in da je poleg tega treba brati *Bellum*

683 C. Kraus, n. d., 220.

684 T. Wiedemann, n. d., 50.

685 R. Syme, *Sallust*, 175.

686 J.-M. Claasen, *Sallust's Jugurtha – Rebel or Freedom Fighter? On Crossing Crocodile-infested Waters*, *CW* 86 (1992), 279.

687 Id. 280.

Catilinae in *Bellum Iugurthinum* v »enem kosu«, to pa zato, da bralec dobi celovit vtis degeneracije *virtus* od prve polovice drugega stoletja do prve polovice prvega stoletja pr. Kr.: eden od prelomnih trenutkov pri tem je *dominatio Sulla*, po kateri se še v Rimu razpase *luxuria*.

V oceni motivov za konflikt med *plebs* in *nobilitas* v *Iug.* 40.3 je za bralca, ki hoče glas pripovedovalca enačiti z glasom avtorja,⁶⁸⁸ skoraj osupljiv *salto mortale*. Vztrajno izpostavljanje enega izvirnih grehov in razlogov za konflikt (*Iug.* 5.1: *tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est*), *avaritia nobilitatis*, ki se v seriji *topoi* ponavlja skozi ves prvi del pripovedi *Jugurtinske vojne*, je v opisu Mamilijevega zakonskega predloga (*Iug.* 40.1–5) nenadoma uravnoteženo v trditvi, da je motiv obeh strankarsko sprtih strani *lubido* (*Iug.* 40.3: *tanta lubido in partibus erat*). Opis dogodka, ki predstavlja prvi moment resnega odpora proti *avaritia nobilitatis*, je obenem tako rekoč svarilo, da so bili motivi popularov v tem konfliktu utemeljeni na enakih negativnih vrednotah, ne pa na *virtus*, kakor bi pričakovali, torej so v svojem bistvu negativni. Sporočilo je nedvoumno: v trenutku, ko kulminira začetna napoved *tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est*, se izkaže, da *plebs* v svojih prizadevanjih ne ravna iz nič boljših vzgibov kot *nobilitas*, tragične okoliščine njihove eksistence so le v tem, da lahko za razliko od njih *nobilitas* za uresničevanje svojih motivov bolje uporablja hereditarno zagotovljena sredstva in državni aparat; podobno kot *nobilitas* zlorablja številna sredstva v svojo korist, *plebs* zlorablja *libertas*. V primerjavi ravnanja *nobilitatis* v primeru bratov Grakh (42.1) in ravnanja *plebis* ob predlogu Mamilijevega zakona ni nobene prave razlike – obe gibanji sta temeljno slabi in pokvarjeni. Del tega problematičnega gibanja je tudi Marij; ne le *ambitio*, njegov lik kviri in v ta enako slab *milieu* uvršča še nekaj drugega. *Fortuna*. Njegovo zanašanje na nadnaraven element bogove in sreče (*Iug.* 90.1, 93.1, 94.7).⁶⁸⁹ S tem ko se je prekršil proti pripovedovalčevemu stališču do *fortuna*, se je Marij *de facto* povsem izenačil množicam, ki podobno kot aristokrati ne izkoriščajo vseh zmožnosti uma, *qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque et clarus est neque fortuna eget*.

Opozoriti moramo še na eno pomembno razliko med Katilino in Jugurto. Katilina v svojih sekvencah notranjega žarišča samo enkrat pomisli, da dela kaj zločinskega (C. 5.7), vendar v svojem govoru vsa svoja dejanja opravičuje s prizadevanjem za pomembne pozitivne koncepte, kot so *libertas*, *decus*, *divitiae gloria* (C. 20.14); Jugurta, ravno nasprotno, se ves čas zaveda, da njegova dejanja niso v skladu z mednarodnim pravom in da so v bistvu napačna, na kar kaže statistika vseh sekvenc notranjega žarišča, kjer kot sekundarni žariščevalec Ju-

688 Prim. B. M. Fields, *Sallust's Bellum Iugurthinum: Reading Jugurtha as the Other* (magistrsko delo), Gainesville 2007, 25.

689 Gl. str. 209–211.

gurta svoj položaj ocenjuje *ex conscientia malorum* in v kontekstu izgubljenega položaja (*Iug.* 32.5, 62.8–9, 72.2). Kljub temu – ali morda prav zato – je ravno Katilina na koncu pripovedi o zaroti deležen svojevrstne moralne rehabilitacije – oziroma dobi priložnost, da vsaj tisti del *virtus*, ki je nesporen, dokaže. Jugurta pa je pozabljen: za Rim je dosti pomembnejši Marij, ki je z vsemi svojimi dokazanimi prednostmi in slabostmi predvsem generator pogubnega državljanskega konflikta.

Summary

This monograph deals primarily with the problem of the so-called point of view or the narrative focus in Roman historiography, more accurately in the works of the Roman historian Sallust, namely *The Catilinarian Conspiracy* (Lat. *Bellum Catilinae*) and *The Jugurthine Disorder* (Lat. *Bellum Iugurthinum*). In the opening part of the thesis some questions concerning Sallust's literary methods are addressed, such as his style which is decidedly "Catonian" archaizing Latin and especially his choice of monograph as a form of delivering his chosen historical matter – obviously influenced by Thucydides. One of the main questions, however, which still puzzles many researchers and which are also addressed in the opening chapters of this thesis is what were the author's main sources for his political and philosophical *Weltanschauung*, which was often mistaken for political disillusionment. Concluding with the view that Sallust dismissed the well established concept of the old aristocratic virtue (Lat. *virtus*) and forged a new, neutral concept of virtue attainable to all who deserve it this thesis then proceeds to address the well known points of theory in modern narratology.

After having established the primary functions and their interrelations in a text, such as the author, the reader, the implied author and implied reader, the narrator, the narratee etc., the thesis focuses on the much discussed problem of the point of view; distinguishing between different types of narrative focus and different focalizing situations, the chapter on narrative focus primarily deals with the question of the point of view and the narrative focus in historiography: it has been shown that in historiography one encounters an omniscient narrator with certain restrictions of his omniscience, however it is precisely through the internal point of view of a secondary focalizer that all the restrictions of knowledge are lifted.

Postulating that narratology and its hermeneutical tools are but a platform for further analysis in historiography, the paper concentrates on narrative techniques in the most important section, the analysis of the text of both monographs. The narrative techniques discussed are mainly the narrator's persona in the prologues of both monographs and the narrator's "dialogue", as we called it, with the narratee throughout the text. One of the main features of this process is shifting the point of view or rather, the narrative focus which proves to be ex-

tremely effective in characterizing different characters throughout the narrative. It was shown that while some characters are openly characterized by the narrator, the primary focalizer, as morally depraved, they are, on the contrary, characterized rather positively by secondary focalizers. This is most evident in the case of Catilina, the main character of Sallust's first monograph, *The Catilinarian Conspiracy*. More so, some characters function as secondary focalizing agents while being the focalized object at the same time; these sequences of their own internal focalization can prove to be very damaging to the persona of the focalizing agent/focalized object. One such case is Marius in the *Jugurthine Disorder*.

The last chapter summarizes major findings of the analysis comparing these findings to some more traditional and well accepted views of Sallust's works shows that some of these views need revising: through detailed analysis we've been able to show that some of the opinions expressed in the text which used to be connected directly to the author himself, actually apply only to the function of the narrator and not the author; such case, for instance, is the excursus on Africa in *The Jugurthine Disorder* and even more so the position of the narrating persona to Caesar in *The Catilinarian Conspiracy*. In this latter example which often provided the foundation of some severe accusations by some researchers against Sallust, narratological approach to textual analysis in historiography proved to be indispensable: while this study does nothing to combat the fact that Sallust was politically closely connected to Caesar, there is no doubt that the narrator in *The Catilinarian Conspiracy*, while depicting Caesar favourably through a long sequence of internal focalization, still openly hints against Caesar's vices as primary focalizer. Another similar case is Sallust's position to Cicero. It has been largely discussed and argued that there has been great animosity between the two men; under the influence of the famous invective against Cicero it would seem undisputable that Sallust expressed this animosity in his monographs as well. However, closer analysis proves this only partially correct: while Cicero is depicted as a morally base character through some instances of secondary focalization, the narrator as a primary focalizer checks this depiction with open admiration of Cicero, the *homo novus*.

Viri in literatura

Izdaje besedil in komentarji

- Peter, H. (1967²). *Historicorum Romanorum reliquiae*. Stuttgart: Teubner.
- Lindauer, J. (2003). *Bellum Iugurthinum – Der Krieg mit Jugurtha*. Düsseldorf–Zürich: Artemis&Winkler.
- McGushin, P. (1977). *Bellum Catilinae. A Commentary*. London: Brill.
- Paul, G. M. (1984). *A Historical Commentary on Sallust's Bellum Iugurthinum*. Liverpool: Francis Cairns.
- Ramsey, J. T. (2007). *Sallust's Bellum Catilinae*. Oxford: Oxford University Press.
- Vretska, K. (1976). *De Catilinae coniuratione*. Heidelberg: C. Winter.

Sekundarna literatura na temo Salustijevih monografij

- Alfonsi, L. (1961). Postilla sallustiana: religiosissimi mortales. *Aevum*, 35, 506.
- Alfonsi, L. (1968). Da Sallustio a Tacito. *Aevum*, 42, 474–5.
- Allen, W. jr. (1954). Sallust's Political Career. *Studies in Philology*, 51, 1–14.
- Avery, H. C. (1967). Marius Felix (Sallust, Iug. 92–94). *H*, 95, 324–330.
- Badian, E. (1972). Tiberius Gracchus and the Beginning of the Roman Revolution. *ANRW*, 1.1, 668–731.
- Batstone, W. W. (1986). Incerta pro certis: An Interpretation of Sallust Bellum Catilinae 48.4–49.4. *Ramus*, 15, 105–121.
- Batstone, W. W. (1988). Quantum Ingenio Possum: On Sallust's Use of Ingenium in Bellum Catilinae 53.6. *CJ*, 83/4, 301–306.
- Bauhofer, K. (1935). *Die Komposition der Historien Sallusts* (disertacija). München.
- Becker, C. (1973). Sallust. *ANRW*, 1.3, 720–754.
- Bennet, A. W. (1970) *Index verborum sallustianus*. Hildesheim – New York: Georg Olms.
- Boissier, G. (1903). Les prologues de Salluste. *Journal des Savants* 1903, 59ss.

- Bolaffi, E. (1938). I proemi delle monografie di Sallustio. *Athenaeum*, 16, 128–157.
- Broughton, T. R. S. (1936). Was Sallust fair to Cicero? *TAPhA*, 67, 34–46.
- Büchner, K. (1953). Der Aufbau des von Sallusts *Bellum Jugurthinum*. *Hermes Einzelschriften* 9.
- Büchner, K. (1960). *Sallust*. Heidelberg: Carl Winter.
- Büchner, K. (1967). *Sallustinterpretationen*. Stuttgart: Klett.
- Büchner, K. (1976). Zur Synkrisis Cato – Caesar in Sallusts *Catilina*. *Grazer Beiträge*, 5, 37–57.
- Canfora, L. (1972). Il programma di Sallustio. *Belfagor, rassegna di varia umanità*, 27, 137–148.
- Canter, H. V. (1911). The Chronology of Sallust's *Jugurtha*. *CJ*, 6/7, 290–295.
- Cesareo, E. (1938). *Le orazioni nell' opera di Sallustio*. Palermo: Autore.
- Christes, J. (2002). Sed bono vinci satius est (Iug. 42,3). Sallust über die Auseinandersetzung der Nobilität mit den Gracchen. *G*, 109, 287–310.
- Claassen, J.-M. (1992). Sallust's *Jugurtha* – Rebel or Freedom Fighter? On Crossing Crocodile-infested Waters. *CW*, 86, 273–297.
- Conley, D.F. (1981). The Stages of Rome's Decline in Sallust's Historical Theory. *Hermes*, 109, 379–382.
- Conley, D. F. (1981). The Interpretation of Sallust *Catiline* 10,1–11,3. *CPh*, 76, 121–125.
- Corsi, S. (1997). Il sacrificio dei fratelli Fileni: un episodio fra storia e geografia. *Acta classica Univ. scient. Debrecen.*, 33, 83–89.
- Dangel, J. (1988). Dogmatisme et art du dialogue dans les discours des historiens latins: formes grammaticales et moyens de persuasion. *RPh*, 62, 41–67.
- Desmouliez, A. (1978). Cicéron et l'ambition littéraire de Salluste. *Latomus*, 37, 25–46.
- Dué, C. (2000). Tragic History and barbarian Speech in Sallust's *Jugurtha*. *HSPH*, 100, 311–325.
- Dunkle, J. R. (1971). The Rhetorical Tyeant in Roman Historiography: Sallust, Livy and Tacitus. *CW*, 65/1, 12–20.
- Earl, D. C. (1961). *The Political Thought of Sallust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Earl, D. C. (1972). Prologue Form in Ancient Historiography. *ANRW*, 1.2, 842–856.
- Egermann, F. (1932). Die Proömien zu den Werken des Sallust. *SAWW*, 214/3.

- Fields, B. M. (2007). *Sallust's Bellum Iugurthinum: Reading Jugurtha as the Other* (magistrsko delo). Gainesville: University of Florida.
- Fletcher, G. B. A. (1974). On Sallust's *Bellum Iugurthinum*. *Latomus*, 33, 642–645.
- Fletcher, G. B. A. (1981). On Sallust's *Bellum Catilinae*. *Latomus*, 40, 580–588.
- Foucher, A. (2000) Nature et formes de l'«histoire tragique» à Rome. *Latomus*, 59, 773–801.
- Frazer, R. M. jr. (1961). Nam Clauses in Sallust. *CPh*, 56/4, 251–252.
- von Fritz, K. (1943). Sallust and the Attitude of the Roman Nobility at the Time of the Wars against Jugurtha. *TAPhA*, 74, 134–168.
- Garrison, D. H. (1962). The Events of December 4, 63 B.C. and Sallust Cat. 50.3–4. *CJ*, 57/8, 360–362.
- Genovese, E. N. (1974). Cicero and Sallust: Catiline's Ruina. *The Classical World*, 68, 171–177.
- Giancotti, F. (1967). Struttura del *Catilina* del Sallustio. *Siculorum Gymnasium*, 20, 145–208.
- Gilbert, C. D. (1973). Marius and Fortuna. *CQ*, 67, 104–107.
- Gilbert, C. D. (1975). Five Passages in *Bellum Iugurthinum*. *Mnem.*, 28, 67–69.
- Grant, M. (1995). *Greek and Roman Historians. Information and Misinformation*. New York: Routledge.
- Greenidge, A. H. J. (1930). *Roman Public Life*. London: MacMillan&Co..
- Gunderson, E. (2000). The History of Mind and the Philosophy of History in Sallust's *Bellum Catilinae*. *Ramus*, 29, 85–126.
- Hamblenne, P. (1981). *Exempla Sallustiana* (Ad Sall., Cat., 34,3 et 44,4; 51,27). *Latomus*, 40, 67–71.
- Hands, A. R. (1959). Sallust and Dissimulatio. *JRS*, 49, 56–60.
- Helleguarc'h, J. (1990). *Vrbem venalem ...* (Sall., »Iug.« 35,10). *Bulletin Budé* 2.
- Hock, R. P. (1988). Servile Behavior in Sallust's *Bellum Catilinae*. *CW*, 82, 13–24.
- Hriberšek, M. (2000). *Imperfekt pri Ciceronu* (magistrsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Innes, D. C. (1977). Quo usque tandem patiemini? *CQ*, 71, 468.
- Jones, H., Kilpatrick, R. (2007). Cicero, Plutarch, and Vincenzo Foppa: Rethinking the Medici Bank Fresco (London, The Wallace Collection, Inv. P 538). *International Journal of the Classical Tradition*, 13/3, 369–383.

- Kampf, G. (1963). Three Senate Meetings in the Early Principate. *Phoenix*, 17/1, 25–28.
- Katz, B. R. (1981). Dolor, invidia and misericordia in Sallust. *Acta Classica*, 24, 71–85.
- Keaveney, A., Strachan, J. C. G. (1981). L. Catilina Legatus: Sallust, Histories 1.46M. *CQ*, 31/2, 363–366.
- Keitel, E. (1986). The Influence of Thucydides 7,61–77 on Sallust Cat. 20–21. *CQ*, 82, 293–300.
- Klinz, A. (1978). Sallust als Geschichtsdenker. *G*, 85, 511–526.
- Kraggerud, E. (2002). Another Interpolation in Sallust's *Bellum Catilinae*? *Symbolae Osloenses*, 77, 110–113.
- Kraus, C. (1999). The Jugurthine Disorder. V: C. S. Kraus (ed.), *The Limits of Historiography: Genre and Narrative in Ancient Historical Texts*. Leiden, Boston: Brill.
- Laistner, M. L. W. (1977). *The Greater Roman Historians*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- La Penna, A. (1959). L'interpretazione Sallustiana della congiura di Catilina. *Studi italiani di filologia classica*, 31, 127–68.
- La Penna, A. (1959). Il significato dei proemi Sallustiani. *Maia*, 11, 23–43.
- La Penna, A. (1968). *Sallustio e la rivoluzione romana*. Milano: Feltrinelli.
- Last, H. (1948). Sallust and Caesar in the »Bellum Catilinae«. *Mélanges de philologie offertes à J. Marouzeau*, 355–369.
- Latta, B. (1988). Der Wandel in Sallusts Geschichtsauffassung: vom Bellum Catilinae zum Bellum Iugurthinum. *Maia*, 40, 271–288.
- Latta, B. (1989). Die Ausgestaltung der Geschichtskonzeption Sallusts. Vom Bellum Jugurthinum zu den Historien. *Maia*, 41, 41–57.
- Latta, B. (1990). Sallusts Einstellung zu den Gracchen im Spiegel des sog. Parteienexkurses. *Maia*, 42, 29–40.
- Latte, K. (1935). Sallust. *Neue Wege zur Antike*, 2/4.
- Leeman, A. D. (1954). Sallust's Prologe und seine Auffassung von der Historiographie. Das Catilina Proömium. *Mnem.*, 7, 323–339.
- Leeman, A. D. (1955). Sallust's Prologe und seine Auffassung von der Historiographie. Das Jugurtha Proömium. *Mnem.*, 8, 38–48.
- Leeman, A. D. (1957). *Aufbau und Absicht von Sallusts Bellum Iugurthinum*. Amsterdam: Noord-Hollandische Uitg. Mij.

- Lefèvre, E. (1979). Argumentation und Struktur der moralischen Geschichtsschreibung der Römer am Beispiel von Sallusts *Bellum Iugurthinum*. *G*, 86, 249–277.
- Levene, D. S. (1992). Sallust's Jugurtha: An Historical Fragment. *JRS*, 82, 53–70.
- Levene, D. S. (2000). Sallust's Catiline and Cato the Censor. *CQ*, 50.1, 170–191.
- Levick, B. (1983). The *Senatus Consultum* from Larinum. *JRS*, 73, 97–115.
- de Libero, L. (1992) *Obstruktion. Politische Praktiken im Senat und in der Volksversammlung der ausgehenden römischen Republik (70-49 v. Chr.)*. Stuttgart: F. Steiner.
- Lintott, A. (2003). *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford: Oxford University Press.
- Luce, T. J. (1997). *The Greek Historians*. London; New York: Routledge.
- MacKay, L. A. (1962). Sallust's Catiline: Date and Purpose. *Phoenix*, 16, 181–194.
- Marincola, J. (2004). *Authority and Tradition in Ancient Historiography*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Marshall, B. A. (1974). Cicero and Sallust on Crassus and Catiline. *Latomus*, 33, 804–813.
- McDonnell, M. (2006). *Roman Manliness. Virtus and the Roman Republic*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Morstein-Marx, R. (2000). The Alleged Massacre at Cirta and its Consequences (Sallust *Bellum Iugurthinum* 26–27). *CPh*, 95/4, 468–476.
- Norden, E. (1923⁴). *Die Antike Kunstprosa*. Leipzig; Berlin: Teubner.
- Nutting, H. C. (1930). *Bellum Catilinae* 52.31. *CJ*, 25/4, 303–304.
- Oliver, J. H., Palmer, R. E. A. (1955). Minutes of an Act of the Roman Senate. *Hesp.*, 24/4, 320–49.
- Opperman, H. (1935). Das Heutige Sallustbild. *NJ*, 11, 47–53.
- Pagán, V. E. (2004). *Conspiracy Narratives in Roman Historiography*. Austin: University of Texas Press.
- Paladini, V. (1948). *Sallustio. Aspetti della figura, del pensiero, dell' arte*. Milano: G. Principato.
- Pantzerhielm-Thomas, S. (1936). The Prologues of Sallust. *SO*, 15/16, 140–162.
- Patzer, H. (1941). Sallust und Thukydides. *NJ*, 4, 124–136.
- Paul, G. M. (1985). Sallust, Catiline 14.2. *Phoenix*, 39/2, 158–161.
- Perl, G. (1969). Sallust Cat. 59.3 *Ipse cum libertis et colonis*. *H*, 97, 501–502.

- Perl, G. (1969). Sallust und die Krise der Römischen Republik. *Philol.*, 113, 201–216.
- Perrochat, P. (1947). Salluste et Thucydide. *REL*, 25, 90–121.
- Perrochat, P. (1949). *Les modèles grecs de Salluste*. Paris: Les belles lettres.
- Pobežin, G. (2006). Λόγοι και ἔργα: Tukidid in vprašanje govorov. *Keria*, 8/2, 19–34.
- Pobežin, G. (2008). Ut in aere incideretur. Vprašanje beleženja govorov v senatus consulta. *Annales*, 18/2, 431–438.
- Pöschl, V. (1970). *Sallust*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Pöschl, V. (1970). Zum Anfang von Sallusts Catilina. V: Forschungen zur Römischen Literatur, FS K. Büchner. Wiebaden 1970, 254–261.
- Potter, D. S. (1999). *Literary Texts and the Roman Historian*. London; New York: Routledge.
- Raimondi, M. (1995). I discorsi di Caio Mario nel 107 a.C. (Sall. Jug. 85) e di M. Valerio Corvino nel 343 v. (Liv. VII,32). *Aevum*, 69, 95–100.
- Renahan, R. (1976). A Traditional Pattern of Imitation in Sallust and His Sources. *CPh*, 71, 97–105.
- Rood, T. (1998). *Thucydides: Narrative and Explanation*. Oxford; New York: Clarendon Press.
- Russell, A. G. (1933). The Procedure of the Senate. *Greece & Rome*, 2/5, 112–121.
- Scanlon, T. F. (1980). *Influence of Thucydides on Sallust*. Heidelberg: Winter.
- Scanlon, T. F. (1987). *Spes frustrata. A Reading of Sallust*. Heidelberg: C. Winter Universitätsverlag.
- Scanlon, T. F. (1988). Textual Geography in Sallust's The War with Jugurtha. *Ramus*, 17, 138–175.
- Schur, W. (1934). *Sallust als Historiker*. Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Schwartz, E. (1897). Die Berichte über die catilinarische Verschwörung. *Hermes*, 33.
- Seager, R. (1964). The First Catilinarian Conspiracy. *Hist.*, 13/3, 338–347.
- Skard, E. (1930). Sallust als Politiker. *SO*, 9, 69–95.
- Skard, E. (1932). Zur sprachliche Entwicklung des Sallust. *SO*, 10, 61–98.
- Skard, E. (1956). Sallust und seine Vorgänger. *SO Suppl.* 15.
- Stewart, D. J. (1968). Sallust and Fortuna. *History and Theory*, 7/3, 298–317.
- Summers, W. C. (1903). A Note on Sallust's Jugurtha. *CR*, 17/1, 32–34.
- Syme, R. (1962). Two Emendations in Sallust. *Philol.*, 106, 3/4, 300–305.

- Syme, R. (2002). *Sallust*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Taylor, L. R., Scott, R. T. (1969). Seating Space in the Roman Senate and the Senatores Pedarii. *TAPhA*, 100, 529–82.
- Thompson, D. L. (1981). The Meetings of the Roman Senate on the Palatine. *AJA*, 85/3, 335–39.
- Tiffou, E. (1974). *Essai sur la pensee morale de Salluste a la lumiere de ses prologues*. Paris: Les Presses de l'Université de Montréal.
- Ullman, R. (1918). Essai sur Catilina de Salluste. *Rév. phil.*, 42, 5–27.
- Ullman, R. (1927). *La technique des discours dans Salluste, Tite-Live et Tacite*. Oslo: Jacob Dybwad.
- Usher, S. (1963). Sallust, the Censor of a Decadent Age. *History Today*, 13/8, 564–572.
- Vretska, K. (1937). Der Aufbau des »Bellum Catilinae«. *H*, 72, 202–222.
- Vretska, K. (1953). Die Geisteshaltung der Geschichtsschreiber Sallust und Livius. *G*, 60, 343–355.
- Vretska, K. (1955). Sallusts Selbstbekenntnis (Bell. Cat. 3,3–4,2). *Eranos*, 53, 42–60.
- Vretska, K. (1955). *Studien zu Sallusts »Bellum Iugurthinum«*. Wien: R. M. Rohrer.
- Vretska, K. (1970). *Bemerkungen zum Bau der Charakteristik bei Sallust*. *SO*, 31, 105–118.
- Wiedemann, T. (1993). Sallust's 'Jugurtha': Concord, Discord and the Digressions. *Greece & Rome*, 40/1, 48–57.
- Weiden Boyd, B. (1987). Virtus Effeminata and Sallust's Sempronia. *TAPhA*, 117, 183–201.
- West, D. A. (1965). Iugurtha 85.10. *Mnem.*, 4/18, 74–75.
- Wilkins, A. T. (1994). *Villain or Hero: Sallust's Portrayal of Catiline*. New York: P. Lang.
- Williams, K. F. (2000). Manlius' Mandata: Sallust Bellum Catilinae 33. *CPh*, 95/2, 160–171.
- Wiseman, T. P. (1979). *Clio's Cosmetics. Three Studies in Greco-Roman Literature*. Leicester: Leicester University Press.
- Woodman, A. J. (1973). A Note on Sallust, Catilina 1,1. *CQ*, 67, 310.
- Woodman, A. J. (1988). *Rhetoric in Classical Historiography. Four Studies*. London: Croom Helm.

- Woodman, A. J. (1992). The Preface to Tacitus' Annals: More Sallust? *CQ*, 42/2, 567–568.
- Zancan, P. (1942). Prolegomeni alla Giugurtina. *Atti del Reale Istituto Veneto*, 102, 637–665.

Sekundarna literatura na temo naratoloških izhodišč

- Bal, M. (1977). *Narratologie: Essais sur la signification narrative dans quatre romans modernes*. Paris: Klincksieck.
- Bal, M. (1981). The Laughing Mice, or: On Focalization. *Poetics Today*, 2/2, 202–210.
- Bal, M. (1997²). *Narratology. Introduction to the theory of narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
- Barthes, R. (1981). The Discourse of History. *Comparative Criticism*, 3, 7–20.
- Booth, W. C. (1961). *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bronzwaer, W. (1981). Mieke Bal's Concept of Focalization: A Critical Note. *Poetics Today*, 2/2, 193–201.
- Carrier, D. (1984). On Narratology. *Philosophy and Literature*, 8/1, 32–42.
- Chatman, S. B. (1978). *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Chatman, S. B. (1986). Characters and Narrators: Filter, Center, Slant and Interest-Focus. *Poetics Today*, 7/2, 189–204.
- Darby, D. (2001). Form and Context: An Essay in the History of Narratology. *Poetics Today*, 22/4, 829–852.
- de Jong, I. (1987). *Narrators and Focalizers: The Presentation of the Story in the Iliad*. Amsterdam: B. R. Grüner Pub. Co..
- Edmiston, W. F. (1989). Focalization and the First–Person Narrator: A Revision of the Theory. *Poetics Today*, 10/4, 729–744.
- Genette, G. (1972). *Figures III*. Paris: Editions du Seuil.
- Genette, G. (1983). *Narrative discourse. An Essay in Method*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Genette, G. (1990). Fictional Narrative, Factual Narrative. *Poetics Today*, 11/4, 755–774.
- Genette, G. (1990). *Narrative Discourse Revisited*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Kernev–Štrajn, J. (1995). Naratološki modeli in dvoravninska koncepcija narativnih struktur. *Primerjalna književnost*, 18/2, 31–58.

- Kindt, T. (2003). Narratology and Interpretation: A Rejoinder to David Darby. *Poetics Today*, 24/3, 413–421.
- Kreiswirth, M. (2000). Merely Telling Stories? Narrative and Knowledge in the Human Sciences. *Poetics Today*, 21/2, 293–318.
- Laird, A. (1999). *Powers of Expression, Expressions of Power: Speech Presentation and Latin Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Marinčič, M. (2007). Advertising One's Own Story. Text and Speech in Achilles Tatius' Leucippe and Clitophon. V: *Seing Tounges, Hearing Scripts. Orality and Representation in the Ancient Novel*. Ed. Victoria Rimmel. Groningen 2007, 168–200.
- McKenzie, I. (1987). Narratology and Thematics. *Modern Fiction Studies*, 33/3, 535–544.
- Mozetič, U. (2000). *Problem pripovednega gledišča in žariščenja pri prevajanju proznih besedil*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- May, R. (1994). Where Did the Narrator Go? Towards a Grammar of Translation. *SEEJ*, 38/1, 33–46.
- Munslow, A. (2007). *Narrative and History*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nelles, W. (1990). Getting Focalization into Focus. *Poetics Today*, 11/2, 365–382.
- Nieragden, G. (2002). Focalization and Narration: Theoretical and Terminological Refinements. *Poetics Today*, 23/4, 685–697.
- Prince, G. (1982). *Narratology. The form and functioning of narrative*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton.
- Rimmon-Kenan, S. (2008). *Narrative fiction: Contemporary Poetics*. London, New York: Routledge.
- Schmitz, T. A. (2007). *Modern Literary Theory and Ancient Texts. An Introduction*. Oxford: Blackwell Pub.
- Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. London, New York: Routledge.
- Stanzel, F. K. (1984). *A Theory of Narrative*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Stanzel, F. K. (1964). *Typische Formen des Romans*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Štuhec, M. (2000). *Naratologija. Med teorijo in prakso*. Ljubljana: Študentska založba.
- Uspensky, B. (1973). *A poetics of Composition. The Structure of the Artistic Text and Typology of a compositional Form*. Berkeley: University of California Press.

Walsh, R. (1997). Who is the Narrator? *Poetics Today*, 18/4, 495–513.

White, H. (1981). The Value of Narrativity in the Representation of Reality. V:
Mitchell, W. J. T. (ed.). *On Narrative*. Chicago 1981.

Imensko in stvarno kazalo

A

Adherbal 178, 181, 185, 187
Ahil 9
Ajshil 24
Alobrogi 144, 145, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 154
Amfiaraos 24
Andromaha 9
Apulej 50
Aristotel 23, 36, 37
Askonij 13, 126
Atik, T. Pomponij 157
Avrelij Kota 117
Avtronij Pajt 117
Azinij Polion 17

B

Bal, Mieke 13, 33, 34, 35, 38, 41, 42, 43,
50, 52, 54, 55, 56
Bellum Catilinae 24, 26, 29, 30, 44,
219, 224
Bellum Iugurthinum 29, 32, 169, 224
Bokh 21, 213
Booth, Wayne C. 48

C

Cezar 8, 19, 50, 64, 118, 123, 148, 154,
155, 156, 161, 162, 164, 165, 166,
168, 173, 217, 219
Cezar, govor v senatu 158, 159
Cezar, idealizacija prednikov 162

Cezar, karakterizacija 165
Cezar, kot legalist 161
Cezar, vpletenost v prvo zaroto 122
Cezar, vpletenost v zaroto 154, 155
Cezar, v primerjavi s Katonom ml. 164
Cezar, zblíževanje dikcije
s pripovedovalcem 161
Cezar, značaj 163
Chatman, Seymour 48
Ciceron 9, 13, 20, 23, 24, 27, 30, 72,
112, 113, 114, 116, 118, 120, 122,
124, 126, 128, 131, 132, 136, 137,
140, 149, 153, 154, 157, 221
Ciceron, govor proti Katilini 125
Ciceron, kot domoljub 137
Ciceron, kot žariščevalec 137, 152
Ciceron, namigovanje na homo-
seksualnost zarotnikov 112
Ciceron, nastop proti Katilini 111, 112
Ciceron, o Cezarjevem govoru v senatu
160
Ciceron, o državi 81
Ciceron, o oblikovanju prologa 60
Ciceron, o razliki med ljudmi in živalmi
72
Ciceron, o Volturkijevem pismu Katilini
151
Ciceron, o zarotnikih 146
Ciceron, o zgodovinopisju 21, 22
Ciceron, tretji govor proti Katilini 145

D

de Jong, Irene 14

De re rustica 60
Dikajarh 28

E

Enej 19
Enij, Kv. 31

F

fabula 34, 35, 38, 40, 41, 42, 43, 44,
46, 50, 52
Filip II. 111
fokalizacija 13, 14
fokalizator 13
Foppa, Vincenzo 9

G

Genette, Gerard 11, 13, 14, 33, 34, 35,
38, 39, 40, 41, 43, 46, 47, 49, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 57, 63
gledišče
gledišče, notranje gledišče 14
gloria 30, 31, 32, 60, 71, 72, 83, 84, 85,
86, 91, 94, 98, 105, 164, 165, 171,
173, 192, 224

H

Hanibal 19
Hektor 9
Herodot 23, 115
Hiempsal 178, 181
Homer 9, 14, 50

I

Iliada 9

implicirani avtor 43, 45, 46, 47, 48,
49, 50, 215
implicirani bralec 14, 43, 46, 47, 48
In Pisonem 13
In toga candida 13, 20, 118, 126
Izokrat 72, 87

J

Jugurta 12, 20, 21, 23, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 183, 184, 186, 189, 197,
198, 200, 201, 202, 203, 204,
208, 209, 210, 211, 213, 221, 222,
223, 224
Jugurta, karakterizacija 178, 179, 182, 222
Jugurta, kot ožariščenec 179
Jugurta, kot žariščevalec 185, 197, 199, 225
Jugurta, o koruptivnosti v Rimu 183, 192
Jugurta, primerjava s Katilino 179, 222
Jugurtinska vojna 12, 13, 20, 21, 26, 31,
62, 76, 79, 109, 111, 154, 169, 170,
171, 173, 174, 175, 176, 194, 220,
221, 222, 223, 224
Jugurtinska vojna, čas nastanka 169

K

Katilina 12, 13, 19, 20, 32, 55, 95, 97, 99,
101, 111, 118, 132, 133, 134, 136, 138,
145, 150, 151, 153, 155, 168, 170,
178, 179, 180, 184, 192, 202, 217,
220, 221, 222, 223, 224
Katilina, aristokratsko poreklo 102, 151
Katilina, govor pred zarotniki 124, 126
Katilina, karakterizacija 114, 124, 125, 171,
222
Katilina, kot nasprotje virtus 98, 110
Katilina, kot prisproda virtus 168
Katilina, kot simptom dobe 99, 110, 112,
116, 219
Katilina, kot žariščevalec 115, 126, 141, 166,
167

Katilina, njegova smrt 167
 Katilina, pismo v senatu 142
 Katilina, po razkritju zarote 167
 Katilina, primerjava z Jugurto 222
 Katilina, sklicevanje na virtus 167
 Katilina, zadnji spopad 167
Katilinova zarota 8, 12, 19, 26, 28, 30,
 31, 55, 59, 60, 62, 63, 64, 72, 74,
 79, 82, 87, 90, 93, 100, 111, 129,
 134, 135, 138, 145, 148, 151, 153,
 155, 169, 170, 171, 173, 180, 182,
 184, 205, 216, 219, 220
 Katilinova zarota, čas nastanka 169
Katon, M. Porcij Cenzor 8, 17, 18, 19,
 20, 23, 25, 27, 72, 86, 92, 93, 106
 Katon, M. Porcij Cenzor, kot moralna
 norma 24
 Katon, M. Porcij Cenzor, kot Salustijev
 stilistični vzor 24
 Katon, M. Porcij Cenzor, kot Salustijev
 vir 19
 Katon, M. Porcij Cenzor, o virtus 31, 110
 Katon, M. Porcij Cenzor, vpliv na
 Salustija 27
Katon, M. Porcij Utičan 123, 125, 155,
 157, 160, 161, 164, 165, 166, 167,
 168, 217, 219, 220
 Katon, M. Porcij Utičan, govor v senatu
 159, 160
 Katon, M. Porcij Utičan, karakterizacija
 165
 Katon, M. Porcij Utičan, kot moralist 161
 Katon, M. Porcij Utičan, o religiji 26
 Katon, M. Porcij Utičan, o vrednotah 162
 Katon, M. Porcij Utičan, v primerjavi
 s Cezarjem 164
 Katon, M. Porcij Utičan, značaj 24, 163
Kátul 20
Knosos 11
Kras, M. Licinij 117, 118, 128, 153, 155,
 221
 Kras, M. Licinij, kot žariščevalec 119
Ksenofont 82, 92

Kvintilijan 18
 Kvintilijan, o Salustijevih prologih 59
 Kvintilijan, o Salustijevem slogu 27

L

Lentul 20, 151
Levstik, Fran 51, 52
Livij 8, 19, 22, 24
Lucij Kornelij Sizena 21
Lukul, L. Likinij 116
Luthar, Oto 7
luxuria 133

M

Manlij 20, 141, 142
Manlij Torkvat 117
Marij 21, 25, 177, 195, 196, 199, 200,
 201, 202, 203, 204, 206, 207,
 208, 210, 211, 212, 221, 222, 223,
 225
 Marij, karakterizacija 202
 Marij, kot homo novus 207
 Marij, kritika aristokracije 207
 Marij, o vojni z Jugurto 209
 Marij, zanašanje na fortuna 209, 224
Marinčič, Marko 8
Martin Krpan 51, 52
Masinisa 178, 190
Memij
 Memij, o samovolji aristokracije 193
Memij, G. 189, 190, 193
memoria 19, 32, 60, 67, 71, 72, 83, 84
Metel 177, 197, 198, 200, 201, 202, 203,
 205, 208, 210, 222
 Metel, karakterizacija 196
 Metel, kot žariščevalec 198, 204, 206
Metel, Kv. Kajkilij Kretski 116
Mikipsa 178, 180, 182, 185
 Mikipsa, kot žariščevalec 179

N

Nieragden, Göran 56

Nikija 25, 124

Numantija 20

O

ožariščeneec 104

označeneec 38

označevalec 38, 42

P

Panajtij 28, 30

Peloponeška vojna 62, 63, 93, 101, 124

Platon 28, 76, 81, 82, 90

Platon, vpliv na Salustija 29

Plavt, Tit Makcij 31, 32

Plutarh 157, 207

Poetika 36

Polibij 102

Polinejk 24

Pompej 17, 119, 122, 128, 221

Pompej Lenaj 17, 18

Postumij Albin 22

Pozejdonij 28

Pozejdonij, vpliv na Salustija 30

Prince, Gerald 33

pripoved 9, 11, 12, 14, 18, 26, 28, 29, 33,

34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,

44, 45, 48, 50, 51, 52, 54, 56, 86

pripoved, brez žarišča 54, 120

pripoved, primarna 52

pripoved, vrinjena 52

pripoved, z notranjim žariščem 54

pripoved, z zunanjim žariščem 54

pripovedno gledišče 13, 36, 46, 51, 53,

63, 68, 94, 111, 115, 237

pripovedno žarišče 13, 19, 51, 53, 54,

56, 112, 119, 121, 139, 141, 149, 150,

152, 153, 191, 198, 219

pripovedno žarišče, notranje 49, 54, 112,
114, 120, 127, 128, 129, 139, 140, 149,
150

pripovedno žarišče, zunanje 54

pripovedovalec 11, 12, 13, 14, 22, 23,

28, 29, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 43,

44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,

53, 54, 55, 56, 64, 67, 73, 80, 99,

113, 116, 132, 133, 162, 170, 173,

194, 195, 202, 215, 217, 219, 220,

223

pripovedovalec, avktorialni 49, 50, 56

pripovedovalec, avtoritativni 11

pripovedovalec, drugostopenjski 65

pripovedovalec, ekstradiegetični 51

pripovedovalec, heterodiegetični 51, 52

pripovedovalec, homodiegetični 51

pripovedovalec, intradiegetični 51

pripovedovalec, izkustveni 59, 62, 63, 64,

65, 67, 68, 71, 72, 73, 83, 90, 91, 94,

97, 99

pripovedovalec, karakterizacija Jugurte

182, 222

pripovedovalec, karakterizacija Katiline

96, 97, 99, 114

pripovedovalec, karakterizacija Marija

209, 210

pripovedovalec, karakterizacija Pizona

120

pripovedovalec, kot erudit 24, 28, 44, 68,

82

pripovedovalec, kot intelektualna

avtoriteta 73, 75, 76, 77, 87

pripovedovalec, kot moralna avtoriteta

70, 71, 80, 97, 99, 101, 146, 171, 172

pripovedovalec, kot žariščevalec 104, 216

pripovedovalec, kot zgodovinopisna

avtoriteta 106

pripovedovalec, navajanje dokumentov

142

pripovedovalec, navezava moralnih

konceptov na državo 107

pripovedovalec, nezanesljivi 49

- pripovedovalec, nihanje figure 89
 pripovedovalec, o bonae artes 88
 pripovedovalec, o Cezarjevi vpletenosti
 v zaroto 154
 pripovedovalec, o Ciceronovi izvolitvi
 za konzula 124
 pripovedovalec, o Ciceronu 113
 pripovedovalec, o dihotomiji corpus
 - ingenium 102
 pripovedovalec, odnos do Cicerona 137
 pripovedovalec, odnos do gloria 105
 pripovedovalec, odnos do kronologije 134
 pripovedovalec, odnos do virov 130
 pripovedovalec, odnos do virtus 80, 83,
 85, 99, 207
 pripovedovalec, odsotnost 122
 pripovedovalec, ograjevanje od govoric 115
 pripovedovalec, o Jugurti 179
 pripovedovalec, o Katilinovi vojski 166
 pripovedovalec, oklepanje pripovednega
 gledišča 115
 pripovedovalec, o Krasovi vlogi v zaroti 117
 pripovedovalec, o Memijevem nastopu 189
 pripovedovalec, o Metelu 196, 199
 pripovedovalec, o moralnih konceptih
 108, 109, 110
 pripovedovalec, o nalogah
 zgodovinopisca 87
 pripovedovalec, o neobstoječih dogodkih
 119
 pripovedovalec, o razmerah v Italiji 115
 pripovedovalec, o samovolji aristokracije
 193
 pripovedovalec, o vlogi Alobrogov
 v zaroti 148
 pripovedovalec, o vojni z Jugurto 176
 pripovedovalec, o Volturkijevem pismu
 Katilini 151
 pripovedovalec, o vrednosti
 zgodovinopisja 86
 pripovedovalec, o vzgoji na numidijskem
 dvoru 181
 pripovedovalec, o zgodovinopisju 96,
 170, 173
 pripovedovalec, o značaju Cezarja
 in Katona ml. 163
 pripovedovalec, personalni 49
 pripovedovalec, polemika s Ciceronom
 112, 113
 pripovedovalec, polemika
 s tretjeosebni mnenjem 205
 pripovedovalec, povzemanje Ciceronove
 retorike 125
 pripovedovalec, prepuščanje
 interpretacije bralcu 121
 pripovedovalec, primerjava Rimljanov
 z Atenci 106
 pripovedovalec, pripovedovalec-avtor 72
 pripovedovalec, pripovedovalec-lik 50
 pripovedovalec, prvoosebni 49, 50
 pripovedovalec, prvostopenjski 65
 pripovedovalec, raba psihološkega
 besednjaka 139
 pripovedovalec, učeni 67
 pripovedovalec, večstopenjski 51
 pripovedovalec, vsevedni 95
 pripovedovalec, zanesljivi 48
 pripovedovalec, zastranitev o Afriki 182
 pripovedovalec, zgodovinopisni 33, 52, 59,
 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 72, 73,
 74, 83, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 100, 113,
 122, 130, 144, 175
 pripovedovalec, zunanji 50
Pro Cornelio 13
Pro Murena 13, 20, 118
Pro Sulla 13, 20, 118
- R**
- Reg, Kv. Marcij** 116, 142
Rimmon–Kenan, Shlomith 47, 49,
 51, 52, 54, 55, 56
Rutilij Ruf 20

S

Salustij 7, 8, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 32, 43, 52, 61, 62, 104, 122, 138, 154, 156, 162, 169, 177, 215, 216, 218, 219, 221, 223

Salustij, filozofski zgledi 28, 30

Salustij, izbira literarne forme 21

Salustij, oblikovanje prologa 60

Salustij, odnos do fortuna 26

Salustij, odnos do kronologije 26

Salustij, odnos do virov 19, 30, 31

Salustij, odnos do virtus 26, 27, 31

Salustij, o religiji 25

Salustij, raba govorov 26

Salustij, stilistične posebnosti 24, 27, 97

Salustij, zgledovanje po Katonu st. 27

Salustij, zgledovanje po Platonu 29

Salustij, zgledovanje po Tukididu 25, 67

Scipion

Scipion, o Jugurti 180

Sedmerica proti Tebam 24

Sempronija 20, 131, 133

Sempronija, primerjava s Katilino 134

Sempronij Azelion 20

senat

senat, kot žariščevalec 120

Simoniti, Primož 8

siže 34, 35, 38, 40

Spurij Albin 190

Stanzel, Franz 49, 50, 56

Sula 117, 132, 133, 211, 212, 213

Sula, karakterizacija 211

Svetonij 17, 122, 157

synkrisis 164, 165, 230

T

Tacit 8, 19, 49

Teopomp 111

Todorov, Tzvetan 33, 39

Tukidid 18, 25, 26, 62, 67, 87, 93, 101, 124, 157

Tukidid, odnos do kronologije 26

Tukidid, o zgodovini 25

Tukidid, vpliv na Salustija 24, 25, 27, 106

V

Varon 60

Velej Paterkul 18

Vinkler, Jonatan 7

virtus 20, 25, 27, 28, 31, 32, 60, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 104, 107, 109, 124, 133, 161, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 179, 180, 182, 184, 185, 188, 196, 197, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 217, 218, 220, 222, 223, 224, 225

virtus animi 127

virtus corporis 105

virtus, kot nasprotje negativnih etičnih konceptov 108

virtus, razpad 183

virtus, v očeh aristokracije 180

Volkakij Tul 118

Z

žarišče

žarišče, notranje 117

žarišče, prevzeto 104

žariščenelec 55

žariščenje 13, 36, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 77, 104, 237

žariščenje, notranje 77, 167

žariščevalec 48, 49, 51, 54, 55, 56, 65,

104, 114, 115, 120, 126, 132, 137,

138, 141, 147, 149, 150, 153, 154,

- 168, 188, 196, 197, 198, 199, 204,
206, 216, 217
- žariščevalec, drugostopenjski 119, 121
- žariščevalec, heterodiegetični 56
- žariščevalec, kolektivni 128, 138, 147, 180,
191, 197, 211, 220
- žariščevalec, nedefiniran 130
- žariščevalec, nedefinirani 120
- žariščevalec, neznani 210
- žariščevalec, notranji 54
- žariščevalec, prvostopenjski 77, 113
- žariščevalec, razpršeni 191
- žariščevalec, sekundarni 117, 122, 185, 205,
224
- žariščevalec, zunanji 54

Rimsko zgodovino pisje se za razliko od grškega ni razvilo iz znanstvenega kriticizma, pač pa iz občega tradicionalizma, čigar spominske prakse so premoščale vrzel med zasebnim in javnim življenjem. Zato ni presenetljivo, da se je rimsko zgodovino pisje v svoji izvorni fazi (analistiki) uveljavilo kot senatorska literarna disciplina. Čeprav na prvi pogled deluje kroniško, je analistično zgodovino pisje tudi politično in državotvorno.

Salustij je zgodovino pisje osamosvojil tako v političnem kakor tudi v literarnem smislu, kar so mu priznavali že v Rimu. Vendar pa je v svojih monografijah še vedno zastopal ideološko pozicijo, da je tudi zgodovino pisje stvar državotvorne države: njegova trditev, da je »lepo z dejanji koristiti državi, a tudi govoriti v njeno korist je vse prej kakor nekoristno« (*pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est*), je testament tega trdovratnega prepričanja. Vendar pa je dal Salustij rimskemu zgodovino pisju nove smernice in njegovo državotvorno držo zaprl v (nov) moralni okvir. S svojimi globoko filozofskimi prologi, ki jim je tako rekoč podredil celotno zgodovinsko pripoved, ga je preusmeril na področje filozofske proze, ki se spogleduje z literaturo *in* politiko.

23 €

9 789610 502395

<http://zalozba.zrc-sazu.si>